

(توڙينه وهى دادو هريانه)

دادگاہی نینفال

نووسینی

زوهیر کازم عہبیوود

2007

وہر گپرائی لہ عہر ہپیہ وہ

گومہی

سويد 2008 / 2010

نووسینی: زوہیر کازم علیہود

(دادگایی نصفال)

بہریدیکرنی: گۆملی

سزا تانها ھۇنييە بۇ ۋەدىھېتائى پەرژەۋەندىيە قۇمەلەيەتيدەكان،
گوايە بۇ پاراستى قۇمەلەلەتەۋانكار، كەساتىكى پىن تىرۇركەن ئەيا
رىگەى ھەمان تاۋان بىگرنەپەر، بەلكو كارارايىكىنى ياسايى پىۋىستە بۇ
ۋەدىھېتائى دادپەرۋەرىي بوختەۋ دور لىگىشت پەرژەۋەندىيە تايەت.

فہیلہ سووفی یاساناس KANT

نای بو پاڅی نه وخاکه ی له شگه لیکې له خوکرت نه کوژهری
خویان ناسیو، نه د بیانزای بو مرن... بو نهو چرکه بیندنگییه ی
سهر سامی خسته بری نهو تکهو هاوارو فرمیسگانه ی دهنگی
ماشین و خاکدرو شوقه لکانی خاک به سهر داکر دایوشین...

زوہیر کاظم عہبیوود

برگه‌ی 4

بە دادگای لێکۆڵینهوهی سەر بەدادگای سزایی عێراقی بآلمان
 راگەیاند، بەپێی ئەو بڕیارە لە 16/ 5/ 2007 دەرچوو،
 کارراییکێی یاسایی بگرتەبەر سەپاردت بەو کەسانەی ناویان لە
 بەنگەنامە فەرمییەکان و ڕەوتی لێکۆڵینهوهو دادگادا هاتوون. لیستی
 هاوێنچ بەناوی ژمارە 1 وەفقیق عەجیل ئەلئەسەمەرائی دەستپێدەکات و
 دوای ژمارە 423 حەمەد سەعید ئەحمەد محەمەد هارونی یە.

دادگای سزایی عراقی بالآ / دوو

بهشتی / جهوت

پیشکش

- بهو رۆلە کوردە لەمنداڵانی دایکیدا بوو..... ئەنفالکرا !!؟؟
- بهو ساوایە لەبەری شیر خوینی لەمەمکی دایکی دەمژێ... ئەنفالکرا !!؟؟
- بهو رۆلە یە دەمی داچە قابوو تا جو بڕیل فووی پێدا بکات... فریایە کەوت ئەنفالکرا !!؟؟
- بهو پیرەمێردو پیرێژن.. کچو کۆری هەرزەکار.. ژنو پیاوی دوور لەیەک زیندەبەچالکراو ئەنفالکران !!؟؟
- بهوانە نە کوژەرەکانیان دەناسی، نەزانیان بۆ مردن ئەنفالکران !!؟؟
- سەرئەنجام بەگشت مرۆف، سروشت، ئاژەل، ڕووک، مارومێروو، بوو و کالای بیگیانەکانی لەهەر کات و شوێنێکدا ئەنفالکران !!؟؟

دادگای ئەنفال

توێژنە وەهێکی دادوەریانە بۆ پرۆسەی
دادگایی تاوانبارانی ئەنفالی ساڵی 1988 ئە
باشووری کوردستان

پیرستی ناوہرۆک

1. پېښه‌کى	وهرگير
2. له‌برى پاشوتار	وهرگير
3. سهروتار	نووسهر
4. به‌شى يه‌ک	کورته‌يه‌ک له‌سهر نه‌نفال
5. به‌شى دوو	نه‌نفال وياساى ني‌نه‌ته‌وه‌يى
6. به‌شى سى	به‌لگه له‌سهر پرؤسه‌ى نه‌نفال
7. به‌شى چوار	تاوانه‌کانى نه‌نفال له‌ديدى ياساوه
8. به‌شى پينج	بريارى دادگاوه تاوانبارکړن
9. به‌شى ش‌ه‌ش	تيروانين
10. به‌شى حه‌وت	پاشکو
11. به‌شى ه‌ه‌شت	فهره‌ونگوک

1 گەلێکی پەژمور دەو نیشتمانی پەرت، لەبری پێشوتار، لاپەرە 6 لەمەڵپەری
(www.koskikurd.com)

بەروانە ئێمە برا عەرەبانەیی لەپێش ڕووخانی سەددام و تا ئەوکاتەی کورد لەپەرۆسەیی ئازادیدا بەلادەست بوو، بێ چەندوچۆن خاوەن بەلێنی مافەکانی کورد بوون، بەلام لەوەتەی دەسەلاتیان لەعیراق گرتووە دەست، وەک دووپشک کلک بەرزکردەکنەمەو بۆ ژەهراوکردنی جەستەیی ئێمە بوونەمەرۆکەییەتی تەنها خودی کوردو هەنیک لە عێراقییان پێیدەلێن "إقليم کوردستان الفیدرالی".

هەرۆهەا بەروانە هەلۆیستی ئێمە هیزانەیی لەشکری دەسەلاتی ناوەند لە بەغدا کە سەرەتا قەرەتەپەم شارۆچکە دابراوەکانی تریان کۆنترۆڵ کرد، بێگومان پێوەریک بوو بۆ زانیی هیزو بازو هەرۆهەا رادەیی هیزو جۆری بەرپەرچدانەوی لایەنی کوردی کە هەمیشە دەلێن، پێویستە کێشەکانمان لەگەڵ بەغدا بەناشتی چارەسەرکەین. کاتی دانیشتنو دانەوسانیش هیچیان لەباردا نەبوو² سنوور بۆ ئێمە زەبەرە دانێن کە لەوانەییە ديسان ئەمفال ئاسا بەرۆکی کوردی بێچارە بگرتەمەو. بەلام ئەمجارە لەژێر ناوی "عصاة و مخربین"دا نابێت، بەلکوو لەوانەییە ناوی "میللەتی تیرۆریست"مان لێنێن.

ئەوی ڕووداووەکانی ڕۆژ دەردیمخەن ئەویە کە سەرەک شالیارانێ عیراق (نووری مەلکی) هەنگاو بەرمو دەسەلاتی تاکرەوی دەنیت و دۆخەکە بۆنی ئەوی لێدیت کە لەسەر هەمان چەشن و جۆری (جەحافل خەفیفە)ی سەددام، لەخێڵەکیانی کوردو عەرەب (مجالس الإسناد) پێکبەینیت. جا ئەگەر ئەوانە هەلگەرانەمەو نەبن، دەبی مەبەست پاشگەزبوونەمەو لە هاوپیەماننیتی دۆینی ئێمە مافە کەمەیی بۆ کورد دیاریکرا لەگەڵ پەلپەو بیانوووەکانی خۆ پرچەکو بەهیزکردن چیبیت؟

² کەهیزمەکانی عیراق قەرەتەپەیان داگیرکردو فرماندرا بەکشانەوی هیزمەکانی کورد. جێگری سەرۆکی هەریم لەگەڵ شاندیک ڕوویانکردە بەغداو کارەکیان یەکلایکردەمەو بەکشانەوی هیزی کوردی لەشارمەکان و مانەوی لەشکری عیراقی لە دەقەر مەکانی جەملەلۆو قەرەتەپەم خانەقین. کاتیکیش هیزی عیراقی خانەقینی داگیرکرد، لێپرسراوانی کورد کەوتە خۆیان و ڕۆژی 2008 / 8 / 31 شاندیک لەگەڵ نەماندەیی سەرۆکی هەریم بەهەلمەداوان چوونە بەغدا، ئەمجارەیش ڕێکەوتن لەسەر مانەوی هیزی عیراقی لەدەرەوی شار بۆئەوی کاتی پێویست بێنە ناوشار. بەلام هەمانکات هیزمەکی عیراق فرماندرا بە چۆلکردنی (تەنها) خۆندگە کوردییەکانی شاری جەملەولا تا بکڕین بەسەر بازگا.

دەبی ئەمەیی لێدەدوین ناوینریت ئەمفالی چەنەم ؟؟؟!!!

بێگومان، بەدریژایی میژوو، کوردستان چەندینجار ئەمفالکراوە، بگرن لەڕۆژانی باستانەمەو هیزشەکانی گریکی پێش ئەسکەندەر و ئەوی خودی ئەسکەندەری مەکەدۆنی تادەگاتە سەرەمەیی سەددام کە بە درندەترین شیوازو نوێترین چەکی چەرخی سەرکوت و قەلاچۆکراوە، تەنەت سەرەتای دەرکەوتنی ئیسلامیش کە دەلێن گواپە کورد بێشەر ئایینی ئیسلامی پەسەند کردووە. ئەگەر وایە بۆچی کەسێکی ئەوسەرەمە خۆی ماندووکردووەو ئەم دێرانەیی خوارەوی بەزمانی پەهلەوی "کە لەسەرەمەیی ئەشکانی و ساسانیدا باوبوو" لەسەر پارچە پێستیک دەنوسیت و لە ئەشکەوتی هەزارمێردی خوار شاری سلیمانی دەشاریتەمەو³ ؟ "بەزارووی سۆرانی" ئەمە دەگەینیت....

پەرستگا ڕمان ئاگرەکان کوژان خۆیان شارەمەو گەورەیی گەورەکان
زۆرکاری ئارەب کردیان خاپوور لەبناری پالەمەو هەتا شارەزوور
ژنو کەنیشکان بەدیلی دەبران مەردی ئازایش تلی دەدا لەناو خۆین
رەوشی زەرەدەشتی مایەو بیکەس بەزەیی نەهات هورمەز بەهیچکەس

جارجارە نووسین بەرچاو دەکەون دەلێن ئەو هەلبەستە نادروستەو کەسانی ناخەز هەلبانەبەستوووە بۆ ناشیرینکردنی ئایینی ئیسلام. باشە ئەگەر وایە، گشت ئەو گۆری ئەسحابەیی چیدەکەن لەکوێستانە سەختەکانی کوردستان؟ بەرانبەر هەریەک لەوان یەک تەپۆلکە قوتبووەمەو پێیدەلێن گۆرمەجولەکە⁴. ئەگەر سەرەلێرین و هەزریکی ڕوون ئاور لەمیژووی ئەو

³ " کرد و پیوستگی نژادی و تاریخ نو " رەشید یاسمی، چاپی سێ، انتشارات ابن سینا، تاران، لایەر 119

⁴ گۆرە جولەکە، ئەو تەپۆلکە بەردەیی کە لەزۆر شوینی کوردستاندا دەبینریت، بەتایبەتی لەبنار یان تەپەسەری شاخە بەرزەکان و هەندیک لەو کوێستانەیی هاوینیش بەفریان ناتوینەمەو، قوتبوونەتەو بەرانبەر بەگۆریک شوورەیی جوانی بە بەردو داری بەری یان گۆل بۆ کراو پێاندەلێن، راکشانگە (مرقد)ی هاویری پێغمبەر (صحابە)، جا ئەوی لەکۆنەمەو لەلای مێشکشۆراوانی میللەتی کورد بوووە باو، ئەویە، هەچکەس بەلای ئەو دوو گۆرمەدا تێپەریت دەبی (فرض) بەحەوت بەرد جولەکە بەردباران (رجم)

دیاردەییە بەدەینەوێ کە پێیان دەلێن جوولەکە دەردەمکووت کە ئەوانە باپیرەگەورە ئێمەبوون. ئەوانە پێشمەرگەبوون خۆینی خۆیان بەختکردووە لەپێناو پاراستنی ئەو خاکە لەو داگیرەرانە لەدوررگە عەرەبییەو هاتوون بۆ "ئەنفال" کردنی رۆڵەکانی. لە راستیدا من ئەو بەناشیرین نازانم گەر بە باپیرم بگوتریت چوولەکە، چونکە جوولەکەیش وەک ئێمە مەرفەن، بەلام باری ناسۆر ئەوێە لەبری گشت ریزو نەویکردنی سەری نەوازش بۆ ئەو باپیرە خۆبەختکارە لەپێناو خاکو نەمەکانیدا، پێ خواستو ئارەزوو بەردبارانیان دەکەین لەو لایشەو فاتحایەک ناراستەیی رەوانی ئەو داگیرە دەکەین کە لەرۆژی خۆیدا وک عملی شیمیای ئەنفالی کردوین.

خۆزگە رۆشنیری کورد، بەتایبەت میژووناسان، لەپەرۆسیەیان دەکوڵییەو بە بەلگەنامە میژوویی یان یاسایی، ناسناوی ئەو خاوەن گۆرانەیان راستەکردووە لەرۆڵەکانی میلەتەیان دەگەیان کە ئەوانە باپیریان بوون؟!

من شانازی بە ناسینی کەسێکی وەک بەرێز "زوھێر کازم عەبود" دەکەم کە ساڵی 1965 لەخولکی سپایی عێراقدا لەبەغدا بوو هاورێم. هەر لەو رۆژانەو بە سۆزو خوشەویستی ئێمە باریە ناشنا بووم کە بوویەتی بۆ نەتەوێ

کورد. نزیکە دوو ساڵ لەبەغداو بەسرا، تا ئەوکاتە بەهۆی چالاکی رامیارییەو لەرێزی سپا دەرکرا، دەمبێنی زۆر ھۆگری ئێمە کورد بوو، و ئەوکات لەرێگە ئێمەمانانەو ناگای لە قوناغەکانی بزوتنەوێ کوردی و پەرسە ئالۆزەکە بوو. ھەرەھا پاش نیسکۆی شۆرشێ ئەیلول، کە لەگەڵ ھزاران کوردی تری بەشدار لەو قوناغە بزوتنەوێ کوردی دوورخراوە بۆ شاری دیوانیە، کاکە زوھێر بێنیو، چروپەر کەوتنەو

بکاتو بۆ نیشاندانی دروود بۆ ئەسحابەکە فاتحایەک بۆ گیانی پاکێ بخوینیت، ئەگینا تەلەقی دەکویت.

وتووێژ لەسەر کێشەو پرسی کورد. سەرئەنجام پاش لێکدابرانی نزیکە 30 ساڵ جارێکتر لە ئاوارەبیدا یەکمان بێنیو. دەبێم ئەو لەجاران زۆر چرو کارامەترو وەک یاساناسێک دەکوشت پشنگیری کوردو کێشەکانی دەکات. پێمخۆشبوو، وەک لەکاتی لاویدا ئەو وینەیم بۆ نیشانەیی ھاوسۆزی و براریەتی لەگەڵدا گرتبوو، لەم دواسالانە تەمەنیشدا وینەیکە ھاوبەش پێکمان بگەیننەو، ئەویش ئەم بەرھەمە ھەستیارە کە دەبێتە نیشانەیی ھەستو سۆزی ھاوبەشمان بەرانبەر بە گەلە نازارچێژەکەم. ئەم بەرھەمەیی بەناوی خۆم ئەوێە پێشکەشی دەکەم بەرەوانی گشت ئەوانەیی بوونە قوربانی ئەنفالەکە بەعس، و رەوانی ئەو پێشمەرگانە بەدرێژی میژوو ژانیان بەختکردووە بە کوردستانی خوشەویست بەتایبەتی، و گشت ئەومرۆقانەیی خۆیان بەختکردووە لەپێناو سەپاندنی راستی و دروستی و مافی گەلان.

راشکوانە لێبوردن دەخوازم لەخوینەرانێ چاپی بەکێ ئەم بەرھەمە، کە باش یانزە مانگ چاوەروانی (گواہی لەبەر پێداچوونەو ھەڵچنی) کاتێک نمونەیی پەرتووکەکەم بەدەست گەیشت، بەبەرگ و وینەیکە سەری شاد بووم بەلام بەداخەو کە لەناو پۆکم رەوانی، دۆشدامام لەبەر:

– قاقەزەکەیی زبەرو لە ھەرزانتەری بابەتە!
– لەبری ھەڵچنی، کۆمەلێک ھەلە و اتاگۆری تیکەوتووە! وا نیو ساڵ تێپەری من چاوەروانی چارەسەرم بەجۆریک لایکەم بە لیستیکی پاشکو خوینەری لێ ناگادار بکەن بەلام ھیچ نەکرەو.
– ئەو فەرھەنگۆکەیی زۆر پێویستبوو لەگەڵدا بێت، پشنگوێ خراوە!
– لەبەر ئامازە بە تیراژی چاپکراو، مافی نووسەریان بە 50 دانە پەرتووک براندووتەو مافی چاپو پەخشیان پاریزراو کردووە بۆ دەزگای چاپو پەخشێ سەردەم! نازانم بەچی یاسایەک!؟

گۆمەیی

سوید / ئۆگستی 2010

لەبەری پاشکۆ

سەرئەو بۆچوون سەبارەت بە کورداندنی وشەو لیکدانی

گومان لەوەدانیهی کە لەبەری دادو باری یاسای دەزگاکانی کوردستاندا، وەک گشت بوارەکانی تری ژیان، زۆر وشەو زاراوەی پیشەیی و تەکنیکی و ھونەری بەکارھاتوو ھەر ئەوانەو نەتوانی دەسەڵتداری بەشە داگیرکراوەکانی کوردستان. من ئەگەرچی یاساناس نیم خۆم لەو پاراست کە وەرگیراوەکەم دەقەدەق بیت، لەبەری کۆشیم لەسنووری واتایی دەقە یاساییەکان دەرنەچم بۆیە فەرھەنگۆکم بۆ ھەندیک لە وشەو زاراوە بەکارھاتووکان کردووە بە پاشکۆی ئەم پەرتووکە.

لەگەڵ ڕیزم بۆیان، بەشێک لەفەرھەنگی یاسایی دوکتۆر نووری تالەبانی، فەرھەنگی دەرباری کاک ڕزگار کەریمو فەرھەنگی ئەلیکترۆنی بەڕێز ھاوڕی باخەوان وەرگرت. ئەوەشی لەو فەرھەنگاندا نەمبینی کۆشیم خۆم بیانکۆردین. ئومێدەوارم بەھۆیەو توانیبێتم سوود بگەنیم بەکۆلتووری نەتەوایی. گومانیش لەوەدانیهی کەرۆشنیری کورد چمکی چالاکی تیکۆشانی بەخامو پێنوس ھەڵکردووە، بەتایبەتی لە راپەرین و دامەزرانی پێگە یاساییەکانی باشووری کوردستان بەدواوە. ئاواتەخوازم بەپشتیوانی پەسپۆرانی ئەکادیمی ئەو کاروانە ڕوو لە پێشوەچوونیت تا کوردیش وەک گەلانیتر بێتە خاوەن فەرھەنگ و ئینسیکلۆپیدیای تایبەت بەخۆ. ئومێدەوارم ئەو فەرھەنگۆکم یاریدەربێت بۆ تیکەشتن لە ھەندیک لەو وشە یاساییە کوردینراوەکانی ناو ئەم پەرتووکە.

من زمانی نەتەوایی بەگەرنگترین ژێرخانو کۆلەمەکی پارێزەر دەزانم بۆ چەسپاندن و مانەوای پێناسەو نەتەوایەتی و نەتوانەوێ لە بۆتەو نەتەوەکانی داگیرکەردا. ئەگەرچی لەجێھاندا نەتەو زۆرن بە پێناسەمکی نەتەوایەتی لەخۆ نامۆ دەژین. زەقترین نموونە کە لەئێمەو نزیکین، ھاوولاتی و لاتانی باکووری ئەفریقایە کە ئێستا خۆ بەعەربی ڕەسەن دەزانن، بەتایبەت میسر کە خۆی بەچەق و یەکە ڕازگری عرووبە دەزانیت، پێش ئیسلام خاوەن پێناسەو نەتەوایی تر بوون، وەک "قەبیلی" و "بەربەر"

کە مەزنیتری ئەو نەتەوانەو "ھانییال"⁵ لە پێش ئیسلامو "تاریق بن زیاد" لەچەرخ ئیسلامیدا بەناوبانگترینیان بوون⁶، بەلام نەوێ ئەمەوێ ئەوان نەتەوێ زمانی "نامازی" باوباپیران نازانن، بەلکۆو زۆر لەوان توند دژن بەخواستی ئەو کۆمەلە نامازیغانەو دەیانەوێت و لاتانی لیبیا، تونس، جەزایرو مەغریب بە فەرمی دان بەو زمانەدا بنن و مافی خۆندن بەدەن بەو ڕێژە کەمەو لێیان ماوە، وەک خێلی بچووک لەلادێ شاخاویەکاندا دەژین. گواہی لەبەرئەوێ ئەو پڕۆسەو مەترسی دەبێت بۆ سەر پێناسەو عەرووبەو ئەو و لاتانە.

وەکتر، ئەگەرچی من زمانەوان نیم، بەلام لەژێانی تاراوگەو ئاوارەمیدا تیکەل بەھەندیک نەتەو بووم ئەمەوێ لەجێھاندا زمانیان بەزیندو دەژمێردیت، بۆیە ھەندیکم تێبینی لەلا پەیدا بوو، وەک:

کورداندنی زاراوە:

ھەندیک دەلێن؛ زمان بریتییە لەو کۆمەلە وشەوێ مەوێ لەکارو پەيوەندەو کاری ڕۆژاندا بەکاریدین، بە کورداندنی ئەو زاراوانەو لە دامودەزگاکاندا بەکاریدین دەبێتە ھۆی ئالۆزی و چەواشەبوون لە ڕۆژین و کاری ڕۆژانەو دەزگاو بریارە فەرمانەکان. بەلام من پوختەکاری ڕێزمانو کورداندنی زاراوە بەستەم نازانم، چونکە ئەمەو ڕۆژی ئێستەو کۆفارو ڕۆژنامەو ئەلیکترۆنی و کەمالی رادیو و تەلەفیزیونی ئاسمانی و نوێترین تەکنیکی چاپو بلاکردنەوێ کە کوردیشیان لێ بێبەش نییە. بۆیە گۆڕانکاری لەو بوارەدا زۆر ئاسان وەردەگیریت و زۆر زوو بلاودەبێتەو، ئەویش بەگرانی دەزانیت کێشەو خۆیت، خۆ ھەركات دۆزەکە بسەپیت، ئەو ئەو کەسانەویش ناچار دەبن بێنە سەرباری گۆرانو پێشوەچوون.

⁵ کوری سەرکردەوێ بەرپەرانی نامازی بوو پاش مردنی باوکی مێردی خوشکەمەو بوو بە سەرلەشکری ئەو ھیزی لە سالی 218ی پێش عیسا ھێرش برد بەرەو رۆما لەسالی 202ی پێش عیسا لەئێو ئوروپادا لەئیسپانیاو تا نیوێ ئیتالیا داگیرکرد.

⁶ ئێن خەلدوون دەلێت - یەکیک بوو لەخێلی زانەو بەرپەری نامازی لەدەقەری نافزاوس کە دەکەوێتە کەناری دۆلی تافنە، واتە ولاتی جەزایری ئەمەو - (الموسوعة العربية العالمية) مؤسسة أعمال الموسوعة للنشر والتوزيع، الرياض، طبعة - 1، سنة 1416ھ/ 1996م، مادة: طارق بن زياد، 470/15).

وڵاتی سوید کە ئێستا لێدەژێم، یەکێکە لە وڵاتە پێشکەوتوووەکانی جیهانی ئەمڕۆ، زمانەکیان (کە بەشێکە لە زمانە ئەسکەندنافیەکانی چل لە زمانە جەرمانیەکانی لق لەدەمختی هیندوئوروپی، واتە زۆر نزیکو خەمە زمانە لەگەڵ ئینگلیزی، ئەلمانی، فرەنسی... تەنانەت کوردیش) دەبینم لەگشت بواریەکانی کارو ژياندا زۆر وشەو زاراوەی لاتینیان کردووە بەسویدی.

بە گەرانهوه بۆ چەند سەدەیک لەمەوێری زمانی سویدی، بەتایبەتی لەو کاتەو "شا گوستاف فاسا" ساڵی 1526 فرمانیداوه ئینجیل بنووسرێتەو بە زاراوەی ناوەندی وڵات، ئەو یەکەم هەنگاویووە بۆ پەڕەکردنی ئەو شێوە زمانە یەگرتووەی پێدەهوتریت "سویدی نوێ" و لە سەرتاسەری وڵاتی سوید پێی دەدوێن. لەناوەراستی سەدەی 19 هەفتەدا کەشیش "ساموئل کۆلمبوس" لە پەرتووکییدا هانی ئەوێ داوه کە زمان بەو شێوەیە بنووسرێتەو کە لەزار دەردەچێت. قوناغی گرنگی داوی ئەو لەکۆتایی سەدەی نۆزدەدا بوو کە زۆر وشەیی بیانیان کردووە بەسویدی، بەتایبەتی وشە ئەلمانیەکان و بەرفراوانترین کۆششیش دوا گۆرانکاریەکانی نێوان 1970 بۆ 1980 بوو.

سەبارەت بە پوختو پاراوەکردنی زمان، پروفیسۆری سویدی لەبواری زمان "بیۆرن کۆلیندەر" 1894-1983 لە فەرەنگی نوێدا بەپێویستی زانیووە وشە نیمچە لەیادچوووەکان بەکاربێت لەبری وشەیی بیانی.

لێکدانێ وشە: لەکۆتایی ساڵی 1998 دا مانوسی پەرتوکی "گەلی پەژمۆردەو نیشتمانی پەرت" م ناردەووە بۆ چاپو بڵاوبوونەوێ لە کوردستان، پاش ماوەیک ئاگادارکرام بەوێ چاپخانەکە ڕەخنەیان لە ڕێنوسەکەیی هەبە بۆیە پێویستە پێیدا بچمەو. دیارە ڕەخنەکەیش لەسەرئەو بوو کە زۆر وشەیی لێکدراوم پێکەوم لکاندبوو، لەوانەیی بە عەرەبی پێیدەلێن (کلمات مرکبە)، لەو لāmدا ڕامگەیان بەوێ م بەهەڵیان نازاندو قایلیم بەو شێوەیە لەچاپ بدریت. بەلێ لەچاڤدا بەلام چاپخانەکە (دیارە بۆئەوێ تووشی ڕەخنە نەبێ) ناوی خۆیانی نەخستووتە سەر. لەساڵی 2007 دا سەردانیکی تری کوردستانم کردەو، هەر ئەو کەسەیی ڕەخنەکانی چاپخانەیی پێراگەیانم دەستخۆشی لێکردم گوتی ئەوێ ئێستا لەنووسینی کوردیدا بووتە باو ئەو شێوازەییە کە پێشتر ڕەخنەیی لێدەگیرا.

بێگومان هونەری گۆرانسازییەکە دەگەرێتەو بۆ ئەو دۆخە ئاوارەییەیی ڕۆشنبیرانی کوردی تێکەوت، کە لەوانەییە ساڵ یان چەندساڵیکی خایاندبێت تا گەشتێنە ئەوێ لەشوێنێکدا جێگیربێ. مەروڤ لەو قوناغو کاروانە دژواردا تێکەڵ بەگەلان و ئەگەر ویستبێت یان بە کۆلتووریشیان بوون. ئەوێ مەروڤ شاد دەکات ڕەنگدانەوێ ئەنجامی ئەو چاڵێکردنەیی کە ڕۆشنبیرانی کورد گرتوویانەتە بەر لەکۆلتووری مێللەتانی پێشکەوتوو.

بەلێ لەسەرەو ئەمانەم بەویدا کە ڕۆشنبیرانی کورد هەر لەکۆشاندان، خۆزگە ئەو کۆششە، چەشنی هەنگاوی نوێکارییانەیی زمانی مێللەتانیتر بە پشگیری دەزگای ئەکادیمی زانستیانەیی دور لەهزری رامیاری لایەن و ناوچەگەری دەبوو بۆ پێداچوونەو بەسەر ڕشت و ڕیزمانی کوردی پوختکردنێان.

بەلێ، شوێنەواری جوگرافی و مێژویی ئاینی هەر لەکۆنەوێ کارێکی ئەوتوی کردووە بەشێوەی کارا و بەرفراوان کوردی ڕۆژەلآتو باشوورو باشووری بچووک گریڤراوی کۆلتووری عەرەبێن چونکە تا ڕابوردوویەکی زۆر نزیک فێرگە لەکوردستاندا هەر حوجرەو مەزگەوت بوو شاکاری بەرەمیی ڕۆشنبیرانی کورد ئەگەر بەکوردیش نووساڕبێت پێبوو لەوشەیی عەرەبی و بەزوری چاڵ لەشێوەی ڕشت و نووسینی عەرەبی کردووە.

ئەوێ پێویستە ئێمە سەرنجی بدەین، خۆ ڕزگارکردنە لە ڕشت و ڕیزمانی عەرەبی، چونکە زمان و ڕیزمانی عەرەبی گریڤراوی قورئانن، واتە هەرگیز گۆرانی بەسەر دا نایەت چونکە وتەیی خودایە.

م پێماوە ئەو شێوازەیی سویدیەکان چار سەدە لەمەوێر گرتوویانەتە بەر بۆ نووسینەوێ وشە هەر بەو شێوەیی لەدەم دەردەچێت، بۆ نەهێشتنی ئەو هەلوێستەو تەکانەبوو کە کاتی گۆتن یان خوێندنەوێ وشەگەلی پێش لێکدان بوو.

ئەو دیاردەیی لەیەکەم قوناغی ئاوارەیی لێئێران سەرنجی ڕاکێشام، وشەیی "هالاخمر آذربایجانغری" بوو کە لەبەرێدا عەرەبی و بەشێوەی "هالاخمر الأحرر لآذربایجان الغریبة" دەنووسریت، واتە بە چار پارچەو لە

سەرۆتار

ڕەوش و باوەڕ نە لەسەر قاقەز بە‌پێی قەوارەى خۆى دەرەدەهەیت نە لەتۆی و تار و بلاوکراوە ڕامیارییەکاندا، بە‌لکو ئەو هەنگاو و هەلوێست و ڕیاری کارایانە هەزرو دیدی لایەنێک بە‌رچەستە دەکەن کە لایەنێک بە‌راستی باوەڕێ پێیەتی و کارەدەکاتە سەر هەزرو هەلوێست تا نەست و بوونی خۆى بسلەمێنێت. بۆ ئەوەى بە‌ناسانی خۆ لە‌کێشەى نەفەل هەلقورتنین، کە کێشەیکە نە بە‌گۆڕەى قەوارەى شیاوی خۆى لێى رواناو، نە وەک تاوانێکى دزیوی میژوویی ئەم سەردەمە، یان وەک کارەساتێکى مەرفانەیی کە میژوی نزیکی تۆمارى کردبێت، بە‌لکو قەیرانیکی مەرفانەیی زەق بوو سوکو ئاسان بە‌نیو بێدەنگی نۆنەتە‌هەیبیدا خشکەى کرد. تراجیدیایەکی بوو پشنتەستوو بە‌گشت ئەوجۆرە کەرەستە یاسایی و پابەندیتییانەى رێخۆشکەر بوون بۆ ئەنجامدانیان، بۆیە پێویستە ئێمە لەو هۆ راستەقینانە بکۆڵینەوه کە پالینا بە‌رژیمی سەددام‌هە ناوە ئەوتوانە ئەنجامدات و سووربێت لەسەر تەواکردنی قۆناغەکانی.

ئەگەر دارشتنی یاسای سزایی بۆ سزادانی کۆمەڵبێت، ئەوا سەلماندنی کارە پرتوانەکان بێ هیچ جۆرە گومان ئەو دەرەدەخەن کە ئەوجۆرە خواست و ئارەزووە نەخۆشەى زالیوون بە‌سەر مێشکی ئەو کەسانەى تاوانەکانیان ئەنجامداوە بە‌رودوا لە‌ئەنجامدانی تاوانەکاندا پشنتەستوو بوون بە‌پێی ئەو هەلوێست و هۆکارەکانی ڕژیم بۆی رەخساندن. چونکە ئەوان خۆیان بە‌سەرداری سەرو سامانی کۆمەڵ دەزانی بۆیە رێگەى چەوتیان گرتەبەر تا ئەو ئاستەى تاوانەکانیان بە‌جۆرەها پلانی تاواننامیز ئەنجام بدن دژ بە‌ کەسانی بێ‌چەک دوور لە‌وهى گۆبێدەنە تەمەن و توخم. بۆیە پێویستە پێناسەى کار و هۆکارەکان بە‌پێی‌بێت کە بوونەتە هۆى ئەو کردەوانەى ناوێرا (پروەسەى نەفەل). پێویستە پێناسەى تاوانباران و دەست‌نیشانکردنی لێ‌پرسراویەتی ئەوان لە‌رووی ھاوتابوونی لایەنە مەترىالی و ماکییەکانی تاوانەوه، پێ‌پێست و بە‌گۆڕەى خودی تاوانەکان و بە‌پێیەى سەرچاوەکانی بە‌رپرسیتیی سزایی دەرەدەخەن دیاری بکەیت. سەر‌ئەنجام پاش ڕوونبوونەوهى هۆکاری تاوانبارکردن پێویستە جۆری سزا بە‌پێی قەبارەى تاوانی گشتیەک لە تاوانباران دیاری بکەن.

فارسیدا بوو بە‌دوو پارچە. یان ئەوانەى لە "فەرەنگى عەمید" دا دە‌یبن، کە فەرەنگی بە‌ناوبانگی فارسییە، کار و کۆشش ی دوو پارچە بە‌ یەک پارچە، واتە بە‌ کار و کۆشش نووسیوە، هەروەها علیرضا لە‌برى علی رضی و العیاذ بالله لە‌برى ألعیاذ بالله.

ئەوێ لە‌زمانی سویدیدا دە‌یبنریت، زۆر وشەى لێ‌کدراو هەن لە‌بەرەتدا پێ‌کەتەى چەندین وشەن. بۆ نموونە Transformationsgrammatik کە ئالوگۆری رێزمانی دە‌گە‌یێت، ئەنجامی لێ‌کدانی دوو وشەى Transformations و grammatik یە، هەروەها Familjehemsvård واتە "چاودێری خێزان لە‌ناوماڵ" لێ‌کدراوی سێ وشەى Familje hem s vård. جا ئەو نموونانە دڵۆپ لە‌ دە‌ریایەکی لە‌و چاکسازییانەى ئەو میلەتە لە‌پێناو ئاسانکردنی خۆ‌ئێدە‌وه‌و گفتوگۆ لە‌ رشتەى رێزمانیدا کردوویانە.

وە‌رگیر: گۆمە‌یی

www.koskikurd.com

ئاگاداری:

پاش چاپی یەک پێ‌داچوونە‌وه‌یه‌کی سووکم کرد، بە‌تایبەتی لە‌سەر پێ‌شەکی و پەر‌اوێزو تێ‌بینیە‌کانی خۆمى وەرگیر.

ئه‌گه‌ر که‌مه‌ستو پرۆسه‌ی گه‌ران له‌دووی هۆکاره‌کانی تاوانی ئه‌مغال هه‌نده‌ ئاسان لێی بروانن، ئه‌وا وردو پوخت ده‌لێم، پێناسه‌کردنی تاوانه‌کان له‌مقاره‌ی ئه‌و وه‌رووخستنه‌وه‌ ده‌ترازین که‌ ده‌زگاکانی لێکۆڵینه‌وه ئه‌نجامیانداون، چونکه‌ سارێژبوونی راستیه‌کان زۆر له‌وانه‌ پترن که‌ ئاشکرا‌بوون. هه‌روه‌ها له‌ چه‌په‌لی تاوانه‌کان و سووربوونی ئه‌وان له‌سه‌ر به‌ئه‌نجامگه‌یاندنی کاره‌که‌ بۆیه‌ له‌رووی یاساوه‌ تاوانه‌کانی ئه‌مغال و تاوانی گۆری به‌کۆمه‌ل، به‌تاوانی پاکتاوی ره‌گه‌زی ده‌ژمێرێت. ئه‌و چۆره‌ تاوانه‌ی ده‌به‌نه‌وه‌ی له‌ناوبردنی سه‌ده‌ها هه‌زار که‌س له‌رووینیا‌سیابه‌وه‌ به‌ ده‌بلتاوان ده‌ژمێرێت.

فه‌یله‌سووفی باساناس (KANT) ده‌لێت: ((سزا ته‌نها هۆنییه‌ بۆ وه‌دییه‌ناتی به‌رژه‌وه‌ندییه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان، گوایه‌ بۆ پاراستنی کۆمه‌ل له‌تاوانکار، که‌سانێکی پێ تیرۆر بکه‌ن نه‌با ریگه‌ی هه‌مان تاوان بگره‌به‌ر، به‌لکو کارباییکی یاسایی پێویسته‌ بۆ وه‌دییه‌ناتی دادپه‌روه‌ری پوختی دوور له‌گشت به‌رژه‌وه‌ندی تایبه‌ت)).

نابیته‌ پرۆسه‌ی سنووردانان بۆ یاسایی‌بوونی تاوان و سزا به‌پێی خواسته‌ ئاره‌زووی رژێمیته‌، به‌لکو ئه‌وه‌ په‌یوه‌سته‌ به‌ ده‌سته‌به‌رکردنی ماف بۆ کۆمه‌ل و ناسووده‌کردنی ژیان له‌ناو کۆمه‌ل و پێداویستییه‌کانی بنه‌مای ئاکارو داد. جا په‌نا به‌و بنه‌مایه‌، سزادانی تاوانبار گرنگتر نییه‌ له‌وه‌ی بگه‌ن به‌ سه‌رچاوه‌ی راستی و ئاشکرا‌کردن و سه‌لماندنیان، هه‌ر نه‌بیته‌ بۆمێژوو. بۆئهمه‌ش که‌ ببیته‌ به‌ وانه‌یه‌ک بۆ مرو‌فایه‌تی تا کۆکین له‌سه‌ر ده‌سته‌به‌رکردنی ماف بۆ کۆمه‌لان و وه‌دوکه‌وتنی تاوانکاران و گه‌یاندنیان به‌ سزا، درێژه‌دان به‌توێژینه‌وه‌ له‌سه‌ر تاوان به‌پێی ئه‌و ورده‌کارییه‌ی ده‌زگاکانی لێکۆڵینه‌وه‌و داد ئه‌نجامیانداوه‌، به‌و پێیه‌ی گونجاوبیته‌ له‌گه‌ڵ راستی روداوه‌کان و ره‌وتی کاتی و مێژووییان، که‌ ئه‌وه‌ به‌ بنه‌مایه‌کی گرنگ ده‌زانم پێویسته‌ به‌خه‌ریته‌ به‌ر توێژینه‌وه‌و هه‌له‌سه‌نگاندن.

به‌ر به‌رکانه‌ی رامیاری له‌هه‌زری رژیمی به‌عه‌دا ئه‌وه‌بووه‌ که‌ ده‌بیته‌ نه‌یار به‌شێوه‌ی فه‌لاجۆکردنی گیانی له‌ناوچێت. وایشان زانیوه‌ به‌فه‌رمی کردنی ئه‌و شیوازه‌ ماوه‌ی مانه‌وه‌ی درێژه‌کات، بۆیه‌ نه‌یه‌شتووه‌ هیچ ده‌نگێکی دژ یان نه‌یار له‌ده‌نگی ئه‌و به‌رزتر یان هاوشانی بیته‌، هه‌ر له‌و

یه‌که‌م ره‌ژه‌وه‌ که‌ به‌کووده‌تا خویناوییه‌که‌ی هه‌شتی شوباتی 1963 ده‌سه‌لاتی گرته‌ده‌ست، یه‌که‌م هه‌نگاو کردنه‌وه‌ی ئه‌و گرووخانه‌یه‌بوو که‌ ده‌یویست گرووخانه‌کانی تری پێ بخته‌ گه‌ر که‌پاشان ناوهران ((مقرات الحرس القومي)) و کردی به‌ ئه‌زمونه‌یه‌ی درو ناله‌بار بۆ تۆله‌، پیاوه‌کردنی تاوانی سیستیماتیکی، بناغه‌و ژێرخان بۆ ده‌وله‌تی ترسو و باری نایاسایی، هه‌له‌دانه‌وه‌ی لاپه‌ریه‌ک تێیدا یاسا پێشێل و پشتگۆی به‌خه‌ریته‌، سووکایه‌تی به‌دادو دادگا و دابو نه‌ریته‌ عیراقییان به‌تایبه‌تی و مرو‌فو ره‌وشی مافو ژیا‌نی ئه‌و بوونه‌وه‌ره‌کانی تر به‌شێوه‌یه‌کی گشتی. ئه‌وه‌ خولیکی پرمه‌ترسی و درو دژوار بوو به‌سه‌ر عیراقییاندا هات. له‌و قوناغه‌ مێژوویه‌ی عیراقی سه‌رده‌مو له‌ئه‌نجامی گشت ئه‌و ئه‌شکه‌نجه‌و مه‌رگه‌سته‌ی هه‌ینایان به‌سه‌ر میله‌ته‌ی عیراقدا، هه‌میشه‌ یادێ ئه‌و توندوتیژی و ئازارو تالاه‌و له‌یاد ناچێت. ئه‌گه‌رچی ئه‌وه‌میش سه‌ره‌تا نه‌بوو بۆ ئه‌و بانگه‌وازه‌ی له‌سه‌رجاده‌کان ده‌کرا به‌شێوه‌یه‌کی هه‌ستیری و به‌رفراوان هانی تیرۆریان ده‌دا دژ به‌هه‌ریه‌کی له‌وانه‌ی گومانیان لێده‌کرا سه‌ر به‌لایه‌نه‌کانی چه‌پی عیراقین و پاشان له‌لایه‌نه‌ نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی عیراقیش هه‌له‌گرانه‌وه‌. هه‌روه‌ها دواه‌لوێسته‌ ئه‌بوو بواری دادو دادمه‌رانیان بێده‌سه‌لاتکرد له‌کۆڵینه‌وه‌ له‌ تاوانکاریه‌یه‌کانی حه‌ره‌س قه‌ومی و که‌وتنه‌ سه‌رکردنی یاساو سووکایه‌تی کردن به‌ له‌شکرو ده‌وله‌تیان به‌ره‌وپاش برد.

له‌گشت بزوتنه‌وه‌یه‌کی رامیارییدا خاڵ هه‌ن پێناسانه‌ی ئه‌و بزوتنه‌وه‌یه‌ جیابکاته‌وه‌ له‌ بزوتنه‌وه‌ی تر. به‌لام ئه‌وه‌ی بارتی به‌عه‌سی پێ به‌ناوبانگبوو گومرایی و هه‌زو ئاره‌زووی گه‌وجانه‌بوو بۆ تاوانکاری سیستیماتیکی، گوایه‌ له‌پێناو پاراستنی یه‌کێتی نه‌ته‌وه‌یی عه‌ره‌بو ئامانه‌یه‌کانی له‌ یه‌کێتی و سه‌ربه‌ستی و سۆشیالیستی له‌ژێر دروشمو په‌یامه‌ هه‌میشه‌زیندووه‌که‌ی ئوممه‌ی عه‌ره‌یی. ئه‌وه‌ی به‌وردی لێی روانییه‌تی بۆی روونیووته‌وه‌ که‌ هه‌لوێسته‌ی ئه‌وپارته‌ی به‌کووده‌تایه‌کی نایاسایی ده‌سه‌لاتی گرته‌ده‌ست، به‌را‌ده‌یه‌کی دیار کۆمه‌لی له‌سۆشیالیستی و گشت فه‌لسه‌فه‌ ئابوورییه‌کان دوورخسته‌وه‌. هه‌روه‌ها له‌ئازادی و ره‌وشی مرو‌فانه‌یی و دیموکراسییه‌ت. ته‌نانه‌ت وانه‌کانی په‌روه‌رده‌شی دژکرد به‌هه‌زری یه‌کانگیری و مافی مرو‌ف تا ئه‌وه‌ناسته‌ی بوونه‌ هۆی لێکه‌دا‌بجهرانی ئوممه‌و بوو به‌هۆ بۆ سووکایه‌تی

کردن بە مەرووفو نەرخو پایەییە ئەوی پێویستو ئاسایی، تا ئەوێرادیەیی ژێانی مەرووفی عێراقی گەیانە ئاستی نشوست.

عێراقییان لەوێ گەشتیبوون کە سیستیماتکردنی تاوانکاری و کردنی بەرموش دەبێتە هۆ بۆ لەناوبردنی نەیاران، بەکوشتن یان جۆریتەر لەو شێوازە چەپەلانی هەرگیز بزوتنەوی رامیاری خاوەن هۆشو و موش نایگریتەبەر، تەنانەت ئەو بزوتنەوی رامیارییانە کە بێڕۆگرامو لە نزمترین ئاست و پلەیی رۆشنبیردان، بەلام ئەو لەلای بەعسو دەسەلاتدارانی ببوو بە موش، چونکە لە دیدی سەددامدا ئەو باشترین رێگەبوو بۆ لەناوبردنی نەیارانی.

موشو هەلوێستی نارموو نەفرمتلیکراو لەهزری هێچیک لە سەددامییان بەدوور نەبوو، ئەگەرچی لەئێو بازنگەیی دەسەلاتدا بووبن یان لە دەرمووی. ئەزمونی عێراقی 1963 - 2003 نیشانەدەری راستییەکانی ئەو دیاردەییە کە تانیستا عێراق لەبەری تالو کرچی ئەو هەلوێستو موشە دەدووریتەو.

خۆهەڵناقورتێنین لەپروسیەیک کەناوبانگی زراپیت، نەتەنها لەناو لایەنەکانی رامیاری عێراقدا، بەلکوو لەلای گشت هاوولاتیانی عێراق. ئەویش بێگومان موشی پێشکردنی مافی بەرانبەرە لەژێانی رامیاریدا. هەروەها ئەوێ کە رێگەیان نەداوە گەلی کوردستانی عێراق بێتە خاوەن مافی رەوا. ئەو ماوەیەش کەم نەبوو کە تەنها بیری شوقینزەمی و سەردەستەیی نەتەوێی خۆییان تێدا بلاودەکردەو. چەندینجار بەعس بەکوودەتا لەلایەنەکانی هاوپیەمانی خۆی هەلگراییەو هەردەم پاشگەزبووەوە لەبەلێنو هاوپیەمانە کاتی ستراتیجییەکانی دەبەستەن لەگەڵ پارتو رێمانی تر، تەنانەت لەگەڵ ئەوانەش بۆی ببوونە پردو دەروازە، هاوبەشو هاوپیەمان. زۆر رووداوی مێژوویی ئەو دەسەلمێنن کە بەعسی سەددامی توانای پابەندبوونی نەبوو بەهێچ بەلێنو پەیمانیکەو.

رژیمی سەددام بێهۆودە خولایی دیتنەوێ رێچکەییەکی یاسایی و دادوەرانیە بوو تا بیکاتە پالێشت بۆ ئەو کوشتارە بێهۆودەیی لەعێراقدا دەیکێزا، بەلام رێگەچارەیی بۆ نەبوو، بۆیە کەوتە دامەزرانی ئەو دادگا پوچەلانی هەرگیز فەریان بەسەر دادو موشی دادوەری عێراقو

مافیەپرەوپیەو نەبوو. کاتیکیش ئەو دەزگا کارتونییانە نەیانوانیوێو رەوشێک بدۆزنەوێ بۆ پێادەکردنی تاوانکارییە سیستیماتیکییەکی، ترسێوکانە لەدەرمووی ئەو بازنگەییە پەنایان برد بۆ هێزو کەوتنە جۆرەها شێوێ کوشتوێرو زەبری بێهەرانبەر. بەجۆرە کەوتنە وێزەیی هاوولاتیانی عێراق لەعەرب، کورد، تورکمان، کلدانی و ئاشوری.

رژیمی سەددام نەیارانی رامیاری لەسێدارە دەدا بەوگومانەیی ئەگەر لەنێندەدا یەبکێرێ لەوانەیی پارتی دژ پێکوە بنێن، یان وەک دژ بۆی دەبنە کووسپ، یانیش دەبنە رەخنەگر لەدەسەلاتو پەردە هەلماڵێن لەسەر رەوتە خێلەکییەکی رژییم کە پێکەاتبوو لە دەسەلاتی بەکر - سەددام تەخەمەکی عۆجەبوو، کە بەکوودەتایەکی لەشکری گرتیانە دەست، بەلام دوو حەفتەیی نەبرد لەپێشەواو هاوپیەمانی پێشوویان هەلگراییەو هەر لەو سەرەتایەوێ خۆیان دەسەلاتیان گرتەدەست⁷، و لە حەوشەیی "قصر النهایة" دادگایەکیان بەسەرۆکایەتی تاها جەزراوی پێکوەنا، تێیدا زۆر بەشەلەزاوی و خێرا عێراقییانی بێتاوانی سەردەبری، ئەویش لەخۆیدا نیشانەیی بۆ گومراییی مەرووفو ئەو خۆو شەرانیگزیە لەناخی خۆی و ئەوانەدا هەبوو کە ئەو تواناو دەسەلاتە تاوانامیزەیان پێسپاردن. ئەو لەخۆیدا نیشانەیی مێشکپووجی و لاوازییە کە مەرووف نەتوانیت بێ کوشتارو خۆنێریزی دەسەلات بەسەپێت. وەکتریش ناوبانگیان بەمەدەرکردبوو کە سەرشوێر وکلەلقین و کەنووشبەرن بۆ خۆدی دیکتاتور.

سەردەمێک رژیمی سەددام ناوبانگی ((نازم گزاری))ی زێراند وەک کەسێکی تۆقینەر لەبۆاری ئەشکەنجەو ئەو جۆرە دلەرقیبەیی لەرادو توانای مەرووفو دیدی مەروفاوەتی بەدەرە. لەئێو عێراقییاندا دەنگیداوە کە ئەو

⁷ لەروژی 17 / 7 / 1968دا ژمارەیک ئەفسەر لە نەتەوپیانی عەرمیی (ناسری) ناو لەشکری عێراق بە سەرۆکایەتی ئیبراھیم الداود / سەرلەشکری گاردی کۆماری، لەگەڵ عەبدولرەزاق النایف / بەرپووەری گشتی دەزگای زانیارگری لەشکر، بە هاوکاری ئەو بەعسییانە کوودەتایەکیان رێکخستو دەسەلاتەکی عەبدولرحمان عارفیان هەلماڵان. پاشان لەروژی 30 / 7 / 1968دا بەعسییان بە سەرۆکایەتی بەکر سەددام لە هاوپیەمانەکانیان هەلگراییەو بەعس بوو بە پارتی سەرکردەو تاکرەو لەعێراق. - وەرگێر

بەھەرە ئەلمەتریکى مەزگەل دەپتەمە یان دەیانخاتە بەر تەزەوی ئەلمەتریکى یانیش لەنێ دەزگای ھەجاندن یان تەواندەمە بە ئەسید نەیاران دەکوژیت. یانیش پانکردنەمە بە گوشتەری ئاسن لەناویان دەبات. زۆر شێمە کەرەستەى تریان بەکار دەھات لەبەرى شێوازى لێکۆڵینەمەى رامیارى. پاشان پەرۆسەکە ھەندە پەرەیسەند تا بگاتە بەکارھێنانى کەرەستەى زانستى و گوشتى نەیاران بە ژەھرى کوشندە بۆ ئەمەى پاش ماوەیکى کورت و ناراستەوخۆ لەناوچن، جا (قصر النھایە)، موخابەرەت، ئەمنى عامە، دەزگای ئەشکەنجەخانە تاییبەتییەکانى زانیارگرى و سیخووخانە تاییبەتەکان لەعیراقدە ناوبانگیان دەکردبوو بەمەى مەلەندن بۆ تۆقاندو ڕیگان بەرە مەرگ. بەمە ترس و لەرزى دەخستە دڵ و دەروونى میلەت کە ئەگەر یەکیک بەکۆتە نێو ئەوانە چیتەر دەچوونى ناییت، مەگەر بەرێکەوت.

ئەمەى بێھەیت لە ھەلۆستەنە بکۆڵیتەمە کە بەعس و دەسەڵتدارانى لەنێوان 1963 - 1968 دا بوویان دژ بەمە شۆرشەى گەلى کورد کە لەئەیلوولى سالى 1961 دا بەسەرۆکایەتى مستەفا بارزانى ھەلگیرسا، ئەمەى بۆ دەردەکەوت کە ئەمەى وەک ڕژیمەکانى پێشو و نەستەمە دان بەسەدەترى مافى کورددا بنیت، و بێ ئاشکراکردنى مەبەست ئەمە ڕژیمەش ھەرزو پەندى وەلاناو بەمەبەستى تێکدانى ئەمە شۆرشە و لەناوبردى سەرانى پەناى دەبرد بۆ جۆرەھا بى چەوت و لەپێناویدا جۆرەھا پلانى دادەناو تۆژینەمەى بۆ پلانەکانى خۆى دەکرد وایدەزانى دەتوانیت بەمە مێشکە پرتاوانەمە شێوازى سیخوورى و موخابەرەتییەى گەلى کوردستان لەسەرکردایەتییەکەى دابەیت. ھەروەھا دەتوانیت بە نەخشەمە پلانەکانى دووبەرەکی بختە ناو ڕیزکانى میلەتى کورد، ئەوجا لەناودانى سەرکردەکانى بۆ دەردەخست. ئەمەبوو چەندى جاش و سەرەکخێلى بێفرى کوردى کرى، بەلام کەزانى رەنجى بێبەرە، بەناشکراو بەجۆریکى شۆقینییانەى زۆر زەق و ترسناک کەوتە ھەلۆستى دۆژمنکارى دژ بەمە گەلە، لێ کردن بەجەنگیکى بەربلاو و تراجیدیای لەشکرىکى در. داخوایەمە میللیەکان و مافە رەواکانى کوردى بە نەبەجى ناودەبردو کۆمەلگەى کوردیى بەمە تاوانبار دەکرد کە گومار و جوداخوان، لەرەوتى نیشتمانى یاخین و نوکەرى دەرمکیانن. پاشان ھێرشى کردنەسەر و زۆر

ھێزى عەرەبى وەک ئەمە کۆبەشۆقینى و ھاوبەرەنى لەزۆرەى لەشکرکێشییەکانیدا پشتیان گرت. لەھەمان ئەمە کاتى لەشکرکێشییانەدا ھێرشى پڕویانگەدەى شۆقینییانەى بەرەراوانییى پیاو دەکرد خواست و ئارەزوو تاییبەتەکانى گەلى کوردى بە ناچۆر دەردەخست. بەلام ئەوکاتەى بێسەمە گرى شۆرش پلانەکانى ڕژیمى پووچەل کردەمە، بەعس بە کوودەتاکەى عەبدولسەلام عارفى ھاوپەیمانى لە 18 تشرینی یەکى 1963 دا شاخى شکا و پوکایەمە. بەلام وەنەبیت ڕژیمى نوێ سوودى لەبەدەنەجەمییە وەگرتنیت لەوانەکانى ئەزموونى دژایەتى و گرتى مافى نەتەواپەت و ئەمە سووکایەتییانەى دەکرا بەمافى مەزگەل و پەیماننامە نێونەتەمەییەکان، ئەمەش ھەمان رەوشى کۆشتوبەرو تاوانکارى زال بوو بەسەر ھەرزو دیدو رەوتى رامیارى چەوتیدا. لەلای ئەمەش وەک پێشینیانى، پێشیلکردنى مافى کورد ھەلۆستى گىرو نەگۆر بوو، چونکە مێشکى بەردین ھەرگیز لەپەرۆسەى چارەنووس و مافى گەلان ناگات.

کە لەتەمەوزى 1968 دا دووبارە بەعس دەسەڵاتى گرتەمە دەست، ھێستا خووەکەى جارەن لەمەشکیدا مابوو، بلام لەبەر ئەمەى لاوازی دەسەڵات ناچار وەک چارەسەریکى کاتى نەرم لەکورد ھاتە پێشە، بەلام خەنجەریکى لەپشت قنکیدا شارەبەمە. دەبویست چۆک بە سەرانى کورد دايدات، چونکە ئەمە خووەى لەمەشکى نەخشەى ئەمە قەتیبوو ھەر ھانى ئەمەى دەدا لەکورد ھەلگەرتەمەمە بەمەپەرى درندەییەمە بەگژیدا بچیت، چونکە ئەمە وەیدەزانى دەتوانیت بەزەبەر ئاواتەکانییان خەفە بکات و دەستبەردارى مافە رەواکانى خۆنیانیان بکات.

ڕژیمى بەعس ھەلى ئەمە ماوە ئاشتییەى قۆستەمە کەگواپە لەناواری 1970 دا مافى ئۆتۆمۆمى داو بەکورد. تەنانت لەمەمەپەشدا دەستى لەتاوانکارى ھەلنەگرت، چى بەنەتەى بوو یان بەناشکرا پەناى دەبرد بۆ بەلگەى نایاسایى تا بزوتتەمە کوردى پێ لەناودات و زۆر لەسەران و رۆلە بێتاوانەکانى لەناو بەریت. لەبەنەمە دەزگا داپلۆستەرو سیخووخانەکانى کەردبوو دەزگای نەخشەمە پلانەنان بۆ ئەمە تاوانکارییە چەپەلانەى پاشان لەتراجیدیای ئاغفالدا ئەنجاماندا.

كاتىك رژىم لىپاش ماوهىەك پشوو دەسەلاتى گرتەو بەسەر بارى ناوخۆدا، كەوتە دان جىركردنەمو دەرخستى رووى راستەقىنەى خۆى، بەلام پاشان دەرگەوت كە ئەمى نىزە لىلو بىئەمەكىيەى لەمەر پروسەى ئۆتۆنۆمى كە دایناوو لەكاتى پىوستاندا بۆى بىئە دارەستو چاوپۆشى مەدیاىى، بەپىچەوانەو بۆى بوو نىشانەى بىباوەرى بەگشت مافىكى دەستورى بۆ گەلى كورد لەعیراق. ئەمى وايدەزانى دەتوانىت بە بەكارهێنانى ناسناوى ئۆتۆنۆمى، شۆرشەكەى كورد لغاوكاتو وەك كارەكتەرىكى شانۆى پووچو كەرسەتى مەدیاىى و رىكلام، چەشنى ئەوانى پىش خۆى، لەزۆر بۆنەى بارى نىشتىماندا بەكارهێناناوە تا سەرانى كورد ناچاركەن ملەكەچى ئەوبارەن، يان بەهەندىك لەم پلەوپايە پىپىزانە لەخستەيان بەرن كە رژىم پىيانى دەبەخشىت، چونكە ئەوێ لەمەللەى پووچى ئەودا نەبوو پىت ئەوبوو كە گەلى كوردو سەركردەو ناودارانى لەئامانجى پىروۆزو مافى رەواى گەلى كورددا بەكەيرن.

كە بۆدەرگەوت كورد دەستبەردارى تىكۆشان نابو و هەرگىز لە نوێكردنەوێ خواستى مافە رەواكانى خۆيان بىزار نابو و سوورن لەسەر وەدەستەپىنانى مافەو هەر ئامادەن بەرەنگارى ئەو رژىمە شۆقنىيە بىيئەو ئەگەرچى قوربانى زۆرو بەنرخ دەدەن لەپىناویدا ئەومافە مەرفانەىيە كە پەسەندى رەوشو ياساى ئىنەتەمەىى و مەرفاىيەىيە، رژىم پەنايىردە بەر پلانزى چەپەل و پىكەپىنانى چەندىن هەزى جاشو كرىنى وىژدانى هەندىك كوردى ئەلچاخى خۆفروۆش، بەونىزەى بىتوانىت بەكەردەوێ بىپىز چاويان كۆركاتو شۆرشە چەكدارىيەكەيان لى تىكەتات، بۆيە لەكاتى پىوستاندا بۆ ناساندنى گەلى كورد خۆفروۆشەكانى دەهێناپەروو تا ئەو بەگەين كە كورد لەكوردستانى عىراقدا خاوەنى گشت جورە مافىيەن.

بەمەنەى ئەو هەلوێستى گۆنەدانەى جىهانىيان و عەرمەكان هەيانبوو بەرانىر بە كەردەوكانى سەددام، و بەمەنەى ئەو بىدەنگىيە سامناكەى و لاتان بوويان بەرانىر بەو بزوتنەوانەى بارودۆخى تايبەتى خۆى و بابەتى تەنگى پى هەلچىبون و ئەو هەلوێستە شەرمناكىزەى رژىمەكەى دىكتاتور پەيرەوى دەرگەو لەم سەردەمەى سەددام لەپەلى برىكارى بەكرى گۆرەبەگۆردا بوو، و رۆلى بالائى تىدا دەبىنى، هەر ئەوبوو رىكەوتننامە

شەرمناكىزەكەى جەزائىرى لەگەل شای ئىزان (1975) مۆركرد. لەویدا سەددام چاوى لەزۆر مافى سەروەرى و نىشتىمانىيەى عىراق پۆشى بەرانىر بەمەى شا يارمەتى بەدات بۆ لەناوێردنى شۆرشە چەكدارىيەكەى كورد لەعىراق. ئەوبوو لەسالى 1975دا لايەنى چەكدارانى كورد دووچارى نىسكو بوو. ئەوجا رژىم كەوتەو كۆشتكارو قەلاچۆكردن و بەجۆرەها شۆو سەواكەيتىكردن بەگەلى كورد، چى بەگرتن يان ئاوارەكردن، لەكار دەرکردن، لەئۆردوگاو سەربازگەكاندا بەندكردن، بەكۆمەل لەسپداردان، لەولات دەرکردن و هەلقۆستەو تا بە چەپەلتەين شۆواز لەم جۆرە بارودۆخدا ئاشكرا رىقو كىنەى خۆى دژ بەوان پىادە بكات.

هەر لەروژانى سەرمەى نىسكو، رژىمى سەددام كەوتە دارشتنى نەخشەو پلانى سىستىماتىكى بۆ گۆرىنى پىناسەى كورد، و بەرەوشىكى فرەروو پىو كۆشارى خستە سەر تا پىناسەى نەتەمەىى خۆ بگۆرن، بۆيە كەوتە گواستەوێ گۆندەكانى نەزىك بەسەروو ئەو گۆندانەى لەو دەترسا بۆى بىنە ماى نىگەرانى. هەروەك بەمەبەستى دابىرت چەكدارى كورد لەم شۆيانەى لەوانەى بۆيان بىيئە مەلەبەندو دالەو، لەبرى ئەوان هاوولەتەى عەرمەى دەهێنانە شۆين و سەرىشى دەرکردن بۆ ئەو شۆيانەى دەخوازن تىيدا نىشتەجىين لەكوردستان. ديارە ئەویش بەمەبەستى نىشتەجىكردنى نەتەمەىيەكە لەشۆينى نەتەمەىيەكى تر، تا هەرمەكەيان لىيكاتە بازەنگەىيەكى ئاسايشو پىرى بكات لەمەكەى زانىارگرى و زانىاردەرى سىخوړخانەو بارەگای پارتەكانى سەربەخۆى تا بىنەهوى تۆقاندنى دانىشتووان و بەرىكردنى ترسو لەرزو ئاسايشى لەنۆياندا.

لەنۆى ژوروو هۆلەكانى ئەو دەزگایانەيشدا رژىم قورستەين و دىندەترىن شۆو ئەشەكەنجەى دژەمرۆقى بەكار دەهێنا، تا ئەواناستەى لەنۆ كۆشە سامناكەكاندا بار بەگاتە ئەوێ بى لىكۆلنەمو فرمانى دادگا ژيان لەمەروۆ بىرن و تەرمەكانى سەرنوگوم بكەو پاشان قورىانىيەكان لەگۆرى بەكۆمەلى ئەوتودا دەشاردەو هەندىكىيان تانىستاش نەدۆزراونەتەو.

كورد بەو نەدامەركان، نە لەخواستى مەرفانەىيەى رەواى خۆ پاشگەز بوونەو، بۆيە رژىم كۆشەكانى دىرو چىتر كەوتە دىلەكردنى خىزانى پىشمەرگەو دوورخستەمەيان بۆ بىابانە چۆلەكانى عىراق و بەجۆرەها

شێوی دوور لە ساناترین مافەکانی مەروۇف ژبانی لەو کۆمەڵە کرد بە دۆزەخو زۆری زۆری لێ نیشتمانی کردن لەو ئوردوگا زۆرمەلانیە لەگرتووخانەی سەربازی دەچوون بە پێچەوانەی پەرۆتوول و یاسا نێونەتەمەییەکان. تاوانکاری قورسو دەری ئەوتویان دژ بەکار دەهێنان بەپێی یاساگەلیک مایە ئەو مەیه سزای تاوانی پاکتاوی بەکۆمەڵ و تاوانەکانی دژ بە مەروۇفایەتیان بەسەردا بەسەیت، وەک، بەزۆر گواستەمەو دوورخستەوی مەروۇف لەزیدی خۆی یان فشار خستەسەر کۆمەڵێکی سیفیل و سەپاندنی باری ژبانی ئەوتو ببیتە هۆی لەناوچوونیان، لەوانە ئابڵووقە خۆراکو دەرمان خستەسەر، بەزۆر گواستەمەو سیفیل لەشوینی ئاسایی ژبان، بەپێچەوانەی یاسا نێونەتەمەییەکان و بێهۆ لەکار دەرکردن و جۆرەها بابەتی ستمی ترو بەزۆر پرمەبەست بێهەشکردن لەجۆرە مافانە یاسای نێونەتەمەیی ڕەوایکردووە بۆ هۆبەو کۆمەڵان.

پروەسی بەدواچوونی کێشە ئاسایشیەکانی کوردستان خرایە ژێر دەسەلاتی ناوهندگەلیک و مەنەبیت تەنها بریتی بووینت لە بنکە سیخوری و ناوهندەکانی ژبان لەبەرەکانی تری لەو بابەتە، بەلکوو چەندەها دەزگای لەوان بەلاتریان لەژێرناوی کۆمیتە کاروباری باکووردا دامەزران. ئەوجا دیکتاتۆر گشت دەسەلاتە یاسایی و شکۆییەکانی دەولەت و پارتەکەیشی بەخشی بە عەلی حەسەن ئەلمەجیدی ئامۆزای، کەپاشان ناوێرا "عەلی کیمیاوی" و کردی بە فەرماندە لەشکرێ سەرپشکو شای خاوەن تاجی بکوژو بێر بەسەر گشت هەریمی کوردستاندا.

لەراستیدا سەددامو رژێمەکی پێشتر نەخشە بۆ کۆمەڵکوژی نەتەوێ کوردیان کێشابوو، بەلام هەلگیرسانی جەنگی عێراق – ئێران بوو بەکۆسب لەرێی ئەنجامدانی، چونکە ئەوسا رژێم ناچاربوو هیزەکانی ئامادە بکاتەو بۆ بەرمەنگاری و هێرشێ تر. خالی گرنگ لەلای ئەو ئەو مەبوو هیزی لەشکرو یەکەکانی پالێستی ئەوان ئامادەکاتەو بۆ جەنگێکی پرستەم، بەلام کاتیەک سەرکردایەتی رژێمی شوقینی لەناوچو زانی دەتوانی بەهیزمەو درێژە بەجەنگ بدات، وەرچەرخیەو بۆ ئەوی ژبان بختەو بەر پلانی سەرکراوەکانی تا لەرێی تاوانەو تۆلە لەکۆمەڵگە کوردی بکاتەو هەزری پرلەقین و شوقینیستەنەبی خۆیانی لێخەنە گەر، بۆیە لەو پێناوەدا سەددام

وێستی سوود لەسوورەتەکانی قورئانی پیرۆز وەرگرتن تا بەکاربێهەکانی خۆی پێ داپۆشینت، بۆیە ئەو تاوانکارییە سیستیماتیکییەو جینۆسایدەکی دژ بەکوردی لکاند بەناوی ئەفەلەو.

دیارە مەبەستی راستەقینە ئەو لەهەلبژاردنی نایەتی قورئان (الأنفال) بۆ ئەو مەبوو تاوانی کۆمەڵکوژییەکانی لەئەستۆی خۆی لابات و بیکات بە شێمەیک لەشێوەکانی خواستی خودایی تابتوانی تەن و گشت جۆرە زیندەمەوانی ئەو دەقەرە چالاکییەکان دەگرنەو قەلاچۆ بکات. ئەگەرچی هەلبژاردنی ئەو ناو شتیکی نامۆیە، بەلام سووربوونی زۆردار لە بەکارهێنانی نایەتی قورئان بۆ ئەو مەبوو ئاینی پیرۆز بکاتە پەردە بۆ پۆشینی ڕووی راستی ڕەوتی ئەو تراژیدیایە تاخەمە سیخوری و لەشکرییەکانی دەیانگیرا بۆ قەلاچۆکردنی کورد، جا ئەو هەلوێستە شێوە لێکچوونیکیان بۆ دەرەخات لەئێوان زۆردار کە ویستوویەتی جۆرمافیکی خوداوەندی بێهەشت بەخۆ، کەهەرگیز بۆ مەروۇف نییەو ئەو ئارەزووی لەمەشتی دیکتاتۆردا هەبوو بۆ قەلاچۆکاری.

پروەسە ئەو گۆرانکارییەمان دینیتەو یاد کە لەوداویاندا هێنایان بەسەر یاسای سەپاندنی عێراقیدا کە دیکتاتۆر و شەپشکۆی (الله) ی لەسوێندا لا برد بەو سوێنیان لەناو بردنی خودا ڕەهاکرد، دیارە ئەو مەیش ڕێخۆشکەریبوو بۆ سەپنەوێ ناوی خودا لە سوێن و دانانی ناوی خودی زۆردار لەبری ئەو تا بەهۆی ئەو سوێنەو خۆی وەک خودایەکی سەرمەمین نیشان بدات.

و مەنەبیت ئەفەل هەر ئەو پروەسی قەلاچۆکردن و کۆکوژییە بەرفراوانە بووینت کە لەعێراقدا بەسەر گەلی کوردیاندا هێنا، بەلکوو تالانی کالو بەروبوو مەکانیشیانی گرتەو کە ببوونە پاشکۆی کێبڕکێی کوشتوبەرمەکانی پاش تاژ دابەشیان دەکرد، سەرئەنجام گشت کوردی گرتەو، چونکە ڕەوش ئەو مەبوو کە کالای کۆژراوان ڕەوا بە کۆژەو ڕەهەبە بۆ هێرشبەری براو. بەلام ئەو ڕەهاو ڕەواوونە ئەگەرچی لەشێوەی سەرزارمکی یان پەندێرشدا بووینت، نە بەهۆی دەقی پیرۆز مەیه نە بەپێی فرمانی دادو یاسا رشتیاری، بەلکو ئەو خواستی ئارەزووی دیکتاتۆر سەددام بوو کە خاکو بوو ئابرو، تەنەت گیانیشیانی بۆ کۆژەران ڕەوا کردبوو.

لەلایەکی ترمو زۆرجار هاوارو گریانێ ژنو مندال بەو کچکراوە کە یاساڵ و سێخوڕە تاییەتەکان گشت قوربانیانیان بەچاو بەستراوی و دەست لەپشتەو بەستراو بەتقەنگی ریز گوللەباران دەکران، چونکە لەلای ئەوان ئاسان و لەبارترین ڕێگە بۆ لەناوبردنی زۆرترین ژمارە لەگەڵی کورد ئەو بوو هەر لەشونیی خۆیان داپۆشرین.

لەوانەیی ئەوان و تێگەشتن کە لەئاسماندا داد نەماوە، یان ئەوتۆیان بۆ لواوە کە هیچ هێزو دەسەلاتیک سەرۆکی دەسەلاتی ئەوان نییە، بەلام لەرستیدا ئاسمان چاودێرمو خۆدای مەزن و پڕشکۆش ماوەدەرە نەک بەستگۆخەر. کەدەوێ ئەو درندە زەوی هێنابوو لەرزو دەیانلەن لەبەر ئەو کارە کۆزەران لەژێر تاریکی شەو مەنگو پەردە ئایەتی قورئاندا بەدەم قاقای بەرزێ پێکەنینی شیتانەو شادی سەرلێوی ئەوانەیی نەجەمیان دەدا هەرگیز لەرەوانیاندا وێژدانی پیاوێتی یان مەروویی نەرواوە. ئەوێ لەواندایو وێژدانی درندە کۆی و ئەوپەری هاریی سەگ بوو کە وەک بەرگەپێست لەبەریان کردبێت.

زۆرن ئەوانەیی وێژدان وەلادەنن تا ئەوانستەیی کارێک نەجەم دەدەن ئەوجا بۆیژدان دەمێننەو چونکە شووڕەیی و شەرمەزاری و تارمایی قوربانییەکانیان بەل بەسەر هەزری بۆگەنی ئەواندا دەکشیت و دیاردەیی پیاوێتی و مەردایەتییان لێ دادەمالێت چیتەر هەست بە پیاوێتی و مەرووبوونی خۆ ناکەن، بۆیە لەشی گشت یەکیەک لەوان لە بێتکی بۆش و بەتال بەو لایە هێچیتەر نین. لەمێشکی هێچیان لەو وشەییە بەو لایە نییە کە دەلێت بکۆزە بکۆزە!! و بۆ دەرمانی تێنۆتی و هەناسەیی ساردی خۆیان هەر چاو دەبرنە خوێنڕێژی، بۆیە بە خو و رەوشی مەروقاتەیی لێدەمالاوە نێچیرەکانیان بە چەند گوللەییەک دەکوشت و لەشەکانیان بەسەریەکا لەناو چالێک کۆ دەکردەو تا بەشوق و ماشینیەکانی لەشکر داپۆشرین، کە مندالێکی ساواش بۆ مەمکی دایکی دەگەرا هەندێک لەیاساوانی تاییەت بەگوللە ناودەمیان پڕ لەخوین و مەرگ و بێدەنگی هەتاهەتایی دەکرد، نەک لەبەر ئەوێ تاوانێکی کردبێت، بەلکو تەنها بۆ ئەو بوو کە ئەو کوردە.

ئەو بوو نەفەل! نەفەل! گشتلایەکی ئەو دەقەرە گرتووەتەو، وێرای تاوانی بێوچان، تاوانی سیستیماتیکی، لەچالان و شیمباباران، کاروانی

بەو بڕیارە کە لەمێشکە نەخۆشەکی دیکتاتۆردا ڕواوو، وەیدەزانی، یان دلی خۆی بەو خۆشکردبوو کە گواهی دەتوانێت بەرەبەرە کوردی کوردستانی عێراق لەناودات، بۆیە فەرمانیادەت بە عەلی حەسەن المجدیدی یاوهری بۆ بوون بە فەرماندەیی ڕەها بەسەر هەریەکا تا ئارەزووە نەخۆش و شیتانەکی بۆ بەدی بەینێت، ئەو بوو هەزاران مەروقی سێقێلی بێتاوانی پێ لەناو برد، هەر لەبەر ئەوێ کوردن.

ئەویشمان لەلا سەیرنەبێت کە سەددام سووربوو لەسەر ئەوێ مەروقی بەگوللە یان لەسێدارەدان نەکوژرێت، چونکە خۆی و ئامۆزاکەیی چێژیان لەو وەردەگرت کە بەکۆمەڵ لەگۆڕاندا زیندەچال بکەن کە شوقیری ماشینیە زەویدەرەکان (شوقل) یان کەرمستەو وزەیی ئەدازیارانی لەشکر و دەزگاکانی تر هەڵدەدرین و ئەوانیان تێ فرێدەداو خۆلەکیان بەسەردا دەکردنەو تا لەو شەو مەنگە تارەدا گیان بسپێرن. ئەوان پتر چێژیان لە گریان و هاواری ئەوانە وەردەگرت کە ئازار و فرمێسکیان تێکەڵ بەو خاکە دەبوو کە دەمی پڕ دەکردن و هەناسەیی لێدەبرین.

نای کەشوورەییە مەروقی چێژ لەمەیمەنە وەرگرت !!!؟؟؟

مرووف ملی رێیان گرتوو بە بۆلەو بەرگری، سووکو ئاسان روویان لە مەرگ کردوو. بەو مروفایەتی لە بێدەنگییەکی سەرسامدا بە کوشتنی هەزاران کەس لایەریەکی تری تەلخ بۆ میژووی خۆی تۆمار دەکات.

ئای! لەو تەفەنگەنە ریز لەجۆری کلاشنیکوفی رووسی چۆن سنگیان دەپێکاو ملو کەڵەسەری کوندەکردو بەلای راست یان چەپدا شۆری دەکردنەو تێکەڵ و پیکەڵ بەسەریەکا خەوی لێدەخستن بۆلەوی روویان لەو قەیلەبە بکەن کە دەبێت مردووی موسولمانان رووی لێ بکەن، بۆیە ئەوێ لەمردنی گیاندارانی تر نەجێت تەنها ئەو مردنە کوردییەبوو کە لەچەرخێ ئەنفالدا روویداو.

ئای بۆ پاڤژێ ئەو خاکی لەشگەلیکی لەخۆگرت کە نە کوژەری خۆیان ناسیو نەزانیوێانە بۆچی دەمرن... ئای بۆ ئەو چرکە بێدەنگییە سەرسامی دەخستە بری نەکو هاوارو فرمێسکی کپ دەکرا بە نەری ماشێن و خاڤرو شۆڤەکانی خاکیان بەسەردا دەکردن. کات لەلای ئەوان گرنگ نەبوو ئەگەر شەو بووبێت یان ڕۆژ، چونکە مردن هەر یەکە، چیتەر ئەوان ناتوانن گوێ رادێرن بۆ ئەو بانگە دڵنێت: ʌن لاإله الاالله ʌن محمداً رسول الله، چونکە نەیانئوانیو تەنەت بەورتە نزمیش شایەتمان و ببسم الله بلین، یان گوێبێستی ئەو وتارە ڕۆژی هەینی ببن کە ملای مزگەوت سوورن لەسەر خوێندەوێ ئەگەرچی گشت تاوانکارییەکانیش لەژێر ناوی ئەنفالدا بوو.. ناخ لە ئەنفال!

نە خودا دەستی گۆج کردن! نە ئارەزووی براندەوێ ئەو کوردکوژییە ڕۆژانەییە بوو! نە رووی کوژەرائی ڕەش کرد! نە موعجیزەیش ڕوویدا! لەو کاتەدا کە ماشینە زەبەلاحەکان لەشی ئەو مندالە ساوانەیی دادەپۆشی کە پاش مردنی دایکان لەپالەو دەمیان دەگێرا بۆ ئەوێ بەر لەشیک بەکوێت لێوێانی پێ تەڕکەن بەو بروایە بۆیان دەبێتە سەرچاوەی شیر، بەلام بەهەمان ئەو گوللانە مەمکی دایکی کون دەکر خۆلێان بۆ دەکردنە پارو و گشت بوونەوێ تریشیان لێ دەکردن بە سەنگی ڕەق و شەش. کوژراو کوردەو کوژەر عەرب. ئەوێ هەواژێانی راستەقینە کە هەمیشە دەقە دەستوورییەکانی عێراقی ڕۆژانی پێش جارێان بۆ دەدا، ئەگەرچی کاتی بووبن یان هەمیشی.

ئەو توپبارانەیی بەگازی دەمارگیری لەچالاکییەکانی بالیسانو شێخو سەنانو شاخەکانی ئەو دەقەرە کردیان، ڕژیم تەنها بە سەرەتای بێچێژی ژمارد، چونکە ئەنجامی مردنەکان بەو گازە شیمیاییە نیسانی 1987 بەدلی سەرکردە دانسقە نەبوو، بۆیە بڕیاریدا چی زیندەوێ لەویدا ماوێ دەستگیر بکەن. بۆ بەدیهێنانی ئارەزووی ئەو گشت زیندەوێ مەکانیان بێجیاوازی تێدا رامالی، چونکە هەر خۆی بوو دەسلەت، سەرکردەیی دانسقە، عەربو دادو گوللەیی سەنگەر.

بەلام ئەو ئەنفالەیی تەمەزۆی ئەنجامدانیبوونو بوو بە یەکیک لەو تاوانکارییە شەرمەنگیزە قورسەکانی سەردەم. نە پێنووێکی عەرب ئامارەیی پێکرد، نە فلیمی سینەمایی عەربو کۆمپانیایە هۆلیوود سوودیانی لێبێتی. نەوێژدانی عەربانیش بۆی بزوا یان تاکە یەک سات خەو لەچاویان زرا. نەشکوێ عەرب کە نووشی برد یان سەری نەوازی نەوی کرد بۆ لەشی مندالەکان تا لێبوردنیان لێ بخوازی.

کوردستان دەستوویژێ دەگرت بەخوێنی ئەو کێژ، مندال، گەنج، پیرمێردو پیرێزەیی چاوبەستراو لەپشتەو بە پشتوێنی خۆ دەستبەستراو یان بەجلی شەری خۆیان. دیارە مەبەست ئەو بوو بەو گوللانەیی سەنگی دەبیان لە کوردستانی عێراقیان داڕن، بەلام ئەوان دەمیان دادەچەقن تا پێبێت لەو خاکی دیکتاتۆریش بیانیبێت چۆن خاکیەکیان ئەوان لەنامیز دەگرت. ئەو کات کوژەر بێناگابو ئەوێ کوژراو خاکی کوردستان دەکەن بەسەری و نرخ هەرچێبێت ئەوان بەوێرەیی کوردانەو سوورن لەسەر بەیوەست بوون بەو خاکی. بۆیە دەروونیان تێکەڵ بەخاکی کوردستان کردو ئەو زەویەیان بەخۆین ئاودا خۆیان کرد بەشیک لەگولستانو بەهەرەکی.

وا خوێن چالەکان پرەمەکانو ئەو خاکی پاڤژێر دەکات، وێژدان لە مەرگەساتا دەچەقێتو هاوار لەجیهانیان دەکات لە بێدەنگی و گومانەیان بەناگا بێنەو. لە نەوێرەکانی ئایندەیش دەخوێن دەست بەهێن بەسەر ئێسکو پارچەیی قوما و مەمەمەزەیی مندالو پرووشی ئەو گوللە تێکشکاوانەیی جێمان. ئاواتی ئەوێ دەخوێن کوژەر لەکوشتن بێزاربێت تا هەناسە و مەیر ئەماندا بێتەو.

ئەو چالانەى خوشكو منداڵانى ئىمەيان لەنامیزگرت، و ئەو گوللانەى بە پىكانى لەشپاكان پاقر بوون، نوێژى تەوانەبەوى كاتى ئىوارەو بەرمەيان، تەزىجى نىژراو لەگەل تەرمى منداڵ، ئەو خوێنەى لەسەر خۆلى گەلەيان قەتەغەى بەست، ئەو ئازەلە تالانكراوەى بوونە خۆراك بۆ كوژەرى درندە، ئەو كەلوپەلەى لە سەربراوى دۆراو يانیش جاشى چەكەشان سەندراو دابەشكرا بەسەر شاسوارانى نەوى عرووبەى ھەميشە زىندوو. سەرنەجام بۆ ئەو شەو دۆشداماوەى مەرگ تىپىدا لە كوژەرەو كوژراو پەنھان بوو، بەلام مەرگى ئەوان وەك مەرگى پاشبەھارى گولە قەوانەكانى كوردستان لەسەر خۆ چاويان لىكەناو سىس و سىستر دەبوون تا لەبەھارى پاش ئەنفالدا بزىبون، بەلام لەبەھارى دوايىدا بەكوێرى چاوى كوژەر، وەك گولەلەسوورەى قەشەنگ لەتۆبى خۆل و خاكى كوردستانەو سەزىبونەو.

خۆر بۆيان گەرا بەلام بېھودە بوو چونكە ماشىنە زەبەلاحەكان شارەدنيەو كردنى بە بەشيك لەخاكى كوردستان. ئەگەر ئەوكەسەى بەگولەيش نەمەردىت لەكاتى زىندەبەچالەكردندا زۆرى ئازار چەشتوو، چونكە بە خۆلەكەى ناودەمى تاساوە، نەتواناى ھاوارى پېھىشتوو نە بۆلەو جوولە، كە ھەناسەيشى لىبرا دەمى ھاووتە كەفوكۆل تا نەقە لىبراو بەبەراچاوى ئەو عرووبەى ھەميشە زىندوو ھەلاوساوە كە زالبوو بەسەر سىقلى كوردى بىدەسلەتو بىتاوان.

ھەندىك لەوبارە نامۆيانەى بوونەتە بىرەمەرى ئەنفال ئەومە كە كوژەر نەشەرمى لاىووە نەھۆش، ھەر بەگەرانەو بۆ ساتەكانى سەرگەرمى و ئاھنگ، كەوتوونەتە خواردنى گۆشتى ئەو ئازەلانەى ئەنفال پىي ھەلال كردن. پاش رابواردن دەستىيان بەسەندلدا ھىناو ھىناو فەشكرەووتەو بۆپەرى شانازىيەو بەو ژنە كوردانەى منداڵ لەنامیزز پىدەكەمىن كە لىيان دەپارانەو تا بەچەكەكانيان نەكوژن و بۆخۆيانى ھەلگەنەو چونكە ئەوان ھىچ تەوانيان نىيە!! بەلام لەلای ئەو گەوجانە دەبوو گشت شتىكى كوردى ئەنفالكرىت، تەنانتە منداڵى ساوايش، چونكە ئەو ئارەزووى سەركرەدى دىخوازبوو. ديارە دىخوازىش مەرجى خۆى ھەبوو.

ئەوھوو ھەزرى بەعسى سەددامى كە بى رتووش لەئەنفالدا رەنگىدايەو. بەشيك بوو لەشەوھەكانى جەورى رژیى سەددامى و ستەمكارىيەكانى كە ھەميشە تەمەزوى كوشتنى مەوۆف بوو، بى دەستكارى و مىكياژ زەق خۆى دەخاتە روو. ئەوانەن گرووخانەكانى ئادەمى، مەرگە قەشەنگەكەى كورد، مەژووى پىر لەمەرگەسات، گریو ئاستەنگى، مەرگى منداڵى بى تاوان، پىرەكانى نەزانىو چىجۆرە تەوانيان كردوو. ئەو تەوان و كوشتارى رۆژانەى لەمەژووى مەوۆفایەتیدا بە نەخشى پانو لەمەژووى بەعسا بەھىلەكى سىاو ناشرىن تۆمار كراو بوو تە نىشانەىكى تەلخى رەشو شەمانگىز بۆ مەژووى عرووبە.

ھىزەكان يەكانگىرو ھەمەجۆربوون. يەكەكانى ئاسايشى تايبەت و گاردى تايبەت و زانىارگرى و زانىاردەرى بەچەكەكانىيان دەنازى. كۆرى سەران و تىيەكانى پىچەكو ھىزى سەربازى و ھىزى ئاسمانى وەك سەگى ھار ھىرشان دەبردە سەر سىقلى بىچەكو لەپشتەو دەست بەندكراوى چاوە بەستراو، منداڵانى بەرنامىزىش ھىشتا لەچىژى گولە نەگەشتوو كەوتبوونە بەر بۆردومانى تايبەت و كەرسەتى شىمىيى تايبەت بەو جۆرە چەكە شىمىيەى بۆنى سىو مەو ھىو گەنىو لىدەھات. يەكە لەشكرىيەكانى يەكيان دەگرت بۆ لىدانى ئەو سقيلە بىچەكانەى نە وزمىان تىداووە نەجوولە.

جىھانىكى زۆرسەيرە، لەویش سەيرتر دۆشدامانىيەكەمەتى چونكە ئەو بەو بە بىدەنگىيەك بەشداری تەوان بوو نەمتر لە بىدەنگى كىكرەوى مردووان. ھەروەھا بەو ھىو بوونە رىگر لە بۆبوونەو پەيامى ئەو مردنە قەشەنگەى كورد. مەرگەسات تەشەنى كردوو گۆرەكان پىربوون لەتەرمى مەوۆف تادەھات زۆرو زۆرتەر دەبوو بىلەو ھىو ئىسكى مەوۆف تىكەل بەو ئازەلان بىت و بىلەو ھىو بۆوان رىزبگرن چونكە لەمردنىشدا ماو ھىو رىزبوونىيان پىنەرا.

وئەبىت ئەنفال تاكەناو بىت، بەلكو ناوى پاكتاوى لەچەپەل و بى ئەمەكىشى لىنرا، بۆبە بۆى بوو بە بەراچاوى گشت جىھانەو كۆمەلەى قەلاچۆ بكات، بىدەنگى نۆنەمەوى مەوۆف بەردو خۆلى دەھىنايە گریە. تەنانت ئۆتومبىل و قاوچىزى ئەوان، پەتى كەلەچەر چراكانيان، تەنانت چەكەكانىش لەكاتى تەقەى تاكو رىزدا بەقىژو لوورە دەكوتە گریان،

بلام پیاوکوژان هه‌رگیز نه‌گریاون چونکه ئه‌وان نه‌رووی پیاوه‌تییان تیدا مابوو، نه‌سوژی مرقانه تا هه‌ستیان بجوولننیت. که شانه‌ی فیشه‌که‌کانیان به‌تال ده‌بوو یه‌ک له‌دای یه‌ک ده‌یانگوری. نه‌ دلان پیمابوو نه‌ ئه‌ ویزدانه‌ی له‌به‌ر بیکه‌لکی له‌خویان دامالی و تووریان دابوون، بویه‌ ببون به‌ به‌شیک له‌مه‌چه‌کی دیکتاتورو ئه‌و مێشکه‌ ویزدان لێدامالراوه‌ی ببوو به‌ زیرایی پر له‌ گشتجۆره‌ زبلی شو‌قینستی.

ئه‌وانه‌بوون گروخانه‌ی ژنو مندالمانو مندالی ئه‌وانو مندالی مندالمانیان هه‌للووشی. ئه‌وانه‌بوون کوشتخانه‌کانی ناویان گوراو بۆ به‌ ئه‌مغال. له‌وانه‌یشه‌ ئه‌وانه‌ هه‌ندیک قورسینیت بۆ سه‌ر زمان، به‌لام ئه‌و گرووخانه‌و کوشتخانه‌و شوینه‌ بزره‌ داپۆشراوکانی درزو قورته‌کانی له‌ ناخی کوردستاندا هه‌لکۆلران به‌وه‌ ناوده‌برین.

ئێسکی زۆر به‌جۆریک به‌سه‌ر یه‌کدا کۆمه‌ل کران ناتوانریت بچووک له‌گه‌وره‌ جودا به‌کریته‌وه‌، کامه‌یان ته‌رمی ژنه‌ یان هینی پیاو. هه‌چیش له‌و فرمیسکه‌ رژاوه‌یان به‌سه‌ر ئه‌و خۆله‌وه‌ نه‌ماوه‌ که هه‌یزه‌کانی له‌شکر چاله‌کانیان پێ داپۆشی و خوینیان ئاویته‌ی خاک کرد. ئه‌و چالانه‌ نه‌ ژماره‌یان له‌سه‌ره‌ نه‌ ریزه‌بندی ناو روژی مردن، گشت گۆرمه‌کان تیکه‌ل‌وپیکه‌ل بوون، له‌ناستیاندا مێژوو هه‌چ واتیه‌کی نییه‌ چونکه‌ سه‌رده‌م هه‌ر خودی ئه‌و گرووخانه‌و کوشتخانه‌ن که بۆ کورد سازکران.

وه‌ک ژبان له‌وان قه‌ده‌غه‌کرا ده‌قه‌ر قه‌ده‌غه‌و که‌لوپه‌لیشیان هه‌ر لێ قه‌ده‌غه‌بوو چونکه‌ دیکتاتۆر به‌پێویستی ده‌زانی به‌یه‌ک وچان ئه‌مغال به‌کری، نه‌خشه‌ راسته‌قینه‌که‌ی هه‌زی به‌عه‌سی سه‌ددامی به‌وه‌ که‌وته‌ روو که‌ له‌مێشکی سه‌رکرده‌ی داپلۆسه‌رو دیکتاتۆری دانسه‌دا بوو، چونکه‌ وایه‌زانی ده‌توانیت نه‌ته‌وه‌یه‌ک قه‌رکاتو له‌ژبان دایانبریت، به‌لام ئه‌و گه‌ته‌ی خوداوه‌ندی پرشکۆی له‌بیرخۆی بردو پشته‌گۆی خست که‌ ده‌لێت: ((وسیعلم الذین ظلموا ای منقلب ینقلبون)).

ئای چه‌ند شه‌رمه‌زازه‌ ئه‌وه‌موقه‌ی بێده‌نگ بوو له‌ کوشتنی مړۆی کورد، عه‌ره‌ب، تورکه‌مان، کلدانی و ئاشووری سه‌ر ئه‌م خاکه‌. رووره‌شنیت ئه‌و مرقابه‌تییه‌ی نه‌یکرد مافه‌ نه‌ته‌وايه‌تی و مړۆیی و ئایینه‌یه‌ شایسته‌کانیان له‌گه‌لدا به‌خه‌نه‌ چال و هه‌ر له‌سه‌ر قاقه‌ز هه‌شتیه‌یه‌نه‌وه‌. ئای که‌ شه‌رمه‌ بۆ ئه‌و

مړۆقابه‌تییه‌ی ئه‌وانیان نایه‌ته‌وه‌ یاد له‌وکاته‌دا که شه‌رمه‌زاری سه‌ری سه‌رکرده‌ی دانسه‌قو خاوه‌ن ده‌سه‌لاتی پرجه‌ور قورس ده‌کات. یان له‌وکاته‌یه‌ی عه‌ره‌ب بۆنه‌یه‌کی سه‌رکه‌وتن و خوشیان بۆ ده‌ره‌خسین.

کاتیک زه‌ویان به‌سه‌ردا ته‌خت ده‌کرا گشت شتیک بێ قه‌روقا‌ر بوو. نه‌ پیاوکوژمه‌کان گریان نه‌ گۆرکه‌مه‌کان نه‌ که‌س گوینیه‌ستی ده‌نگی کوژراوان بوو، نه‌ک له‌به‌ر ئه‌وه‌ی به‌ بێده‌نگی مردن، به‌لکه‌ گرهمی ماشینه‌کان ده‌نگی گریه‌و هاوار و لاوانه‌وه‌ی ئه‌مغالکراوانیان قوت ده‌داو مندالیش برسیته‌ی نه‌قی له‌به‌ر لێ به‌ریبوو، چونکه‌ به‌ وشکی‌وونی شیر له‌مه‌مه‌کی دایکیدا گشت سه‌رچاوه‌کانی ژبانی لێ داخراوه‌.

خۆشی له‌گیانی عه‌ره‌ب که‌، نه‌ که‌رسته‌کانی ئه‌مغالیان دادگایی کرد، نه‌ پالوه‌وانانی. ئه‌گه‌رچی گیرۆده‌بوونی سه‌رائیان به‌چاو بینی، به‌لام گوینیه‌ستی دیده‌ران نه‌بوون، چونکه‌، وه‌ک ئه‌وان زۆریان له‌خۆ نه‌کرد دانیش تا گۆی به‌گرن له‌چیرۆکی مردنه‌ کوردیه‌که‌ی ئه‌مغال. جیهانیانیش گۆیان نه‌دایه‌ چێژی ئه‌و سه‌رگوروشنه‌ دانسه‌قانه‌ی شه‌وانی تازی کوردستان. نه‌ کورد توانی به‌پێی تابه‌تمه‌ندیه‌کانی شوین و به‌ر رۆشنایی ده‌قه‌کانی یاسای سزایی کۆری دادگاییان بۆ سازدات، نه‌ له‌شوینی ئه‌مغالکراودا دیاره‌ ماوه‌ تا ئێسکه‌کانیان لێ کۆکریته‌وه‌و یاد به‌کریته‌وه‌. ته‌نانه‌ت تاوانکاریه‌کانیش به‌ چه‌په‌ل ناوه‌نهران، چونکه‌ کێشه‌که‌ ناوخۆیی بوو. له‌وانه‌یه‌ ئه‌وباره‌ هه‌زی عه‌ره‌بو چاودێرانی عه‌ره‌بیه‌شی ور کردبیت، چونکه‌ باریکه‌ خه‌و له‌چاوی گشت خاوه‌ن ویزدانیک ده‌بریت، به‌لام زۆریش ئه‌وانه‌ی گۆیان نه‌دایه‌و گالته‌شیان پێدیت. ته‌نانه‌ت بێویژدانی ئه‌وتو هه‌ن تائینه‌تایش نایه‌ویت بیری لێ به‌که‌نه‌وه‌. جا ئه‌گه‌ر ویزدان نابووت بوو ئێتر چۆن نه‌نگی ئه‌وجۆره‌ گرووخانه‌ ده‌رکه‌ون.

درزه‌کانی زه‌وی و گۆری پر له‌ئێسکی مردووی تیکه‌ل به‌ جلو کالای خالی هاوبه‌ش له‌نیواندا هه‌ر مردنی کوردی بوو. هه‌چ یه‌کێک له‌وان توانی نه‌کردوه‌، خودایش ده‌زانیت له‌کوردبوون به‌ولاوه‌ هه‌چ تاوانی تریان نه‌بووه‌، به‌لێ هه‌ره‌ تاوانی مه‌زنی ئه‌وان کوردبوونه‌. له‌و چه‌رخه‌ی به‌عه‌سی سه‌ددامی چه‌په‌لدا ده‌بوو کورد به‌چه‌کی به‌عه‌سو شیمایی به‌عه‌س به‌مرن، هه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌ی خودا کورد به‌بووی هه‌یان.

گەلاوێژ، حەسببە، عومەر، خولە، پەیمان، لەیلا، سروە، کاروان، محەممەد، پەخشان، نیرگزو فەتاح و..... گشت ئەو ناوو پێتانه ئاویتە یەک بوون، بەهەمان چەشنی ئاویتەبونی ئێسک لەگەڵ ناوەکان. وەک ئەو ھاواری تیکەل بوو بە ئیش و ئازار، توخمو تەمەن، بێدەنگی سامناکو شکۆی بە پۆستال شیلراوو ئاویتە لەگەڵ ئابرووی داچۆراوی نیو ئەو درزانی زەوی کە پەربوون لە تەقو ھاوارو ئارەقی ناوچەوانی پیاوگۆزان. گۆری ئارام چاومێی یەکیکن ڕێیان بەریتە سەر، یان بیاندۆزیتەوه.

ناخی گۆرستانو کارمساتو مەرگ ئەو خاکە مەیکرۆی بەعسی سەددامی بەسەردا ڕژا، ئەوەی تەمەنی ڕۆلەکانی خواردو بەروبوومی سووتان و کردنی بە پووش تا نایندە ئێوانە پووجلکات کە لەو چارەنوسە دەربازبوون. زەوی ئەو گۆرستانە هیشتا خێش پەیی پێنەبردووه. ئەفاله ئەنفال "وما أدراك ماالأنفال".

بەناوی خەدای خاوەن بەزەییو بەخشندە (ئەنفالێ دەپەرسن بۆ ئەنفال بۆخوداوی پێغەمبەر، خودا پەرسێن ناشتی نێوانتان ڕاگرن، کە خاوەن باوەڕن ملکەچی خوداوی پێغەمبەرن)⁸

کاتیک فیل و تەلەمەکی بێروایان و ھەرشەھێ کوشتن پێغەمبەری لەمەکە دەپەراند و ناچاری کرد بۆ کۆچو کە ئارەزووی کرد موسولمانان بێنە خاوەن دەولەت، لە مەدینە مایەمو بۆی بوو بە دالەدە. ناچاربوو جەنگی خۆبەختی بکات تا دوژمن لێی دوورکەوتەمو باوەرداران لێھەلنەگیرنەوه، تازەمەکی بەدەری مەزن ڕوویدا، تێیدا موسولمانان سەرکەوتنی ئاشکراو دەسکەوتی چاکیان و دەستەپێنا، بەلام پاشان ناکۆکی و گومان کەوتە نێوان لەسەر جۆری دابەشکردنی ئەو دەسکەوتە "لەسەر ئەو دەسکەوتانەت لێدەپەرسن: چێیانلێبکەین؟ بۆکێ دەین؟ و چۆن دابەش دەکەین؟ - پێغەمبەر پێیگوتن: ئەو ھینی خوداوە پێغەمبەر دەستێکی دەیت. پێغەمبەر بەپێی فرمانی خودا دابەشی دەکات. لەسەر ئەو ناکۆک مەین، و ترس لە خودا

⁸ ((بسم الله الرحمن الرحيم* يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَأَتَقُوا اللَّهَ وَاصْلَحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ)) - وەرگیر

دروود بۆ ئەو بکەنە درووشم، لەگەڵ یەکتەر کۆکین، نوێژ لەنێوتاندا بێتە مایەیی خوشەبوستنی داد، چونکە ئەوتو دەیت ڕەوشی باوەر.

فرمانی خودا بەوەی پێغەمبەر ئەو ئەنفالە بێخەشیتەوه، جۆریک بوو لە دابەشکردنی دەسکەوت لەپێتو خودادا، باشە لێرەدا دەبی ڕۆلی دیکتاتور چێیت؟ و کامەیی ڕۆلی عەلی شیمایی؟

ئەو ڕۆلی دەزگاکانی زانیاردەرو زانیارگرو سیخورو یاساوانی تاییەتو جاش لەو سەرکەوتنە ئاشکراوە چێبوو کە زاکران بەسەر ڕۆلە بێجەمەکانی گەلێک کە بوون بە پێشەنگی گەلانی قوربانیدەر لەپێتو مافدا.

دەبی کێن ئەوانە لەخاکێ خۆ دەکران؟ ئەو ئەوانە کێن کە بەفێلابازو تەلەمەبازو ترسنۆک دەکەوتن؟ ئایا منداڵە ساواکانن یان ئەو ژنانە بوون کە کاتی گیانسیاردن ئیشونازاریان لەدەدا قەتیس بوو بۆ ڕۆلە لای پێشەمەرگەیان؟ یان دەشی وەلام لەتوویی ریشی ئەوپیرانەدا خۆی شارەبیتەوه کە ورتەکانی بەزمانی کوردی بوو، چی بە سۆرانی بیت یان بادینی! کە ھەردوکیان یەکن چونکە ھەر کوردین. لەوانەیشە خۆی خێبیتە نیو ئەو گۆرانپە ئاوازه خەمناکانە ژنان لەکاتی خەواندنێ منداڵ پێی دەلاوینەوه.

لەوانەییو. لەوانەییو. بەلام خودا بەدەدە ناخەوتو ئەوان ترسی خودایان لەبەرچاو نەبوو تا ئەو ساتانەیش وێژدانیان بەناگا نەھاتووه. بەلام وێژدان لای کەسانیک چێدەکات کە دڵیانی لێی شۆرابیتەوه ھێچیان پێ نەمابیت. تیکرا کەوتبوونە قێژو وەرپە، چونکە ئەوان سەربازی سەرکردە دانسقو ئەو دەستەیی ئەون کە بە فرمانی خودا گۆج کرا.

ئەنفال ئەوەیە کە ئومەیی عەرەبی سەرنجی نەدا. ئەو ئەنفالەییە کە نەکەس بۆی گریاو، نەکەسێش فرمێسکی لەچاوی تووشوانی سەرییەوه. دیارە ھۆش ئەوەیە کە پێشتر کەسیان لاوانەوهی بەو زمانە کوردییە نەبێستووه کە پەرە لە نالەو سۆزو پەژارە. سەربازی گشت نازارەکانی ژیان و ئیشی باربوو بە بارستایی شاخ، کورد توانی بەرگەیی جەوری "ئومەیی عەرەبی یەگرتوو خاوەن پەیمانی ھەمیشە زیندوو" بگرت، چونکە ئەوان ورمیان لە سەختی بەردی شاخەکان وەرگرتووه. دلی نیو

سنگی ئه‌وان ناسکتره له هه‌نجیری کوردی و شیرینتر له‌گۆژو توو، و نانی ساجیی کورد.

که گیانه‌لا له‌کاتی مهرگدا که‌قورگ و شکده‌کات و ده‌بێته هۆی پرخه هه‌ناسه‌ی پر له که‌فوکهل له‌گهل خوینی هه‌لقولاو سه‌ر دهموچاوی له‌خۆل چه‌قیو، به‌شێکن له‌جووله‌ی ئه‌ندامی له‌شی ئه‌و مندا له‌قه‌فر تیکه‌ره‌ی ته‌مه‌ن له‌ژماره‌ی په‌نجه‌کانی ده‌ست تێنه‌په‌ریو. ئاخ بۆ ئه‌و ته‌مه‌نه کوردییه‌ی خوین له‌به‌رای قورگیدا و شک ده‌بێت و رێی له‌هه‌ناسه‌ی ده‌گریت به‌و گولانه‌ی سنگیان ده‌پیکاو له‌پشته‌وه ده‌ردپه‌ریو ده‌چه‌قینه‌ ناو خاکه‌که‌ی کورد. هه‌ندیک له‌گولانه که پشت و که‌له‌سه‌ریان ده‌بری، له‌به‌ر ئه‌و ئه‌مه‌که‌ی بوویان بۆ مهرگه قه‌شه‌نگه‌که‌ی کورد، له‌ناو له‌شی کورداندا گیرده‌مان. ئه‌وه‌یه ئه‌نفال.

ئه‌واخه‌مه‌ی (سه‌رکرده‌یه‌ی پرژده‌و دانسقه) ره‌شه‌گیری ده‌کردن، کۆمه‌له‌ مرۆیه‌کیو، ئه‌گه‌رچی له‌ته‌مه‌ن و بالۆ و هۆش و ره‌گه‌زدا و که‌یکه‌ نه‌بووین و له‌شوینی جیا جیاوه هاتبوون، بالام له‌کوردبووندا یه‌کیوون. کاتیک ده‌یانخینه ناو ئوتومبێله داخراوه‌کان، په‌نجه‌ره‌شیان له‌سه‌ر داده‌خستن ئه‌وه‌که هه‌ناسه‌یان با له‌وان تێپیس بکات، یان ئه‌وان له‌خشته به‌ریت و بیانکاته پێشه‌مرگه، چونکه وایان ده‌زانی هه‌رچی خۆ له‌تۆقه‌ی یاخیبوو بادت ده‌بێته پێشه‌مرگه. جا ئه‌و ئه‌نفاله بۆ ئه‌وان، له‌یه‌که‌م هه‌نگاوی رێ به‌ولاوه چیت نه‌بوو.

جاش یا چه‌کدار، سیخوڕ یا تۆکه‌ر، جه‌نگاوهر یا به‌رگری میلی یانیش یاساوی نه‌ته‌وه‌یی، گشتیان له‌که‌چن بۆ فه‌رمای سه‌رکرده‌ی سیمبۆل. ئه‌وی له‌خوار ئه‌وه‌ن گشتیان له‌شکرو بالۆ تیبی پرجه‌کی رسوان، زانیارگران و سیخوڕو حه‌سه‌سه‌ی شه‌وو ئه‌و زانیارده‌ران هه‌ن که جه‌کیان له‌ژێر جل ده‌شارنه‌وه. هه‌روه‌ها ئه‌و سه‌رکرده‌یه‌ن که ئه‌و نیشانه‌ی ئازایه‌تی و شمشێرو جوهره‌کانی نیشانه جه‌نگیه‌کانی تر به‌که‌م ده‌زانی که له‌سه‌ر خوینی کێژۆله‌یه‌که وهرگرتبوو که هێشتا ته‌مه‌نی له‌ژماره‌ی په‌نجه‌ی ده‌ست تێنه‌په‌ریبوو، ئه‌وجا مه‌ترسی ئه‌وه‌ی لێبووه که ئه‌گه‌ر گه‌وره‌یه‌ت بیر له پارچه‌کردنی عیراق ده‌کاته‌وه. له‌وانه‌یشه ئه‌و که‌چه کورده که گه‌وره ده‌بێت و مه‌که ئه‌وانیتر هاوار بۆ ئه‌وه بکات که باوه‌ری پێیه‌تی و له‌گهل ئه‌و گیرفانه

تۆکه‌ره‌ی له په‌راسووی نیشتمانی عه‌ره‌دا په‌یدا بووه بێته ئه‌ندامیه‌کی ترسناکه جودابوونه‌وه بخوازیته، به‌لام هه‌ر ده‌یه ئه‌و ولاته هه‌رده‌م به عه‌ره‌ی یه‌که‌گرتوو به‌مێنیت و مه‌که به‌شێکی زیندوو له ئوممه‌ی عه‌ره‌ی یه‌که‌گرتوو. بۆیه پێویستبوو ئه‌نفال ئه‌وجۆره دابلۆسیت پێشه‌وه‌ی گه‌وره‌یه‌ت و بچینه‌ ریزی یاخیبوو. ده‌بوو له‌گهل دایکیدا یه‌که له‌یه‌که چالدا بنێژرێن. دیاره ئه‌وه یه‌که‌که له به‌خشه‌که‌ی ئه‌مه‌ی "عه‌ره‌ب". باشه کورد له‌گشت ئه‌و به‌خشیشه‌ به‌ولاوه چیت له‌ئیمه‌ ده‌ویت؟؟

ئه‌وتۆبوو کاتی سه‌ددامی چه‌پهل، که ترسناک تیدا ئازایه‌تی ده‌نواد به‌سه‌ر کێژۆله‌یه‌کی که‌له‌چه‌کراو یان کوریک له‌رزۆک که‌هێستا ته‌مه‌نی نه‌گه‌یشتیوه ده‌ سال، یان په‌ره‌مێردیکه‌ی ره‌وانی له‌له‌ش توراو به‌هۆی ده‌موشکییه‌وه نه‌ توانیوه‌تی بدویت نه‌ وزه‌ی له‌گیاندا ما‌بوو. به‌لام ده‌یتوانی به‌چه‌په و ته‌که‌کی ره‌وانه‌ی لای خۆدا بکات، و خۆدای مه‌زن و شکواریش له‌گهل ئه‌ودا هه‌ر دیدهر بوو.

ئه‌وه‌بوو چه‌رخه‌ی ئه‌و مه‌رگه‌ی سه‌رکرده‌ی دانسقه بریاریداو سه‌ربازمه‌کانی سوڵتان پرژمه‌زوو، زۆر تهمه‌رزۆیه‌یه روویان له ئه‌نجامدانی ده‌کرد، چونکه ئه‌وان گشتیان تێنوو بوون بۆ دینی ئه‌و مه‌رگه جوانه‌ی کورد که له بنکه‌کانی سیخوڕخانه‌و زانیارگری و زانیارده‌ری و گاردی نیشتمانی دووچاری ده‌بوون، یان له گرووخانه‌و کوشته‌خانه‌کاندا به‌چه‌کی بێده‌نگ یان ده‌ستێژی به‌پلان، یانیش له‌و گۆرانه‌ی دواتر بۆیان هه‌لکۆلین و ئه‌وانه‌ی ته‌ناهت دیاردو نیشانیان نه‌هێشتن تا بدۆزێنه‌وه. پرووسکی ئه‌و ته‌رمه‌نه‌یان دلسۆزانه بۆ پاراستن که ره‌وانیان ئاویته‌ی خاک کردن. به‌لام ده‌شیت ئه‌وه‌یان له‌میشکدا بووبیت که هه‌رگیز ناتون کورد له‌خاکی کوردستان دا‌بن؟

هه‌یانبوو ژماره راگریت تا بیگه‌یه‌نیه‌ هه‌زار، سێهه‌زارو به‌رزیکاته‌وه بۆ چوار یان بیگه‌یه‌نیه‌ ده‌، یان ئه‌گه‌ر بیگه‌یه‌نیه‌ بیست هه‌چ گرنگ نییه. تیا‌ش‌یاندا هه‌بوو ناوی راده‌گرتو ئه‌و ناوانه‌ی ده‌خسته‌سه‌ر ئه‌و لیسته‌ی سه‌ربازمه‌کان بۆیان ناماده ده‌کرد. له‌به‌شێکی ئه‌و ئه‌زمونه‌واندا هه‌ر سه‌رۆک به‌ براوه نیشاندراوه. ئه‌وه به‌راوردیکه هه‌چ مایه‌ی چه‌ندوچۆن نییه چونکه،

سەرۆک پێیخۆش نەبوو لە ولاتەکیدا کەس بەزمانی یاخیبووان بدوێت یان نەبێتە پیاوی ئەو کۆر نووشی بۆ ببات.

ئەوانە گۆشتخۆر بوون، بۆ تۆلە لە پێشمەرگە چەکارەکانی کورد کەسوکاریان لەچالی درێژ دەنان و دەیاندا بەر دەستریژی گوللە ئەوجا خۆیان بەسەردا دەکردن بە قاقای پێکەنینی شینانە ناسمانیان پرەمکرد. بێدەنگی بالی بەسەر شوینی ناشتنی قوربانیاندا دەکشوو ساواکانیش بەدەم برستییەوه یان بەگوللە خامۆش دەبوون.

چارەنووسی ئەو مەرگە کوردییە هەر بۆ سەرکردە ڕەواوو نەوێک کەسێتر. ئەو بوو مەرگی ڕۆژانە ئەرۆقە لەخۆیان ئاشکراوو چی چارەنووسێک چاوەڕوانیانە، بێقرە خۆیان بۆ نامادە دەکرد. مردنی کوردی ئەو چەرخە سەددام کە بەشێک بوو لەفانتازیای عێراق، بەشێک بوو لە مردنی باخ و بێستان، گۆل و مەل، دارگۆزو هەنجیر، تەرەکردنی حاجی لەقلەق و چۆلەکە، مردنی ئەو کاروانە درێژانە تائێستایش دۆشداماون نازانن بۆچی مردن. ئەوان سەرپشک کرابوون بۆ چۆلکردنی دیهات لە دانیشتوان و درمخت و ئازم و گشتجۆرە جوولەمەریکی تر.

مەرگ لەسەر ئەو زەوییه بەرفراوانە، یان سەرلەکانی نوگرسەلمان و ئەو بیابانە هیچ پێیەکی بەرنەکەوتبوو، تەنانەت پێی و شتر یان خێلەکیەکانی بەدووش کۆچیان بەسەردا نەکردبوو. مەرگ لەو قەلاو پێدەشتانەدا، بەدەم لەرمزەو لەمەر سەرما یان بەهۆی نەخۆشی دڵ و سێی هەوێکراو، یانیش مێشک. مەرگ لەگرتوو خانە کاتی لێکۆڵینەوه، یان لەو بەندیخانە یان پێبوون لەوانە تائێستا لەو دۆشداماون بۆچی لەبەرچی گشت ئەوانەیان پێکرا، بەلام دەبێت چیبێت وەلام؟

ئەوتۆبوو مردنی چەرخێ سەددامو عەلی شیمایی، و ئەو مێشبوو چارەنووس کە کورد بێدەنگو چەشنی شاخ بەرگە ئازارەکانی دەگرت و دڵە بێهەمەکی چەشنی بەردی شاخەکانی کورد بەرگە گرووخانە کوشخانەکانی دەگرت. لەگەڵ ترووکە یان برژانگدا فرمێسک دەردەپەری چەشنی گەردیلەکانی ئاوانگی بێخاڵ و گەلی عەلیبەگ بوون.

پێویستە هەلوێستەیک بۆ وەبیرھێنانەوهی ساتەکانی ئەو مەرگەساتە بکەین و وەک وانەیک بپێکێنەوه تا نەوێ داھاتوو لێ ناگادار بێت، چونکە ڕەوانی ئەوان هێشتا بەرز بئاسماندا دەخولێنەوه، خولای زانیی هۆی مەرگە کوردییەکی خۆیان. ئەو مندالە نە تەنانەت زمانی بۆ وشە سەرمەنیش پێابوو، نە توانیویەتی ناوی دایکی خۆی بڵێت، لەزمانی گریان بەلاوێ هێچتری نەزانێوه. بۆیە هەر لەسەر بەکوردی گریان لەشیان بەسەر ئەو خاکە کوردییە توێی دۆلەکانی کوردستاندا تواندەوهو کردیان بە بەشێک لە خاکو با.

راستە ئەرکی ئەو مەرگەساتە راستەوخۆی نەکەوتە ئەستۆی میلەتان، بەلام ئەگەرچی دەردەسەرپێکەکانی تەنها بۆ کورد بوو، قەیرانیکی بوو سەرشانی مەروفی لەگشتلایەکی گرتەوه. ئەو بوو بە لیستیک بۆ ناوی ئەو قوربانیانە تائێستایش لەناوی کۆڕەراڤیان دەگەڕێن و دەمخوازن وەک تاوانبارەکانی تر بخرێنە نیو رکە یان دادگا، خۆدایش ناگای لەو هەبوو. خۆدا لەساتی گیانەلاو کاتی ناشتنیشیان لەوێبوو، گوێی لە قێزە گشت ئەو قوربانیانە بوو کە هیچ ڕەوشێک پەسەندی ناکات. ئەو مەرگە زۆر خێرا ڕووبەدا، و کۆژەری کەللەمەرقی پەشوێک لەرزۆکو شەژاو وێنە نابلۆیەکی دەنۆن، ترسنۆکی خۆی و نازایەتی کۆژراوی نیشاندا. ئەو تا یەکنێک هەردوو دەستی لەپێشتەوه بەستراوە پارچەیک پەرۆ بەسەر چاویەتی. کۆژەری لەباریکی تۆقادا پەیتاپەیتا بەزمان لێو و شەکەکی تەردەکات لەرز دایگرتوو هەر وەک ئەو سەرکردە تۆقیوێ تەنانەت لە چوونە سەرئاوێشدا بە سەرباز نابلۆقە دەدرێت.

کۆژەری بێئاوێ چوێ چوێ تێکچوو، ناشیرین و بێوێژدانی دڵ بێ دەروون، جۆریکیان لێھاتوو چەشنی سەگو گورگ کە هەرگیز جیاوازی نەبوو لەگەڵیان. گشتجۆرە بەدخوویی و هاری ئازمێ کێویان بەجۆریک لەخۆ گرتوو، لەو دەچن بوو بێتە لێک بۆ ناو دەمی ئەو سەگانە تووشی دەردەھاری دەبن، بۆیە بەتاکە یەک فێشەکی "ئوممەتی عەرەبی یەکگرتوو خاوەن پەیمانی هەمیشە زیندوو" نەپیان لەو کێژۆلە کوردە دەپەری کە ھاواری بۆ مەمکی دایکی دەکرد.

ئەنفال ئێو جەنگەییە کە عەرەب ھەر باسیشیان لێنەکرد. لەوانەیشە ھەزریان نەکردبێت نوابانگی بکەوێتە نیو لیستی بێرەوەرێیەکانی ئازایی و قارەمانێتی عەرەبی ئێو سەردەمی رۆ و کێنە. سەردەمی ئێوانە ی مێشکییان کونکردین بەو پەندە نیشتمانی و دروشمە بەتالانە ی عێراقیان پێ دەبرد بەرێو.

لەمەر ئێو لێکۆڵینەو کەلە ی بەرانبەر تاونکارییەکانی ئەنفال کراو، نە بەگوێزە ی قەوارە ی راستەقینە ی خودی تراژیدیەکەن، نە تاونراویشە بەچاکی تاونە ترسانگیزەکان کۆنترۆل بکەن، ھەر بەژمارەییەکی کەم تاونکار کە ژمارەیان لە ژمارە ی پەنجەکانی دەست تێناپەریت کێشەکیان ڕوانە ی بەر دادگا کرد لەسەر تاونیک سەردەمی نوێ لەوچەشنە ی بەخۆو نەدیو. وەک کۆڵینەو لەوچۆرە کێشەییە لەناستی راست و بەپێی قەبارە ی خۆی نەبوو. وەکتر لێکۆڵەرەکان خاوەن ئێو ئەزموون و شارەزا ییە نەبون، ئەگەرچی لەعێراقدا ھەلکەوتووی شایستە بەکارە زۆرن. پاشان دادگای تاونی عێراقیش لەبەربارەکیدا ناماژە ی بۆ ژمارەییەکی تر تاونبار کردووە تا ئێو کەلێنە ی پێ پرکەنەوێ کە لەکاتی لێکۆڵینەو روویداو. ئاماژەکیش لەخۆیدا نیشانەییە بۆئەرە ی دەستە ی لێکۆڵینەو نەیتوانیووە وەک پێویست لەو کارەساتە مەرفانەییە بگەن و خۆیان بۆ نامادەکەن، ھەرۆھە نەیانزانێو جۆن رووبەرۆوی بێنەو دیاردەو دیدەوان و بەلگەنامەکانی بۆ ھەلێژن.

پێویستە، لەپێناو راگرتنی بەرژمەندی گشتی و چەسپاندنی راستییەکان، بیریاری تاونبارکردن و سزاکان ئاشکرا راگەینرێت. بۆئەرە ی سزاکان بەگوێزە ی باری کەسایەتی خودی تاونبارانێت، و گونجاو لەگەڵ پیکھاتە ی لەش و مێشکو باری سایکۆلۆژی و پلەوپایە ی پێشەیی و بارودۆخی ئەنجامدانی ئێو تاونو زیانەکانی نەتەنھا بەقوربانیان گەشتوو یان بە کەسوکاریان، بەلکو ئێو بەگشت گۆمەلگە ی عێراقی گەشت و ئێو ھۆکارانە ی پالی بەتاونبارانەو ناو بۆ پلانریژی و ئەنجامدانی تاونەکان. گشت ئێوانە بارگەلێکن پێویستە دادگا وەک ھۆکار بیاڕەخسینێت بۆ سەپاندنی قورسترین باری سزایی و پێویستە سزاکا گونجاوین لەگەڵ کەسایەتی خودی تاونبار، ئەگەرچی ئێو بارە سزاییە قورسە

ھەمەلایەنەبێت یان پێوەست بەخودی تاونبار. دیارە بەندی 288 لەیاسای سزایی عێراق رێگەیداو بە ئەنجامدانی سزای لەسێدارەدانی تاونبار لەناو بەندیخانەدایەت یان ھەرجیکەکیتر، ئێویش بەپێی یاسا.

تیمی بەرگر لەخواریانی مافی گشتیش ئێویان فرامۆشکردووە کە پارێزەر لەبرا عێراقییەکانی وەک عەرەبو تورکومان لەگەڵخۆ بەشدار بکەن تا کێشەکە لەقالبی نەتەوێی تەسکەو زەمینە مەرفانەییەکیان پتر روون و ئاشکرا بێت، چونکە تاونەکانی ئەنفال، پێش لەو ی گەلی کوردستانی لەناو عێراقدا گرتیبێتووە، تاونیکی پاکتووی بەکۆمەلە دژ بە گشت توخمی مەرف، و پێش تەرخانکردنی بۆ لەناوبردنی کورد، دژبوو بە گشت گەلی عێراق.

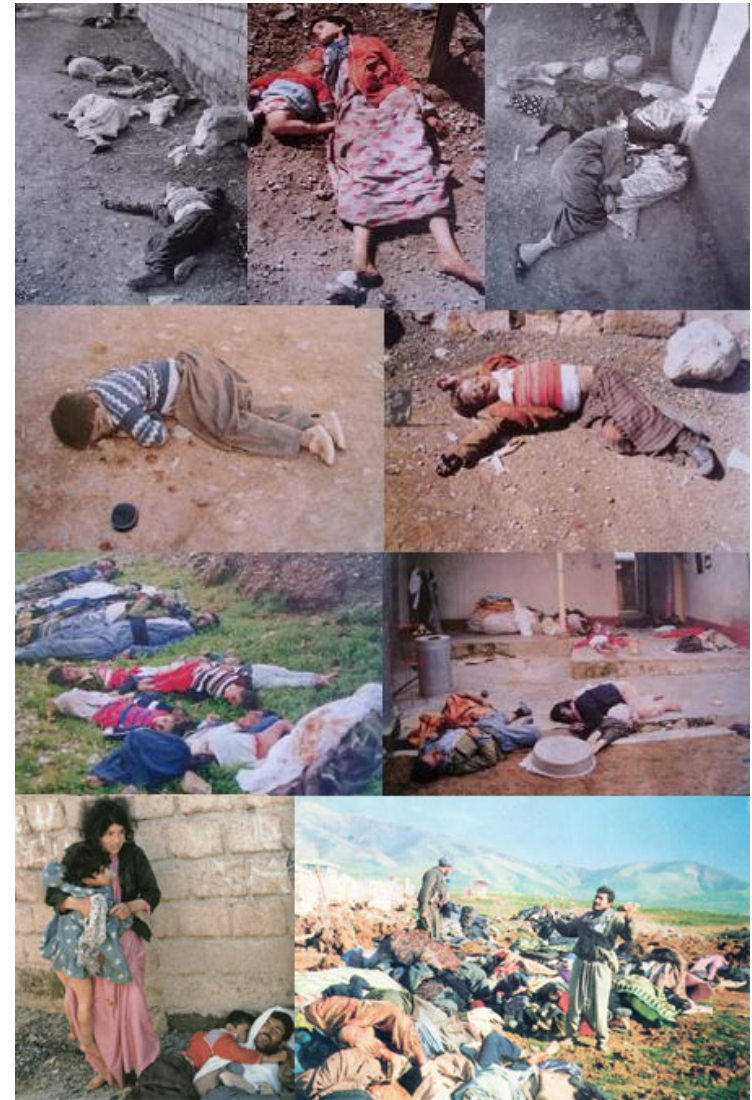
سپاس و پێزانینی خۆم ئاراستە ی سەرۆکی دەزگای ھەمدی بۆ چاپ و بڵاوکردنەو، کاک فوئاد مەجید میسری دەکەم بۆ ھاوکاری و یارمەتی لەچاپدانی ئێم پەرتووکە، ھەرۆھە ریز دەردەبەرم بۆ کاک مەھمەد عوسمانی سەرنووسەر لە گوێگریا ناوەندی، بۆ ھاوکارییەکانی، ھەرۆھە ریزم ھەییە بۆگشت ئێوانە ی ھاوکارم بوون لەگەیانندی پەرتووک بەم شێوێی کەوتوووە بەردەستی خوێنەری ھێژا، ئومێدوارم تاونیبێتمان ھەندیک لە لایەنە یاساییەکانی کێشە ی ئەنفال ئاسان روونکردیبێتووە، ئێویش سانترین ھاوکارییە لەو بوارەو خودا لەبێست مەبەستە.

زوھێر کازم عەبود
2007

بهشی یهک کورتیهک له‌سه‌ر ئه‌نفال

له‌تۆی ئه‌و سه‌رده‌مه‌ پرجه‌ورانه‌ی عیراق پڕۆژه‌کانی تێدا به‌سه‌ر ده‌بردو له‌سایه‌ی ده‌سه‌لاتی ئه‌و دیکتاوۆره‌ی عیراقی ده‌رانی له‌جنگه‌نگه‌وه‌ بۆ جه‌نگه‌نگه‌تر، له‌مه‌رگه‌نگه‌وه‌ بۆ یه‌که‌یکه‌ترو له‌ قه‌یرانه‌یه‌وه‌ بۆ چه‌ندین قه‌یرانی تر که‌ به‌گۆیره‌ی مێشکی زاخه‌راوی ئه‌و پێیوابوو به‌ کوشتن، مه‌رگ و سه‌ربرین، تیرۆرکردنی نه‌یارن و به‌ فه‌رمی کردنی ئاره‌زووه‌کانی ده‌توانیته‌ مه‌رگ بکاته‌ ئامراز بۆ کپکردنی ده‌نگ هه‌ر به‌وپه‌نیه‌ی هاوولاتییان دووچاری بوون. بۆیه‌ که‌ بڕوانینه‌ ورده‌کاریه‌یه‌کانی مێژووی عیراق، زۆر له‌ وێنانه‌مان دێته‌ به‌رچاو که‌ تراژیدیای تیرۆر، له‌سه‌داره‌دان، کوشتن، له‌چالان و جۆره‌ها تالانه‌کاری تر به‌کارهاتوون دژ به‌ زۆر ناو له‌و که‌سه‌ عیراقیه‌یه‌ی له‌په‌ناویدا شه‌هید بوون. به‌وه‌ دیکتاتۆر وایزانی توانیویه‌تی پاکبان بێده‌نگ بکات یان له‌ناو به‌ریت.

دیكتاتۆر ھزرە ئەھرىمەنبەھەى كردبوو وێنە بۆ بەدكارىبەھەى. ئەویش لەكاتى ئاوردانەوه لەقەیرانەكەى گەلى كوردو ڕوانینە بارى سووریوونى ڕۆلەكانى بوو لەسەر خواستى ئەمچەشنە مافە ڕەوايانەى ڕەموشو ئاینو پڕۆتۆكۆلەكانى مافى مەرفۆو یاسا نۆنەتەمەبى پێیان ڕەواەبەینیت. ھیزە نازاو بێدەنگەكانى پێشمەرگە سووریوون لەسەر بەرەنگارى و پێدەکردنى كاروانى شەھیدو قوربانى مەزنەكان، و بوونیان بە بازووى بەھیز بۆ پاراستنى گەل و ئامرازو سوور لەسەر مافخواری.

دیكتاتۆر، لەوڕێبەھەى نەبەینووە كە ڕقو كینەى بەسەردا زالو بۆنى تارانى لى ھاتوو. ئەو چەزرىكى نامۆبە ڕیاربەدات بە قەلاجۆكردنى گەلى كوردستان، ئەو لەووى مەرفۆقیەتیشەو نامۆو ناجۆر دەنۆینیت و لەتوانای باوەر بەدەرە. بەلام ڕیارەكە لەمیشكە نەخۆشەى ئەودا وەك ھەوێن ھەلھات بەھەى كۆتاییەكى قەشەنگى بێنۆتەو بۆ ئەو كێشەبەى زۆر دەمەكبوو مێشكى دەسەلاتدارە شوقینە گۆرەگۆرەكانى ماندوو كردبوو. مێشكى ئەوانەى ھەرگیز لەھیز، جەنگ، تیرۆر، مەرگ و گرتووخانە بەھەى ڕێگەچارەى تری مەرفۆقەیان تێدا نەبوو.

دیكتاتۆر وێستى گەلى كوردستان قەزەرت بێلەھەى وێژدانى تاوێك ھەلۆنستە بكات، وەك خۆى گوتى، تەنانت موویەكیش لەسەمێل نابزویت. گوندی كوردی ئاوەدانان چۆلكرد لەدانیشتوانى، خانووبەریان ڕووخان، ڕەزو باخ تەختەران گواپە ھەرمەكەیان بوو تە دالە بۆ قاچاغچى و ئەوانەى لەئێرانەو دزەمەكەن و سنوور دەبرن. بەو بوونە ھۆى لەناوبردنى درەختى پێرو باخى بەردارو و شكردنى سەرچاوە ئاویەكان، تێكدانى سەروشتى ئەو ھەرمەكە سەرنەھەى ژیان لە نزیكەى 500 گوندی⁹ كورد. ھەروەھا لەناوبردنى بەروبوومى یەكجار زۆر كە سەدەھا سالیو عێراق پێى دەژیا. ئەو سەروشتەى عێراقیشى تێكدا كە مەنەى مەرفۆ ھەشكوت نەشەكانى عێراقى چەرخى نیاندان تالی¹⁰ ئەو دەقەرى كوردستان بوون.

⁹ دیارە مەبەستى نووسەر 5000 گوندە - وەرگێر

¹⁰ ئەو توخمە مەرفۆى چەرخى بەرد 30.000-350.000 سالی پ.ز لەئەوروپا و ژۆناوای ئاسیا ژیاو. لەشكەوتى زەرزى كوردستاندا تا 46.000 سالی پ.ز ھەبوو - وەرگێر.

ھەروەك جەختى زۆرى كرد بۆ بەنەجامگەیاندى ڕیارى پێچەورى دوور لە گشت واتاكانى پیاوێتى و بەكارھێنانى گشت توانای لەشكرە چەكدارەكەى دژ بەدانیشتوانى سەفلى لادى كوردى، كە زۆریان جوتارى بەتەمەن و ژن و مندالى جێماو بوون. مەبەست ھەر قەزەردن و تێكەنى كۆمەلگاو ڕامالینیان بوو بەرمو نەمان، ئەویش بەھیزی لەشكرو لەژێر ناوى سوورەتێكى پێرۆزى قورئانى پێرۆزدا كە ناوى "ئەمفال" ە.

بەناوى خودای خاوەن بەزەبى و بەخشندە* نەنفالت لێدەپرسن بلى ئەمفال بۆخودا و پێغەمبەرە خودا پەرسەن ناشتى نیاوتان ڕاگرن و كە خاوەن باوەرن ملكەچى خودا و پێغەمبەرن

بۆ گفتوگۆ لەسەر ئەو سوورەتەى ناوى ئەمفالى تێدا، تاخى توێژەران واتای جیاوازیان ھەبە بۆ ئەو ئەمفالى خودا لەبوارەدا ناوى ھەناو، ھەندێك دەلێن: مەبەست تالان، ھەیشە دەلێت: واتاكەى لەوتۆیەدا دیت كە دەلێت: ئەو موحەممەد ھاوڵەكانت ئەنجامى ئەو تالانەت لێدەپرسن كە ڕۆزى بەرد بوو بە دەسكەوتى خۆت و ھاوڵانت، بۆكى دەبیت؟ بلى بۆ خودا و پێغەمبەرەكەبەت.

ئەو ئارەزووى لەمیشكى دىكتاتۆرى جەردەدا بوو تەنھا ئەو تالانە نەبوو كە لەشكرە جەردەكەى لە كەپرەكانى كوردى ھەژاردا دەیانرفان كالای ئاسایى و ئەو ئازەلانە بوو كە پێدەژیان، ھەروەھا سەرمایە داراییەكانیان بوو بێگۆیدانە ھىچ ڕەموشو داد لێیان داگیر دەكردن، بەلكو مەبەست ژيانى ئەوان بوو كە دەبوو بەجۆرێكى بێھاوتا كۆتایی پێنیت لەمێژویەكى كۆبرى ئەوتودا كەس نەبوو ئاوری لێداتەو. نای كە درێژبوون ئەو ڕۆژانەى تێدا مەرفۆیان پۆلپۆل ڕادەمالى بە ئوتۆمبیلی لەشكرى چەكرارو زال تەنھا بەسەر گەلى خۆیدا. كۆمەلە كەسى ئاوتەتە تەمەن جیاواز لە ژن و پیاو، كۆر و كچى لەتەمنى گولدا، پێرى پشچەمماو شێرەمخۆرى ھێشتا كوردى نەزان لەدەھات كۆدەكرانەمو دەخزانە نۆ ئوتۆمبیلی سەربازى، پاشان لەو گۆرەپانانەدا ھەلیان دەشتن كە بوونە زەمینەى گیانكێشانیان، ئەویش لەژێر ئاسمانى ئەو خوادە كە لەبەھەلاو ھىچ بەزەبىدارى لێنەبوو. لەویدا بە تەلى سرتى تاییەت بەو مەبەستە دەستیان لەپشتەو دەبەستن و گوللەى (ئازا!)یان پێو دەنن، لەشەكانیشیان

فریده‌دانه نیو قورتی بۆ ئه‌و مه‌به‌سته هه‌لکه‌نراو تا به‌تاوانی کوردبوون بنێژین.

چزووی وێژدان هه‌رگیز نه‌چه‌قی له‌دلی هه‌یجه‌ک له‌و سه‌رکردانه‌ی ئه‌وانی تری به‌شداربوو له‌ پلانێژی ئه‌و کوشتخانه مرو‌فانه‌یه که تاوانیکه نه‌ له‌مێژووی پێش ئه‌وان روویداوه نه‌ له‌پاشیان.

ئه‌گه‌ر وشه‌ی ئه‌مه‌ل کۆکردنه‌وه‌ی تالانی جه‌نگ بگه‌یژێت، باشه‌ ده‌بی کوشتنی سه‌فلی بێتاوان چه‌یگه‌یژێت، بێ لیکۆلینه‌مو دادگا، بێ کارایی یاسایی، بێ ده‌رجوونی به‌یاری سزای مه‌رگو بێ رچاوکردنی نایه‌تیکی تر که ده‌لێت (تاوانی هه‌یجه‌کس له‌که‌سه‌یتر بارناکرێت)¹¹ که بێگومان خودی به‌رپرس له‌و قورته‌ ناوێرانه باوه‌ری پێ نه‌بووه.

تاوانکاری ئه‌مه‌ل به‌یه‌که‌یک له‌و تاوانه مه‌زنانه ده‌ژمه‌ردرێت که له‌مێژووی سه‌رده‌مه‌دا دژ به‌ مرو‌فانه‌تی کرا. ئه‌وه کوشتکاریکی ده‌ژمه‌رو‌ف بوو 182 هه‌زار که‌س له‌ناوچه‌کانی کوردستاندا بوونه قوربانی، له‌وانه 8 هه‌زار که‌س له‌خێلی بارزانی که تائێستایش ئێسکوپروسکی ته‌واوی شه‌هیدانی له‌چاڵناوی گۆره به‌کۆمه‌له‌کان نه‌مینه‌راونه‌وه، چونکه هه‌یشتا زۆر له‌و گۆره به‌کۆمه‌لانه نه‌دو‌زرانه‌وه که ته‌رمی قوربانیانی تێدايه.

ئه‌گه‌ر دیکتاتۆر له‌کوردستان ده‌رنه‌په‌ژنرايه، نیازی نه‌بوو کوشتار له 182 هه‌زار مرو‌فانه‌دا راگرێت، چونکه به‌پیی نیازی هه‌زی ئه‌و ده‌بوو جه‌نگی پاکتاوی درێژه‌ی به‌عیت تا به‌ته‌واوی ئه‌و توخمه مرو‌فه ده‌برێنێته‌وه که رژی‌مه‌که‌یی بێزارو په‌شوکاندبوو، و گه‌یاندبوو به‌ ئاستیک نه‌توانیت پلان بۆ که‌مه‌سته نووژه‌به‌رمانی دانیت تا پاش ئه‌وه به‌یه‌رژێته ده‌موکوته‌کردنی ده‌نگه‌کانی تر. ده‌نگی ئه‌و شه‌هیدانه‌ی ته‌نانه‌ت وێژدانی ریکخراوه‌کانی ئێوه‌ته‌وه‌یه‌ی نه‌هه‌زان، به‌تایبه‌تی ئه‌وانه‌ی وه‌ک مه‌لوشتن سه‌ری خۆان ده‌شارده‌وه، هه‌روه‌ها ئه‌و ده‌وله‌تو ریکخراوه مافی مرو‌ف پارێزانه‌ی چاویان له‌ئاست تراجیدیایه‌ی ئه‌مه‌لدا داخست. هه‌ر به‌ته‌نها تینی ده‌نگی شه‌هیدانی کورد گشت قو‌ژبێکی عیراقی گرت‌ه‌مو بووه هۆی ده‌رکردنی

¹¹ سورة فاطرة الآية رقم 18 (ولاتزر وزارة وذر أخرى) - وه‌رگیز

ئه‌و دیکتاتۆره که هه‌یشتا ده‌ستی نه‌شۆردبوو له‌و خۆپنه‌ی عیراقییان که پێوه‌ی بوو، بێ ده‌ربڕینی په‌شیمانی له‌سه‌ر ئێسکی که‌له‌سه‌ری قوربانیان وه‌ستاو هه‌ره‌شه‌ی له‌عیراقییانی تر ده‌کرد.

گۆله‌گه‌نم به‌زری تانگ پانه‌راونه‌وه، بۆردومانی تۆپ داره‌کانی ده‌سووتانو ره‌نگی سه‌وزیکی به‌یقه‌داری ده‌گۆریو ده‌یکردن به‌ خه‌لوو‌زی سیا. هه‌روه‌ها ئاژه‌لو مه‌یش پیکرانو به‌شی خۆیان له‌ ئه‌مه‌ل به‌رکه‌مه‌تو به‌سایه‌ی سه‌ری دیکتاتۆره‌وه بوونه قوربانی، چونکه ئاره‌زووی دیکتاتۆر ئه‌بوو هه‌یچ جو‌ره واتایه‌ک بۆ ژیان له‌و کوردستانه نه‌مێنێتو بۆ ئه‌و نه‌ته‌ویه هه‌یچ دیارده‌یه‌ک له‌سه‌ر زه‌وی نه‌هێلێت، ته‌نانه‌ت له‌مێژوویشه‌دا. ئه‌ویه تراییدیای ئه‌مه‌ل!

تاوان له‌خۆیدا خوه له‌لای تاوانکار، له‌و خوه‌دا دوو کوچه‌که په‌یدا ده‌بێت؛ کوچه‌کی مه‌تریالیو کوچه‌کی ماکی. جا هه‌یجه‌کس ئه‌و هه‌زه تاوانکارییه‌ی تێدا‌بێت که‌پیش دارو به‌رد خاوه‌ن وێژدان ده‌هه‌ژێنێت، دلێاده‌بێت له‌وه‌ی کوچه‌کانی تاوانی بۆ رهم‌خساو. جا ئاره‌زووی سه‌ده‌دام له‌وه‌دا‌بوو ئاراسته‌یکات بۆ ئه‌نجامدانی ئه‌و کوشتخانه‌ی چێژی له‌ روانینه‌ فله‌مه‌کانی و ده‌رگرت، ئه‌ویش به‌ چاوپه‌ینه‌ جووله‌ی دواساته‌کانی مه‌رگی قوربانیان و هه‌یمای نیوچه‌وانیان. ئه‌وه‌ی ئه‌وی سه‌رسامی ده‌کرد بێده‌نگی رووی قوربانیان بوو، به‌لام به‌ به‌یستی قیژه‌ی منداله‌کانی زیندو ده‌خرانه‌ چالیش ده‌یدا به‌ قاقای پیکه‌نین. مه‌به‌ست له‌تاوان له‌و تاوانکاریه‌ ده‌ستنه‌نقه‌ستیه‌دا په‌یدان که ئه‌وه‌تا جیهانیان گۆیستی دادگایه‌که‌ی ده‌بنو له‌وانه‌یشه جیهانیان گۆیستی گێلپاکانه‌کانیشی ببن بۆ ئه‌و تاوانکاریانه‌ی ده‌لێت گوايه مه‌به‌ستی راگرته‌ی سکوزای کوردان بووبێت، یانیش مه‌به‌ست چاکسازی نه‌خشه‌ی شارو دێهاته‌ی کورد بووبێت بۆسه‌ر شێوه‌ی نوێ. له‌وانه‌یشه ئه‌وه بلێت که ئه‌و ویستویه‌تی په‌ره‌کانیان له‌ناودات تا ژیان بۆ گه‌نجانیان ره‌هاتر بێت. له‌وانه... و له‌وانه‌یه... به‌لام نه‌ ده‌توانیت هۆی مه‌رگی ئه‌و به‌چه‌که شیرمه‌خۆرانه‌مان بۆ روونکاته‌وه که تا کاتی زیندوو له‌چاڵناویش فیزی زمانی کوردی نه‌بوون. نه‌ ئه‌وه‌ی له‌به‌رچه‌ گێژه کورده‌کانی له‌ته‌مه‌نی گولدا به‌خشان به‌ رابواردنگا عه‌مه‌یه‌یه‌کان.

پروئىسەكەى "ئىمفالى، كە پىيەستە بىو دەسكەوتانەى لەجەنگى دژ بەخودانەناساندا گىراون" كاتىك ئاشكرابوو كە جەنگى عىراقو ئىران رووى لەكۆتا كرد، واتە ئىوكاتەى چەرخى ئىو دەستارە لەهەلسوران كەوت كە ماوەى نىوان سالىنى 1980 تا 1988 درىزەى بوو. ئىوسا عەلى حسن المەجىد كە ناوئرا عەلى شىمىيىو ئىستا بەندە، بوو بە پىشەنگى چالاكىيەكانى ئىو ئىمفالى بووھۆى مەرگى لەناوچوونى سەدەھا ھەزار كەسى سىفلى لە دەيەھا دەقەر لەرپى بەكارھىنانى چەكى شىمىيى دژ بەسفىلى بىچەكو نىمچە تىكدانى بووھى خىزانو كۆمەلانى ھەرىمىو ئىو ژىرخانە بنەرتىيەى كشتكارانو زۆر بارىتر لەگشت قوزىنىكى لادى كوردى.

لەئامەزەيەكدا توئىزەرو دوكتور جەبار قادىر دەلەت؛ ديارە وشەى ((ئۆپەراسىونەكانى ئىمفالى)) وشىەكى بارەوشتو بىلايەنانەو بىگەردە كە توئىزەرى عىراقى فالىح عەبدولجەبار لىيەدەوت، ئىو پىشنىارى ئىومان بۆدەكات، بەلايەنى كەم ئىو وشەى ((ئۆپەراسىونە)) پىشكۆيە بگۆرىن بەوشەيك واتا چەپەلە راستەقىنەكەى خۆى لىچۆرىت، وەك ((گروخانە، قىركەن، سەربىرخانە يان كوشتخانە)) و ھىشتا لەمەيش دەترسىت، گشت ئىوشانەيش بەسەريەكەو واتاى چەپەلى كەدەو كە نەبەخشن.

لەراستىدا، لەوانەىە گۆى خۆنەر ئىو وشانە بەشنىوھى ئاسايى خۆى وەرگىرت وەكئەوھى دەمى ئىمەى پى راھاتوو. بەلام ئۆپەراسىونەكانى ئىمفالى لەو گرووخانە مەزىيە بەولاولە ھىچ واتايەكى تر نابەخشىت، ئىو قەيرانىك بوو بۆ ئىوكەسانەى بىر ئۆپەراسىونەكانى پاكتاوى كەوتن، يانىش ئىو مەلۇتەك دەم داخراوھى كاتى خۆل بەسەرداكردى تەنەت تواناى ھاوارىشى نەبوو. واتە بار ھەندە ئاسان نىيە بتوانىن كارى ئىوتو بەكىنە سەر مەشكى مەوۆى بەوژدان تابتوانىت لەراستى ئىو مەرگەساتە بگات كە وژدان دەھەزىن بەلام بىدەنگ تىپەرىن و تاوانكارانى تائىستاش لەژياندا ھەناسەى پاقت ھەلەمژنو قاقا بە قوربانىيەكانىان پىدەكەن، لەوانەيشە ھەر بۆ خۆھەلكىشان بەرمەنگارى گشت عىراقىيان راوستن، چونكە تاوانكارى لەلاى ئىوانە ھەروەك ھەناسە ھەلەمژىن يان وەك ئاو

خواردنەوھى كارىكى ئاسانە، چونكە ئىو راستىيانە زۆرجار بەدەستى ئىمفەست دەشاردەنەوھى، دەگۆرىن يان ئاوەژوو دەكرىن.

ئىو تاوانە دژەمرۆفانەى سەددام لەئىمفالىا گىراى، بەتاوانى پاكتاوى كۆمەلىك مەوۆ دەمەردەت، چونكە ئىو بەھىزى چەكدارو جۆرىك لە نەخشەى سىستىماتىكى چوھ خۆنى بەشى زۆر لە مەوۆانى گەلى كورد. ئىو بووھۆى قىركەنى مەوۆى ئىو ھەرىمە تىكدانى سەوشتەكەى. ئىو زيانە زۆرەى ئىو گەياندوويەتى بەژيانى ئىو ھەرىمە لەخۆياندا كارگەلىكى پىشلىكارن بۆ ياساى نىونەتەمەىو نىشيمانىو دابو نەرىت.

ئەگەر ئىو چالاكەنى لە 1988وھ سىستىماتىك كران بۆ لەناوبردى گەلى كورد، بەدەرچوونى رەژىمى دىكتاتور نەبوايە كوردستانى لى دەرباز نەدەبوو. ئىو پىروگرامەى لەسەرمەى كودەتاكەيانەو لەعىراقدا دژ بەگشت نەتەمەو چىنەكان درىزەى بوو، دىكتاتور بىرى بۆئەو نەچووە كە يەكەك ھەلەكەوت ئىو دەسكەوتانەى لىدەسەنەتەو. ئىو ھەربەتەنھا خۆى بە مافبەخش يان زەوتكەرى دەزانى. ھەر بەتەنھا خۆى دەتوانىت ھىزى بەرانەر بىدەنكاتو ژيانىيان لەبەر بىرىتو لەو بەولاولە عىراق كەسى ترى تىدانىيەو، كەسىش ناتوانىت لەو ھەلەكەرىتەو يان بەرمەنگارى بىت. ديارە نە وىستوويەتى ھىچ فىربىت، نە مەزوى زۆردارو دىكتاتورانى ترى خۆندووەتەو. زۆر لەو نەتەمەو گەلانەى كاروانى شەھىدىان پىادەكردووە سەرمەنجام سەركەوتىيان وەدەستەنەوھى ئىمفالى زۆردارىان روو لە سەرمەنلىكە كەدووە، وەك ئىوھى وا ئىمەرو سەددام لەنىو ئىو رەكەيدا وەستاو كە كۆتايى ھىنا بە ژيانى نىو ئىوچالەى زۆر لەباربوو بۆ ئىوھى بىكاتە دوا بارەگای سەروكايەتى. ديارە دوائەنجام ھەر پەتى ئىو قەنارەى دەبىت كە دادگا بەناوى گەلەوھى بىرى دەدات.

سەددامى زۆردار لەناوچوو، بەلام كورد بەنەشنىوئازارى زۆرەوھى ماوھ بىر لەمەزىانە مەزنانە دەكاتەو كە داويانە. لەوانەىە ئىو كوشتخانەى ئىمفالى كە سەددام پىرئارەزوو بىريارداو عەلى شىمىيى ئاموزاى فرمانەكانى ئىمفالى، گەورەترىنى ئىو تاوانكارىيانەن كە دىكتاتوران دەمەگىرن دژ بە گەلانى خۆى بىچەك. لەوچۆرە تاوانەن كە تەوئى مەوۆانى پىتەمەن و جىھانى پى شەرمەزار دەبىت. ھەرچەندە ئالچاغىت ھەزرى ئىو بەدكارەى

دەیهویت لەجۆره تاوانە ئەنجامدات، لەوانەیه هاواری منداڵێکی ناو مەلۆتکە، یان منداڵێکی تینوو رابەرگرت، بەلام ئەو لەو تاوانکارییە نەگەڕسانەیه کە دەکەوێتە مەشکی مەژمەر، پێیان کۆچکە مەتریالی و ماکی کۆدەکاتەو لە یەک تاوانی سەردەمدا.

لەکاتی جەنگی عێراق و ئێرانداو لەژێر گەرمی توپو گێژاوی تێکەڵچوون و قەیرانی سەردەمداو کە دەستکرا بە گواستەوهی گوندە سنوورییەکان و رانیی دانیشتوانییان بۆ ئوردوگاو گرتووخانەکان. پاشان بەئارژیدییهکی سیستیماتیکی ئاراستەکراو لەلایەن بەرزترین پلەکانی سەركردایەتییهوه بەکۆمەڵ لەناوییان دەبرد. دیارە بەرپرستی تاوانی لەخودی ئەو جۆره خۆنامەکردن و ئاراستە دیاریکردنەدا. دانانی عەلی حەسەن المەجید بۆ ئەو کارە بەپێی فرمائی ژمارە 160 لە 29ی ئازاری 1987 و گشتجۆره لێرسراوەتی کاروباری هەریمی باکووری عێراقی درایەدەست و سەرپشک کرا بۆ گشتجۆره دەسلەتە سەرۆکی و یاسایی و رامیارییەکانی ئەنجومەنی سەركردایەتی شۆرش و سەركردایەتی هەریمی پارتی بەعس، و گشت دەسلەتەکانی خودی دیکتاتۆر و هەندیک ناویش دەستنیشان کرا بۆ ببە یاریدەر و پلانریژ. ئەو جە دەستکرا بە تێکدانی گوندەکان و سەرنەهێانی لەسەر نەخشە عێراق و بەکارهێنانی هیز بۆ کوشتن و لەناودانی مەژمەرەکانیان.

بۆ ئەنجامدانی ئەو کارە، سەركردایەتییهکانی وەک سپاسالاری گشتی و دەزگا گشتییەکانی زانیارگری لەشکرو ئاسایش و زانیاردەری دەستیان کرد بە جێبەجێکردنی قوناغە سەرمەتاییەکانی پنیوست تاوانکاری و پیکهێنانی چەند لیژنەیهک بە فرمائی لەشکری توندوتیژ و بریاردان بە چەندینجار بەکارهێنانی چەکی شیمیایی لەزۆربەیی ئەو دەقەرانی هێرش گرتنییهوه. جۆره ها مووشکەندازی سەركرداوی (راجمە)یان بەکارهێنا بۆ بۆردومانکردنی دەقەری سەركرداوی بەرگەلوو بەرگەلوو یاخسەمرو گوندەکانی سیوسینان و هەڵەن. توپی قورسو ماوەدریژیش بەکارهێنرا بۆ قێکردنی گشتجۆره زیندەمەرێک لەو گوندانە کە هاوکات هیزی ئاسمانیش زۆر بەتوندی کەوتە بۆردومانکردنی پێدەشتەکانی قەرەداخ و دۆلی جافەتی. ئەوێ لەو بۆردومانانە رزگاری دەبوو دەکۆشین بەکەناری گۆمی دوکان و دەقەری دەرەنخاندان دەرەزین. زانیاری بۆلواکرایەوه ئەو دەسلەمان کە

گشت قوربانیانی سقیل بە (شەهیدی بۆردومانەکانی ئێران) بووبیت، گوایه بەمۆنە جەنگی عێراق و ئێرانەوه بوو. ئەوانە دەسگیر دەکران لەو کەسانەبوون کە روویانکردە سەربازگە عێراقییەکانی نزیک بە ناوچە شیمیابارانکراوەکانی دەقەری شاناخسێ. زۆر خیزان شاخیان بری بەرمو سنووری ئێران بێلەوهی بزائن چارەنووسیان چیبوو زۆرتر لەوانەیی خویاندا بەدەست دەزگا سیخورییەکان یان هەڵهاتن بۆلای راوێژکارانی (جاش) رەوانەیی ئاسایشی میری دەکران و لەوێ بەجۆره ها شێوهی چەپەڵ سەرنگوم دەکران تەنانت لەشەکانیشیان بزربوو. پاش بۆردومانیکی زۆر، شاری هەڵەبجەیان بەچەکی شیمیایی بۆردومانکرد، و دیسان بە بۆمی فسفۆری ناپالم بۆردومان کرایەوه. ئەو تاوانە چەپەلە دژ بە هەڵەبجەو دانیشتووانەکی کرا بەبریارێ خودی سەددامی دیکتاتۆر بوو. لەشکرەکانی یەکو پێنج لەسپای عێراق بوونە ئەنجامدەری ئەو پاکتاوییه، کۆکردنەوهی هاوولاتیان لەئوردوگای زۆرمەلێ، بۆردومانی دەقەرەکانی سەركەلوو بەرگەلوو چپای کوجار، ماوت، شیخ وەسانان، باليسان، سەركۆ، جافەران، ملەکان شێخ بزینی و هەڵەبجە¹².

نیوان رۆژانی 3/22 تا 1/4/1988 دەستکراوه بە بەشی دوو هەمی پرۆسە ئەنفال بە بۆردومانی دەقەرەکانی تەکیه، بەلەکجار، قەرەداخ، قادرکەرم، کۆشکی جەباری، هەنارە، لەیلان، قەبەتەوان و گوندەکانی خێلی زەنگنە، کاراوی، قیرتسە، قەیتوول، سەنگاوو شاناخسێ کە تێیاندا چەکی شیمیایی بەکاهات بۆ مەبەستی قێکردنی گشتجۆره ژیان لەو دەقەرانی گوندەکانی دوکانییان کە بە مووشکەنداز بۆردومان کرا.

لەنیوان 7 بۆ 20/4/1988 یشتا بەشی سێهەمی ئەنفال گوندەکانی گەرمیان - دەقەری تازەشار - و شارۆچکە قەدرکەرم، شێخ تەویل و گوندەکانی تازمو حامیدی گرتەوه، لەو هێرشەدا 120 گوندیان سووتاندو تەختکرد، سەنەجام هیچ جۆره ژبانیکیان تێدا نەهێشت.

¹² رۆژی 14/4/2008 کە بیستەهەمین رۆژی سالیادی ئەنفال بوو، پەرلەمانی عێراق بەزۆریهێ دەنگ بەبریارێ فەرمی ئاساندی تاوانەکانی رژیمی بەعس و پرۆسە ئەنفالی وەک جینۆساید پەسەندکرد. - وەرگێڕ

لەنیوان 3 تا 8 / 4 / 1988 بەشی چاورهەمی ئەنفال بوو، تیییدا بەچەکی شیمیایی کەوتنە بۆردومانکردنی دەفەرەکانی کالنجاخ، گۆتەپە، چەمچەمال، ناغەلەر، تەقەق، تیلەکو. لەو ئۆپەراسیۆنەدا گوندەکانی دۆلی زێی خوارووی گرتەوه هەر لەعەسکەر و گۆتەپەوه بەرمو باکوورو رۆژەلاتی گرتەوه تا دەگاتە لێوار گۆمی دوکان و لووتکە بەرزەمان لەشاخی قەرەداخ.

لەماوی 5 / 15 تا 26 / 8 / 1988 یشتا بەشەکانی پێنجو شەش و حەوت لە پڕۆسەی ئەنفال دەفەرەکانی شەقلاو – رەواندز، نارا، شیروانە، هیران، شاخی رەشکی، بانیشیان، سماقولی و بنەمێردی گرتەوه. رژی می سەددام ئەو پڕۆسەی وێرانکاری و سووتان و قێکردنە ناونا (پاکتاوی). عەلی حەسەن المجدیش سووربوو لەسەر ئەوێ چەکی شیمیایی بەشیوەیهکی زۆرو بەرفراوان بەکارهێنن دژ بە کورد. پیاوه زیندەکانیان لەسەربازگەکانی ناوچەیی توپزاو و ئوردوگای بەرگری میلی تکریت کۆکردەمو ژنانیشیان خنێه زیندانەکانی دووبزو پاشان رەوانە کران بۆ نوگرەسەلمان کە یەکیکە لە بیابانەکانی خوارووی عێراق، هەروەها لەقەلای دھۆکو بەندیخانەیی ژنان لە سەلامییه. ئەو بەندکرانەیی زۆریان منداڵی تەمەن جۆراوجۆرو بوون، لەوانەیش زۆریان شیرمخۆر یا ساواو نەخۆش بوون، یانیش خاوەن باری تایبەتی بوون. چری و قەلەبەلغیی ئەوشوینانە لەراوەی باوەر بەدەر بوو. وەکتر هیچ جۆرە مافیکیش لەو بەندیخانەدا بۆمرۆف رچاو نەکراوه.

سەرەرای ئەوه، چەند تیمیکی ژیاوێر هەبوون بۆ دەستبەجی کوشتن و لەناوبردنی زۆر سقیلی بێچەکی کورد. تێیاندا هەبوو راستەوخۆ دەرە بۆ زیندان و گرتووخانە، ئەوانەیشی پاش گەرانەوه دەگیران یان خۆیان دەدا بەدەستەوه تاخەم لەناویانداون.

بەریاردرا چالاکییەکانی نیوان 8 / 25 تا 6 / 9 / 1988 بێتە دواقوناغی پڕۆسەی ئەنفال کە ئەویش بریتیوو لەئیدانی دەفەرەکانی بادینانی وەک بیرچینی، تیلە، کرو، بەکرە قۆره، بلە، جانە، روسی، سواری، چیا کرا، بالوکهو زۆر شوێنێتر. لەو هێرشانەدا 16 تێپی سپا بەشدار بوو (هەریەک لەوان پێکھاتبوو لە 12000 سەرباز) لەگەڵ چەندین بەتالیۆنی هێزی بەرگری میلی (جاش) و بەھاوکاری زۆر لە یەکەکانی چەکی شیمیاییو

هێزی ئاسمانی. ئەوه بە یەکھەمین لاپەرەیی ئەنفال دادەنریت کە بەوستانی جەنگی عێراق ئێران ئەویش راگیرا. ئەگەرچی بریاربوو نەوێستێن تا گشت زیندەوانی مەرویی و ئازەل و مەل و روهکی هەریەمەکە لەناودەبەن، تا بە لەناوبردنی گەلی کوردستان لەعێراقداو خەونە نەخۆش و پرتاوانەکی سەددام وەدی بێت.

ماکی رەوانناسی کار ئەوه دەگەننیت کە رژی می سەددام دەبیست بە لێدانی زۆر چرو بەگشت هێزوتوانای چەکدارییەوه، تەنانەت ئەوانەیش کە رەوش و پڕۆتۆکۆلە نیونەتەوێیەکان قەدەغەیی کردوون بۆ لەناوبردن و سەركوتکردنی هێزی دژ یان دەنگی مافخاوە. بۆیه گشت تواناكانی ئەو سپایەیی عێراقی خستەگەرو سەرتاپای ئابووری عێراقی بۆ تەرخانکردبوو.

بەشی دوو ئەنفال و یاسای نۆنەتەوھیی

بلاوکراوەی بانگەوازی نۆنەتەوھیی بۆ پاراستنی مافی مەرۆف¹³ لە 10 / 12 / 1948 دا بەھۆی زەق پێشیلکارییەکانی مافی مەرۆف

¹³ ھەندیک دەقی پەیمەست بەو پرۆسەییە لە برگەو خالە گرنگەکانی ئەو بانگەوازانامەییە. برگەیی 1: مەرۆف بەگشتی یەكسان لەدایدەبن، و خواوەی یەكجۆر مافو پیاوھەتێن... برگەیی 2: بۆ ھەر مەرۆفێك ھەیی گشت ئەو جۆرە مافە خۆییانە بەكار ھێنێت كە لەم بانگەوازانامەییەدا ھاتوون، بێ جیاوازی ڕەگەز، ڕەنگ، زمان، ئاین یا ھزرو بۆچوونی رامباریو.... برگەیی 3: ژبانی ئاسوودەو سەریست مافی گشت یەكێكە. برگەیی 5: نابێ ھیچكەس تووشی ئازارو ئەشكەنجەو سزای زۆر قورسو درندانە یان نشوستی بكرێت. برگەیی 7: گشت مەرۆف لەبەردەم یاساو لەژێر سایەیدا یەكسانن.... برگەیی 9: ھەرگیز نابێت كەسێك بەی ھۆ دەستگیر یان زیندانی بكرێت یانیش راگۆزێرێت. برگەیی 11: گشت یەكێك بێتاوانە تا ئەوكاتەیی لە دادوەرییەکی یاسایی و پرمافی بەرگری لەخۆدا تەواو بەسەردا دەسەپێت.

سووکایەتیکردن بەو مافو بوونیان بەهۆ بۆ ھەڵوێستی بەربەری ئەوتو وێژدانێ مەرۆف بەهێزینیت، تێیادا ھاتوو دەلێت: "مەرۆف بەگشتی خاوەن مافو ڕەوشی ئازادی ژینی ئاسوودەن، گشت گەلێک بۆیەھە مافی چارەنۆسی خۆی دیاریکات. ھەرۆک دەپێت خۆی چەقی ڕامیاری بۆخۆ دەستنیشان بکات، دەبێ سەر بەستینێت لەکۆشین بۆ پەرەپێدانی باری ئابووری و کۆلتوری خۆی".

لەبەرئەھۆی زۆر جار لەمێژوودا تاوانی پاكتاوی ڕەگەزی دووپات بوتمەو، لە 9 / 12 / 1948دا ئەو ڕێکەوتننامیە مۆرکراو لە 12 / 1 / 1951دا خرایە بەرکار. قەدەغەکردنی تاوانەکانی پاكتاوی ڕەگەزی و سەپاندنی سزا بەسەر ئەنجامدەرانێان بڕیارداوە. لەویدا پاكتاوی ڕەگەزی گشتیەک لەو کردەوانە خوارمەو دەگەینیت کە مەبەستن بۆ ڤرکردنی بەشێک یان گشت ئەندامانی کۆمەڵێکی نەتەوێی، ڕەگەزی و توخمی یانیش ئایینی بەجۆریک، بێتە ھۆی:

1- کۆشتنی تاخمیک لە کۆمەڵ.

2- زەدە تەنی یان ڕەوانی ترسناک گەیاندن بە ئەندامانی تاخمیک.

3- بەدەستی ئەنقەست ناچارکردنی تاخمیک بۆ ژیان لەدۆخێکدا بێتە ھۆی تێکشکانی بەشێک یان گشت باری ئابووری ژیانپیان.

برگە 12: نابیت دەست بخزیتە ژبانی تاییەتی کەس یان خیزان و بنەمالەو خانوو بەرەو... و پێویستە یاسا بپارێزیت...
برگە 16:.... خیزان لە پێکھاتە کۆمەڵدا یەکەیکە سروشتییە، مافی ئەوێ ھەبە کۆمەڵ و ڕژیم پارێزگاری لێیکەن.
برگە 19: گشتکەسیک بۆیەھە بیرو بۆچوونی خۆ دەربێت... بئ گۆیدانە جوگرافیاو سنوور....
برگە 20: گشتکەس سەر بەستە ئاشتیانە بەشداربێت لە کۆرۆ کۆمەڵدا....
برگە 25: گشتیەکیک مافی گونجاوی ئەوتوی ھەبە خۆی و خیزانی ئاسوودەو خوشگوزەران و تەندروستبێش بژین....
برگە 26: ڤیربوون و خۆیندن مافی گشت کەسیکە....
برگە 30: لەم بانگەوازانامەیدا ھیچ دەڤێک نییە ماف بەدات بەرژیم یان کەسو کۆمەڵێک ئەو مافی سەر بەستیانە تێیدا ناماژمیان پێداوە پوچەل بکاتەو. – وەرگێڕ

4- سەپاندنی جۆریک لەھەڵوێست بەسەر کۆمەڵدا بێتە ھۆی نەزۆکی و مندال نەبوون.

5- گواستەھۆی مندال لەناو کۆمەڵێک بۆ ناو کۆمەڵێکی تر.

پروۆسە پاكتاوی کۆمەڵ دەکەوێتە خانە بێ پێزانینەو کۆشتنی تاخم یان ناچارکردنی تاخمیک بۆ ژیان لەدۆخێکدا بێتە ھۆی لەناودانی گشت یان بەشێک لەوان. ئەگەر بۆ ئەو تاوانکارییانە راستەوخۆ چەکی ئاسایی بەکارھاتبێت یان بە گازو ئەو جۆرە چەکە شیمیاییانە بۆیەت بۆ لەناودانی ڕەگەزی مەرۆف، یانیش بەمەبەستی تاییەت. بەزۆر گواستەھۆی بەندکردنی نامرۆقانەیی و جۆرەکانی تری وەک، لێپڕینی خۆراکو دەرمان تا ببنە ھۆی مردن. بۆیەو بەپێی سەرەو یاسا گشت ئەوانە بەھۆ دەژمیریت بۆ پاكتاوی بەکۆمەڵ.

برگە 1 سێی ڕێکەوتننامەکە، سزای دیارکردووە بۆ خۆدی کاری پاكتاوی بەکۆمەڵ و پلانریژی بۆ پاكتاوی بەکۆمەڵ و راستەوخۆ ئاشکرا ھاندانە بۆ پاكتاوی بەکۆمەڵ و کۆشین بۆ پاكتاوی بەکۆمەڵ و بەشداربوون لەپروۆسە پاكتاوی بەکۆمەڵدا. برگە 1 چواریش، سزا دەسەپینیت بەسەر ھەرکەسیک بەشدار لەپروۆسە پاكتاوی بەکۆمەڵ ئەگەرچی سەرکردە بەدەسلات بووبیت یان کارمەندی گشتی یانیش کەسیکی ئاسایی.

بەندی شەش، ڕوون و ئاشکرا لەو دەدوێت کە، ئەوانە تاوانبارن بە بەشدارێ لەپاكتاوی بەکۆمەڵ یان بەیەکیک لەو کردارانە لەسەرەو دیاریکران، پێویستە بدرین بەیەکیک لەدادگا تاییەتیەکانی ئەو ولاتە تاوانەکان تێیدا ڕوویداوە (یان) دادگایەکی سزایی نێونەتەوێی تاییەت.

ئەو ڕێکەوتننامیە پروۆسە کۆمەڵکۆزی ناخاتە ڕیزی تاوانی ڕامیاری، ھەرەھا پرتوکۆلە نیونەتەوێیەکان ئەو دووپاتدەکەنەو کە تاوانەکانی کۆمەڵکۆزی و تاوانی دژەمەرۆف بەر باری بەسەرچوونی تاوان ناکەن. تاوانی دژەمەرۆف لەھەرکۆییەک ڕووبدات پێویستە ئەو شونە بێتە زەمینە لێکۆلینەو. ھەرکات بەلگە پەیداو بەسەر ئەوانە بەشداربوون لەو تاوانکارییان، پێویستە بەگشتی بکەوێت ژیرباری لەدووگەران، گرتن، دادگایی و سزا سەپاندن بەسەر ئەوانە دەسەلمیت تاوانکار بوون.

بۆ گشت ولاتیک ھەمە ھاوولاتیانی خۆی لە تاوانکاریانی دژمەروڤ دادگایی بکات، بۆیە پێویستە کۆمەڵەی مەروڤایەتی پابەندبێ بە پشتگیری بۆ لەدووگەران و گرتن و دادگایی کردنی ئەوانەیی گومانی بەشداربوونی ئەوجۆرە تاوانکارییانەیان لێدەکرێت، تا بتوانن سزا بەسەپێن بەسەر ئەو کەسانەیی تاوانبار دەردەکەون. پێویستە ولاتان ھاوکاری یەکتەر بکەن بۆ گێرانەوی کەسانی ناماژە پیکراو بۆلای یەک. لە ناماژەییکی زۆر گرنگو بەر بەستدا بڕگەیی ھەوتی پڕۆتۆکۆلەکی کۆمەڵەیی نەتەوە یەمگرتوو وەکان پابەند دەکات بۆ وەدەستدانەو سزادانی ئەو کەسانەیی تاوانی دژمەروڤیان بەسەردا دەسەپێت. نابێ هیچ ولاتیک ببێتە دالەد بۆ ئەوانەیی ھۆی زەق ھەن بۆ گومان لەبەشداربوونیان لەتاوانی دژنەئاشتی یان جەنگو تاوانەکانی دژمەروڤ.

پروڤیسۆر مەحمۇود شەریف بەسیونی دەلێت: ((ریکەوتننامەیی تاییبەت بە قەدەغەکردن و سزا لەمەر تاوانەکانی کۆمەڵکۆژی ئەو تاخمانەیی لەژێر باری پارێزگاری نیونەتەویدان بەو پێناسە کردووە کە؛ تەنھا تاخمانە نیشتمانیەروەر و رەگەزی و ئایینی دەگرتەو. ئەو ریکەوتننامەیی سنووری بۆ مەبەستی تاییبەتیش دیار کردووە، واتە مەبەست لەو وێرانکارییە یان قەلاچۆکردنەیی بەشیک لەو کۆمەڵەیی گرتنیتەو یان گشتی، بەو مەرجە دەردەکەوێت کە بەرپرسیایەتی لە مەبەستی تاوانکاری پێش پلانیژو دەستپێکەر و ئەنجامدەران ئێمە ھەلۆیستە تێکدەرانە ھەر بۆوە کە بەتاییبەتی بۆووتە ھۆی ئەو ئەنجامە قەلاچۆکارییە (گشت یان بەشیک) لە تاخمانی پارێزراوی گرتووتەو. پەرسە تاییبەتەکانی لەمەر بەرپرسیانی ئەوانەیی لەریزی خوارەو ئەنجامدەریا بون چۆنێتی بۆ سەپاندنی پێوەرە تاییبەتییەکانی لەمەر باری یاسایی پێویست بۆ سەلماندن.

لەزۆر رەوشی یاساییدا، سەپاندنی مەرجی یاسای سزایی بۆ مەبەستی تاییبەت زۆر دژوارتر بە بەراورد لەگەڵ مەبەستی گشتی.

دەتوانین بەپێی پێوەری یاسایی و پەنا بەراودە زانیاری کەسیکی ئاسایی نێو دۆخەکی مەبەستی گشتی بەسەلمێنین. لە راستیدا باریکی قورس دێتە پێش سەبارەت بەو بەراییانەیی لەسەر وی ئاستی ئەوانەیی پلەیی خوارەو، چونکە ئاساییە کە زۆر لەوان ھیچ دیاردەییکی نووسراوە جێنەھێلن. بەلام

لەمەر سەلماندنی مەبەستی تاییبەت لەلای سەرائی ئەنجامدەر، لەوانەیی زۆر دژوارترین ئەگەر دیاردەییکی نووسراوێیان نەکەوتنیتە دەست. ھۆکەشی دەگەرتەو بۆ ئەو، کاتی دەرشتی ریکەوتننامەیی لەمەر کۆمەڵکۆژی، ھێشتا ئەزموونی نازییەکان لەمیشکدا مابوو، چونکە جەرمەنەکان "ئەگەرچی لەکارەکانیاندا لەراوە بەدەر ھۆشیاریبون" دیاردەیی نووسراوێی دوورودرێژیان لەپاشخۆ جێھێشت. بەلام چۆن ئەوبارە رووناداتەو. نموونەیی، کێشەکانی یۆگسلاڤیا و رواندایە، ئەگەر دیاردەیی نووسراوێی بوونیت ھیچیان لێ نەدۆزرایەو. یانیش لەوانەیی ئەوانەیی شتیکی لێدەزانن ئەوانەیی ئاشکرایکەن. ھەر لەوبارەو راسستی کێشەیی تر ھەمە، وەک کێشەکانی کەمبۆدیا، ئەگەرچی لەھەندیک کێشەدا دیاردەیی نووسراوێی جێماوە ھێشتا دیاردەکان ئاشکرا نەکران.))

دوکتۆر "مۆنزر ئەلفەزل" لەتویژینەو کەیی (ئەفەل، قەلاچۆکردنی توخمی مەروڤو تاوانکاری نیونەتەوایی) ی "الحوار المتمدن"¹⁴ دا دەلێت:

((تاوانکاری نیونەتەوایی ئەوێ کە بەدەستی ئەنقەست بکریت، واتە تاوانی قورس High crime. واتە ئەنجامدانی تاوان کە تاوانکار پێشکات خۆی بۆ ئامادە کردووە Criminal intent، واتە ئەنجامدانی تاوانی نیونەتەوایی نە لەشیوێ کەتن دایە نە سەرپێچی یان سەرپێچی دوور لەکردەوێ دەستەنقەست و پێشمەبەست، بۆیە تاوانکاری نیونەتەوایی بە کەتنی ترسانگیز Infamous crime دادەنرێت و دەبێتە ھۆی ئالۆز کردنی ئاشتی و ھێوێ نیونەتەوایی چونکە کاردانەوێ تەنھا لەدۆخی ئەو ولاتەدا قەتیس نامیێت، بەلکو کاردەکاتە سەر کۆمەڵی نیونەتەوایی و ھەر بەناوی کۆمەڵی نیونەتەوایی سزای بەسەردا دەسەپێت. دەتوانین لە پێناسەکردنیدا ناوی بنێین ((پروسییەکی تاوانی سەرپێچ بە رەوشەکانی یاسای نیونەتەوایی، ئەگەرچی ئەو کردارە جوړیک لەتاوانی لێیکەوتەو، تاوان لەئەنجامی کاری ئەزینی، یان سەرپێچی لەکردار کە ئەویش تاوانیکی نەرنییە)).

¹⁴ الحوار المتمدن - ژمارە 1894 - 23 / 4 / 2007 - وەرگێڕ (http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=94722)

دووھەم - کوچکەکانی تاوانی نێونەتەوێی دژبەمرۆف.

دەکرێت کوچەکان بەوێبێی خوارووە شیکەینەو:

1- کوچکەى ڕەوشینی - واتە ئەودەقە یاساییەى سزای پێدەسەپنێت بەسەر ڕووداوێک (کردار یان سەریچی لەکردار) لەنێو دەقەکانى ئەو ڕەوش و ڕێکەوتنامەى پڕۆتۆکۆلە نێونەتەوێیانەى ولاتان وازوویان کردووە، وەک ڕێکەوتنامەى ڕیگرتن لە قلاچۆکردنى توخمى مەرۆف genocide کە تاوانى دژمەرۆفەى ئەنجامدانى یان بەشێوەیەکی مەترىالی دەبێت، واتە بەکوشتن یان لەناوبرنى نەتەو یان ڕەگەز یانیش خێڵێک، وەک ئەوێ لەسالانى جیاچادا لەباشوورى عێراق و کوردستان ڕوویداوە، بەتایبەتى کارساتى ھەڵبەجەو تراژیدیای نەفەل. یان لەشێوەى تاوانى بايۆلۆجى وەک نەزۆککردنى مەرۆف یان قەلاچۆکردنى کولتورى کە قەدەغەکردنى دوان بەزمانى نەتەوئەمەش ئەو دەگەننێت، چونکە وەک ڕوونمانکردووە کولتور ھێمایەکە بۆ جوداکردنەوێ پێناسەى نەتەو خێل و کۆمەڵەکان لە یەکتەر. ھەرۆھە دەقێ ڕەوشینی ئەو دەقەش دەگرێتەو کە لەبەر ڕۆشنایى جەنگى نەرەواو تاواننامیزی دژبە ناشنى دابریژرێت، بۆنەوونە خاونداریتی چەکی قەرزەو بریاری جەنگو تاوانى دژمەرۆف کە دەبنە ھۆ بۆ پێشێلکردنى مافی مەرۆف، لەوانە ئەو دەبەھە ھەزار ھاوولاتیبەى باشوور کە راپەرین وا جارجارە لەگۆرى بەکۆمەڵدا دیمانۆزنەو دیاردەن بۆ تاوانباریتی ڕژیم کە بێدادگایی ژيانى لەبەر بریون.

2- کوچکەى مەترىالی - ئەو کردار یان سەریچی لەکردارە دەگرێتەو کە تاوانى نێونەتەوێی لێدەکەوێتەو، واتە کوتوومت ھەلوێستى پڕ نەرەزووى ترسانگیزی وەک تیکدانى گوندو سڕوشتو سەرنوگوم کردنى مەرۆف بەکارھێنانى چەکی بايۆلۆجى و شیمیایى وەک ئەوێ ڕژیمی سەددام بەکارھێنا دژ بەھاوولاتیانی باشوور.. بەتایبەتى لە ھۆرەکان و کوردستان. لەھەریەى باشووردا ھۆرەکانیان زەھراوو و شک کرد سڕوشتیان پێ تیکداو زیان گەشت بەنزیكەى 300 ھەزار کەس و بوە ھۆى ئاوارەبوونى 100 ھەزار کەس بۆ ئێران کە تا ئێستایش پەناوەرن لەژێر چادردا دەژین. سەرئەنجام ئەو ھۆرانە بوونە

بەیانێکی ڕووت و پاش کوشتنى گشت مەلو لەناوبردى نازمەل و ماسیەکان و زەھراوکردنیان ژيانى تیدا نەما. ئەو دەقەکانیان بەدەستى ئەنقەست دووچاری لێبرینی ئاوى خواردنەو کردو خزمەتگوزاری گشتى تیدا بێبايەخ کرد.

3- کوچکەى ماکی - ئەو تاوانە نێونەتەوێبەى بەنەرەزوو، واتە (بە مەبەستى تاوان) ئەنجام دەدرێت، نیشانەى بۆ تاوانکاریى ترسانگیزی نێونەتەوێبەى کە دەبێتە ھۆى ھەژاندنى ناشتى و ھیوێ ژيانى جیھانى. بۆیە تاوانى نێونەتەوێبەى دەکەوێتە ڕیزی تاوانە مەزنە یاساییەکان، نەمەک پلەى کەتن یان سەریچی، چونکە ئەنجامدانى ئەوچۆرە تاوانکارییە نێونەتەوێبەى بەدەستى ئەنقەست دەبێت. واتە (نەرەزووى کردار + ئەنجام) بەسەریکەو.

پێشڕەوتى پەيوەندیبەکانى نێونەتەوێبەى پەيوەستە بە پێشڕەوتى خودى مەرۆفەو، بۆیە ولاتان کەوتنە گرنگیدان بەیاسا نێونەتەوێبەکان و دادەنى رێشونین بۆ پەيوەندى نێوان و بوون بەناوێر لەرێى ئەو پڕۆتۆکۆل و ڕێکەوتنامەى لەنێوان دوو یان چەندین ولاتدا دەبەستێت. ھەرۆھە کۆششى بۆچانێان دەستییکردووە بۆ دابینکردنى دیالۆگى شارستانییانەو ڕەوشى گونجاو لەگەڵ ھەنگاوى سەردەم، و ھەنگاوان بەرەو ھەزارەى سێ بەجۆریک دینامیکیەتى ژيان و ئابروو مافی مەرۆف بپارێزن لە سەمى زۆردارو تاوانکاران، ھەرۆھە دابینکردنى ھەرچى لەوێ دەبێتە ھۆى پاراستنى مافی مەرۆف بەگشتى، و شێوەى کارى یاسایی ھاوپەيوەست بەو. ئەوانگەوازەى مەرۆف داویەتى بۆ دارشتنى بناغە گشتیبەکانى مافی مەرۆف لەژيان و سەرئەنجام بوونى بەخالى ھاوبەش لەنێوان دەستوورى گشت ولاتانى جیھان و پڕۆتۆکۆلى بانگەوازی جیھانى بۆ مافی مەرۆف. واتە کۆمەڵگەى مەرۆقایەتى ئەومیان وازوو کردووە کە بەگشتى کۆکبوون لەسەرى.

لەگەڵ ئەوێ بانگەوازە جیھانیبەکەى مافی مەرۆف کە 10 دیسەمبەرى 1948 لەپاریس دەرچوو، بە گرنگترین و بەرفراوانترین یاسا نێونەتەوێبەى دەستێدرێت، ئەگەرچى لەکاتى دەرچوونیدا بى مەرجى گەرەمى بوو، ھەر بوو بە سەرچاوەى یاسایی و یەکیک لە پڕوانامە یاساییە

نیونەتەمەییە گەنگەکانی زۆر پەسەندو ھەنگاوێکی مەزەنەیی گەنگ بوو ڕاگرتنی شکۆمەندی مەزەنە مافی ژبانیکی ئاسوودەو سەر بەستو یەکنێک لە ھەنگاوی پێشەفتی شارستانیەت و پێوەری شارستانی بۆ ھەلسەنگاندنی پابەندبوون یان نەبوونی وڵاتان بەدەقی بەندەکانییەو.

گەنگی ئەو بانگەوازە نیونەتەمەییە لەو ھەدایە کە زۆربەیی وڵاتانی ئەندام پابەندی خاڵەکانی بوون و دەقە یاساییەکانی نیشتمانی خۆیان بەجۆریکی ھەستووە بگۆنچیت لەگەڵ ناوێکی خۆی بانگەوازە جیھانییەکی مافی مەزەنە. بۆیە پابەندبوونی مەلەتەن پێوەر بوو بە پێوەرێک بۆ خستەرووی ڕادەیی پێشوەچوون و شارستانی ئێوان لەمەر ڕێزگرتن لەمافی مەزەنە.

گەنگترین کاری ئەو بانگەوازە جیھانییە ئەوەیە کە بوو بە بەندی ڕێگر لەبەر تاوانەکانی کۆمەڵکوژی و بوونی بە بنەماو دیاریکەری مەزەنە بۆ سزاو دادگاییکردنی ئەوانە دەبە ھۆ بۆ دەسێکی تاوانەکانی جەنگ و ئەوانە دەبە ھۆی ھاندەر بۆ کۆمەڵکوژی و تێیدا بەشداریبوون. ھەروەھا بوو بە ڕێگر لە بەکارھێنانی مەزەنە بەسەرچوویی ماوە لەکاتی سزا سەپاندن لەسەر ئەو جۆرە تاوانکارییە ئەوەی کە سزا بەسەپێت بەسەر تەنەت ئەو سەرکردانەیدا کە بەرگری دەستووری دەکەنە ئامراز بۆ دەرەزبوون لە سزا، ھەروەھا فەرماندەیی گشتیی و دارودەستەیی.

گشت وڵاتێک مافی ئەوەی ھەبێ دادگایی ھاو وڵاتیانی خۆی بکات لەسەر تاوانکاری جەنگ و تاوانەکانی دژ مەزەنە، بەلام تاوانی ھەندیک کەس یان لایەن کە لە چوارچێوەی دەسەلاتی نیشتمانی خۆ تێدەپەڕن بۆ وڵات و کۆمەڵە مەزەنە لە دەسەلات و سەرۆکی ئێوان بەدەرن. وەک ھەندیک وڵات لەمێناو ڕێزگرتن لەتاوان و کۆشین بۆ ڕوئەدانی، دووبەدوو یان چەند لایەنە پێکەو دەبە ھاوکار، ھەر ئەو وڵاتانە بێ پشتگیر نابن لەکۆشش بۆ ڕاوھەڵدان و گرتنی تاوانکار و سزا سەپاندن بەسەر ئەوانە تاوانبار دەرەدەکەن. لەوێدا ڕێزگرتن دەکەن بە ئەو بۆ خۆی دادگایی نیشتمانی کە بەگۆڕەیی یاسای نیونەتەمەیی و دەسەلاتی یاسایی نیشتمانی سەرپشک دەبێت بۆ ھێنانەرووی تاوانکار و دادگایی کردن یان ڕوئەدەکردن یان بۆ دادگایی نیونەتەمەیی.

بەروپێشچوونی کارێکی ڕاھێنە کردنی ئەو دەقەنەیی لەپەیمانی فێرسای بەدواوە، خستەگەری دادگای سزای نیونەتەمەیی پێکھاتووی تاییبەت بە ڕواندا، سەرئەنجام ئەو ئاستەیی کۆمەڵە مەزەنەیی تێکەوتوو پێویستی بەدادگاییەکی ھەمیشەیی بوو بۆ وەگەڕێستنی ئەو دەقە یاسایی ڕوون و ناھێڵراوەی دەرئەنجامی لێکۆڵنەوێ لیژنە تاییبەتەکان بوون.

لەسالی 1919 بەدواوە پێنج لیژنەیی لێکۆڵنەوێ نیونەتەمەیی پێکھات بریتی لە لیژنەیی دەرەستنی بەرپرسان لە ھەلگیرسانی جەنگ و سەپاندنی سزا. لیژنەیی وڵاتانی یەگەرتوو لەمەر تاوانکارییەکانی جەنگ. لیژنەیی رۆژھەلاتی دوور. لیژنەیی پێپۆرانی تاییبەت بەیوگلاقیای پێش 1992 و لیژنەیی پێپۆرانی تاییبەت بە ڕواندا 1994. ھەروەھا چوار دادگایی تاییبەت دامەزرا. لەوانە، دادگای سپایی نیونەتەمەیی بۆ دادگاییکردنی بالاتاوانبارانی جەنگ لەگۆرپانی ئەوروپا 1945. دادگاییکردنی بالاتاوانبارانی جەنگ لەرۆژھەلاتی دوور 1946. سێ دادگایی نیونەتەمەیی لەسالی 1919 بەدواوە ئەنجامدرا، کە بریتین لە دادگای بالای جەرمانی (1921 - 1923) و دادگاییەکانی چوار ھاوپەیمان لەگۆرپانی ئەوروپا (1946 - 1955)، و دادگایی وڵاتانی ھاوپەیمان کە لە رۆژھەلاتی دووردا بەپێی رێنمایی لیژنەیی رۆژھەلاتی دوور گیرا.

لەمێناو 1995 تا 1998 خواست و پێداویستی زۆر ھەبوو بۆ دامەزرانی دەزگایەکی دادویری نیونەتەمەیی. سەرئەنجام دادگای سزایی نیونەتەمەیی بەپێی ئەو خواستە مەزەنەییە دامەزرا. بەوەی ڕەوڕەوێ رامیاری جیھان لەپێشکەوتندا، کۆمەڵەیی یاساناسانی نیونەتەمەیی توێژینەمەیان سازدا لەسەر دەستدارییە سزاییەکانی ڕێگر لەپێوەستی سەپاندنی سزا بەسەر تاوانکارانی جەنگ و تاوانی کۆمەڵکوژی و تاوانەکانی تری دژ بەتوخمی مەزەنە. چونکە تاییبەتەندی کەسایەتی و شونەواری و خۆجێی ناگۆنچین لەگەڵ باری سەرۆکی نیشتمانی وڵاتان، بەتاییبەتی ئەوانەیی یاسای نیشتمانیی خۆ بەپێویستتر دەزانن، بۆیە پابەندبوون بە بەندەکانی ئەو پڕۆتۆکۆلە پابەندیتییەکی مەزەنەیی، چونکە ھەر بۆ یاسای نیشتمانی ھەبێ ڕێزگرتنی کەسایەتی و شونەواری و بابەتی بەدات لە ڕوانینە تاوانی ئەنجامدرا، ئەویش بەپێی بڕگەکانی یاسای سزایی

"لەمەر تاون". بێگومان لەتوانادا نابێت بەپیتی ئێمە یاسایانە کاررایکی لەمەر کەسانێکی تاونباردا بکڕین کە هێشتا لەپلە دەسەڵاتدان، بەتایبەتی لەسیستیمە دیکتاتۆری و نادیموکراسییەکاندا.

لەپێناو چەسپاندنی بنەما گشتییەکانی مافی مەرووفو لەبەر دیتەوهی جۆرەها شێوازی جیهانگیری بۆ پاراستنی مەرووفو سزادانی تاونکاران، کۆمەڵە یاساییە نۆنەتەوهییەکان گردبوون و کەوتنە بەستنی کۆرو کۆبونەوه تا گەشتن بەوهی بنەمای ڕەوشینی دیاری بکەن بۆ ئێمە دادگایی برباردا لەلایەن کۆمەڵەی گشتی نەتەوه یەکگرتووەکان.

لەلایەن 60 وڵاتەوه ئێمە شێوازی نۆنەتەوهییە پەسەندیکرا کە پێیگەشتن بۆ دامەزراندنی دادگایی تاونەکانی نۆنەتەوهیی. ئێمە لەکاتی کە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا ئاداربوونی دەربری بەرانبەر بەو ڕێکەوتننامە نۆنەتەوهییە. بەپیتی ئێمە بنەمای، پێویستە وڵاتی خاوەن مەبەست ئەمیان پێشتر پەسەند کردبێت کە تاونباری ئێمە جۆرە تاونکارییانە بدەن بەدەستەوه بۆ دادگاییکردنی لەبەردەم دادگای سزای نۆنەتەوهیی. پاشان لەپیش بەسەرچوونی کاتدا وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لە 21 نۆفەمبەری 2000 دا ڕێکەوتننامەکی بەو دواشیوە پەسەندکرد. بەو ژمارە وڵاتانی وازووەکەر بە پەسەندکردنی بربار گەشتە 139 بەلام تانیسیش 50 وڵات ماوه وازوو بۆ پەسەندکردنی بکەن.

خودی پێداویستییەکە لەئەنجامی ئێمە دادگا نۆنەتەوهیی و ئەزمونە یاساییانەیی پیشووی جیهان دەرکەوتن کە دادگاگەلیکی دەستیاربوون بۆ کێشە تاییەت، دەسەڵاتە یاساییەکانیشیان بوونە مایە پرسی جەوهەری لەمەر گونجاو بوونی بنەما ڕەوشینی نۆنەتەوهییەکان لەگەڵ بنەمای دادپەرەری. چونکە ئەوکات دەقی یاسایی هاوچۆر نەبوو لەنێوان لایەنەکان، هەروەها لە بەرانبەر تاونباراندا کاررایکی یەکسان نەبوو لەنێواندا کە ئێمە لەخۆیدا هۆیە بۆ لاسەنگیوونی باری داد.

دادگای نۆنەتەوهیی لەمەر یوگسلافیای پێش تاییەتکرا بە تاونەکانی کوشتنی دەستەنەفەست و ئەشکەنجەو هەلوێستی نامرۆفانە تووشکردنی هاووڵاتیان بە نەهامەتی قورس، یان زەدی ترسناک گەیانن بە لەش یان تەندروستی ئەوان و زیانی زۆر گەیانن بە بوومو داراییو

دەستبەسەرگرتنیان بێلەوهی هیچ هۆیەکی تاکتیکی سپایی هەبێت بۆ ئێمە شێو دەستبەسەرگرتنە لەخۆیدا هۆیە بۆ سەرپێچی هەرمەکیانە لەیاسا، و تەنگ هەلچنین بە دیلی جەنگ و بێبەش کردنیان لەمافی دادگایی ڕەواو سیستیماتیکی. هەروەها ڕاگۆزان و بەندکردنی ڕەواو بارمەکردنی سقێل. لەوانەیه دادگای نۆنەتەوهیی ڕواندایش هەمان تاییەتەندی پێ بدرێت.

هەمان ئێمە سەرپێچی و تاونکارییانە لەتۆپی دەفەکانی سیستیمی سەرەکی دادگای تاونەکانی نۆنەتەوهیییدا هەن کە لە 17 جولای 1998 کاری پیکراو پەرمییدرا تا بەلکێشیت بەسەر سەرپێچییە ترسناکەکانی دژن بەو ڕەوش و یاسایانەیی لەبەری ناوێری ناکۆکییە چەکارییەکانی جیهاندا کاران و ئێمە هێرشانە بەدەستی ئەنقەست دەرکێنە سەر کارمەندانی دەزگا یەکە کان و ئێمە ئۆتۆمبیلانەیی بەکاردینن بۆ یارمەتی مەرووفو ڕاگرتنی هێویری جیهان، ئێمە هێرشانەیی سوور دەزانن زیانی گەیانن لێدەکەوتەوه یان کەسانی سقێلیان پێ تووشدەن، یانیش زیانی یەکار زۆر بەرفراوان دەگەینن بەژیانی سقێل. هەروەها هێرش و بۆردومانکردنی ئێمە شارو گوندو خانووبەرانی پێوەندیان نییە بە پێگەیی لەشکرییەوه، یان کوشتن و بریندارکردنی ئەوکەسانەیی خۆ دەدەن بەدەستەوه یان چەک دادەنن. یانیش بەنارەزوو هێرشبەردنە سەر شوینی ناینی، فیرگە، بکەیی هونەری زانستی، شوینەواری میژوویی، نەخۆشخانە، بەنارەوا کوشتنی کارمەندانی هیزی لایەنی دژ، لەناودانی کالای، پێشێلکردنی مافی بەرانبەر، بەکارهێنانی چەکی شیمیایی و زەهراوی، دەستدریژکردنە سەر شوورمیی و ئابروو. هەروەها لەکاتی ئاشتییدا نواندنی هەلوێستی نابەجێیی و گشت جۆریتر لەو سەرپێچییە ترسناکەیی ڕێکەوتننامەیی ژونێف دەستنیسانی کردوون.

وڵاتانی ئەندام قایلبوون بەوهی دادگای تاونەکانی نۆنەتەوهیی بە دەزگایەکی یاسایی یەدەگی بژمێردرێت. وڵاتان لە دەستوورو یاسای خۆیاندا ئامارەیی پێدەدەن، بەلام ناخێتە بری یاسا نیشتمانییەکانی تاون و لەهیچ دەقیکیشدا خالی کارتیکی نایبێت بۆسەر سەروری نیشتمانی و بەپیتی بنەماو ڕەوشنیک کاردەکەن کە پەسەندی لایەنەکان و ناچۆر ناین لەگەڵ بارەکانی یاسایی نیشتمانی. دادگای تاونەکانی نۆنەتەوهیی هێزو دەسەڵات و باری ڕەواو بوون لەو پەسەنداریتیییە ئەندامانی وەردەگریت کە پڕۆگرامە

بهرتیه‌که‌یان واژوو کردووه، بۆیه سیستمی نیشتمانی ئه‌و دادگایه به به‌شیک له‌خۆی ده‌زانیت.

له‌رووی ره‌وابوونی یاساییه‌وه ئه‌و دادگایه، سه‌ررای ره‌وشی به‌ره‌مه‌تی خۆی و نه‌وپرۆتوکه‌لی و لاتان په‌سه‌ندیان کردووه، پشت‌ه‌ستوووه به‌ به‌مه‌ یاساییه‌ نیونه‌مه‌یه‌کان و یاسا نیشتمانیه‌کانی و لاتانی واژووکه‌رو ئه‌و پێشینه‌ دادمه‌ریانه‌ی له‌توێی به‌ریار مه‌کانی پێشتری دادگای ناوبراوا هاتوو.

شایانی وه‌بهره‌ینه‌مه‌یه‌ که ئه‌وه‌هنگای ئاماده‌کاری و چه‌ندین جار دانه‌وسانه‌ی له‌سه‌ر ناستی به‌رز کراون بۆ گه‌یشتن به‌ پرۆگرامه به‌ره‌مه‌تییه‌کانی دادگای نیونه‌مه‌یه‌ی که‌چه‌ندین ساڵ له‌سه‌ر ناستی پسپووری یاسایی به‌رز کۆششی بۆکراو و لاتا په‌که‌رتوو مه‌کانی ئه‌مه‌ریکا له‌رووی زۆر پێشنیاری شاندو نه‌یاند مه‌کاندا وه‌ستا. له‌ه‌واقفا دا کۆشه‌ مرۆفانه‌یه‌یه‌کان گه‌یشتنه‌ به‌ریاردانی ئه‌و پرۆژه‌ی ره‌وشه به‌ره‌مه‌تییه‌ی به‌ریته‌بوو له‌ دیارکردنی پێناسه‌ی تاوانکاری و ده‌ستداریتی دادگا و میکانیزمی ده‌سپێک و کۆتا بۆی و رۆلی دادیاری گشتی و نه‌جمه‌نی ئاسایش و میکانیزمی ده‌ق و به‌ریاره به‌به‌ته‌یه‌یه‌کانی دادگا.

ئه‌وه‌ی شایانی وه‌بهره‌ینه‌مه‌یه‌، به‌پێی به‌ندی 11 له‌ره‌وشی به‌ره‌مه‌تی له‌پروژه‌وه وه‌گه‌رمه‌خریت، دادگا به‌گۆیره‌ی دۆخ و پێداویستی رۆژ ده‌سته‌به‌کار ده‌بیت و ده‌سه‌لاتی یاسایی خۆی به‌کارده‌ییت. واته له‌پروژه‌وه ده‌ستداریتی دادمه‌ری خۆ به‌کارده‌ییت بۆ دیتنی پرۆسه‌کانی سه‌رپێچی و تاوانکاری که ره‌وشی به‌ره‌مه‌تی تێدا کارا ده‌کرت (واته له‌یه‌که‌مه‌ین رۆژی دووهمه‌ین مانگ، واته پاش به‌سه‌رچوونی 60 رۆژ به‌سه‌ر مۆرکردنی ئه‌و پرۆتوکه‌له له‌لایه‌ن رازگری گشتی نه‌مه‌یه‌که‌رتوو مه‌کان) که ده‌کاته رۆژی یه‌که‌مه‌ له‌مانگی جه‌موت (جولای)ی ساڵی 2002. ئه‌گه‌رچی به‌هۆی که‌لێنه‌کانی نیو ده‌قی ناوبراووه زۆر تاوانبار و کۆژمه له‌سزا ده‌ربازبوون، به‌لام ئه‌وه پرۆسه‌یه‌ک نییه توناکان پوچه‌که‌ته‌وه له‌ سزادانی تاوانکار له‌ ناوخۆی و لاتا. هه‌روه‌ک و لاتا گه‌لی هه‌یج لایه‌نێک بێماف ناکات له‌خواستی ئاراسته‌کردن بۆ ئه‌و دادگایه‌ی خۆی لایه‌ن بووه له‌ دانانی ره‌وشه به‌ره‌مه‌تییه‌که‌ی، هه‌ر وه‌که‌وه‌ی دادگایه‌کی نیشتمانیی خۆی بیت. نموونه‌یش ئه‌وه‌یه که له‌مه‌واپه‌نه‌دا له‌عیراق روویدا که کێشه‌کانی سه‌ددامو

ده‌ستوپێوه‌که‌ی ئاراسته‌ی دادگای ناوه‌ندی عیراقی تایبه‌ت کرا له‌سه‌ر ئه‌و تاوانکارپه‌نه‌ی له‌سه‌رده‌مه له‌ناوچه‌یه‌که‌ی سه‌ددامدا روویداوه.

به‌وه‌ی دادگای تاوانه‌کانی نیونه‌مه‌یه‌ی پابه‌نده به‌ به‌مه‌ گه‌شتیه‌یه‌کانی یاسا، ناکریت تاوانکاریک دووچار له‌سه‌ر هه‌مان تاوان دادگایی به‌کرتیت، بۆیه ئه‌و تاوانکاره‌ی به‌پێی یاسای و لاتا خۆی دادگایی ده‌کرتیت، بۆ دادگای سزایی نیونه‌مه‌یه‌ی نییه دووباره دادگایی به‌کاته‌وه. هه‌روه‌ک پرۆسه‌ی دادگایی دووباره ناکریته‌وه، ناکریت سزایش دووچار به‌سه‌پیت.

هه‌ندهری سه‌ره‌کی بۆ دامه‌زرانی ئه‌وجۆره دادگایه ئه‌وه‌یه روودای کوشنده‌و تاوان وه‌له‌وێستی در یه‌که‌جار زۆر سه‌ریه‌له‌داوه وه‌ک سووکه‌یه‌تی کردن به‌زیانی مرۆف و هه‌ره‌شه به‌دنه‌سه‌ر توخمی مرۆف له‌لایه‌ن که‌سانیه‌که‌وه سه‌روه‌ری و لاتا به‌رگری ده‌ستووری بۆخو ده‌که‌ن به‌ قه‌لغان. جا بۆئه‌وه‌ی له‌سه‌ر ناستی جیهانی هۆکاری پابه‌ندو پابدار ببه‌ینه‌وه، ده‌بیت کۆمه‌لانی پێ ناچارکه‌ن تا به‌هه‌یچه‌جۆریک رێگه نه‌دریت تاوانکار له‌ده‌ست دادو سزا ده‌ربازبیت. ئه‌وه له‌وانه‌یه به‌یته هه‌ندهری به‌جێ بۆ هاته‌نه‌ ریزی هه‌رچی زۆرت له‌ و لاتانه‌ی ئه‌و دادگا نیونه‌مه‌یه‌یه په‌سه‌ند ده‌که‌ن که باره‌گای له‌شاری لاهایی هۆله‌نده‌یه. پێویسته ئه‌و هۆکارانه‌یش له‌یاد نه‌که‌ین که خۆیان سه‌پاند به‌سه‌ر و لاتاندا، ئه‌ویش به‌هۆی رووداوه دلته‌زین و کاره‌ساتی مرۆفکوژی و جه‌نگی چه‌په‌ل و ترسانگیز و له‌پیری زۆر و لاتا تری جیهان که عیراقی ئه‌مه‌سالانه‌ی دوا‌ی له‌هه‌ره گرنگه‌که‌نیه‌تی. هه‌روه‌ها ئه‌و هه‌ره‌شه تونده‌ی ده‌که‌وتیه سه‌ر مافی ژیان و سه‌ربه‌ستی مرۆف که له‌توێی ده‌قه‌کانی پرۆگرامی دادگا و کونگره‌ی رۆمایشدا چاره‌سه‌ری بۆ نه‌دۆزراوه‌ته‌وه، ئه‌ویش ده‌سه‌لاتی به‌خه‌شراوه به‌ئه‌جمه‌نی ئاسایش له‌مه‌ر پێناسه‌کردنی هه‌ره‌شه‌و ئه‌و لایه‌نه‌ی ده‌به‌نه هۆی ئه‌نجامدانی. دووهم له‌مه‌ر ده‌سه‌لات و توانای به‌ره‌نگاربوونی ئه‌و پرۆسه‌یه‌ی له‌خودی مافی راگرتن (فیتو) دایه که ته‌نها بۆ ئه‌جمه‌نی ئاسایش هه‌یه به‌کاری به‌ییتیت، واته کاره‌که ده‌بیت هۆی ده‌ستیه‌مردان و گرێدانی ده‌سه‌لات به‌لایه‌نیه‌که‌وه. ئه‌وه له‌که‌تیکدا پابداریت یاسا گه‌رمه‌ی سه‌ربه‌خۆبوونی دادگا ده‌سه‌پێتیت له‌ خۆگرێدان به‌هه‌ره‌جۆره لایه‌نیه‌که‌وه، چونکه ئه‌و به‌کۆی ده‌نگو به‌ریاری نیونه‌مه‌یه‌ی هاتووته کایه‌وه.

هه‌رخۆبشی ده‌بێته‌ خاوه‌ن ده‌سه‌لاتی لێکۆڵینه‌وه‌ توێژینه‌وه‌ راپۆرت. سه‌مه‌رای گشت ئه‌وانه‌ی سه‌مه‌وه‌، پرۆسه‌ی مانه‌وه‌ی ئه‌و دادگایه‌ ئاماژه‌ی به‌هێزه‌ بۆ ئه‌وه‌ی که هه‌نگای نوێی مرۆفایه‌تی به‌مه‌ له‌سه‌تگرته‌ی ره‌وشی رێزگرته‌ له‌مافی مرۆف و پاراستنی مرۆفایه‌تی له‌ ده‌ستدریزی و تاوانکاری و جه‌نگ.

بۆیه‌ پرۆفیسۆر مه‌حمود شه‌ریف به‌سیونی له‌مه‌ر دادگای تاوانی نێونه‌ته‌مه‌یی ده‌لێت؛ " له‌مه‌ته‌ی له‌هاوینی 1998وه‌ په‌یدا بوو، بووته‌ کۆله‌که‌یه‌کی بناغه‌یی و وزه‌ی هانده‌ر بۆ ئه‌و لایه‌ن و باله‌ رامیاری و یاساییه‌ جیا جیا نه‌ی زۆر چاک له‌وه‌ گه‌یشته‌وه‌ن که ئه‌و به‌تالاییه‌ی مرۆفایه‌تی به‌دریژی مێژوو بێنی له‌گۆرمپانی دادومه‌ری نێونه‌ته‌مه‌یی بۆ سزادان په‌یدا بوو، وه‌ک رابوردوو نییه‌. چونکه‌ دادگای تاوانی نێونه‌ته‌مه‌یی، له‌مه‌ته‌ی جولای 1998دا وه‌ک کۆله‌که‌یه‌کی به‌تو ده‌رکه‌وتو به‌ته‌وه‌کردنی ژێرخانی دادومه‌ری نێونه‌ته‌مه‌یی له‌به‌اری سزادان زۆر ئاشکرا خواستو ئاره‌زووی زۆربه‌ی ئه‌ندامانی کۆمه‌ڵگه‌ی نێونه‌ته‌مه‌یی هه‌ینا وه‌ته‌ دی "

بێگومان هاوکات له‌گه‌ڵ زۆربوونی تاوانکاری دژ به‌مرۆف داخواری بۆ دادگاییکردنی تاوانکار په‌رمیسه‌ندوو، ئه‌گه‌رچی به‌ پێشینه‌ی بۆ دامه‌زرانی دادگایه‌کی سزاده‌ری نێونه‌ته‌مه‌یی هه‌میشه‌یی بووبێت یان به‌ پشته‌گیری رێژه‌ نیشته‌مان په‌ره‌مه‌کان و هه‌نگاوه‌ن بێت بۆ به‌ره‌نگاری و تۆمارکردنی لاپه‌ره‌گه‌لی شایسته‌ به‌دوخی مرۆفایه‌تی و سه‌رده‌م به‌وجۆره‌ی بگۆنجیت له‌گه‌ڵ قه‌واره‌ی ئه‌و زیانی به‌مرۆف گه‌یشته‌وه‌ن، به‌رانه‌ر به‌ راده‌ی چه‌مه‌لی تاوانکاری به‌هه‌کان، و رێگه‌نه‌دان به‌تاخته‌کانی تاوانکار له‌ ده‌سه‌لاتی داد ده‌ربازین. ئه‌ک هه‌ر له‌مه‌ر تۆله‌ی قوربانیه‌ی به‌لکو بۆ چه‌سپاندنی دادو روونه‌دانه‌وه‌ی ئه‌وجۆره‌ کاره‌ ناپه‌سه‌ندانه‌ی دژن به‌ مافی مرۆف.

ئه‌گه‌ر یاسای نێونه‌ته‌مه‌یی تاوانکاری ده‌سه‌نقه‌سته‌ی کردبێته‌ پێناسه‌ بۆ ئه‌و تاوانانه‌ی کۆکوژی که به‌واتای قهرکردنی به‌شیک له‌کۆمه‌ل یان گشتی دیت، ئه‌وا هه‌رگیز یاسا نیشته‌مانی به‌هه‌کان له‌و جیاوازه‌ی، چونکه‌ ئه‌وه‌ له‌ریزی ئه‌و تاوانکار بیه‌ده‌ دین که دادگای سزای عیراقی لێیان ده‌روانیت.

هه‌روه‌ک به‌ندی 11 خالی یه‌که‌مه‌ له‌یاساکانی داد ئاماژه‌ به‌وه‌ ده‌دات که له‌به‌ر کارکردنی یاسا به‌ینی رێکه‌وتنه‌نامه‌ی نێونه‌ته‌مه‌یی تایبه‌ت به‌ریگرتن له‌کۆمه‌لکوژی که 9ی دیسه‌مه‌ری 1948 سزای بۆ دیاریکردو عیراق له‌ 20ی جه‌نیه‌ری 1959 په‌سه‌ندیکرد، تێیدا هاتوو که:

یه‌که‌مه‌ - قه‌لاچۆکردنی به‌کۆمه‌ل ئه‌مه‌ی خواره‌وه‌ ده‌گه‌ینیت:

ئو کرده‌وانه‌ی به‌مه‌به‌ستی کوشته‌ی گشت یان به‌شیک له‌کۆمه‌لێکی نه‌ته‌مه‌یی یان که‌میه‌تی رگه‌زی و ئایینی ئه‌نجام ده‌دریت - وه‌ک:

أ - کوشته‌ی ئه‌ندامانی کۆمه‌لێک.

ب - زه‌ده‌ی قورس گه‌یه‌اندن به‌گیان یان مێشکی ئه‌ندامانی کۆمه‌لێک.

ج - به‌ئه‌وه‌ی ناچارکردنی کۆمه‌لێک بۆ ژیان له‌بارو دۆخیکی ئه‌وتودا بپێته‌ هۆی له‌ناوچوونی ئه‌و کۆمه‌له‌ یان به‌شیک له‌و.

د - سه‌پاندنی جۆریک له‌ قه‌ده‌غه‌کردنی په‌یوه‌ندی که‌سانی بێانی به‌کۆمه‌لێکی دیاره‌وه‌.

ه‌ - به‌زۆر گواسته‌وه‌ی منداڵ له‌کۆمه‌لێکه‌وه‌ بۆ کۆمه‌لێکی تر.

دووه‌مه‌ - پێویسته‌ سزا بۆ ئه‌م کرده‌وانه‌ی خواره‌وه‌ دیاریکریته‌ -

أ - کۆکوژی.

ب - پلاندانان به‌مه‌به‌ستی کۆکوژی.

ج - به‌ئاشکراو راسته‌وخۆ هانده‌نی کۆکوژی.

د - کۆشش به‌مه‌به‌ستی ئه‌نجامدانی کۆکوژی.

ه‌ - به‌شداربوون له‌ پرۆسه‌ی کۆکوژی.

له‌سه‌ر رۆشنایی ئه‌وانه‌، پرۆسه‌ی ئه‌و تاوانکار بیه‌انه‌ی له‌عیراقدا دژ به‌گه‌لی کوردستان ئه‌نجامدرا، که رێژیمی سه‌ددام ناوی ئه‌مه‌لی لێنا، رووبه‌رووی دادگای سزایی بالای عیراق کرا. ئه‌و دادگایه‌ پێکهات له‌هه‌لێژاره‌ی تاختیک دادومه‌ری یاساناسی عیراقی که له‌پرۆسه‌ی دادگاییکردن و کۆکردنه‌وه‌ی زانیاریدا په‌نا ده‌بێته‌ به‌ر یاسا و ره‌وشی دادگای سزایی ژماره‌ (23) بۆ ساڵی 1971 و پاشکۆکه‌ی که بریتیه‌ی له‌ره‌وشی چۆنیتی به‌کاره‌ینان و کۆکردنه‌وه‌ی به‌لگه‌، و به‌ به‌شیک له‌ ته‌واکه‌رو جودانه‌بوو له‌و ده‌ژمێردریت.

ئەگەر لەم ياساىەو ڕەوشەكانى دەرنەجامى ئەودا دەقیكى ياساىى نەدۆزىتەوه، ئەوا دەسلەلاتى ڕەوشە گشتىيەكانى سزا بۆ تاوانبارکردن و دادگاییکردنى كەسانى تاوانبار بەمپىيەى خوارەوه بەكاردەیت:-

أ - بۆ ماوهى نۆوان 17 / 7 / 1968 تا 14 / 12 / 1969 ياساى سزادانى بەغدادى بۆ سالى 1919.

ب - بۆ ماوهى نۆوان 15 / 12 / 1969 تا 1 / 5 / 2003 ياساى سزادانى ژمارە(111) بۆ سالى 1969 كە لەسالى 1985 دا لەكاردا بوو (چاپى سى).

ج - ياساى تاوانەكانى سپاى ژمارە (13) بۆ سالى 1940 و ڕەوشەكانى دادگایی سپاى ژمارە (44) بۆ سالى 1941.

دووهم:- بۆ دادگاو كۆمىتەى توێژىنەوه هەيه كاتى ڕوانىنە دەسلەلاتى بەندەكانى (11 و 12 و 13) پشت بەستى بەدادگای سزای نۆنەتەوهى.

سێهەم:- كاتى پەڕمۆکردنى دەستيارىتى لەمەر خوشبوون لە بەرپرسيارىتى تاوان، دەستيارىتى ياساى سزاكان بەكاردەیت بەمەرجىك دژنەبەيت بە دەستيارىتى ئەم ياساىەو پابەندىتى بە ڕەوشەكانى ياساى نۆنەتەوهى لەمەر ئەو تاوانكارىيانەى دەكەونە بەر دەسلەلاتى دادگا.

چوارەهەم:- ئەو تاوانانەى بەندەكانى (11 و 12 و 13 و 14)ى ئەم ياساى خوازىارى سزايە ئاماژەيان پێدەدات، بەر كۆنىتى خوازخەر ناكەون.

دەهەم ياساىيەكانى دادگا، سەبارەت بە لێپرسراوىتى ياسا دەلێن؛ ئەوكەسەى تاوانىك ئەنجامدات و پێى بكەوتە بەر سنوورى دەسلەلاتى دادگا، خۆى بەرپرس دەبەيت لێى و بەپێى ڕەوشى ئەم ياساىە سزاكەى دەچێزەيت.

دوو:- ئەگەر كەسێك ئەمانەى خوارەوهى كەردبەيت، بەپێى ڕەوشى ئەم ياساىە دەستيارىيە ياساىيەكانى سزايى بەرپرسيار دەبەيت لێى.

أ - گەر خۆى يان بەهۆى كەسێكى ترمەوه بەشداربووبەيت لە ئەنجامدانى تاوان، ئەگەرچى ئەوكەسە لەرووى ياساى سزايىيەوه بە لێپرسراو داينەيت لەتاوانەكە يان نا.

ب - فرمان بۆ ئەنجامدانى تاوانىك كە بەراستى ڕوويدابەيت يان دەستپێكراوبەيت يانئيش بووبەيت هاندەر يان ئارمەزوو خستەبەر بۆ ئەنجامدان.

ج - بوونە هاوکار يان هاندەر يانئيش هەرچۆرێكىتر لەيارمەتى بۆ پێدەکردنى تاوان يا دەستپێكردنى. هەرەوه ئامادەكارى كەرمەستەى تاوانئيش دەگرتەوه.

د - بە هەرچۆرێكىتر بەشداربوون لەگەڵ كۆمەلەىك بۆ مەبەستى تاوانكارى هاوبەش و ئەنجامدانى تاوان، يا بوونە دەسپێك بۆ ئەنجامدان، بەمەرجىك ئەو بەشدارىيە بەدەستى ئەنقەست، و بەنەيازى:

1 - يان بەمەبەستى پشتگیری لەپروسةيهكى تاوانكارىيەيت، يانئيش ئارمەزوو بۆ تاوانكارى لەگەڵ تاخميەك. ئەگەر ئەو چالاكى يان ئارمەزوو بووبەيت هۆى تاوانىك بكەوتە سنوورى دەسلەلاتى دادگا.

2 - ئاگاداربووبەيت لەمەبەستى تاوانكارى تاخميەك.

هە - بەئاشكراو ڕاستەوخۆ هاندان بۆ ئەنجامدانى تاوانى كۆكۆژى.

و - دەستپێكى تاوان بەهۆى كەردەوهيهكهوه بەمەبەستى ئەنجامدانى، بەلام ئەگەر تاوانەكە لەمەر هۆيهكى بەدەر لەخواستى ئەنجامدەر نەگەيشتەيتە ئەنجام، ئەوا دەبەيتە هۆكار بۆ لێخوشبوونى سزا لەكاتێكدا ئەنجامدەر هەلوێستىكى نواندبەيت بۆ دەستپێنەکردنى تاوان يان ئەوانەكەردنى. بەپێى ئەم ياساىە بە دەستپێكەرى تاوان ناژمێردەيت ئەگەر ئەنجامدەر بەتەواوى و پڕئارمەزوو پاشگەزبووبەيت لەوکارە.

سێهەم - ئەو دۆخە فەرمىيەى تاوانبارى تێدا بوو نەبەيتە هۆى پاكەنەى لە تاوان يان سزای سووكتر ئەگەرچى تاوانبار سەروكى و لات بووبەيت يان سەرمەك شالياران يان ئەندام لەپارتى بەعس. هەرەمەك نابەيت زۆريەندى بكەيتە هۆ بۆ دەرەزبوون لە لێپرسراوىتى ئەو لەوچۆرە تاوانەى بەرگەكانى (11 و 12 و 13 و 14)ى ئەم ياساىە لێيان دەدەيت.

چوارەهەم - بەرپرسيارىتى سزايى لەئەستوى پايدارى باللا لاناينەيت لەسەر ئەو تاوانكارىيانەى كەسانى ژێر فرمانى ئەو ئەنجاميان داينەيت ئەگەر

ئهو له‌کاتی سه‌روکایه‌تییه‌دا پێزانینی، یان هوکار بوونی بۆ زانیی ئهو له‌ روودانی کاره‌که‌ یان نه‌گه‌ری روودان، به‌لام هیچ کاراییکی پێویستو گونجایی بۆ ڕیگرتن له‌ روودانی نه‌گرتییه‌ به‌ر، یانیش پرۆسه‌که‌ی ئاراسته‌ی ده‌زگای تایبته‌ به‌ لێکۆڵینه‌وه‌و دادوهری پێویست نه‌کردیته‌.

پنجهم - ئه‌ركی لێرسراویتی له‌سه‌ر هیچ كه‌سیكه‌ی تاوانبار لاناچیت ئه‌گه‌ر تاوانی به‌پێی فرمانی رژیم یان سه‌روكه‌كه‌ی ئه‌نجامدا، به‌لام له‌وانه‌یه‌ دادگا سووكکردنی سزا له‌به‌رچاو گیریت ئه‌گه‌ر به‌ه‌وای بزانیته‌.

شه‌شه‌م - هه‌ر فرمانیكه‌ی لێبوردن له‌پیش ده‌ستبه‌كاربوونی ئه‌م یاسایه‌ ده‌رچووینی هه‌یچه‌ك له‌و كه‌سانه‌ ناگرتیه‌وه‌ ئه‌گه‌ر یه‌كێك له‌و تاوانانه‌ی ئه‌نجامدا، به‌لام ئه‌م یاسایه‌دا هاتوون.

یاسای سزایی نیونه‌مه‌وه‌ی هه‌ر شه‌كایی ئه‌نفالی دژ به‌سقیلائی گه‌لی عیراق كراوه‌ به‌ قلاچواری توخمی مرۆف ده‌ژمیریته‌و به‌ تاوانگه‌لی چه‌په‌ل و درێ ئه‌وتو داده‌نیته‌، نه‌ته‌نها قه‌ركه‌ری توخمی مرۆف بوونیته‌ به‌لكو به‌هه‌زی وێرانكهری ئه‌وتو پێناسه‌ كراون ته‌نانه‌ت سه‌روشتو ئازمێشی گرتیه‌وه‌و هاوكات بووته‌ هه‌ی سووتاندنی گوندو كوێر بوونه‌وه‌ی سه‌رچاوه‌ی ئاو و وێرانكردنی خانووبه‌ره‌و ده‌سگیركردنی دانیشتوانو چه‌خت خسته‌ سه‌ر ژیان له‌ژێر بارودۆخی زۆر دژواردا به‌ مه‌به‌ستی قه‌لاچوكردن گشت یان به‌شێك له‌وان. لێرسراویتی كردار ده‌كه‌وتیه‌ سه‌ر شانی ئهو تاوانكارانه‌ی راسته‌وخۆ فرمانده‌رو نه‌خشه‌كێشی ئهو تاوانكار بیانه‌ بوونو به‌شێك له‌و سه‌ركرده‌ له‌شكر بیانه‌ی بوونه‌ ئه‌نجامده‌رو تاوانكار بیه‌كانبان له‌لا په‌سه‌ندبووه‌و خۆشیان له‌تاوانه‌كاندا به‌شداربوون، چی به‌ پێكه‌ینانی لێژنه‌كانی مه‌ركی ده‌سه‌جیی، یان خۆیان به‌شداربوون له‌ گرتنی ئهو هاوولاتیانه‌ی له‌جه‌وری بۆردومانو هه‌ر شه‌كایی سه‌ربازی هه‌له‌هاتن و بێدادگایی یان تاوانی شایسته‌ ده‌یانكوشتنو ژیانیان له‌به‌ر ده‌برین. به‌شێك له‌ فرمانانه‌ی سه‌ركرده‌ برباریداوه‌ بۆ ئه‌نفالو ئه‌نجامدانی پرۆسه‌كه‌ی له‌وانه‌ستو راده‌یه‌داوه‌و كه‌ فرمانداروه‌ بۆ كوشتنی سقیلی نه‌خۆش، ڕیگرتن له‌ خۆراك بۆ گونده‌ قه‌ده‌غه‌كراوه‌كان، فرمان ده‌ركردن بۆ یه‌كه‌كانی له‌شكر له‌وه‌ی سه‌ریشكین راسته‌وخۆ گوند به‌دانیشتوانییه‌وه‌ بۆردومان بكه‌ن. له‌ویدا رژیم ئه‌وه‌ی كردبوو به‌ به‌هانه‌ كه‌ گوايه‌ ئهو دژ به‌ له‌شكری (پێشمه‌رگه‌) جه‌نگیوه‌، به‌لام ئه‌وه‌ی پهلپه‌كانی به‌درو ده‌خه‌نه‌وه‌

ئهو ژماره‌ زۆره‌ی ژنو مندالو پیره‌یه‌ كه‌ ژیانیان له‌به‌ربراه‌وه‌ پاشان ته‌رمه‌كانیان له‌گۆری به‌كۆمه‌لدا دۆزرانه‌وه‌. هه‌روه‌ها بۆردومانكردنی گونده‌كانه‌ به‌چه‌كی شیمیایی قه‌ركه‌رو له‌سه‌ر ئاستی جیهانی قه‌ده‌غه‌كراوه‌.

سه‌رئه‌نجامی گشت ئهو مالدویرانیو ئاوامیو زامه‌ ترسانگیزه‌ زۆره‌ی بوونه‌وه‌ی تێكچوونو كه‌مه‌ندامی هه‌میشه‌یه‌، بلاوبوونه‌وه‌ی گشت ئهو نه‌خۆشیه‌ ده‌روونییه‌ ترسانكانه‌ی په‌یدا بوون له‌ئه‌نجامی ئهو كوشتاره‌ هه‌له‌شویییه‌، به‌كاره‌ینانی چه‌كی قورسی له‌شكری، چه‌كی شیمیاییو چه‌كو ته‌قه‌مه‌نییه‌كانی له‌شكرو ئهو مینه‌نه‌ی یه‌كه‌كانی سپا ده‌یانچاند.

به‌رپرسانی دادگای سزاكانی عیراقی ئه‌وه‌یه‌ كه‌ له‌په‌ناویدا پێكهات بۆ وهره‌و خستنی ئهو تاوانكار بیانه‌ی له‌نیوان 1968 / 7 / 17 و 2003 / 5 / 1 دا له‌عیراقدا ئه‌نجامدراوه‌ دژ به‌گه‌لی عیراقو گه‌لانی هه‌ریم، سه‌رئه‌نجام ئهو كوشتاره‌ درنده‌یه‌ی لێی كه‌وتووه‌نه‌ته‌وه‌.

بۆئه‌وه‌ی ڕیوشوێنو سزا دیاریكریته‌ بۆ تاوانباركردنی ئه‌نجامده‌رانی تاوان له‌دادگاییه‌كی مافه‌رومه‌رانه‌ی تایبته‌ به‌ تاوانه‌كانی جه‌نگو كۆمه‌لكوژیو تاوانكاریی دژمه‌روۆف. ئهو پرۆسه‌یه‌ سپێردرا به‌ دادگای نیشتمانی به‌رزی عیراقی پێكهاتوو له‌ كۆمه‌لێك دادوهری عیراقی خاوه‌ن تواناو ئه‌زموونی به‌رزو پاڤزو تایبته‌ به‌ دادگاییكردنی ئهو تاوانكارانه‌ تا راستی رووداوه‌كان، و ئهو جه‌وروسته‌مه‌ی تاوانكاران بوونه‌وه‌ی ئاشكراكه‌ن. هه‌روه‌ها بۆ پاراستنی مافی زۆرینه‌ی هاوولاتیان و قه‌ره‌بووكردنیان و ده‌رخستنی دادی ئاسمانی به‌وپێیه‌ی خواستی خودای مه‌زن و پرشكویه‌.

به‌شى سى به‌لگه‌نامه‌كانى له‌مه‌ر پرۆسه‌ى نهنفال

دادوهر موحه‌مه‌د عرزبى مه‌جيد نه‌لخه‌ليفه

دیمه‌نى به‌لگه‌نامه‌كان له‌ئاستى نواندى ئه‌و راستیانه‌دا بوون كه تاوانباران پرۆسه‌كه‌یان به‌مه‌به‌ستى قهرکردنى كۆمه‌ل و جۆره‌ها تاوانكارى چه‌په‌لى تر پێ ئهنجامداوه، وه‌ك ئه‌و ئاره‌زووه‌ى بوویانه له بێ‌دادانه كۆشتن و به‌كارهێنانى جۆره‌ها چه‌ك كه له‌سه‌ر ئاستى جیهانی و ره‌وش قه‌ده‌غه‌ن، وه‌ك ره‌ش‌بگیرى نایاسایی و به‌هه‌لوێستى نابه‌جێ و به‌زۆر دوورخستنه‌وه‌و راگۆژان و چه‌وساندنه‌وه‌و لێكدابڕین، هه‌روه‌ها جۆره‌ها تاوانكارى له‌شیوه‌ى كۆمه‌لكۆژى و سیستیماتیک بوون، وه‌ك ئه‌وه‌ى تاوانبار عه‌لى حه‌سه‌ن ئه‌لمه‌جید له‌كاتى دادگاییکردندا دانى پێدانا به‌وه‌ى تاوانكاریه‌كانیان به‌ نه‌خشه‌و پریمه‌به‌ست ئهنجامداوه، هه‌مان ئه‌و به‌لگه‌نامه‌ه‌ى دادبارى گشتیش خستنه‌و روو، سه‌لمادى كه مه‌به‌ستى گشتى له‌و پرۆسه‌یه قهرکردنى گه‌لى كوردستان بووه.

قيادة مكتب تنظيم الشمال
مكتب العسكرية
من/ قيادة مكتب تنظيم الشمال
الى/ قيادة الفيلق الاول/ قيادة الفيلق الثاني/ قيادة الفيلق الخامس
م/ التعامل مع القرى المحذورة امشيا

بالنظر لاشياء الفترة المعلقة رسميا لتجميع هذه القرى والتي سينتهي موعدها يوم ١٩٨٧/٦/٢١ قررنا العمل ابتداء من يوم ١٩٨٧/٦/٢٢ معودا بها على (١) تعتبر جميع القرى المحذورة امشيا والتي لم تزال لحد الآن أماكن لتواجد المخرابين عملاء ايسران وسلي الخيانة وامشالهم من خونة العراق (٢) يحرم التواجد البشري والحيواني فيها شاشيا وتعتبر منطقة عمليات محرمة ويكون الرمي فيها حراما غير مقيدا بنارية تعليمات ما لم تصدر من مقرنا (٣) يحرم السفر منها واليهما او الزراعة والاستثمار الزراعي او المناص والحيواني وعلى جميع الاجهزة المختصة متابعة هذا الموضوع بجدية كل ضمن اختصاصه (٤) تعد قيادات الفيلقات ضربات خاصة بين قسرة واخرى بالمهذومية والسرديات والطائرات لقتل اكبر عدد ممكن ممن يتواجد ضمن هذه المحرمة وتلال جميع الاوقات ليلا ونهارا واعلامنا (٥) يتحيز جميع من يلحق عليهم القبض لتواجده ضمن قري هذه المنطقة وتحقق معه الاجهزة الامنية ويخضع حكم الاعدام بمن يتجاوز عمره (١٥) سنة داخل معودا الى غير (٧٠) سنة داخل بعد الاستفادة من معلوماته واعلامنا (٦) تقوم الاجهزة المختصة بالتحقيق مع من يعلم نفسه الى الاجهزة الحكومية او الحزبية لمدة اقصاها ثلاثة ايام واذا تطلب الامر لحد عشرة ايام لا بد من اعلامنا عن مثل هذه الحالات واذا استوجب التحقيق اكثر من هذه الهدة عليهم اخذ موافقتنا هاتفا او برقيا وعن طريق الرفيق طاهر العاشي (٧) يعتبر كل ما يحصل عليه مستشارو الفوج الدفاع الوطني او مقاتلوهم يؤول اليهم مجانا ما عدا الاسلحة الثقيلة والساذة والمتوسطة اما الاسلحة الخفيفة فتبقى لديهم ويتم اعلامنا باعداد هذه الاسلحة فقط وعلى قيادة الجحافل ان تنشط لتسليم جميع المستشارين وامسراة الراياء والمبارز واعلامنا بالتفصيل عن نشاطاتهم ضمن افواج الدفاع الوطني (٨) مكرر رئاسة المجلس التشريعي (٩) رئاسة المجلس التنفيذي (١٠) جهاز المخابرات (١١) رئاسة اركان الجيش (١٢) محافظو (رؤساء اللجان الامنية) شيخي ، التاميم ، ديالي ، صلاح الدين ، السليمانية ، اربيل ، دهوك (١٣) امناء سر فروع المحافظات اعلاه (١٤) مديريةية الاستخبارات العسكرية العامة (١٥) مديريةية الامن العامة (١٦) مدير امن منطقة الحكم الذاتي (١٧) منظومة استخبارات المنطقة الشمالية (١٨) منظومة استخبارات المنطقة الشرقية (١٩) مدراء امن محافظات - شيخي ، التاميم ، ديالي ، صلاح الدين ، السليمانية ، اربيل ، دهوك (٢٠) يرجى الاطلاع والتنفيذ كل ضمن اختصاصه (٢١) انبؤونا (توقيع)
الرفيق
عس حسن المجيد

ئەوێ دادیاری گشتی، بەرێز موفز تەکلیف ئەلفیر عەون لە کۆڕەکانی پڕۆسە نەفەلدا نیشانیدا، ژمارەیکی زۆر بەلگەنامە فەرمی وەک بروسکە نووسراوی تاوتوێکراو بوون لەرووی یاساییوە جیابوو بون چونکە وەک دیاردە فەرمیوونیان پێوە دیارە، هێچیک لە تاوانبارو بریکارەکانیشیان بەقەڵب و نابەجێ ناویان نەبرد، بۆیە وەک بەلگەنامە بەکارهێنران بۆ تاوانبارکردنی هەریەک لەوان بەگۆڕوی کردووی نایاسایی خۆی و قەوارەو چۆنیتی بەشداربوونی لەو سەربرخانە مەوقانە.

علی تەیماری

بروسکەکی ژمارە 1/ 615 فرمانداریتی کۆهیزی بەرگری نیشتمانی پێنج دەریخست کە تاوانبار عەلی حەسەن ئەلمەجید فرمانی داو بە سەرلەشکری یەک بۆ کوشتنی بریندارانی سیفیل پاش دڵنیاوون لەوێ سەر بەدەسەلاتی کام ناوچە پارت یان بنکە ئاسایشی و ناوەندی زانیارگری بوون و جۆرو باری دژبوونیان بەرێژم چی بوو. هەروەها بریاری ژمارە 28 / 3650 ی 3 / 6 / 1987 کە عەلی حەسەن ئەلمەجید تێیدا فرمانیداو بە بەکارهێنانی ئەوپەری توندی بۆ هەرگیز نەگەشتنی خۆراکو کەرەستە مەوێ و میکانیکی بەو گوندانە قەدەغەکرابوون. بە بریاری ژمارە 28 / 4008 ی رۆژی 20 / 6 / 1987 یش سەریشکیان دەکات بەوێ ئەو گوندانە لەرووی ئاسایشییەو قەدەغەکرابوون، رەهاو بێنەخشە بۆردومان بکەن. هەروەها فرمانەکانی عەلی حەسەن مەجیدو تاوانبارانی هاوکاری لەکاتی پڕۆسەکەدا دەریانکردووە بۆ بەکارهێنانی جۆرەها چەکی لەسەر ئاستی جیهانی قەدەغەکراو، و فرمانەکانی دەریانکردووە بۆ لەنێو بنکە سەربازییەکاندا بەئارەزووی خۆ ژایان لەبەر بێرن. ئەو کاسیتە فیدیویەکی دادیاری گشتی نیشانیدا ئەوێ دەرخست کە تاوانبار عەلی حەسەن ئەلمەجید بەئاشکرا دەلێت؛ و ئەو سەری ئەو نەتەمە پاندەکاتەو چەکی تایبەت (شیمایی) دژیان بەکاردهێنێت، با یاسای نێونەتەمیە رێی لێگرێت. سەرەرای ئەوەیش جۆین دەدات بە کۆمەڵی نێونەتەمی. گشت ئەوانە لەرووی یاساوە بەلگە بەجێن.

ئەو دیدنامەکی پێشکەشکران راستی بۆردومانەکانی شیماییان سەلمانو رۆلی ئەوکاتە تاوانبارانیان ئاشکراکرد، پەردەیان هەمەلای لەسەر رادە کارابوونی رۆلی هەریەک لەو تاوانبارانە بۆ سەر دۆخەکەو رادە درندەبوونی کردووی هەندیک لەوان کە گواوە لەبەر بەرگری لە عیراقو پاراستنی رژێمەکی بوو. هەندیکیش لە بەهانی ئەو تاوانکارانە کاتی دانێشتەکانی دادگا دەریانبری، گواوە ئەوان وەک ئەفسەری سپاو خاوەن پلە سەرکردەیی بوون لەهێزێکی چەکداردا ئەوان لەسەر بوو کۆیرانە ملکەچی گشتجۆرە فرمان بێن و ئەجماعی بدن. هەروەها ئەو دانێدنانە دادوەرانەیی روونو بنێر هەندیک لەتاوانباران سوور دانیان پێدانا کە ئەوان قایل و پێبەر، فرمانی لەشکری نیشتمانیان بەجێهێناوە (واتە کوشتنی سیفی بێچەک لەرۆلەکانی گەلی کوردستان). عەلی حەسەن ئەلمەجیدیش راستی بۆچوونەکانی خۆی سەپاند کە ئەگەر هەلێکی تری بۆ هەلکەوت هەمان ئەو تاوانکاریانەو پێشێلکردنی بەهانی مەوێ دووپات دەکاتەو، هەروەها ئەو گەمەیی بەمافی مەوێ دێت چونکە ئەوپەری باوەری بەو کردەوانەیی خۆی هەیە. ئەوانە لەخۆیاندا دانێدنانێکی بەتەوی زەقو ئاشکران بۆ رۆلی تاوانکاریانەکانی تاوانبار لەو پڕۆسەیدا.

ئەو بنێر، روونو ئاشکرا دانێدنانو پێداگرتنانە رۆلی تاوانبار لەو پڕۆسە زەق دەسەلمێن.

دیکۆمێنتەکانی کاتی دادگاییکردن رووبەرۆی تاوانباران کرانەو. لەگەڵ بروسکەو فرمانو نووسراوی فەرمیی کاتیخۆی لەیەکەکانو لایەنی فەرمییەو دەرچوون، وەک پەیمەستەن بەکردەوی تاوانباران و ئاستی لێرسراویتیان پەیمەندیشیان هەبە بەخودی ئەو کردەوانەیی پێی تاوانبار کران، بۆیە رەوتی ئەو بەلگەنامە پێوەرن بۆ کرداری تاوانباران بەرانبەر بە کردەو تاوانکارییەکانیان.

وەک لەکاتی ئەو دانێشتانەو رووبەرۆبوونەو لەگەڵ بەلگە ئاشکراکانیدا، تاوانبار عەلی حەسەن ئەلمەجید روونو ئاشکرا دانینا بە لێرسراویتی خۆی لە دۆژنایەتیە نامەوقانەکی و ئەجمەدانی تاوانکارییەکان. هێشتا پاکانە دەکردو هۆی تاوانکارییەکانی دەگەرانەو بۆ بارودۆخی رۆژ. یاسا بەرانبەر بەو دەلێت؛ دادگا دەسەلاتی

هه‌له‌سه‌نگاندنی ر‌ه‌های هه‌یه بۆ تاوتوئی و ر‌چاوکردنی دانپێدانانه‌کانی تاوانبار. به‌تایبه‌تی نه‌گه‌ر به‌لگه‌یه‌تر هه‌مین راستی ئه‌و هه‌له‌وه‌سته ئاشکرا بکه‌ن. (به‌ندی 217 له‌یاسای ره‌وشی دادگای سزایی عیراق).

بریکاری تاوانبار فهرحان ئه‌لجبووری له‌دادگای خواست ئه‌و دیکۆمینته‌ له‌ناوه‌ده‌ن که میژووی له‌سه‌ر نییه، نه‌گه‌رچی په‌یوه‌ندی به تاوانبارمه‌ هه‌یه وازووی ئه‌وه‌شی له‌سه‌ره، ئه‌وه له‌خویدا دروسته بۆ ئه‌وه‌ی دادگا وەک به‌لگه‌نامه په‌سه‌ندی بکات بۆ سه‌پاندنی تاوان، چونکه به‌پێی بره‌گی سێی ره‌وشی 59 له‌ره‌وشه‌کانی کۆشش بۆ کۆکردنه‌وه‌ی به‌لگه‌ی تایبه‌ت به‌دادگای سزایی عیراقی بال‌ا، دادگا پشت به‌گشت جۆره دیکۆمینتیکی هاوپه‌یوه‌ند ده‌به‌ستیت ئه‌گه‌ر گرنگی‌ت بۆ پرۆسه‌ی سه‌پاندن.

ئه‌و پرۆسه‌ی کۆکوژییه‌ی سه‌هدامو تاوانبارانی تری پێدراوه‌ته‌ دادگای تاوانی عیراقیی بال‌ا تا دادگایی بکری له‌سه‌ر ئۆپه‌راسیۆنه‌کانی ئه‌مغال. له‌و بابته‌ تاوانکاربیانه‌ن که پێاده‌ ده‌کرین دژ به‌کۆمه‌لانی (نه‌ته‌وه‌یی)، (نیستی)، (ره‌گه‌زی) یانیش (ناینی). به‌پێی ئه‌و دیاردانه‌ی روونکرانه‌وه، مه‌به‌ست قه‌لاجۆکردن بووه، ئه‌یا راسته‌وخۆ بووبیت یان ناراسته‌وخۆ، یان هه‌رشویه‌کی تر، راسته‌وخۆ کوشتنی که‌سانیک له‌و کۆمه‌له بووبیت یان به‌فرماندانو زانیاردان له‌سه‌ر پرۆسه‌ی تاوانکاری و زیانی قورس گه‌یاندن به‌له‌ش یا ه‌زرو می‌شکی تاخمیکی له‌و کۆمه‌له، یان (به‌ده‌ستی ئه‌نقه‌ست) زۆرکردن له‌تاخمیکی بۆ گۆڕینی دۆخی ژیان که له‌وانه‌یه‌ بپێته‌ ه‌وی له‌ناوچوونی گشت یان به‌شیک له‌وان.

هه‌روه‌ک کێشه‌ی ئه‌مغال ئه‌و تاوانه‌ دژمه‌رو‌فانایه‌ ده‌گرێته‌وه‌ که له‌چوارچێوه‌ی ه‌یرشی به‌رب‌لاو سێستیماتیکی ناراسته‌کراودا، به‌پێی زانیاری پێشکات به‌مه‌به‌ستی ه‌یرشکردنه‌ سه‌ر کۆمه‌لایه‌ک م‌رو‌فی س‌فیل ئه‌نجامدراوه‌.

کۆکردنه‌وه‌ی به‌لگه‌ له‌سه‌ر کێشه‌یه‌کی وەک تاوانکارییه‌کانی پرۆسه‌ی ئه‌مغال کاریکی یه‌کجار گرنگه، ئه‌وه‌ش به‌ روونکردنه‌وه‌ی رووداوه‌کانو قه‌وارمه‌یان و هه‌روو‌خستنی لێپرس‌راویتی سزایی گشتیه‌ک له‌ تاوانباران ب‌ی گۆڕانه‌ چهن‌دی ژماره‌ی قوربانیان و ئه‌و به‌لگانه‌ی له‌مه‌ینه‌ی تاوانه‌کان جێمان، هه‌روه‌ها گشت ئه‌و به‌لگه‌و دیاردانه‌ی له‌کاتی لێکۆلینه‌وه‌و

دادگایی‌داو به‌ه‌وی ئه‌وانه‌وه‌ ده‌رده‌که‌ون، تا دادگا بکاریت پشت به‌ به‌لگه‌و دیارده‌کان به‌ه‌ستیت و ه‌ک ه‌وکار ناماژمه‌یان پێدات بۆ ده‌رکردنی بریاری تاوانبارکردن و سزا، چونکه ئه‌وانه‌ له‌لای دادگا ده‌بنه‌ بنه‌ما بۆ بریاری کۆتایی کێشه‌که‌.

به‌وپێیه‌ دادگا بریاری خ‌وی داده‌ریژیت له‌سه‌ر بنه‌مای باریکی قایل و بته‌و به‌و ئه‌نجامه‌ی زایده‌ی به‌لگه‌ن، دیاره‌ ئه‌وه‌ش ئه‌و دیکۆمینت و نوسراوه‌ فهرمیانه‌ن که کرده‌وی تاوانباران تێیاندا ره‌نگه‌ده‌اته‌وه‌. له‌گه‌ل دانپێدانانی هه‌ندیک له‌وان و ئه‌وه‌ی دیده‌ران ده‌یخه‌نه‌روو، هه‌روه‌ها به‌گوێزه‌ی زانیاری راپۆرته‌کانی لێکۆله‌ران و توێژه‌نامه‌و ئه‌و راپۆرته‌ ته‌کنیکیانه‌ی لایه‌نی پسپۆرو زانستیی کۆیده‌که‌نه‌وه‌و بۆنه‌مانی ده‌نیرن. له‌گه‌ل دانیابوونی دادگا له‌و به‌لگانه‌ی ده‌رئه‌نجامی قوناغه‌کانی لێکۆلینه‌وه‌و دادگا و باور به‌وان.

به‌ به‌رچاوه‌گرتنی وته‌ی سه‌کالاکارو خ‌وازیارانی مافی تایبه‌ت و راده‌ی گونجاوبوونیان له‌گه‌ل دۆخی تاوانه‌کان، سه‌رگۆروشته‌کان له‌و قه‌واره‌یه‌ نه‌ترازان که له‌لایان گه‌له‌له‌بوو به‌وه‌ی سه‌هدام که تاوانباری یه‌که‌مه‌ به‌هاوکاری تاوانبارانی تر باریک له‌تاوانی دژمه‌رو‌فیان ئه‌نجامداوه‌، مه‌به‌ست ق‌رکردنی هه‌نده‌ی ده‌توانن له‌کۆمه‌له‌ م‌رو‌فی گه‌لی کوردستان بووه، به‌تایبه‌تی له‌عیراق. ئه‌وه‌ش له‌رێی به‌کاره‌ینانی ه‌یزی سپاو ه‌یزه‌ ئاسمانیه‌که‌ی و خسته‌نه‌گه‌ری به‌رپرسه‌کانی. هه‌روه‌ها به‌کاره‌ینانی چه‌کی شیمیایی و بایولوژی که به‌پێی گشت ره‌وش و یاسایه‌ک قه‌ده‌غه‌ن ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر له‌کاتی جه‌نگیشدا به‌کاربیت. ئه‌وه‌ش که ئه‌و تاوانبارو ده‌ستوپێوه‌نانه‌ی فرمانیان داوه‌ بۆ کۆکوژیی که‌سانی س‌فیل و به‌کۆمه‌ل شارده‌مه‌یان له‌چالگه‌لی پێشتر بۆ ئه‌و مه‌به‌سته‌ ناماده‌کراو. ئه‌وه‌ی دیده‌ران گێڕایانه‌وه‌ راستی روودانی ئه‌و بۆردومانه‌ شیمیاییانه‌ی سه‌پاند که به‌کارهاتوون له‌شوێنانی دیاریکراوی کوردستان که سه‌کالاکارو دیده‌ران ناویان ده‌برد، لێپرس‌راویتی راسه‌خ‌وی هه‌ندیک له‌ تاوانباران ده‌رده‌خه‌ن. گێڕانه‌وه‌ی هه‌ندیک له‌سه‌کالاکاران جیاوازه‌و له‌گه‌ل هه‌ندیکێ تریان، دیاره‌ له‌به‌رئه‌وه‌ی هه‌ندیک له‌شوێنی خویدا به‌چاو رووداوه‌کانیان بپێوه‌، و کۆمه‌لایه‌کی تر له‌وان هه‌ر هه‌ستیان پێکردوه‌. یان له‌ئێو سه‌کالاکاراندا هه‌یه‌ خ‌ویان له‌ئێو کێشه‌که‌دا ژیاون و له‌وانه‌ی به‌رکه‌وتووی چه‌کی شیمیایی

بوون، یان له‌وانه‌ن که له‌و تراژیدیا ژیانبره‌ دهر بازبوون که هه‌زاران سفیلی به‌رکه‌وت، یانیش له‌وانه‌ی به‌رینداری له‌وشوینانه‌ کشاونه‌ته‌وه به‌ قۆستنه‌وه‌ی ئه‌و هه‌لی هه‌لده‌که‌وتوو بۆ هه‌له‌اتن و خۆ دهر بازکهن له‌و قۆرتانه‌ی پێشتر بۆیان ئاماده‌ کرابوون، دیاره‌ ئه‌ویش پاش دهرسێژ لێکردن و خۆل به‌سه‌ردا کردنی قوربانییانی برینداردا بووه‌. یانیش له‌وانه‌ن که له‌لایه‌ن هه‌ندێک دانیشتووی ئه‌و گونده‌وه‌ یارمه‌تیدران که نزیک به‌ گۆره‌به‌کۆمه‌له‌کان بوون. هه‌ندیکیش له‌وانه‌ن له‌گوندو شارۆچکه‌ بۆردومان کراوه‌کاندا به‌چاو سووتان و وێرانکردن و زیانی مه‌زنی تریان بینوه‌. ئه‌وه‌ی راستی دیدنامه‌کان به‌سه‌لمێنیت، سه‌رمه‌رای سوینخواردنی هه‌ریه‌ک له‌ دیده‌رو سکا‌لاکاران، بیرتیژی و ئه‌و ته‌و روونی‌تێرییه‌ که له‌زمانیان بیسترا، بووه‌ ه‌و‌ی رامالێنی گشتجۆره‌ گومان و سه‌رسامی له‌سه‌ر ئه‌و دیدنامه‌ گرنگانه‌ی دهر ئه‌نجامی خودی تراژیدیکه‌ بوون و ده‌قی راستی رووداوه‌کانیان نواند. هه‌روه‌ک ئه‌وه‌یش دهرکه‌وت که تاوانباران سووربوون له‌سه‌ر ئه‌نجامدانی ئه‌و کاره‌ کۆکوژییه‌ی، بێگوندانه‌ ته‌مه‌ن و توخم چونکه‌ تاکه‌ مه‌رج له‌لایان ئه‌وه‌بووه‌ که‌ئه‌وانه‌ کورد بوون. به‌وێیه‌ دیدنامه‌کان باوه‌ریان پێکراو بوون به‌ دیارده‌ بۆ روونکردنه‌وه‌ی ئه‌و راستییانه‌ی لایه‌نێک له‌ تراژیدیای تاوانکاری ئه‌نفالیان سه‌لماندو توانرا برواردی بکه‌ن له‌گه‌ڵ خودی بریاری به‌دادگا سپاردن که له‌سه‌ر رۆشنایی رێکه‌وتنه‌نامه‌ی ئێوه‌ته‌وه‌یی تایبه‌ت به‌ رێگرتن له‌ تاوانکاریه‌کانی کۆکوژی که له‌ 9 دیسه‌مه‌ری 1948 دا دهرچوو، و عیراق له‌ 20 یه‌نیوه‌ری 1959 دا باوه‌ری پێیه‌خشی.

دیدنامه‌ یه‌کیه‌که‌ له‌و به‌لگه‌ گرنگانه‌ی دادگا له‌کاتی بریاردانا پشته‌ پێ ده‌یه‌ستیت. گرنگی دیدنامه‌ پاش دان به‌تاواندانان و به‌لگه‌یترا دیت که له‌سه‌ر پرۆسه‌که‌ گۆدبه‌نه‌وه‌. ئه‌و دیدنامه‌ی دادگا گوێبێستیان بوو له‌و دیدنامه‌ راسته‌وخۆیان به‌وون که سکا‌لاکارو دیده‌رانیش زۆر به‌وردی و به‌رفراوان ئه‌و رووداوانه‌یان گێرایه‌وه‌ که‌خۆیان تێیدا گیرۆده‌بوون. ئه‌وان به‌وه‌ بوونه‌ ه‌و‌ بۆ دهرخستنی راستیه‌کان. دیده‌ر موحه‌مه‌د ره‌سوول مسته‌فای ته‌مه‌ن هه‌فتا ساڵ یه‌کیه‌بوو له‌وانه‌ی ناو لیستی سکا‌لاکاران، له‌ویدا ئه‌وانه‌ی گێرایه‌وه‌ که بینوونی، گوته‌ی کاتێک فرۆکه‌ گوندیکی نزیک به‌ گوندی ئه‌وانی بۆردومان ده‌کرد له‌گه‌ڵ په‌یداوونی په‌له‌ هه‌ورێکدا جۆریک بۆن بڵاوبوووه‌ له‌بۆنی سیو ده‌چوو تووشی هه‌ناسه‌ته‌نگی کردن،

هه‌روه‌ها چون خراوته‌ به‌ندیخانه‌و دوا چاوپێکه‌وتنی ژنو پینچ مندا‌له‌که‌ی هه‌ر له‌و به‌ندیخانه‌یه‌دا بووه‌. ئه‌وه‌یشی گێرایه‌وه‌ که به‌به‌رچاوی خۆیه‌وه‌ پیاویک له‌به‌رده‌ستی یاسا‌لیکدا به‌لێدان گیانی له‌ده‌ستداوه‌، ئه‌وه‌یشی گوت که له‌و به‌ندیخانه‌یه‌دا 400 تا 500 کورد گیانیان له‌ده‌ستداوه‌.

سکا‌لاکاریکی تر به‌ناوی رفه‌عت موحه‌مه‌د سه‌عید گوته‌ی؛ له‌ به‌ندیخانه‌که‌ی بیابانی نوگره‌سه‌لماندا مندا‌ل له‌به‌ر سا ده‌مردن، له‌گه‌ڵیادا کیژی به‌ندکراویان هه‌بوو، ئه‌فسه‌ریک به‌ناوی هه‌جاج له‌کاتی ئه‌شکه‌نجه‌دانی ئه‌و کیژه‌ به‌ندکراوانه‌ ده‌ستدریژی ده‌کرده‌ سه‌ریان. هه‌روه‌ها گێرایه‌وه‌، چون زۆر مندا‌ل له‌به‌ر سا ده‌مردن، و چون سه‌گ گۆری ئه‌ومردووانه‌ی هه‌لده‌دری که له‌شه‌کانیا به‌یارمه‌تی هاو‌ریکانی خۆیان تێیدا شاردر اوته‌وه‌.

ئه‌سکه‌نه‌در مه‌حمود عبود له‌رهمان یه‌کیه‌بوو له‌ سکا‌لاکاران، چیرۆکی ئه‌و هێرشه‌ی گێرایه‌وه‌ که له‌سا‌لی 1988 دا به‌چه‌کی شیمایی کرایه‌ سه‌ر گونده‌که‌ی، گوته‌ی: "که‌خۆماندا به‌زه‌ویدا، هه‌وریکی سپی بۆن ناخۆش به‌سه‌رماندا هات، دلم که‌وته‌ لێدان و پێی رشه‌موه‌. هه‌ستم به‌ بێهۆشی کردو چاوه‌کهم ده‌کزانوه‌. خۆم به‌پێوه‌ بۆ رانه‌گیر".

ئه‌و دیده‌ره‌ به‌به‌رچاو په‌یامنێرانی ناو دادگاوه‌ کراسه‌که‌ی داکه‌ن تا شوینی برینه‌ ره‌شه‌کانی سه‌رپشته‌ی نیشاندات، وه‌ک خۆی ده‌لێت، پزیشکانی ئێرانی پێسته‌ سووتاوه‌که‌یان له‌سه‌ر لا‌بردوه‌.

سکا‌لاکار عبودللا موحه‌مه‌د حوسین گوته‌ی؛ پاش ئه‌وه‌ی له‌ هێرشه‌کانی ئه‌نفالدا خیزانه‌که‌یی لی بزربووه‌، که به‌سکا‌لایه‌که‌وه‌ چووته‌ لای سه‌ددام تا چاره‌نووسیان بزانیته‌، به‌لام گوته‌ی: "که‌ سه‌ددام لێبیرسیم: له‌کوئ گیراوان؟ گوتم له‌شارۆچکه‌ی خۆمان. له‌وه‌لامدا گوتوویمه‌تی: ده‌مت داخه‌، خیزانه‌که‌ت به‌ر (هێرش) ئه‌نفال که‌وتوون".

هه‌روه‌ها ئه‌و سکا‌لاکاره‌ گوته‌ی، دووسا‌ل له‌مه‌وبه‌ر ئێسکوپروسکی که‌سه‌کانی له‌ گۆریکی به‌کۆمه‌لدا دۆزراونه‌ته‌وه‌.

سکا‌لاکار مه‌جید ئه‌حمه‌د گوته‌ی؛ گونده‌که‌ی که سه‌رگه‌له‌وه‌، بسیت رۆژی رێک له‌ژێر بۆردوماندا بووه‌، بۆیه‌ دانیشتوان ناچار هه‌له‌هاتوون به‌ره‌و ئێران. ئه‌وه‌یشی گوت که ئه‌و دیهاتیانه‌ی گه‌رانه‌ته‌وه‌ بۆ عیراق و

نەخۆشی بەئەندامانی خیزانییەوه دەرکەوتو هەندیکانی بۆ ماوهی چەند رۆژ نابینا کرد، ئەوسا پێیانزانی کە ئەو دووکەله ژەهراوی بووه. بۆ دادگایی گێرایەوه گوتی " کە پاش پێنج رۆژ توانیومه هەندیک چاو بکەمەوه، دیمەنێکی ترسناکم بەرچاوکەوت. کە پێستی لاشی خۆمو منداڵەکانم بینی رەش هەلگەرابوو". هەروەها گوتی، یەکیک لە منداڵەکانی مردوونو خۆیشی پاش ئەوکاتە دوجار منداڵی لەبارچوو.

دیدەرێکی تر لەدانیشتوانی گوندی باليسان بەناوی بەدریە سەعید خەر، بۆ دادگای گێرایەوه، چون نۆکەس لەخزمانی لەو هێرشانەدا کوژراون، لەوان مێردەکەیی دوو لەمنداڵانی. گوتیشی، تائێستایش بەئیشو نازاری ئەو هێرشانەوه دەتلیمەوه.

یەکیکیش کە پێشتر جەنگاوەر بووه لە ریزەکانی پێشمەرگە، بەناوی موسا عەبدوللا موسا، گێرایەوه کە لەسالةکانی 1987 و 1988 دا بەچاوی خۆی چەندین هێرشێ ببنیوه، ئەوەیشی ببینوه کە چون براکەیی لەگەڵ کۆریکییدا بەمردوویی باوەشیان بەیەکا کردبوو.

هەرچۆنێت، باری نرەخاندنی ئەو دیدەرنامانە دەگەرێتەوه بۆ رادهی توانای هەلسەنگاندن لەلای دادگا کەخۆی خاوەن مافی بەراوردو دیاریکردنی پێزێانە بۆ سەپاندنی باری تاوان. هەروەک دەرکەوت گشت دیدەرنامەکان دەقارودەقی ئەو دیدو توێژینەوانەبوون کە دادیاری گشتی پێشکەشی کردن. بەوه دیدەرنامەکان بوونە مایەو تەرازووی پڕبایەخ بۆ پڕۆسەی سەپاندن.

هەروەک دادیاری گشتی توانی بەلگەو دیاردەیی ئەوتو هەلێنجیت سوود بگەێن بەو پڕۆسەی دادگاییکردنەکە، ئەویش لەبەر رۆشنایی ئەو باری هەلسەنگاندنەیی خودی کەموکوورپێهەکانو بارودۆخی کێشەکەو گشت ئەو زیانە مەتریاڵییانەیی لەئەنجامیان پەیداوون، بوونە مایەیی هیزو خالی دەستێشانەکەر بۆ لێپرسراوێتی تاوانکاران و ئەوەکەسەیی راستەخۆ یا ناستەخۆ فرمائی داوه. بۆیه دادیاری گشتی توانیویەتی سووکوانسان،

خۆیاندا بەدەست لەشکری عیراقي داوه "گیران و رەوانەیی بەندێخانه کراون". ناماژەیشی بەوهدا کە لەورۆژەوه کەس هێچیان سەبارەت نازانیت. دیارە لەبەر ئەوەی لەشکرەکەیی سەددامی تاوانبار کوشتوونی و سەرنگومی کردوون.

سکاڵاکاریکیش بەناوی عومەر عوسمان موحەممەد، گوتی؛ فرۆکە جەنگیەکان جۆرە شتێکیان فریدا لەبالتۆن دەجوو، دیاربوو جەکی شیمیاییان پێوهبوو، ئەوجا بەمووشەکیش بۆردومانیان دەکردین.

یەکیکیتر لە سکاڵاکاران بەناوی عەفوور حەسەن عەبدوللا گوتی؛ پاش 15 سال لەبەرزبوونی کەسوکار پێزانیه کە پێناسەکانییان لەگۆریکی بەکۆمەڵدا دۆزراونەتەوه.

دوکتۆر کاتری میخانیل کە ئێستا دانیشتووی ولاته یەکگرتوووەکانە، کاتیخۆی لەگەڵ پێشمەرگەدا جەنگاوەر بووه، گێرایەوه کە چون لەجولای 1987 دا بەچاو هێرشێکی شیمیایی ببینوه. هەروەک گوتی؛ فرۆکەکان جۆرە بۆمبێکیان دەهاوێشت کاتی تەقین دەنگییان وەک ئەوانی پێش بەرز نەبووه، پاشان دانیشتوانی تووشی رێشانەوه کردو هەندیکیشی بۆماوهی چەندین هەفته نابینا کردوه.

هەر ئەو دیدەرە بەرەخەنەوه هێرشێ کردە سەر ئەو رێکخراوو کۆمپانیا جیهانییانەیی "ئەوجۆره چەکەیان داوه بەرژیمی (پێشووی) عیراق"، هەمانکات ئەو دیدەرە توانی وەلامی پرسیارەکانی سەددام بەداتەوه گشت بۆنەو بەهانهکانی پووچەڵ بکاتەوه، بۆیه دیدەرنامەکەیی بەیەکیک لە دیدەرنامە گرنگو بەسوودەکان دەژمێردریت.

دیدەر ئەدییه عەولایز کە ژنی یەکیک لە دیدەرەکانی پێشترە بەناوی عەلی مستەفا حەمە، گوتی؛ کاتیکی فرۆکەکان لە 16ی ئەپرێلی 1987 دا بۆمبارانی گوندی باليسانیان کرد، هەستیان بەبلاووبوونەوهی بۆنێک دەکرد لەبۆنی "سیوی گەنیو" دەجوو، هەروەها ئەو دیدەرە گوتی، دیاردەیی

بئ تەمومژو گومان ئەو بڵێت کە 182 ھەزار کەس لەو پرۆسەیدا گیانیان لەدەستداوە کە کاتیخۆی رژێم ناویانە "ئەمفال".

ھەروەھا دادیاری گشتی، مەنقەر ئەلفەرعمون گوتی؛ گوند ھەن تیکرا لەگەڵ زەوی تەختکراون و ھیزمەکان چەندینجار گازی شیمیاییان بەکارھێناوە. لەگەرتوو خانەکانیشدا پیرو ژنو منداڵ لەبارودۆخی زۆر ناھەمواردا ژیاون، بۆیە ئەو کردەوانەیان بە "بەربەری" ناوبرد.

ماموستا جەعفەر موسسەوی سەرۆکی دەستە دادیاری گشتی لەدادگای سزایی گشتیدا ئەوێ دەربەری کە لەبەر زۆری ژمارە سکاڵاکارانی پرۆسە ئەمفال کە تائێستا گەشتوونەتە 1175 کەس، دەستە دادیاران پێشگیری کرد بەو ژمارە سکاڵاکارە ئێستا قایلین. ھەروەھا گوتی، لەبەر ئەوەی ژمارە سکاڵاکاران بۆ کێشە ئەمفال یەكجار زۆر وای بەباش دەزانین بە لێکۆڵینەوە لەگەڵ ھەفتا کەس یان ژمارەیکە نزیك لەو قایلین و گشتجۆرە مافی ئەوانیتر پارێزراوین.

لەکاتی دادگاییکردنیشدا دادیاری گشتی دەربەری کە کاسیتێکی دەنگو ژمارەیکە دیکو مێنتی لایە دەردەخەن چون لەھەشتاکاندا خودی سەرۆکی پێشوی عێراق فەرمانی داوە بە لێدانی کورد بەچەک شیمیایی.

ھەروەک لەو پرۆسەیدا چەندین بیرۆکە ھونەری پەیدا بوون بریتی لە دیدەرنامە توێژەرانی پەپۆر لە زەمینە پزیشکی رەوشینی و ئنتروپۆلۆجی. یەكھەمیان ناوی "کلایکولون سنۆ"ی لەدایکبوی سالی 1928 تە لەشاری ئۆکلاھۆمای ئەمریکا دەژی. ئەو یەكێکە لەزانایانی بواری زانستی بابۆلۆژی و پەپۆر لەسەر ئاستی جیھان. دووھەم دۆگلاس سکۆتی ئەمریکییە، پەپۆر لە بواری چەکو زانستییەکانی سزایی. لەو دادگاییەدا ئەو دووھەمین پەپۆری بیانییە بێتە دیدەر. پاشان دادگا گۆنیستی پزیشکی پەپۆر بوو بەناوی ئەسفەندیار ئەحمەد شوکری کە بەرگەز کوردو بەپێناسە ئەمریکییە. یەكێکە لەوانە لەدەزگایەکی مەوقانەیدا کار دەکات، سەردەمێک چاودێری ئەو پەنابەرانی بوو کە بەرکەوتوی گازی شیمیایی وەک خەردەلو زارین بوون کە بوونەتە ھۆی کوشتنی تەنانت مەلو ئاژەڵێش. ھەروەھا ئەو پەپۆرە وێنە ئەوانە نیشاندا کە بەرکەوتوی پێکھاتە شیمیاییەکان بوون لە خیزانە ناوەرەکانی ئوردوگای

گۆردانی عێراقی لەماردین و دیاربەکری تورکیا، وەک دەیگوت بەھەزاران پەنابەریان تێدا بوو. ئەو پەپۆرە ئەویشی گێرایەو، چون ژنیکی زەستان دوو منداڵی لەناوچوو چونکە پاش ھەلھاتن لە بۆردومانێکی شیمیایی نەیتوانیوە ھەلێانگرت، ھەر ئەو ژنە سێ رۆژ پێش گەشتنی ئەو پەپۆرە لەتۆردۆگادا منداڵێکی تری بوو. ئەوێ راستی راپۆرتەکانی سەلماندیان ئەو بۆچوونە ھونەرییانە گێرانەو ساناو ئاساییانە بوو کە سەبارەت بەو کێشە ھاتتە پێش. ھەروەک مایکل تریلی پەپۆر لەباری پزیشکی رەوشینی و دیاردە سزاییەکان دیدەرنامەیکە بۆ سەلماندنی راستی راپۆرتەکەیی خۆی پێشکەش کرد تێیدا روونکردنەو یەکی لەسەر ئەنجامی ئەو پشکنینە پێشکەش کرد کە خۆی کردوویەتی لەسەر ئێسکی ئەو ژنو پیاوو منداڵانە لەگۆرە بەکۆمەڵەکانی موسلی باکووری عێراق و موسسەنای باشووردا دۆزراونەتەو.

ئەوجا ئەو پەپۆرە وێنە ئێسکی دەرهێنراو لەگۆرە بەکۆمەڵەکانی نزیك موسلی باکوور نیشانداو گوتی؛ ئەنجامی پشکنینەکان دەردەخەن کە رێژە 67% ی قوربانیان بەگولە سەریان پیکراوە، لەوانە زۆریان منداڵن. گولەکان لەلوولە تەفەنگی ریزموە دەرچوون. بەلام کوشتنی ئەوانیتر بە کەرستە تری وەک پارچە ئاسن یان قوناغی چەک بوو.

ھەروەک وێنە کەلەسەری نیشاندا ھێشتا پەرۆی چاوبەستەکانی پێو مابوو. ھەندێک لەو نمونانە نیشاندران پێناسنامە بوون لەگەڵ پاشماوەی جلوبەرگ کەھینی منداڵی ساوایشی تێدا بوو. ئەویشی روونکردموە کە لەنێو لەشەکانەدا ژمارەیک ھەن نزیکی 18 گولە بەر شوینی جیاجیای لەشیان کەوتوو ئەویشیان پێوە دیارە کە ھەندێک دەستیان لەپشتەو بەسترا بوو. ھاوکات لەگەڵ روونکردنەوکانیدا لەسەر توێژینەو لەمەر لەشی دۆزراوە لەیەكێک لەگۆرە بەکۆمەڵەکانی پارێزگای موسسەنا (سەماوە) ی باشوور وێنەیشی نیشاندا. ئەوێ دووپاتکردموە کە پشکنینەکان نیشان دەدەن کە کۆمەڵە کوژییەکان بەشیو یەکی سیستیماتیکی و ورد ئەنجام دراوون و چالەکان بەشوقل ھەلکەنراون.

ديدهرنامهكهى ئهو برىتيبوو له راپورتتيكى تيروتسهسل لهسهر شيوهكانى كوشتنى مندا لان و چوئيتى ناشتنيان لهوگوره بهكمه لانهى لهسهر پهرته مازمى شوينهكان نمره يان خراوته سهر. ههروهك ئهو راپورتتهكهى بهوينهو كارتى رينمايى پشتتهستور كرد. ويتهى زورى لهو لهشانه نيشاندا كه منداالى تهمن 7 تا 12 سالى بوون و بهدستريژى گولله كوژراون. ئامادهبوونى ههنديك لهوانهو تاوتويكردى راپورت لهگهلياندا بووته ياريدهر بو باوهر پييهخشين و ئهوهيشى باوهر كهى بهتو دهكرد ئهو شيوازي قايكهراوه زانستنيانه تاييهت و هونهرييه بوو كه شارمهزابوونى ئهوانى دهرخست. لهسهر سهرنجى پسپورى نهگهرچى ههلسهنگاندنى دهگهرپتهوه بو دهمهلاتى دادگادا، ئهو لايهنى هونهري و زانستيه پروندهكاتهوه كه لهخويدا سوودبهخشن بو بوهرهكانى كههمستهيى بو سهپاندن لهسهر كيشهكهى بهردهم دادگا. دادگا بهراوهى پيوست پشتى بهست به بوچوونى پسپوران بو تيگهيشتن و سهپاندنى ههنديك زانبارى پهيوهست به كارگهلى بهدهر له قهواره زانستيهكانى دادگا. بهمهى 62 له رهوشى كاررايكى كوشتش بو كوكردهوهى بهلگهنامهى تاييهت به دادگايى تاوانى عيراقى بالا ئهوهى دهرخست كه وهركرتى ديدهرنامهى پسپورى له كهسانى پسپورو بهتواناو شارمهزا يان ئهو رهوشبهرانهى لهبووارى تهكنهلوزيا يان جوهرهكانى ترى زانستى دهمه ياريدهر بو تيگهيشتنى دادگايى سزاكان لهو بهلگانامانه.

كهسى پسپور زانبارى و بوچوونهكانى لهسهر رهوشنايى و تاييهتمهندى ئهو نهزمووانه دهيات كه لهبووارى رهوشه هونهرييهكانى زهمينهى پيشهيهى خويدا كارى پيكرههون، ههس بهوپييهيش كه تويزينهوهى لهسهر كردوون بهريارى وهركرتوى خوى له راپورتتيكدا پيشكهش بهدادگا دهكات، بويه مهرجنبيه پسپور لهكاتى رهوواندا لهوشوينه بووبيت يان بهشيك لهو چيروكهى زانبييت. ديدهر ئهوكهسهيه كه رووداوهكهى بينييت يان بيستيت يانيش زانبارى تهواوى لهسهر وهركرتييت، بهلام ئهوهى پسپور لهديدهر جيادهكاتهوه ئهوهيه كه ئهميان ههزو توانايى زانستنيانه بهكاردينيت بو ئاشكراكردنى كار، بهلام ديدهر بو ديدهروانييهكهى هوش و ههست بهكار دههينيت. دهيشكرتيت پسپور رهولى ديدهر بينيت نهگهر ههردووك بارى تييدا كووبوبينهوه.

ترييل وهك پسپوريك ئهوهيشى رهونكردهوه كه گورى بهكمهلى زور ههس لهيبابانى سهماوهى نزىك بهسنورى سهووديه، لهو شوينهى گرتووخانهكهى "نوگره سهلمان"ى لتيه كه لهكوئايى ههشتاكاندا ههزاران بهنكرهوى كوردى تييداوو.. ههروهك ئهوهى دووپاتكردهوه كه له يهكيك له گورهكاندا 114 لهش دوزراونهتهوه دوانيان هيني پياو بووه 27ى ژن كه يهكيك لهوان زميستان بووه، ئيسكى بهچكهكهى نيو زگى دهردهخات كه تهمنى لهنيوان 36 و 40 ههفتهدا بووه، واته نزيكبووه لهبوون. ههروهها 85 لهوان منداالى تهمن ژير 13 سال بوون. ئهوهيشى رهونكردهوه كه بهگويزهى پهريشوونى قهوانى ئهو گوللانهى كوشتوونى لهو شوينهدا ئهوه دهگهينن كه تيبي ژيانبر لهلاى باشوورى گورهكهدا وهستان. بهوپنه ئيسكو پرسكى چهدين منداالى نيشاندا تهمهنيان لهنيوان 5 و 6 سالدا بووه گولله بهر شويني جياجياى لهشيان كهوتوه.

ههروهك پشكنين ئهوهى دهرخستوه كه ماشيني زور قورس ئهو گوره بهكمه لانهيان كهندر كردوووه زوربهى قوربانبيان كه ژن و مندان دهست وچاويان بهستراوه پاشان به دهمانچهو تفهنگى ريز ژيانيان لهسهر بهراوه ئهوجا خوئيان بهسهرداكراوه.

تاوانکارییه‌کانی ئەنفال لەجۆری تاوانی ڕەمۆرمویی، یان لەو بابەتەش
کە شارەزایانی یاسا پێدەهێنن درێژمتاوان و لەخودی ئەو خۆی تاوانکارییه
پێکهاتوون کە بۆیان بوونەتە کوچکەی مەترییالو دۆخی ئەوتۆی پێ
بەخشوون شیوازی درێژخایانی سروشتی لەخۆ بگرن، ئەگەرچی ئەو بارانە
پۆزەتیف بووبن یان نینگەتیف. درێژمتاوان هەر لەدەسپێکی درێژمدان بە
تاوانەوه دەبێت و درێژە دەمینێت تا ئەوکاتەی بارە ڕەمۆرموییەکەی
بەسەردەچیت ئەوسا ئەویش نامینێت. هەرمات بریاری داد دەردەچیت
لەسەر تاوانی ڕەمۆرمویی ئەوسا هیزی ئەوبارەی بەسەردا دەسەپێت کە
سەپاوه بەسەر ئەو تاوانانەی پێش دەرچوونی بریارەکە ڕوویانداده، واتە
ئەوانەی لای دادگای بریارەدر ئاشکرابووبن یانیش هێشتا نەبووبن. خۆ
ئەگەر پاش دەرچوونی بریار رووداوی تری لێ بکەوێتەوه ئەوا دەچیتە
دۆخی درێژمتاوان. بەپێی ڕەوش تاوانی ڕەمۆرمویی دەبێتە بە دووبەش،
تاوانی ڕەمۆرمویی درێژخایانی تاوتاوو تاوانی ڕەمۆرمویی هەمیشەیی.
خالی 32 لەبەنەماکانی کارو کۆشش بۆ کۆکردنەوهی بەلگەی تایبەت بە
دادگای تاوانەکانی عێراق ڕێگەیداوه بە کۆکردنەوهی زانیاری لەسەر ئەو
تاوانکارییانەی لەبەک پڕۆسەی دادگاییان بۆ ئەوهی یەک بریاری سزایی
بۆ دەرچیت، ئەویش دەبێت بەپێی یەک بەغزو یەک یاسابێت. هەروەک
دادیاری گشتی بەلگەو دکۆمینتی فەرمیی کۆدەکاتەوه تا لەکاتی یاسایی
خۆیدا بیانداوە پاریزەمرانی بەرگری. هەروەها تاوانکارییه‌کانی ئەو پڕۆسەیە
لە چوارچێوهی ئەو تاوانکارییه‌ دژمەرفانەیه‌ دەژمێردرێن کە دژ بەگەڵی
کوردستان کراو لەو تاوانە کۆکۆژیانەن کە بوونەتە هۆی لەناوچوونی
182 هەزار هاوولاتی سیقیل، تیکدان و سوتاندنی زەویوزارو دێهاتیان،
کوشتنی نازمەکانیان، کوێرکردنەوهی سەرچاوەکانی ناوی دەفەر،
بەکارهێنانی گشتجۆره‌ چهکی قورسو سووکی وەک گازی ژەهراوی و
چهکی قزکەر و بۆمبی هێشویی و ناپالم، بەندکردنی ئەندامانی خێزان بە

[illegible]

دژ بەمافی مەرف دەکرا، ئەگەر بە قەزەری سەفیل بووبێت یان بەکوشتنی مەندالو لەچالانانی بریندارو مەرفی زیندو، یانیش بە نامەردانە کوشتن و دوورخستنەوەی نایاسایی و زەبرو بەگیرهێنان، یان مأل و دیهات وێران کردن و بارمەگرتنی دانیشتوان، یان هێرش لەشکر بۆ سەر دانیشتوانی سەفیل. ئەوانە زەق پێشێلکردنی یاساو دەستووری کاتی بوو کە پڕنارەزوو زیانی قورسی دەگەیان بە هاوولاتیانی سەفیل و ئاوارەکردن. چەکی ژەهراوی و شیمیایی و جۆرمەکانی تری چەکی قەزەریان بەکار دەهێنا. هەروەها گوللەیی تایبەتی وەک تۆیکل رەقو ئەوانەیی لەکاتی پێکاندا دەکشێن بۆ ئەوەی پتر کاراو کوشتنەیان و زۆر جۆری ترو جۆرهەریگەیی ئەشکەنجەیی تریان بەکارهێنا، وەک دەستدریزی بۆ سەر مەرفو ئابرووبردنیان و بەنارەزوو برسێکردن و نان برین لەمەرفو شیواندنی دیمەن و زیانی گەیی پێگەیان. ئەوەی چالاکیەکانی ناویان نا ئەنفال کە نزیکەیی 182 هەزارکەس بووبە قوربانی.

بەشێک لەوانەیی کاررایەکی لیکۆلنەموو دادگایی پڕۆسەیی ئەنفال ئاشکرای کردن، خالەکانی جەخت و سووربوونی رژیمی سەددام بوو لەسەر بەنەجام گەیانندی تاوانکاریەکان بەجۆریک، تەنەت تۆسقالیکیش وێژدان و روشنی لەهەزری خۆدا نەهێشتووە، بۆیە تاوانگەیی ئەنجامدا رەنگی ئەجۆره تاوانە ترسانگیزانەیی داوەتە کە هەزری سەرکردەیی پێگەشتبوو لە زیانگەیانندن بەگشت بووێک پەتەندی بووبێت بەکۆردەوه.

یەکیکی تر لەوبارانەیی ئاشکراوون، بازەرگانی کردنە بە کێژانی کوردی ئەنفالکراو. ئەوە لەکاتی کە تاوانی بازەرگانیکردن بە ژنو مەندال یان کۆیلە، بە یەکیک لە تاوانەکانی سەرپێچی دەژمێردرێت لە یاسای سزایی گشت وڵاتی، ئەمەجۆره دەکەوێتە سنووری دەستکاریی هەریمی ئەگەر ئەنجامی تاوانکاریەکانە لەنێو عێراق بووبێت، بەهەر باریک بووبێت، سزا دەسەپێت بەسەر گشت یەکیکی بەشدار لەجۆره تاوانە ئەگەرچی گشت یان بەشێکی تاوانکاریەکانە لەنێو عێراقدا روویدا، بەبەشداربوو لە دەرمەوی عێراقیش بووبێت، ئایا تاوانکاری راستەوخۆ بووبێت یان هەر هاوکار (بەندی 6 لە سزای عێراق).

هەروەک دەشێت بەجۆره تاوانکاریە بژمێردرێت کە بەپێی دەقی یاسای سزایی، دەستکاریی بەرفراوانی دەگیرێتەوه، ئەو ئەگەر تاوانەکانە لە دەرمەوی عێراق روویدا، خودی تاوانبار لەعێراقدا بووبێت. دانایان لە بواری یاسا، دەستکاریی بەرفراوانی بەرپرسیارێتی بە رەوشی جیهانیبوونی یاسای سزایی یان دەسەلاتی بەرفراوان نازەد کردووه. ئەو رەوشە زەمینەیی بەرفراوان دەرخسێنێت بۆ سەپاندنی یاسا بەسەر ئەنجامدەرانە ئەجۆره تاوانە، بێ گۆدانە شوێن و ئەو هەریمەیی تاوانەکانە تییدا روویداوه یان ناسنامەیی تاوانکار سەر بەکام وڵات بووبێت، بۆیە لەو بارو ناستەدا شوێن و ناسنامەیی تاوانبار هێچ گرنگی نایێت. شایانی وەبەر هێنانەمێشە کە یاسای سزایی عێراقی کار بە بنەمای بەرفراوانی دەسەلاتی یاسای سزایی دەکات و دەسەپێنێت بەسەر تاوانباراندا.

لیکۆلنەموو ئەگەر ئەوەکەسانە دەکێت کە تاوانبارن بە بازەرگانی کردن بە ژن، مەندال یان کۆیلە دەخێنە سەر دەستداریی دادگای سزایی، ئەگەرچی تاوانباری سەرەکی بووبێت یان هاوکار.

ئەوەی شایانی وەبەر هێنانەموو، ئەگەرچی یاسای سزایی عێراق لە کارمەکاندا رەوشی کۆنیتی خاوەن لەبەرچاو ناگرێت بۆ خواستی سزایی و سەپاندنی سزا، بەلام یاسای دادگای سزایی لە تۆی بەرگەیی چوار لە بەندی 17 یاسادا پەتەندی دووپات دەکاتەوه، هەروەها یاسای نێونەتەویی و رێکەوتننامە نێونەتەوییەکانیش ئەوەیان کردووه.

کاتیک رژیم بەفرمانی سەددام ئەو هێرشانەیی کردە سەر گەلی کوردستان، باریک لە تاوانکاری نامۆ بە کۆمەڵگەیی عێراق پەیداوو. ئەوەی راستی ئەو رووداوە بەسەلمێنێت، نوێسرای فەرمی ژمارە 1101 ی رۆژی 10/12/1989 (نەینی و بەپەلە)یە کە بەرپۆبەراییەتی زانیاردەری پارێزگای ئەمێم (کەرکوک) بەزری کردووەتەوه بۆ بەرپۆبەراییەتی زانیاردەری گشتی (کاتیک بەرزانی تکریتی سەرۆکی بوو پێدەگوترا، سەرۆکیەتی دەزگای زانیاردەر، بەلام پاش لاوردنی بەرزانی گۆرا بۆ بەرپۆبەراییەتی زانیاردەری گشتی) لە ناوەڕۆکی ئەو نووسراوەدا هاتووه؛ (پاش نامۆژداری راستەوخۆی سەرکردایەتی رامیاری ..) کە هەرگیز ئەوشیوە نامۆژمە بەهەلە یان لەخۆوه ناووسرێت، لەبەرئەوەی

ئەگەر بەرپەرەبەراییەتی زانیاردەری ناموزگاری ئەوتۆی بۆ نەهاتنیت بۆی نابیت لە نووسراودا ئەو شیوە نامازمە بەدات، چونکە ئەوجۆرە نامازمە بەپیتی بۆچوون نابیت، بۆیە ئەو جێبەجێکردنی فرمانەو وشە دووھەم لە نووسراوی سەرھوہ دیاردەمە بۆ ئەو. ڕوون و ئاشکرا مەبەست لەتۆی خۆی ئاراستەئە ئەو نووسراویدا دیارە کە نامازمە بۆ بەرپەرەبەراییەتی زانیاردەری کەسکووک تا فرمانەکە (سەرکردایەتی رامیاری) جێبەجێ بکات. بەپێیە سەرکردایەتی ویستوویەتی تاخمیک لەو کێژانە لە پڕۆسەکانی ئەمفالی یەک دوو دەستگیرکران بنێرن بۆ ڕابواردنگەو یانە شەوانییەکانی کۆماری میسری عەرەبی و لەھەمان نووسراودا ناوی کێژەکان و تەمەنیان دیاری کردبوو.

ھەرھۆک پێویستە ئەویش بەپێینەوہ یاد کە لە نەتەوہیەکی گرتووەکاندا پێشتر رێکەوتن ھەبوو لەسەر ئەوہی بەپێی بەندی 27 و بەگۆرە ی رێکەوتننامە 9ی مارتی 1927 ی ئەو رێکەوتننامە بە گۆرەردن بۆ ئەو 7ی جەنیوری 1953 کە لە نیویۆرک نووسراو تێیدا بریاردارە گشت جۆرە کارو سەنگۆسەوایەکی بەکۆیلە قەدەغە بکەیت. ھەرھۆک کۆمەلە گشتی بە بریاری ژمارە 317 لە 2ی جەنیوری 1949 ئەو رێکەوتننامە بە بریاردارە کە بازرگانی کردن بە مەزۆف و سوودمەرگرتن لە لەشفرۆشی کەسانێتر قەدەغە بکەیت، ھەرھۆک نابیت بازرگانی بە ژنو مندال و کۆیلە سێبیش بکەیت.

ئەو پڕۆتۆکۆلە مەزۆفانە لەخۆرا پەیدا نەبوو، بەڵکو دەرئەنجامی ئەو جەورە بوو کە مەزۆف چەشتوویەتی لەدەست ھەندیک لایەن و ئەو ولاتانە بە ناخیریتترین شیوە سووکایەتی بە مەزۆفایەتی خۆی مەزۆف دەکەن. سەرئەنجام، بانگەوازی جیھانی بۆ مافی مەزۆف ھاتە کایەو بۆ پاراستنی ئابرووی مەزۆف و راگەیانندی یەکسانی مەزۆف لێرووی یاسا. لەسالی 1948 یشتا کۆمەلە گشتی ئەو بانگەوازی جیھانییە بڵاوکردووە کە زۆر

ولات کردیان بە مەزۆفایەتی رێنمایی بۆ پەيوەندی نێوانیان و لە رێکەوتننامەو مەزۆفە یاساییەکانیاندا کردیان بە خاڵیکی پابەند.

لەنێوان سالی 1948 تا 1989 یشتا کە دەکاتە پتر لە چل سال، باری کۆیلەیی و بازرگانیکردن بەژنان لەناوچوو. لەنێو میللەت و گەلانی جۆریک رێوڕەوش رەگیان کوتاوە ئابرووی مەزۆف و پاقژی لەشو بوختی ھۆشی. میللەتان بوونە خاوەن مەزۆفەکان مایەن بۆ پشکوخیستنی گشتجۆرە چەمەلکاری بە لەشی مەزۆف، ئەو لە دەستوورو یاسا ھەلوێستی سەرکردەکانیشدا رەگیان داوەتەو، بۆیە لەشفرۆشی و سوزانی بوون بەجۆریک لە چەمەسەندەو مەزۆفی سووک و بازرگانیی بێنرخ و شەرمەئەنگیز دەژمێردریت. وەکوتر، پابەندبوون بە مافەکانی مەزۆف بووتە پێوەر بۆ دیاریکردنی باری ژیارو پشکوختن یان دواکەوتوویی ولاتیکی بەرانبەر بە ولاتانی تر.

بێگومان مەزۆفی عێراقیانەو ئەو نەریتە باوەی گشت رەنگو پشکوختەکانی عێراق ھەیانە، کۆلەکە ی بنەرمەتین بۆ ژیاکی کۆمەلگە ی عێراقی، و نموونەن بۆ گونجاوییە لەزۆر دەقی یاسایی و دابو نەریتی عێراقیدا ھەن. خاڵی بتمەکەریش ئەوہی کە لەکاتی نەبوونی دەق بۆ ناوێری دەگەرینەو بۆ یەکیک لەو مەزۆفە کۆمەلایەتیانە. ھەرھۆک ئەو باری مەزۆف و ئابرووی لەکۆنەو بۆ عێراقیان ماون نەریتەگەلێکن عێراقیان دەستبەرداری نابن و کۆمەلە توانیویەتی بیانگۆجینیت لەگەڵ پشکوختنی ژیاردا. عێراقییەکان لەوڕووە سوورن لەسەر پەیرەویکردن بەوجۆرە نەریتە بێ گۆیدانە پەو بارو چین یان کۆمەلایەتی.

گرمیان ئەو رژیە کە دەبوو دەسەلاتی دەولەت بنوینیت بەسەر کۆمەلەو، رەنگدەرەو ی چینیەکانی کۆمەلە بواوە، بەلام بەپێچەوانەو رەنگو خووی تاخمی دەسەلاتدار نواند. ھەرچەندە نالەبار بوو ئەو ھەلوێستە دەیاندا بۆ بەزۆر سەپاندنی بەسەر گشت چینیەکانی کۆمەلە تا پێی قایلبن و ئارەزووەکانی ئەو پەسەند بکەن، با ئەوان لەرێگە ی ھەلێژاردنەو ھاتن و بووین بە نمایندیان یانیش بەزۆر خۆیان سەپاندین. بەسەریاندا، بەھەر شیوەیەکی بووین دەبوو بەپێی مەزۆف و نەریتە باوەکانی

عیراقی، خۆ نه‌گه‌یه‌ننه ئه‌و په‌له نه‌مه له ئه‌له‌چاگی رێگی به گرتهمبهری ئه‌وجۆره هه‌له‌وێسته بۆگه‌نه‌نه که ناگه‌نجین له‌گه‌ڵ ره‌وشی کۆمه‌له‌که‌مان.

ئای که ده‌له‌به قه‌ه‌ره‌ی ئه‌و تاوانه سیستیماتیکییه‌ی ئه‌مه‌له‌که‌ی سه‌ده‌ده‌ی پێ درایه دادگا له‌گه‌ڵ ژماره‌یه‌ک له ده‌ستپێوه‌نی هاوک‌اره یاریده‌رو ئه‌نجامده‌ری بریارو کلێلسازی تاوانکاریه‌کانی ئه‌و بوون بۆ قه‌له‌چۆکردنی زۆرت‌رین ژماره له کوردانی سه‌فیل، به‌زۆر جۆره هه‌له‌وێسته زۆر له‌و جۆره چه‌که‌نه‌ی له‌سه‌ر ئاستو ره‌وشی جیهانی‌دا قه‌ده‌غه‌ن. یان به گۆله‌ کوشتنی سیستیماتیکی و هێرشێ سیستیماتیکی بۆ ڤێکردنی کۆمه‌له‌ی سه‌فیل له گشتجۆره توخمو ته‌مه‌ن چونکه گشتیان کوردبوون. گشت ئه‌و هێرشه‌ی ده‌که‌رایه سه‌ریان به ده‌سه‌ریژی گۆله مه‌به‌سته‌ش قه‌له‌چۆ نه‌هێشتیان بوو ئه‌و یه‌که‌نه‌ی سه‌پای عیراق که پێکهاتبوو له (هێزه‌که‌نی گاردی کۆماری و ئاسایشی تایبه‌ت و هه‌ندێک له ده‌سته تایبه‌ته‌که‌نی ڤێکاری) هه‌روه‌ها زینه‌به‌چه‌ل‌کردن و زینه‌دوانی و دوورخسته‌مه‌وه بۆ ده‌قه‌ره‌که‌نی بیابان. یان ئابروو‌بردن و ده‌سته‌ریژی له‌سه‌ر ئه‌و کێژانه‌ی دیلی به‌رده‌ستی ئه‌و گورگه دوو‌پێپانه‌ بوون، ئه‌وانه‌ی ناویان له دیده‌ره‌نامه‌ی سه‌کالا‌کاراندا هات. ئه‌وه‌ی مایه‌ی سه‌رنج و دۆش‌دانه‌، دیتنی به‌له‌گه‌نامه‌یه‌ک بوو به‌ده‌سته یه‌که‌یک له سه‌کالا‌که‌ره‌نه‌وه که به‌ده‌مه‌ش ناوی خوش‌که‌که‌ی هێنا له‌نیو ئه‌و لیسته‌دا‌بوو که ده‌زگای زانیارده‌ری له‌پێناو هێنانه‌دی ئاره‌زووی سه‌روکی تاقانه‌ی عیراق ئاردوونی بۆ کۆماری میسری عه‌ره‌یه‌ی، جا له‌ژێر هه‌چ ناو و ناتۆریه‌که‌دا بووینت، له‌و‌ر‌و‌ژه‌وه نه‌ چاره‌نووسیان دیاره نه‌ هێچ دیاردیه‌یه‌ک.

ئه‌گه‌ر ئه‌و‌کاره راستبێت، پێویسته ئێمه بۆ ئاماژه یاساییه‌که‌ی ئه‌و هه‌له‌وێسته به‌گه‌ریین که ده‌زگای زانیارده‌ر له‌سه‌ر خواستی سه‌ده‌ده‌ی کوردویه‌تی. هه‌روه‌ها پێویسته به‌ری‌وه‌به‌ری ده‌زگای زانیارده‌ری گشتی و به‌ری‌وه‌به‌ری ده‌زگای زانیارده‌ری ته‌مه‌یمو بالێوزی ئه‌و‌کاته‌ی عیراق له قه‌ه‌یره راسته‌وخۆ به‌ری‌سه‌ر بک‌رین له ئه‌نجام‌دانی ئه‌و تاوانه چه‌مه‌له‌ی هه‌رگیز لیستی تاوانه سه‌زاییه‌که‌نی عیراق به‌خۆیه‌وه نه‌دیوه. هه‌روه‌ها پێویسته ده‌زگاکانی لێکۆلینه‌وه به‌ری‌نه‌ به‌ر لێکۆلینه‌وه‌ی سه‌ره‌تایی و یاسایی.

هه‌روه‌ک پێویسته دانوسان له‌گه‌ڵ کۆماری عه‌ره‌یه‌ی میسری بک‌ریت بۆ ئاشک‌راکردنی دوا‌نه‌ج‌امی ئه‌و کێژانه، ئه‌وه‌یش که ئه‌گه‌ر که‌سه‌یک له‌وان ئه‌مه‌رو له‌ژێر ئه‌ماندا مابێت!

گریمان ئه‌و ک‌رده‌مه‌یه راست نییه (ئه‌گه‌رچی ئێمه بێئاگا نین له‌و پلان و ته‌له‌که‌بازیانه‌ی ده‌زگای زانیارده‌ری عیراق بووین و ده‌زانین هه‌له‌وێستی ئه‌وانه چۆن بووه) پێویسته تاوانیار سه‌ده‌ده‌ی به‌ری‌وه‌به‌ری ده‌زگای زانیارده‌ری گشتی و به‌ری‌وه‌به‌ری زانیارده‌ری ته‌مه‌یم دوا‌نه‌ج‌امی ئه‌وانه ده‌رب‌خه‌ن، چونکه ئه‌و کێژانه‌ی له‌و‌یدا ناویان هات له‌گه‌ی‌راوانی بن سایه‌ی میه‌ره‌به‌نی و ده‌سه‌لاتی ر‌ژیم بوون، بۆیه پێویسته تاوانیار سه‌ده‌ده‌ی به‌ری‌وه‌به‌ری ده‌زگای زانیارده‌ری راسته‌وخۆ به‌ری‌سه‌رین له‌ چاره‌نووسیان.

تاوانی د‌ژه‌مه‌رو‌ف، بریتیه‌یه له‌کوشتنی ده‌سته‌نه‌قه‌ستی و تاوانه‌که‌نی تری وه‌ک ڤێکردن، کۆیه‌ل‌کردن، ئاواره‌کردن یان به‌زۆر له‌شوینی تر نیشه‌ه‌ج‌ی کردن یانیش به‌ند‌کردن و ب‌ژیوی ژیان ئالۆز کردن، و لێبرینی بواریتر له‌ بواریه‌که‌نی ره‌ه‌ایی له‌ش به‌وجۆره‌ی د‌ژبن به‌ به‌نه‌ما سه‌ره‌مه‌کیه‌که‌نی یاسای نیونه‌مه‌یه‌ی.

رووی یاسایی کۆیه‌ل‌کردن ئه‌وه‌یه، جۆریک یان گشت جۆره‌که‌نی مافی خاوه‌نداریتی به‌کاره‌ین‌ریت له‌سه‌ر مه‌رو‌ف. ئه‌وباره ته‌نه‌ته‌ ر‌ژیمیش ده‌گه‌ریته‌وه ئه‌گه‌ر بازرگانی به‌له‌شی مه‌رو‌فه‌وه بکات، به‌تایبه‌تی مه‌ندال و ژن.

به‌پێی ر‌یکه‌وتنه‌نامه‌ی تاییه‌ت له‌مه‌ر ر‌یگرتن له‌ تاوانی کۆکوژی و سه‌زاکانی که له 9ی دیسه‌مه‌ری 1948دا ده‌رچوو‌وه عیراق له 20ی جه‌نیوه‌ری 1959دا مۆری‌کرد. تاوانی کۆکوژی، ده‌کاته‌ کوشتنی ئه‌ندامانی کۆمه‌له‌یک به‌ مه‌به‌ستی له‌ناو‌بردنی به‌شێک له‌ کۆمه‌له‌ یان ئه‌و کۆمه‌له‌ به‌گشتی، یان سه‌پاندنی جۆره‌ باریک که بێته‌ه‌وی نازوکی ئه‌و کۆمه‌له‌، یانیش گواسته‌نه‌وی مه‌ندال له‌ کۆمه‌له‌یکه‌وه بۆ کۆمه‌له‌یکی تر. دیاره گشت ئه‌وانه بۆ سه‌ری‌نه‌وه‌ی تێک‌را کۆمه‌له‌یکی نه‌مه‌یه‌ی، توخمو تاخمی ر‌گه‌زی یان ئاینی یان به‌شێک له‌وان.

ئه‌وانه‌ی سه‌ره‌وه ده‌ری‌ده‌خه‌ن که تاوانی ره‌وانه‌کردنی ئه‌و کێژه کوردانه بۆ کۆماری میسری له‌و‌کاته‌دا بووه که دیل بوون. که‌واته نه‌ به‌ئاره‌زووی

خۆيان بووه نه له‌لایان په‌سه‌ندبووه. بۆیه ئه‌وه به‌ده‌بڵتاوان ده‌ژمێردریت چونکه له‌لایه‌که‌وه مهرجه‌کانی تاوانی کۆکۆژیان به‌سه‌ردا ده‌سه‌پێت و وەکتیش تاوانی دژمه‌روۆ.

نه تا ئیستا بووه رژیمی‌ک به‌جۆره تاوان ئه‌نجام بدات، نه به درێژی میژوو و روینه‌داوه، سه‌رکرده هه‌نده ره‌وشتێز مینیت کیژی کۆمه‌لگه‌ی خۆی بیه‌خشیت به هه‌ریمێر تا له‌رابواردنگه‌ی شه‌وان کاریان پێیکه‌ن. ئه‌گه‌ر چی ئه‌وان نه سه‌ماکه‌ربوون نه به‌هره‌ی هونه‌ری ئه‌وتویان لێ بیه‌زاهه بۆ ئه‌و بواره بشیت، چونکه ئه‌وانه لادنی بوون له گونده‌کانی کوردستانی عیراقدای ژیاو و پێشیمان هه‌ر کشتکاری بووه. ئه‌گه‌ر روودانی ئه‌وکاره راست ده‌رجیت ئه‌وا وێژدانی ئه‌و سه‌رکرده‌یه‌ی ریگه‌یداوه به ئه‌نجامدانی ئه‌وجۆره کاره له‌ئالچاغترین پایه‌دايه. خۆ ئه‌گه‌ر راستیش نه‌بیت ئه‌وا کوشتی ناوبراوان به‌ی بێتاوان و ئابروو بردن و جه‌رگ سوتانی که‌سوکاریان به‌جۆره سووکایه‌تی پیکردنه ده‌که‌ونه ریزی ئه‌و کۆمه‌له تاوانه‌ی دیکتاتۆر و تاخمی هاوکاری له‌سه‌ر تاوانکارییه‌کان پێدران به‌دادگا.

له‌ئێو ناوه‌کاندا هه‌یه ته‌مه‌نیان له‌نیوان 12 و 15 سال‌دايه، واته مندالی به‌سته‌زمان بوون. له‌وانه‌یشه له‌وه به‌جووکتریان تێدا بێت. دياره پتر کۆلینه‌وه له‌وباره‌ی له میژووی عیراقدای به‌زۆر قورسو بیه‌اوتا ده‌ژمێردرین، ده‌مانخه‌نه به‌ر گۆمانی ئه‌وه‌ی له‌وانه‌ی له‌ده‌زگای زانیاردهری عیراقی چه‌رخێ سه‌ددامدا فایلی ترو شێوازی تر به‌شێوه‌ی به‌رفراوان په‌یره‌وی و ته‌رخان کرابن بۆ هه‌لبه‌ستنی هۆو به‌هانه تا تاوانی پێنه‌نجامدن.

ئه‌گه‌ر تاوانکاری له‌قوناغیکدا بووبێته دیاردی کۆمه‌لایه‌تی و به‌هه‌ر هۆو دۆخیکێ تایبه‌ته‌وه له‌ئێو کۆمه‌لدا ده‌رکه‌وت، به نه‌مانی ئه‌و باره مه‌تریالییه‌ی بووته هۆی ده‌رکه‌وتنی ئه‌ویش له‌ناوده‌جیت. به‌لام مه‌ترسی له‌وه‌دايه بێته هه‌ره‌شه بۆ سه‌ر په‌یوه‌سته کۆمه‌لایه‌تییه‌کان. بۆیه پێویسته تاوانبارانی به‌دییه‌نه‌ری سزا بدرین، چونکه ئه‌و مه‌ترسییه کۆمه‌لایه‌تییه‌ی ئێیده‌که‌ونه‌وه، پێشله‌وه‌ی ره‌وشه‌ مرو‌فایه‌تییه‌کان تێک بدن، کارده‌که‌نه سه‌ر ره‌وش و نه‌ری عیراقیان، چونکه کاتێک سه‌ددام تاوانا ده‌سه‌لاتی رژیم و ده‌زگا ئه‌نجامده‌ره‌کانی ته‌رخانه‌کردبوو بۆ ئه‌وجۆره تاوانکارییه چه‌په‌لانه،

مه‌ترسییه‌کی نیشتمانی و مرو‌فایه‌تی به‌رپاکرد. جا لێره‌دا خۆدی ئه‌و مه‌ترسییه ده‌بێته ترسانکترین دیاردی مه‌تریالی بۆ تاوان.

ئه‌و تاوانکارییه به‌چه‌ندین خول پێکدیت به‌که‌مه‌ خول به‌ندکردنی ئه‌و خیزانه بێتاوانانه ده‌بیت که به‌پێی ئامۆژگارییه‌کانی ئه‌مغال بوو، ئه‌وجا رانیی ئه‌و کۆمه‌له مرو‌فه له‌ژێر چاودێری هیزی سه‌ربازی و پاشان به‌پێی ته‌مه‌ن جیاکردنه‌وه‌ی ئه‌ندامانی خیزانیان به‌پێیه‌ی خۆدی (تاوانبار سه‌ددام) دیاری کردوه، چونکه ئه‌وه‌ی له‌لای هاوولاتییان ئاشکرا بوو له عیراقدای هه‌ر ئه‌و رازگری ده‌سه‌لاتی رامیاری بووه. ئه‌وه‌یش ئاشکرایه که هێچیه‌ک له‌ئه‌ندامانی ئه‌و ئه‌نجومه‌نه‌ی پێیده‌گوترا سه‌رکرده‌یه‌تی شۆرش یان ئه‌نجومه‌نی شالیاران هه‌رگیز خاوه‌ن رۆلی راسته‌قینه‌و کارا نه‌بوون. سه‌رئه‌نجام، ئه‌وه‌ی ده‌سته‌ی لیکۆلینه‌وه ئاشکریکرد، له کرده‌وه‌ی ده‌زگا‌کان به راگۆزێزان و دوورخسته‌وه‌ی خیزان یان کوشتن و ژێرخاککردنیان له (گۆره به‌کۆمه‌له‌کانی حه‌زه‌رو سه‌لمان و شۆینانیر)، به‌پێیه‌ی ده‌زگا‌کانی لیکۆلینه‌وه ده‌ریانخست و حوسین ره‌شید تکریتی له‌به‌رده‌م دادگادا ده‌رییری، ئه‌گه‌ر راپۆرتی لایه‌نه‌کان نه‌بوايه که‌بۆیان به‌رزده‌کردنه‌وه، ئه‌وان ئه‌و هێرشانه‌ی ئه‌مغالیان ئه‌نجام نه‌ده‌دا.

بێجگه له‌و کیژانه که‌تایبه‌تن، له‌وته‌ی هه‌ندیک ژنی سه‌کالا که‌ردا هات به‌وه‌ی ده‌ستدریژی کراوته سه‌ر به‌شیک له‌وان و ده‌رمانی شیمیاییان له‌سه‌ر هه‌ندیک له‌و ژنه سه‌کالا که‌رانه به‌کاره هێناهه که‌خۆیان له‌پیش دادگا ئاماده‌بوون، هه‌ندیک له‌ کیژمه‌کانیانیش جودا کراوته‌وه بۆ مه‌به‌ستی تایبه‌ت که هه‌ر خۆدی تاوانکاران ده‌زان بۆچی. ئه‌وجا یان ره‌وانه‌ی میسرین کردوون بۆ ئه‌وه‌ی له رابواردنگادا له‌گه‌ل میوانیان دانیشتن، چونکه ئه‌وانه هێچ کاری هونه‌ری و نمایشیان نه‌زانیوه. یانیش له‌وانه‌یه سه‌رنوگومیان کردین تا گشت دیارده‌کانی تاوانیان بزکهن ئه‌وجا ئه‌و چه‌روکی ره‌وانه کردنه‌ی میسرین هه‌لبه‌ستوه تا ناوی میسری پێ بزرین. هه‌رچۆنیک بووبیت ئه‌و کیژانه له‌ناوچوون. ئه‌وجا به‌وه په‌یوه‌ندییه‌کی هۆکارانه پێکدیت له‌نیوان کردار و ئه‌نجامه‌کانی و به‌وه گشت کچه‌که‌کانی تاوان یه‌که‌مگرن، بۆیه لیکۆلینه‌وه له‌گه‌ل تاوانکاران ده‌پرسرێته‌وه، چیجۆره کاریک گه‌یاندوونی به‌و ئه‌نجامه، له‌ویدا سه‌ددام زۆر به‌ئاشکرا له‌به‌رده‌م دادگادا

به‌شي چوار هه‌م تاوانه‌كاني ئه‌نفال له‌ديدي ياساوه

ئهو زنجيره تاوانه‌ي پرژيمي سه‌ددام له‌ژير ناوي هيرشه‌كاني ئه‌نفالدا ئه‌نجاميدا، هه‌ر به‌ته‌نها يه‌ك هيرشو ئه‌ه‌نجامه‌كاني له‌ته‌نها يه‌ك ماوه‌و كاتدا نه‌بووه. واته‌ هه‌ر به‌ته‌نها يه‌ك وچاني تاواني كوشتني كومه‌ليكو له‌يه‌ك شويني دياريكراودا نه‌بووه. بۆيه‌ به‌پيني ره‌وشي ده‌ستياريني ياساي سزايي، ئهو ره‌وشه‌ به‌سه‌ر تاوانكاردا ده‌سه‌پيت كه‌ له‌كاتي رووداني تاواندا كاري پيكراوه. ئه‌وجا بۆ دياريكردني كاتي رووداني تاوانكاري ده‌بيت خودي ئه‌وكاته‌ به‌رچاو بگيريت كه‌ تاوانه‌كان تتي‌دا روويداوه، نه‌ك كاتي كو‌تايي و گه‌يشتن به‌ ئه‌نجام.

سووكو ئاساني سه‌پاندني ده‌سه‌لات له‌مه‌دايه‌ كه‌ تاوان له‌ ئه‌نجامي يه‌ك كردار بووبيت. واته‌ تاوان له‌ ئه‌نجامي يه‌ك كردار بووبيت و به‌كو‌تايي ئهو ته‌واو بووبيت. واته‌ كرده‌مه‌يه‌كي تاواني گه‌يشتيته‌ ئه‌نجام، وه‌ك ئه‌وه‌ي يه‌ك فيشه‌ك به‌ تاوانلي‌كراوي‌كه‌وه‌ نرابيت. به‌لام ئه‌وباره‌ قورستر ده‌بيت ئه‌گه‌ر دريژه‌ به‌پرۆسه‌كه‌ دراييت بۆ ئه‌نجامداني تاواني كوشتن، يان تاواني

گوتي خۆي لني‌رسراوي يه‌كه‌مه‌ له‌و بريارو هه‌لو‌ستانه‌ي له‌پرژاني ده‌سه‌لاتي ئه‌ودا ده‌رچوون.

سه‌رئه‌نجام، هه‌ر تاوانلي‌كي تري نوي ده‌كه‌ويته‌ به‌ر ده‌ستداريني دادگاي تاوانه‌كاني عيراق كه‌ به‌ به‌شي‌ك ده‌ژمي‌درت له‌ تاوانه‌كاني ئه‌نفال و به‌پيني ياساي سزايي ده‌كه‌ويته‌ به‌ر ده‌ستياريني شوينه‌وارو كاتي رووداو.

کۆکۆژی بۆچوچانی رۆژانه تاده‌گاته ئه‌و ئاسته‌ی له‌یاسادا پێی ده‌گوتریت (تاوانی رهمه‌وه‌یی).

سالی 1987 ده‌زگا تایبه‌ته‌کانی سه‌ددامی دیکتاتۆر که‌وتنه‌ ئه‌نجامدانی ئه‌و بریارانه‌ی ده‌یانویست گه‌لی کوردی پێ بیهێز بکه‌ن له‌ ده‌ستدانه‌ چه‌کو دژایه‌تی کردن به‌رژیم، بۆیه‌ فرمان ده‌رچوو بۆ نووسینگه‌ی کاروباری باکوور له‌پارته‌ی به‌عسی هه‌له‌ه‌شاو بۆ تا هێرشیان بکه‌نه‌ سه‌ر، به‌پشتگیری ته‌واوی هێزی ئاسمانی پالێشت بۆ هێزمه‌کانی سپا و هێزی گاردی کۆماری و به‌ریوه‌به‌رایه‌تی زانیارگری له‌شکرو به‌ریوه‌به‌رایه‌تی ئاسایشی گشتی له‌گه‌ڵ یارمه‌تی هێزی تایبه‌تی پێکهاته‌و له‌جاشی کوردو هێزه‌ نا‌کاواییه‌کان و کۆهێزمه‌کانی به‌رگری نیشتمانی و لیژنه‌ی پێشواریکهر له‌و که‌سانه‌ی ده‌مکه‌رنه‌وه‌ بۆ ژێر ده‌سه‌لاتی میری، گه‌روه‌ها لیژنه‌کانی تری ئاسایش و لیژنه‌ی به‌رمه‌نگاری چالاکیه‌کانی میمه‌لی، به‌ هاوکاری لیژنه‌ی به‌دو‌ا‌چوون بۆ ئه‌نجامدانی ئه‌و کاره‌ی ناونرا (پاکسازی لادئ) گوايه‌ بۆ قه‌ڵاچۆکردنی پێشمه‌رگه‌ چه‌کداره‌کانی کوردو خاوخیزان و لایه‌نگرانی ئه‌وانان. ئه‌وه‌بوو که‌وتنه‌ نه‌خشه‌که‌شێوان بۆ چۆنیه‌تی خۆئاماده‌کردن و دیاریکردنی پێداویستیه‌ی و ته‌رخانه‌کردنی توانای ماکی و مه‌تریالی. ئه‌وجا فرمانی ره‌ه‌شیان بۆ دا‌رشت و بنکه‌ی پشتگیریه‌یان بۆ دامه‌زران. تا به‌پێی فرمانی ژماره‌ 160 ی رۆژی 29 ی مارس 1987 گشت جۆره‌ ده‌سه‌لاته‌کانی ئه‌نجومه‌نی سه‌رکه‌ردایه‌تی شۆرشی هه‌له‌ه‌شاو سه‌باره‌ت به‌وه‌ریمه‌ به‌خه‌شرا به‌عه‌لی حه‌سه‌ن ئه‌لمه‌جه‌یدی ناسراو به‌عه‌لی شیمیاوی سه‌ره‌پشک کرا بۆ ده‌سه‌لاتی ره‌ها، واته‌ پێویستی نه‌کردوه‌ پرس به‌ هه‌یچ‌لایه‌ک بکات. بۆوجه‌ی تایبه‌ت بۆ عه‌لی حه‌سه‌ن ئه‌لمه‌جه‌ید دیاریکرا تا بتوانێت گشت خه‌رجی چالاکیه‌کانی ئه‌مه‌فال دا‌بینکات بێ گه‌رانیه‌وه‌ بۆ شالیارگه‌ی دارایی یان گه‌نجینه‌وه‌ ده‌زگا کۆنترۆلییه‌کانی ولات.

خودی دیکتاتۆر وشه‌ی (الأنفال) ی کرد به‌ ناو بۆ ئه‌وه‌یه‌ر‌شانه‌ی ویستی ئه‌و ئاره‌زو‌هی له‌ناو میثه‌کو و یژدانیدا قه‌تیه‌سا‌و‌بوو پێ ب‌خاته‌گه‌ر بۆ قه‌لاچۆکردنی کۆمه‌لیک مرۆفی بێچه‌کی ئه‌وتۆ، نه‌توانای به‌رمه‌نگاری رژیمیان هه‌بووه‌ نه‌ راگرتی هێزه‌ چه‌کداره‌که‌ی، نه‌ هه‌یچ‌یان پێده‌کرا بۆ گۆڕینی ئه‌و چاره‌نووسه‌ی چاره‌روانی ده‌کردن، چونکه‌ ئه‌وان که‌وتبوونه‌

ژێر ده‌سه‌لاته‌ به‌زه‌یی رژیم و هێزو توانا‌که‌ی. به‌پێی ئه‌و پێوه‌ره‌ ده‌توانین بلێین تاوانباران ئه‌و تاوانه‌یه‌یان له‌به‌ر چه‌نده‌وه‌یه‌کی چه‌په‌ل هه‌لی ئه‌مه‌یان قۆستوه‌ته‌وه‌ که‌ تاوانلیکراوانی که‌سانی بێتوانان، واته‌ قوربانیی بێ هێزو ده‌سه‌لات بوون و ملکه‌چ له‌بن ده‌سه‌لاتی ئه‌وه‌یه‌زه‌ پرچه‌که‌ی رژیم که‌ به‌و ده‌قه‌ره‌دا بلا‌بوونه‌وه‌ بۆ ئه‌نجامدانی فرمان. ئه‌وه‌ده‌قه‌ره‌ی بریاره‌را ببنێته‌ هه‌ریمه‌کی ئۆپه‌راسیۆنی له‌شکری و فرمانی ئاسایی سه‌پینه‌را به‌سه‌ر دانیه‌شتووانیدا.

تاوانکاران هه‌رچی له‌توانایاندا بوو به‌کارده‌هێناوه‌ تا بتوانن به‌و تراژیدیابه‌ زۆرتین زیان بگه‌یه‌نن به‌مه‌زنترین چینی کۆمه‌لی کوردی.

ئه‌گه‌ر ئه‌و هۆیه‌ی بۆ سه‌ددام ببوو به‌هاندەر بۆ چاره‌سه‌رکردنی کیشه‌که‌ به‌ه‌شیه‌یه‌ تۆله‌ به‌سه‌نێته‌وه‌ له‌ که‌سو‌کاری پێشمه‌رگه‌و ئه‌وانه‌ی یاخی بوون له‌ رژیمی دیکتاتۆر. به‌هانه‌ ئه‌وه‌ چیه‌بوو که‌ ئازووقه‌و کۆمه‌کو یارمه‌تی بری ته‌نه‌اته‌ له‌مه‌ندالی ساوا و پیرو ژنانه‌ی ده‌رکه‌وت هه‌یچ په‌یوه‌ندیان به‌ جه‌نگاو مه‌رانه‌وه‌ نه‌بووه‌.

ئه‌گه‌رچی له‌قورئاندا هاته‌وه‌ ده‌لێت ((ئه‌وه‌ی دینه‌ سه‌ره‌ر بۆخوی دینه‌ سه‌ره‌ر # ئه‌وه‌یه‌شی رێزیرکات رێی به‌ره‌وه‌دۆزه‌ ده‌بێت # باری هه‌یچ باربوویه‌ک نا‌چیه‌ سه‌ر باری که‌سیتر # نه‌شکه‌نجه‌ده‌ر نین که‌ پێغه‌مه‌به‌ریکتان بۆ ره‌وانه‌ ده‌که‌ین))¹⁵، به‌لام سه‌ددامی دیکتاتۆر له‌ ئاستیکدا نه‌بوو له‌وه‌قانه‌ی قورئان بگات که‌ له‌ کوشته‌خانه‌و گرووخانه‌ مرۆفانه‌کانیدا به‌کاری ده‌هێنا.

ئه‌مه‌فال به‌کێکه‌ له‌سووره‌ته‌کانی قورئانی پیرو، دیکتاتۆر ده‌یویست به‌ مه‌ردوم راگه‌یه‌نێت که‌ خودا فرمانی داوه‌ به‌و بریار بۆ کوشته‌نی ئه‌وانه‌ ده‌رکات. هه‌روه‌ک خودای مه‌زن فرمانی داوه‌ته‌ ده‌ست بگه‌ریت به‌سه‌ر کالاه‌و بووه‌که‌یاندا. واته‌ به‌پێی فرمانیه‌کی خوداوه‌ندی ئه‌و بێتوانانه‌ له‌ژیان ده‌سه‌رنه‌یه‌وه‌.

¹⁵ - ((مَنْ اهْتَدَى فَإِنَّمَا يَهْتَدِ لِنَفْسِهِ* وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا* وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى* وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى تَبْعَثَ رَسُولًا)) وه‌رگیز

فهرمی و بنكههكانی تیمی بهرگری میلی دور لهشونینی نیشتهچیوونی خویان بهندهمکران، و کالاکانیان داگیردمکردن.

لهتویی هیله سهرتاییهکانی پیش چالاکییهکانی نهنفال، عهلی شیمیایی که بهرپرسی گشتی لهشکریوو، فرمانی دهرکرد بۆ بهکارهینانی چهکی شیمیایی قهدهغهکراو. نهوجا به بۆردومانی دۆلی باليسان و شیخوهسانان و باشووری رهواندز دهستییهکرا بهجۆریک بۆمب که سهری شیمیایی ههنگرتوه. لهوهدا سهرتیپو سهرلهشکرهکان ههنگیز دوولاییان نهکردوه له نهجامدانی فرمانهکهی عهلی شیمیایی بۆ بهکارهینانی گازی شیمیایی، که کارهکیان بووته هوی مهرگهساتی مرقانهیی و کوشتنی کهسانی سقیل که زۆریان به گازی شیمیایی مردن. 500 کهس لهوانهی بهگازی شیمیایی مردن گهینرابوونه نهخوشخانه، بهلام پزیشکو پیاوانی دهزگای ناسایش ناسناوی (ئهکهسانهی لهههولیزدا کوژران)یان لینابوون. ههروهها 300 لهش بهفرمانی دهزگای ناسایش گهینراونهته نهخوشخانه بهلهشی ههریهک لهوانهوه شوینی چهندن گولله ههجوو. تییاندا ههجوو چاویان به پارچهیهک پهرو بهسترابوو. ههرچی کاژمیرو پیناسه شتومهکی تاییهت ههجوو له تهرمان دامالرابوو، بۆیه لهباتی ناو نمره خراوته سهر تهرمهکانیان.

لهقوناغی پاکتاوییهکهی بههاری سالی 1987دا هیزهکانی پیاده به هاوکاری بلدۆزه 711 گوندی کوردییان تهختکرد. لهوانه 219 گوند لهدهقهری ههولیز، 122 له تهختاییهکانی سنووری گهرمیان و 320 گوند له دهقهری سلیمانی. لهدهقهری بیهدینانیشا 50 گوندی دهوک بوو.

له 10ی ئهپريلي 1987یشدا عهلی شیمیایی بهپنی بریاری سههدام فرمانی دهرکرد بۆ ژيانبرين له خزمانی پلهی یهکو پلهی دووی کهسوکاری چهکدارانی کورد. لهبهر رۆشنایی نووسراوی بهر یوهبهرايهتی ناسایشی ههریمی ئۆتۆنۆمی کوردستان ژماره 106309ی نهینی و کهستی که له 1ی مایی 1987دا دهرجوو لهمهر لهناویردنی کهسوکاری پيشمهگره، دهستکرا به کوشتنی دهیهها هزار کهسی بیئاوان ههر لهبهر نهوهی کورد بوون و پیاوکانیان لهگهڵ پيشمهگره بوو.

((بهناوی خودای خاوهن بهزهیی و بهخشنده # نهنفالت لیدهپرسن بلی نهنفال بۆخوداو پیغههمبهره خوداپهرستین ناشتی نیوانتان راگرن و که خاوهنباوهرن ملکهچی خوداو پیغههمبهرين)).

شیکهرمانی ئهو سوورمهتی وشهی نهنفالی تیدا هاتوو له خودی واتای ئهو وشهیهی نهنفال هاویر نین که خودا لهوشوتنهدا ناوی دینیت. ههندیکیان دهلین: تالانی دهگهینیت، ههیشه دهلین: واتاکه بهمجۆریه: هاوتلهکانت سهبارهت بهو تالانییهته لێ دهپرسن نهی موچهمهده نهو دهسکهوتانهی رۆژی بهدر خۆتو هاوتانت گرتوتواته بۆکی دهبیت، بلی بۆ خودایه پیغههمبهره.

عوباده ئین سامید دهلینیت: پیغههمبهره درودی خودای لهسهربیت، دهرجوو بۆ بهدرو رووبهرووی دوژمن بوونهوه؛ که خودا نهوانی بهزان تاخمیک لهموسولمانان دوویان کهوتن و کوشتنیان، و تاخمیک مانهوه بۆ پاراستنی پیغههمبهره درودی خودای لیبیت. ئهو تاخمهی دهستیان گرت بهسهر ئوردوگاو تالانییهکاندا؛ دوژمنانیان راونا تا نهوانستهی خۆدا بهزاندنی، کاتی گهرانهوه گوتیان: تالانییهکان بۆ ئیمه دهبیت چونکه ئیمه دوژمنمان راونا، خودا بهئیمه بهزاندنی. بهلام نهوانهی بۆ چاودیری له پیغههمبهری خودا "دروودی خودای لیبیت" مابوونهوه گوتیان: لهوهدا ئیوه لهئیمه مافدارتر نین، نهوه بهشی ئیمهیه. ئیمه پاریزگاری پیغههمبهرمان دهکرد درودی خودای لیبیت، تا دوژمن لهناکو هیرشی نهکهنه سهر. پاشان ئه تاخمهی لهشکرهکیان بهزاند، دهستیانگرت بهسهر تالانییهکانداو گوتیان: مافداریی ئیوه وهک ئیمه نییه. ئیمه کۆکهرموهو دهستبهسهرداگری نهوانهین. نهوجا خودای خاوهن شکو ئهو نایهتهی داگرت که دهلینیت: "نهنفالت لیدهپرسن بلی نهنفال بۆخوداو پیغههمبهره خوداپهرستین ناشتی نیوانتان راگرن و که خاوهنباوهرن ملکهچین بۆ خوداو پیغههمبهره".

رۆژ لهوای رۆژو لهگشتلایهوه سهر باز هیرشی دهکرده سهر گوندهکان و بهزۆر دانیشتوانی سقیلیان لێ رادهگوێزان. به فرمانی بهگیرهینانی نایاسایی له قهلاوی چۆلکراوی کۆن و دور، و لهسهر بازگه ئوردوگای تهلبهنگراو دا گیریان دهکردن. ههروهک زۆریان لهبهندیخانهی

هەروەها علی شیمیایی فرمانیکی تری دەرکرد بەوەی پێویستە ئێو بریندارانە بکوژرێن کە دژایەتی بەرژیمی سەددامیان لێ دەرەدەگەوت. ئێو فرمانە دەسبەجێ کەوتە گەڕ.

گوندەکانیان گەمارۆدا تا ڕێگە بگرن لە چوون و دەرچوونی نازوووقە. هەروەها ڕێگەیی ھاتوچۆی پێدەو تراکتۆرو ئۆتۆمبیلێشیان لێگرتن، ئێو جا گشت دانیشتوانی دەفەرەکیان ڕاگوێزا، گواپە لەبەر باری ئاسایشی. هەروەها نەخشەیان کێشا بۆ دەستنیانکردنی ئێو دەفەرەکانی کوشت و برین گرتنەبەر، بەوە کۆمەڵان کەوتنە ژێر دەسەلاتی یەکە سپایەکان و بریاری ھەستیری ئێوان.

لەنیوان 23ی فەبرووەری و 19 ماری 1988 قۆناغی 24 ڕۆژی نەفەلی یەک، دەفەری سەرگەڵو بەرگەڵووی گرتەو، و لەھەر خولەکیکدا یەک تاوان دەرکا. لێرەدا ناوھێنانی ژمارە بەپێویست نازانین چونکە بەوە چەواشەدەبین کە ژمارە ئێوان تێکەڵ دەبێت بە ژمارە گولەیی ئێو مووشەکھاویژانەیی سپا دەیگرە دانیشتوانی سەفیلی گوندەکان، و لێشاوی ئێو گولە توپانەیی ڤرۆکە دەستڕێژەکانی چەکی ڕیزو مووشەکھاویژ دەپێژان بەسەریاندا. ھەردەم ھەلیکوپتەریشیان بەسەر موو بوو.

لەنیوان 22ی ماری و 1ی ئەپرێ 1988 ھێرشێ شیمیایی بەرفراوان دەفەری قەرەداخی گرتەو. لەکاتیکیکدا ڕژیم زۆربەیی ناوچەکانی ناوھندی ئێو شاروچکەییەیی چۆلکردو دانیشتوانی لەکۆمەڵگە زۆرەملێکانی نەسرو زەراپەن کۆکردموو سەرباز دەستیانگرت بەسەر شارد، لە ئەنجامی بۆردومانێ شیمیایی زۆر لە جوتیاران بە ھەلمژینی ئەوگاژە شیمیاییە مردن کە بۆنی سیوی لێدەھات، بەسەریشیانەو مووشەکھاویژ ھەر ڕیزی کردوو. بۆردومان لەوتیوہ درێژەیی بوو تا گوندی دوکان. تەنانت مریشکو ئازەلی مائی و کێویش بێبەش نەبوون لە پارچە توپو مووشەکی وێل.

دانیشتوانی سەفیل لەترسی بۆردومان ئێو دەفەریان جێدەھێشتو ھەریەک لە ئەندامانی خێزان ھەندەیی توانیویەتی کالای لەگەڵخۆ ھەلگر تۆو. ھیزی چەکدار پێشیان لێگرتن و لەبەنەکانی زانیارگریدا کۆیان کردوونەتەو، پاشان لەیەکیان دابریون. گەنجەکانیان دەرانی بەرمو ڕێگەیی

نەھات کە تانیستایش نازانریت لەکوئییەو تەرمیان نەدۆزراوتەو، ئەوانەیشی باوەریان بەبریارێ لێخۆشیوونی ڕژیم کرد، کە بۆیان بوو بە تەلە، خۆیان بەدەستەو داو و کەوتنە بەر لێکۆلینەو. کێشەمان لەژمارەیی گیراواندا نییە بەلکو کێشە لەچارەنووسی ئەوانداپە کە ھێچ پاکانەیک نییە بۆ ئێو ھەلوئەستەیی ھێزەکانی ڕژیمی سەددام کە بەگولە کوشتوونی و تەرمەکانی لەگۆرگەلێکدا شاردووتەو تا ئێمەو نازانریت لەکوئین.

دەستپێکی نەفەل بەھێرشێ یەکە سەربازییەکان بوو بۆسەر گوندەکانی دەفەری گەرمیان لە 7 تا 20ی ئەپرێ 1988. پاش تێکدانی 120 گوندو سووتاندن، سەدەھا پیاو گیران و لەیەک بئەیک دیاریکراو کۆرانەو. ژمارەییکی زۆر لەدانیشتووی ئێو گوندانە سەرنوگوم کران، بەتایبەتی گوندەکانی (زەنگنە) کە ڕژیم لەو کوشتن و وێرانکارییاندا نازاری زۆری پێ گەیاندن، چونکە ھەر پیاویکیان لەو دەفەرەدا گرتبێت لەناوبراوە.

ھاوکات لەگەڵ چالاکی تاوانکارییە دەستەپارێزەکاندا کە بێگومان بەمەبەستی قەرزکردن، بۆ بێدەنگو لەسەرخۆ لەناوبردنی تەواوی گەلی کورد بوو، بە ھێرسێ یەکلەدواپەییکی نەخشە بۆ کێشراو، بەھۆی ھێزێکی جەنگسازێ پێچەکو ھێزمو، لەژێر بەھانەیی ئێو نەفەلی سەددامی دیکتاتۆر بەوشیوہی لێکیداو موو گشت بوو داراییان تالانکردن.

کەسانی زۆر لەوانەیی خۆیان بەدەستەو دا بەپێی ئێو بریاری لێخۆشیوونەیی ڕژیم دەریدەکردو بەناو کۆمەڵدا ڕوون و بلاودەکراپەو، لە ئۆردوگادا کۆکرانەو، چونکە بانگەواژەکان تەلەبوون بۆ بەناسانی سەربیرینی ئەوکەسانەیی خۆیان بەدەستەو دا، بریاری درۆبوو بۆ لەخستە بردنی کۆمەڵ. جا وەرە بڕوانە دژواری مەرگەسات لەچی ئاستێکداپە کە ڕژیم ھاوولاتی زەبوون لەخستە بەریت، یان ئێو دۆشداماوانە چۆن باوەریان بەو بارە دەرکرد بەخاوخیزانەو دەچوونە بەر ئێو تەلەیی ڕژیم. بێگومان ئێو داوانە بەگوێزەیی بۆچوون و پێوہی ڕێژمی دەزگاکانی زانیارگری و ئاسایش نراوتەو بۆ کوشتنی گشتیەکیک لەوانەیی دەستیان چەکی گرتووە. بەوبابەتی کوشتارە زۆر ژنیشی بەرکەوت، تەنانت دووگیانەکان و ئەوانەشی گرتەو کە بەچەکیان لەنامیزداو یان تێیاندا ھەبوو تازە مندالیان ببوو.

لەماوەی 3 تا 8ی مایس 1988دا لەدۆلی زابی خواروو ئەنفالی بە بۆردومانی شیمیایی دەفەرکە دەستیپێکرد. تیمەکانی دەرگای زانیارگری کەوتە گرتنی گەنجو لاوی تەمەن 15 تا 20 سالی هەڵهاتوو لەو بۆردومانە شیمیاییەو مێینهکانیان لێ دابڕین. ئەوەی کوژرا تەرمەکانیان شوێنەون کرا. ئەوەی مایە ناماژمیه، تەرمی ژمارە زۆر لەژنانی تەمەن جیاوازی ئەو دەفەر نادیارن.

شاخەکانی شەقلاوەش بێهەش نەبوون لە ئەنفال کە 15ی مای تا 26ی ئۆگۆستی 1988 گرتنیەو هیزمەکانی سپایان بەسەردا کشا. دانیشتووی زۆر لەو گوندانەیان راپێچ کرد کە هێرشێ شیمیاییان لەسەربوو. ژمارەیهکی زۆر لە دانیشتوانی بەگازی شیمیایی مردن و لەو ئەنجامەیدا ژمارەیهکی زۆر ئازەل کوژران. بەشێک لە دانیشتوانی سقیلی گوندی گولان خۆیانداوە بەدەستەو، بەگوێرە راپۆرت، زۆر لەوانە پێش ئەوان خۆیان بەدەستەو داو تانیستایش سەرنوگوم.

دواقوناغی ئەنفال لە دەفەری بێهیدیان 25ی ئۆگۆست تا 6ی سێتەمبەری 1988 بوو. لەو هێرشانە 14 تا 16 تیبی سپا کە بەشداربووانی دەگەشتە 12 هەزار سەربازو یەک بەتالیۆنی شیمیایی لەگەڵ یەکەکانی هیزی ئاسمانی و جاش، دەسپێک بە بۆردومانی خەست بوو، پاشان بۆمبارانی شیمیایی و هێرشێ هیزی چەکدار بەو دەفەرەدا بۆلەوونەو کەوتونەتە پشکنینی دێهات بێ دەستپاراستن و هیچ هۆیکە مأل بەمال دەیانپشکنی و بەدترترین شیوازەکانی ئەنفال کوشتاریان تیدا دەکرد، هەروەها تاخەمەکانی سەرباز بێزاون چۆن پۆلی گەنجانیان بە چاوبەسترای پێشخۆیان دەداو بێ دادگاو لیکۆلێنەو بە دەسپێژی گولە دیانکوشتن و لەچالێان دەنان، یان بە لۆری سەربازی (جۆری ئیفا) دەیانگواستەو بۆ شوێنی کۆکردنەو گۆرمپانەکانی کوشتن. لەئەنجامی گازی شیمیایی و برسێکردن و کەوتنە بەر زەبری ناھەمواری کەش و دۆخ و بێدەرمانی، زۆر لەو سقیلانە مردن. فرمانيان داو بە کوشتنی گشت ئەوچەکارە کوردانە خۆیان داو بەدەستەو، ئەگەرچی دەبوو بڕیارەکانی لێبوردن بیانگریتەو.

ئەو بێ لە ژمارەکانی لەوھەرتەدا بەبڕیاری فرماندەو بەتالیۆن تیبەکان و دەرگاکی زانیارگری سپا قەدەمکران. لەولاوہ ژمارە تریان دەنارد بۆ بنکە ئاسایشیەکان تا لیکۆلێنەو یان لەگەڵ بکەن، بەلام دژواری بار لەوھادیە کە نەزانین ئەوانە بەپێی کام رەوش دەدران بەئاسایش و هۆی راستەقینە چییە. بێگومان ئەو ژمارەیهش کرابوون بە دوو بەشەو. یەکەم پیاوانی دەستگیرکراویان ناردوو بۆ بەندیخانەو سەلمان لە بیابان و ئۆردوگاکی سپای میلیی تکریت، ژنەکانیش بۆ بەندیخانەو ژنان لە موسڵ و بەندیخانەو تەلەنکراو لەشوینانی تر، بەلام چارەنووسی ئەو ژمارەیهی مابوونەو نادیارە، چونکە ناویان لە لیستی ئاسایشی ئەو ھەرتەدا تۆمار نەکراو.

گومان لەوھدا نییە کە پۆیم بڕیاری لێبوردنی گشتی دەردەکرد. بەلام لەراستیدا دەبیت لێبوردن بەیاسایەکی کارا بۆمێردریت و ئەو پۆیمە بڕیاریدەریەتی پێوستە پێش گشتکەس خۆی ریزی لێبگریت. بەلام لێرەدا کارەکە زۆر نامۆ دەنویشت کە پۆیم پەنا بەریتە بەر فیل و تەلەکە تا میلیتە خۆی پێ گیرۆدە بکات و یاسا بکاتە ئامراز بۆ قەزەردیان. لە درێژایی مێژووی کۆن و نوێشدا رووبنەداوە پۆیمیک میلیتە خۆی لەخستەبەرت. بڕیاری لێبوردنیان بۆ دەرکات پاشان بە مەبەستی دەستگیرکردن و سەربڕین لێی پەشیمانیتەو. کارەکە ئەو دەسەلمێنیت کە خۆیان یاساکانی عێراقیان پێ پێشێلدەکرد، ئەویش بەهۆی چەوت بەکارھێنانی دەسەلات، یان ئەو ھەلی پلەوپایەیی سەددام بەهۆی ھیزە چەکارەکیەو بەکار دەھێنا بۆ تاوانەکانی کۆمەلکۆژی.

تاوانی کۆکۆژی پۆلەکانی گەلی کورد بڕتیبوون لەوہی لە کوشتخانەکانی ئەنفالدا سقیلو چەکداری ئەو گەلە وەکیەک دەکوژران. زەبرو زیانی زۆریش گەشت بەگیانی زۆربەیان، چەکی شیمیایی لەسەر ئاستی جیھان قەدەغەکراو دژ بەوان بەکارھاتو بەدەستی ئەنقەست دەخرانە ژێر بارودۆخی زۆر دژوار تا گشتیان بەتەواوەتی لەناوبەرن، یان ھەرنەبیت بەشێک لەوان.

ژمارەیهک مەوۆی زۆر بەندکران و راگوێزران و بەزەبر دوور لە شوێنەکانی خۆیان نیشتەجێ کران. سەرباری ئەوانەیش ئازادییان لی زەوت

کراوه به پێچهوانه‌ی بنه‌مای ڕه‌وشه‌ یاساییه‌کانی نێونه‌ته‌وه‌یی، بێبه‌ش کراون له‌ ته‌نانه‌ت که‌مترین مافه‌کانی م‌رو‌ف‌و توشی مهرگه‌ساتو به‌دکاری جو‌راو‌جو‌ری نام‌رو‌ف‌انه‌ بوون له‌ گ‌رتو‌وخانه‌ی ه‌یچ‌و‌ره‌ مافی م‌رو‌ف‌یان تێدا نه‌بوو، تێیاندا پیاو‌متی له‌م‌رو‌ف‌ داده‌مال‌را. له‌و‌ایشه‌وه‌ گ‌وندو باخه‌کانیان ته‌خت ده‌ک‌را. ڕوانییه‌ پێناسه‌ی که‌سایه‌تی ه‌هر له‌سه‌ر‌پێ بوو. گ‌هر گ‌ومان له‌هه‌چ‌ک‌س بک‌رایه‌ په‌یوه‌ندیی یوه‌ به‌ چه‌ک‌دارانه‌وه‌، پیاو‌انی ڕژیم راپێچ‌و ب‌زی ده‌کردن به‌جو‌ریک که‌س چار‌منو‌سیان نه‌زانیت.

ه‌یرشه‌کانی ئەنفال به‌جو‌ره‌ درێژه‌ی بوو بۆ گیان‌کێشانی س‌ق‌یلی کورد تا مانگی جوونی 1989. له‌و‌ماوه‌یدا دیک‌تات‌ور ز‌و‌ر ت‌او‌انی ت‌ری ئەنجام‌دا به‌ پ‌ا‌پ‌ش‌ت‌و فر‌مانی ر‌اس‌ته‌وخ‌وی فر‌مانده‌ی گ‌شتی له‌ش‌کر ع‌له‌ی ح‌سه‌ن ئه‌لمه‌جید، نام‌رازه‌کانی ئەنجام‌ده‌ری و‌م‌ک ک‌ۆه‌یزه‌کانی گ‌اردی ک‌ۆماری و ده‌زگاکانی زانیارگری و ده‌زگا پ‌شت‌گیریه‌کانی تر بۆ ک‌وش‌تنی سه‌ده‌ها ه‌زار س‌ق‌یلی بێتاوان، که‌ تێیدا چه‌کی له‌سه‌ر‌ناستی جیهانی قه‌ده‌غه‌ک‌راو به‌کار ده‌هات، و‌م‌ک ج‌ه‌کی ش‌یم‌یایی و گ‌ازی ژه‌ه‌راوی. ه‌ه‌روه‌ها ک‌وش‌تن و له‌سه‌داره‌دانی چه‌ک‌دارانی کورد که‌ ز‌و‌ریان بێ‌دادگاو لێک‌و‌لێنه‌وه‌ بوو. ه‌ه‌رو‌م‌ک بێ‌دادانه‌ ده‌ستیان‌گ‌رت به‌سه‌ر گ‌شت ک‌ال‌او بو‌هی دانیش‌ت‌و‌وانی ئه‌و‌گ‌وندانه‌ی چالاکییه‌کانی ئەنفال گ‌رت‌تیه‌وه‌. باخیان ته‌خت ده‌کردو خانووه‌کانیان وێران ده‌کردو گ‌شت ئ‌ا‌ژم‌لی ک‌ی‌وی ئ‌ه‌و ده‌قه‌رانه‌یان ک‌وش‌ت، دانیش‌ت‌و‌وانی س‌ق‌یلیان گ‌رت‌و راگ‌و‌یز‌رانه‌وه‌ بۆ گ‌رت‌نگ‌ه‌و ب‌ن‌که‌و قه‌ل‌ای دیاریک‌راو. ز‌و‌ریان له‌هاو‌و‌لاتییان ک‌رد‌و‌وه‌ پێناسه‌ی نه‌ته‌وه‌یی خ‌و‌یان ب‌گ‌و‌رن‌و خ‌و ب‌که‌ن به‌ ع‌ه‌ره‌ب.

سه‌ر‌ئه‌نجام زانیارییه‌کان ده‌ریان‌خ‌ست که‌ ژماره‌ی ک‌و‌ژ‌راو و سه‌ره‌نگه‌م ک‌راوان گه‌یشه‌ 182.000 که‌س، و وێران بوونی 4.000 گ‌وندی ک‌وردی به‌شی ز‌و‌ر له‌وان له‌گ‌ه‌ڵ زه‌وی ته‌خت‌ک‌راو ئ‌ه‌و به‌شه‌ی شوێنه‌واری ما‌بو‌و، که‌ل‌کی ژانیان لێ برابوو، و‌ا پ‌اش وێنه‌ گ‌رت‌نیان بۆ‌ئ‌ه‌وه‌ی ب‌ک‌ری‌نه‌ به‌به‌ل‌گه‌، چاک ک‌راوه‌ته‌وه‌و بو‌ونه‌ته‌وه‌ به‌ شوێنی ژیان.

ده‌بینین ر‌یک‌ه‌وت‌ن‌نامه‌ی نێونه‌ته‌وه‌یی تایبه‌ت به‌ ر‌یگ‌رتن له‌تاوانه‌کانی ک‌ۆک‌و‌ژی (جینۆساید) و س‌زاکانی که‌ به‌بر‌یاری ک‌ۆمه‌له‌ی گ‌شتی نه‌ته‌وه‌ یه‌که‌گ‌رت‌و‌وه‌کانی ژماره‌ 2670 له‌ 9ی دیسه‌مه‌ری 1948 و له‌ 12ی

ج‌ه‌نیو‌م‌ری 1951دا که‌وته‌ به‌کاره‌ت‌یان، پ‌اش په‌سه‌ند‌کرد‌نی گ‌شت لایه‌نه‌کان که‌ ع‌یراق یه‌ک‌یک بوو له‌وان. ئ‌ه‌و نام‌رازی داده‌ بۆ دادگایی کرد‌نی ئ‌ه‌و ک‌رد‌ارانه‌ی ده‌ینه‌ ه‌وی ت‌او‌ان. چون‌که‌ ت‌او‌انی ک‌ۆک‌و‌ژی به‌جو‌ره‌ ت‌او‌انه‌ ده‌ژم‌یرد‌ریت که‌ به‌ئ‌اره‌زوو ک‌راب‌یت له‌د‌وخ‌یک‌ی مه‌تریالیدا بۆ له‌ناو‌برد‌نی گ‌شت یان به‌ش‌یک له‌ ک‌ۆمه‌لی نیش‌تیمانی، ر‌ه‌گ‌ه‌زی، ر‌ه‌چه‌له‌کی یان ئ‌اینی، ئ‌ه‌گ‌ه‌رچی له‌کاتی ئ‌اشتیدا ڕووب‌دات یان کاتی ج‌ه‌نگ، ه‌هر به‌تاوانی نێونه‌ته‌وه‌یی ده‌ژم‌یرد‌ریت. ئ‌ه‌و‌جو‌ره‌ ت‌او‌انه‌ ڕه‌و‌ره‌وه‌بیانه‌ی ناو‌ن‌ران (ک‌وش‌تاری ئەنفال) ک‌وت‌ومت له‌وانه‌ن که‌ به‌نده‌کانی ئ‌ه‌و بریاره‌ نێونه‌ته‌وه‌یییه‌ لێ‌ده‌د‌و‌یت. به‌پێی پ‌یوه‌ری یاسای نێونه‌ته‌وه‌یی و گ‌ریه‌ندیی ر‌یک‌ه‌وت‌ن‌نامه‌کانی ه‌ه‌روه‌ها به‌پێی یاسای نیش‌تمانی، ئ‌ه‌و‌جو‌ره‌ ت‌او‌انانه‌ به‌ ت‌او‌انی ر‌ام‌یاری نا‌ژم‌یرد‌رین. ده‌ک‌ریت دووی ت‌او‌انبارانی ه‌ه‌له‌ه‌ات‌وو ب‌که‌ون ته‌نانه‌ت بۆ ده‌ره‌وی ع‌یراق که‌ پ‌یو‌سته‌ به‌پێی ئ‌ه‌و ده‌قه‌ خواستی ع‌یراق به‌پ‌ن‌ر‌یت‌ه‌ دی بۆ و‌ده‌سه‌دان‌ه‌وه‌ی ت‌او‌انباران تا به‌پێی یاسای ع‌یراقی و ر‌یک‌ه‌وت‌ن‌نامه‌کانی نێونه‌ته‌وه‌یی له‌دادگا تایبه‌ته‌کانی ده‌وله‌تی ع‌یراقدا به‌پێی ده‌قی به‌ندی 6 له‌بر‌یاری ناو‌براو دادگایی ب‌ک‌رین له‌سه‌ر ت‌او‌ان‌یک له‌ ئ‌ه‌قاری ئ‌ه‌وداو له‌سه‌ر خاکی ئ‌ه‌و ڕووب‌داییت، تا له‌چوارچ‌ۆیه‌ی ده‌سه‌لاتی یاسادا ده‌ست‌دار‌یتی شوێنه‌واری ب‌چه‌س‌پ‌ن‌یت. خ‌و ئ‌ه‌گ‌ه‌ر پ‌ر‌ۆسه‌که‌ به‌جو‌ره‌ سه‌ره‌نگ‌ریت ئ‌ه‌وا ده‌ک‌ریت ک‌یشه‌که‌ ڕووب‌ه‌رووی دادگایه‌کی س‌زایی نێونه‌ته‌وه‌یی تایبه‌ت به‌و لایه‌انه‌ ب‌ک‌ری‌ته‌وه‌ که‌ پ‌ر‌وت‌ک‌و‌لیان له‌گ‌ه‌ڵ م‌ۆر‌ک‌رد‌وو باوهریان به‌ ده‌سه‌لاتی به‌خ‌ش‌یوه‌.

ده‌رچ‌وونی یاسا له‌پ‌ناو به‌رژم‌ه‌ندی گ‌شت‌پ‌ادایه‌، و گ‌ر‌نگ‌ی سنو‌ردار‌کرد‌نی ده‌ست‌دار‌یتی یاسای س‌زایی له‌مه‌ر کات، له‌ت‌وی بنه‌مای به‌ره‌ود‌وا کار‌نه‌کرد‌نی یاساو چوارچ‌ۆیه‌ی ده‌ست‌دار‌یتی ئ‌ه‌م ڕه‌وشه‌ی یاسای س‌زاییدا ده‌ر‌ده‌که‌و‌یت. به‌لام له‌مه‌ر ئ‌ه‌و‌تاوانه‌ ڕه‌و‌ره‌وه‌بیانه‌ی له‌بر‌اب‌رد‌ودا ڕووب‌اند‌اوه‌ بێ چ‌هند‌و‌چ‌ۆن ده‌که‌ونه‌ به‌ر ده‌سه‌لاتی یاسای نوێ. خ‌ومه‌تاوان‌یشی ه‌هر به‌هه‌مان چ‌ه‌شن ده‌ب‌یت، بۆیه‌ ده‌قی به‌ندی (4) له‌یاسای س‌زادان به‌مج‌ۆره‌ی ده‌سه‌پ‌ن‌ن‌یت:

((ده‌سه‌لاتی ئ‌ه‌م یاسا نوێیه‌ ئ‌ه‌و ت‌او‌ان‌کار‌بیانه‌ ده‌گ‌ری‌ته‌وه‌ که‌ پ‌یش کار‌اب‌وونی ڕووب‌اند‌اوه‌، و‌م‌ک ت‌او‌انه‌کانی ڕه‌و‌ره‌وه‌یی و در‌ژ‌مت‌او‌ان. یان‌یش

تاوانە نەرىتتەكانى لەشێوەى تۆلەدا ئەنجام دەدرێن. لەياسای نویدا ئالوگۆر بەسەر ئەرەوشانەدا ھاتووە کە تايبەتەن بە فرەتاوان يا دووپاتبوونەوى تاوان، و دەستدارى دەبێت بەسەر گشت ئەرەوشە تاوانەى تاوانکار لەئاستى دووپاتکردنەوى يان چەندپاتکردنەوىدا بوو، ئەگەرچى پێش کارابوونىش روويدابێت).

ھەرەك لەتوێ دەقى رەوشە گشتیەكانى ياسای سزای بەشى پێنجھەم لە ياسای داگا سزاییەكانى عىراقیدا ھاتوو:

بەندى 17

يەك - ئەگەر دەقیكى ياسایی لەتوێ ئەرەياسای ئەرەوشانەى لەسەر روشنای ئەرەچوون نەبێنرا، ئەرەپشت دەبەستريت بە رەوشە گشتیەكانى ياسای سزای تاوانبارکردنى ئەرەتاوانبارانەى دەقى ئەرەياسایانەى خوارمە دەیانگرتەو:

ئا - بۆ ماوەى نێوان 17 / 7 / 1968 تا 14 / 12 / 1969 ياسای سزای بەغدادى بۆ سالى 1919.

ب - بۆ ماوەى نێوان 15 / 12 / 1969 تا 1 / 5 / 2003 ياسای سزای (111) بۆ سالى 1969 کە تاسالى 1985 يش کارابو (چاپى دوو).

ج - ياسای سزایى سپا ژمارە (13) بۆ سالى 1940 و رەوشى دادگایی سپا ژمارە (44) بۆ سالى 1941.

دو - بۆ شیکردنەوى بەندەكانى (11) و (12) و (13) ئەرەياسای، دادگا و دەستەى پێداچوونەو دەکارن پشت بپەستن بە رەوشەكانى دادگای نێونەتەو.

س - رەوشەكانى ياسایی سزایى کارا دەمین تا ئەرەئاستەى دژنەن بە رەوشى ئەرەياسای پاپەندى بە ياسا نێونەتەوئەرەياسای لەمەر ئەرەتاوانەى دەسپێدرین بەدادگا بۆ سەپاندنى رەوشى تايبەت بە خوشبوون لە بەرسپارىتى سزای.

چوار - ئەرەتاوانەى ناویان لەدەقى بەندەكانى (11) و (12) و (13) و (14) ئەرەياسایەدا دین بەر رەوشى كۆنیتى خوازخەر ناکەون بۆ داخوژى سزایى سزاكانیان.

لەپاش ئەرەبریارە، بریارىکتر دەکرە بە ژمارەى 2391 لە 26 ئۆفەمبەرى 1968، لە 11 ئۆفەمبەرى 1970 يشدا کەوتە کار، تێیدا ریکەوتن لەمەر بەسەرئەرەچوونى تاوانى دژمەرۆق و تاوانەكانى جەنگ و تاوانى کۆکۆزى، گۆنەدەنە کاتى روودان، واتە ئەرەتاوانە ھەرچەندە کۆن بووبن ھەر بەسەر ناچن.

ھەرەوھا کۆمەلەى گشتى نەتەرە یەگرتووەکان بە بریارى ژمارە 3074 ی رۆژى 3ى جەنەورى 1973 و لاتان پاپەند دەکات بە بۆیە کێرانەوى تاوانبارانى ئەرەچۆرە تاوانکارییە و لاتان کاتى کۆکردنەوى زانیارى بپەشتگیر و ھاوکار بۆ یەکو ھەرگیز نەبەنە دالە بۆ کەسێک ھۆى راستەقینە ھەبێت بۆ گۆمان لیکردن لەوى ئەنجامدەرى ئەرەچۆرە تاوانە بوون. بۆیە نابێت ھێچ چۆرە پارێزبەندى ياسای بۆ ئەرەتاوانکارانە دا بین بکريت، وەك وەرگرتنى لەشێوەى پەنابەرى رامیارى. يان ئەرەبۆ بکەن بە بەھانە کە گوايە ھەندیک لەوان ئەرەپێناسەى خۆیان گۆرپە کە کاتى ئەنجامدانى تاوان يان کاتى بەشداربوون لە پرۆسەى تاواندا بوویانە.

لەسەر ئەرەکوشخانە مەرۆقییە دیاردەو بەلگەو دیکۆمیتى زۆر کۆبوونەو راستى روودانى تاوانەکان دەسەلمێن و لەکاتى لیکۆلینەویشدا گشت لێپرسراوینى سەرئەرەبەکان کەوتنە روو، ھەرەك شۆینى بەشیکیش لەو گۆرە بەکۆمەلانەى تەرمى قوربانىیانى تێدا بوو لای دەستەى لیکۆلینەو ئاشکرا بوون و دەستنیشان کران و تەرمەکان ناسرانەتەرە.

ئەرەبەردەست کەوتن بۆ پرۆسەى لیکۆلینەو بریتیبوون لە کاسیتى دەنگو وینەو بریارەكانى خودى سەددام و ئاگادارى نوسراو، دەمى و تەلمەقونییەكانى لەمەر درێژدان بە پرۆسەى ئىمغال و سپاردنى لێپرسراوینى راستەوخۆ بە تاوانبار عەلى حەسەن ئەلمەجید. ھەرەوھا دانپێدانانى روون و ئاشکرای ژمارەىک لە خودى تاوانباران کە دەزگای لیکۆلینەو باومەرى بەخشى بمانەى لەلای ھەندیک تاوانبار و دیدەر و زیانلێکەر و تاوان و دادیارانى مافى کەسایەتییەو ئاشکرا بوو. ئەرەبۆ بە راستبوونى

پنکها تهی دادگای تاوانهکانی به‌لای عراقی به‌پیی خودی دستووری عراقی بووه، و دستدارینتی تاییه‌تکرا تمها به روانینه تاوانکاریه‌کانی کوکوژی و تاوانه‌کانی دژمروؤو تاوانی جهنگو پیشیلکاری یاسا‌کانی عراقی. میکانیزمی کاره یاساییه‌کانیش سنووردارکرا به پهمرکردنی دهقه یاساییه‌کانی رموشی دادگای سزایی، پی‌که‌پنانی دهسته‌ی هه‌لسه‌نگینهر بۆ پنداجوونه‌وی بریاره‌کانی دادگاو ئهو سزایانه‌ی ده‌یسه‌پیننیت. هه‌روه‌ها ده‌ستیشانکردنی روشی کارو کۆشش بۆ و ده‌سته‌پنانی بملگه‌نامه‌ی تاییه‌ت بهی دادگایه‌ی بلاوکره‌وه‌ی له‌روژنامه‌ی فهرمی رۆژی 18 ی نوچه‌مهری 2005 پابه‌ندبوونی ئهو دادگایه‌ی دهر‌دمخات به دهقی بنه‌ماکانی یاسای رۆژو ده‌یانخاته‌ی ریزی دادگا رموشی و سزاییه‌کانی عراق و دستیار ده‌بیت له روانینه‌ی جوړیکی تاییه‌تو سنوورداری تاوانو زهمینه‌ی کاری ئهو دادگایه به‌گوێزه‌ی یاساو رموشه یاساییه‌ی گنشینیه‌کان. ئه‌گهر ده‌قیکی یاسایان له یاسایه‌دا به‌دینه‌کرت ئه‌وا پتویه‌سته به‌گهرینه‌وه بۆ دستداریتی ئهو یاسای سزایی به‌غدادیه‌ی ماوه‌ی پیتش ده‌سته‌کاربوونی یاسای سزایی ژماره 111 بۆ سالێ 1969 کارابوو. هه‌روه‌ها یاسای سزایی سپا ژماره 13 بۆ سالێ 1941. بۆ توێژینه‌وی باریک له‌رموشه‌کانی یاسا ده‌توانن پشت به ده‌ستداریتی یاسا سزاییه‌ی نوێنه‌وه‌یه‌یه‌کان به‌هستن.

سەبارەت بەو تاونکارییە ڕەزەرمییەکانی دەبوو بەپێی یاسا دابەشکەری
بۆ چەندین پێڕسە، ڕەوشی 32ی تاییەت بە فرەتوان لە بنەمای
کارڕاڤیکۆ و کۆکردنەوەی بەنگە ی تاییەت بە دادگای سزایی عێراقی بالا،
دادگا پابەند دەکات بەو ی ئەگەر سزای فرەتوان بێسێنن بەسەر یەکیک لە
تاونباراندا پێویستە بگەرێنەو بۆ بەندی 132 لەڕەوشی یاسا سزاییەکانی
ژمارە 23 بۆ سالی 1971 کە ڕێدەدات تاونکاری بە پتر لەیەک تاونی

ئەمەى پەىرەىيان كىروە بەگۆىرەى دەستىارى ياساى سزاىو بەىى شۆىنەوارە. بەشۆەىەكى گشتى لە ياساى سزاىىدا خودى شۆىنەوار دەستىارىبەكە دىاردەكت. چونكە تاوانكارىبەكان لەناو عىراقدا رووبانداه، كە ئەمە زەمىنە خۆشكەمە بۆ سەپاندنى دەسلەتەى دادگا بەىى ياساى سزاى كە پوختو گونجاو لەگەل رەمشەكە. واتە ئەم رەمشەى بە هاواىهنگى دارىزراو، چونكە ئەم كىردەوانەى بوونەتە هۆى تاوان ئەگىرچى تەنها يەك تاوانكارى بووبىت يان زۆر، گىنگ ئەمەىە لەسەر خاكو هەرىمى ئەم دەولەتە رووبداه.

له‌یاسای سزاییدا ده‌کښت، ده‌قه‌کانی به‌ندی 11ئو نه‌و یاسایه به‌سهر که‌سانیکدا ناسه‌پښت که خاوه‌ن جوړیک له‌و پاریز به‌ندیان به‌ن ریکه‌وتنه‌نامه نیونه‌ته‌وه‌یه‌کانو یاسای نیونه‌ته‌وه‌یی یانیش نیشتیمانی بریاری له‌سهر داوه‌ن. ئه‌وه به‌ده‌ر که‌ر دنیکه سهر وکو ئه‌ندامانی ئه‌نجومه‌نی سهر که‌ر دایه‌تی شوړشی هه‌له‌وه‌شاوه‌، ئه‌ندامانی ئه‌نجومه‌نی نیشتمانیش ده‌گر یته‌وه له‌سهر گشت‌جوړه دربرینو پښتیاره‌کانی کاتی کار که‌ر دنیان. به‌لام یاسای نیونه‌ته‌وه‌ییو ریکه‌وتنه‌نامه نیونه‌ته‌وه‌یه‌کان ده‌ستیار یتی یاسای سزایی له‌مه‌ر تاوانه‌کانی کوکوژی روه‌و ده‌کات بو سه‌پاندنی به‌سهر گشت یه‌کیک له‌وان بی جیاوازی باری فره‌می، چی سهر که‌ر ده‌ بووبیت یان کار مه‌ندی فره‌می. وه‌ک به‌هه‌چ جوړیک لږ سهر او یتیو پله‌ی فره‌می تاوانی سزایی لانا‌بات، نا‌کر یت بیته‌وه‌یش بو سوو که‌ر دنی سزا. هه‌روه‌ها ئه‌و تاوانه‌کار بیانه‌ که‌ تر سئانگیزو هه‌ره‌شه‌ئامیزن بو‌سهر مرو‌فایه‌تی نه‌ به‌سهر چوونی کات ده‌یسر یته‌وه نه‌ به‌ر ره‌وشی به‌سهر چوویی خواز خهر ده‌که‌وت.

بهیڙی ئه‌وبنه‌مایه، له‌دارش‌تنی ده‌قی (برگه‌ی 3 له‌به‌ندی 15) ی یاسای دادگای سزایی عراقی، باری پێشه‌فرمه‌یه‌که‌ی تاوانبار نه‌کراوه‌ به‌هۆ به‌رێزیه‌وه‌ له‌ سزای ده‌ربازبوون له‌ سزای یانیش سووک‌کردنی، ئه‌گه‌رچی تاوانبارمه‌که‌ سه‌روکی ده‌وڵه‌ت یا ئه‌ندامی ئه‌نجومه‌نی سه‌رکرده‌یه‌تی شوێرش، یانیش سه‌ره‌ک شالیاران یان ئه‌ندامی ئه‌نجومه‌نه‌که‌ی بووبه‌ت یان ئه‌ندامی سه‌رکرده‌یه‌تی

پارتی بە عەس. ئەوان بۆیان نییه ئەو بکەن بە بەهانه بۆ دەر بازبوون لەو کارانهی بوونەتە هۆ بۆ تێوەگەیشتن، تاوانەکانی دژەمرۆف، تاوانی جەنگ و تاوانی پێشێلکردنی یاسا عێراقییەکان.

ئەوێ شایانی وەبیر هێنانەوهی، یاسای سزایی نۆڤەتەوهی لە دەقی بەندی ژماره 27 ی رەوشی بنەرەتیدا پابەند بوو بەو بنەمایە. دادگای سزای نۆڤەتەوهی ناکەوتە بری دادگای نیشتمانی، چونکە ئەو تەواوەکی دەسلەتە بۆ دادگای سزایی نیشتمانی تا ئەو ئاستە دادگای نیشتمانی توانا نازەووی هەبێت بۆ ئەنجامدانی پرۆسەی دادخوازییەکان بەپێی پابەندی یاسای نۆڤەتەوهی. وەک ئەوێ دادگای سزای عێراقی پابەند بوو بە نازەووی دەقی بەندی (17 - یەک) لە یاساکی دادگا.

بەپێیە لەسەرەوه لێدوان، پاش تەواو بوونی کارەکانی دەزگای لێکۆڵنەوه لەمەر پرۆسەی ئەمفەل (کۆکۆژی ئەمفەل) و دانیابوونی دادوەری لێکۆڵنەوه بەوێ دیاردەو بەلگە تەواو و دەست هاتوو بۆ رەوانەکردنی تاوانبار سەددام و عەلی حەسەن ئەلمەجید و تاوانبارانی تر بۆ دادگای سزایی عێراقی تایبەت، بریار دەدات بە رەوانەکردنی دۆستەکان بۆ ئەوێ دادگایی بکەن بەپێی دەقی بڕگە چوار لە بەندی 18 ی یاسای دادگایی پێشئەستور بە بڕگە (ب) لە بەندی 130 ی یاسای رەوشی دادگا سزاییەکان.

لەکاتی بەرێوەچوونی پرۆسەی دادو پرس و وڵام لەگەڵ تاوانباران ئەو بەلگە هاتنەدەست کە راستی روودانی کردەوێ تاوانباران دەسلەمێن و لەگەڵ پڕنارەزوو بوونی ئەوان لە ئەنجامدانی پرۆسەی کۆکۆژی و تاوانە چەلەکانی دژەمرۆف کە بەدەستی ئەنقەست کەوتوونەتە کوشتنی بێدادگایی، بەندکردنی نایاسایی، راگۆزێزان بەشیوازی نازەووشی، دوورخستەوه، لێکدان و ئەشکەنجە. واتە ئەو جۆرە تاوانکاریانە گشتی بەشیوازی سێستیماتیکی بوو و لەشۆینی جیاچاو بەنیازی پێشکات و ئەخەشەبۆکێشراو ئەنجامداران. خودی عەلی حەسەن ئەلمەجید لەبەردەم دادگادا دانی بەوەدان و لەکاتی وتووێژی دادگایی لەسەر ئەو بەلگە چەندین جار دووپاتیکردەوه کە ئەو لێپرسراو گەر هەلی تری بۆ هەلکەوتیت لەو جۆرە کردەوانە بەو لاهە هیچ جۆرە هەلوێستی تری نابێت و هەر ئەوانە

دەکاتەوه کە ئێستا لەسەرێان دادگایی دەکەیت. دیارە مەبەستی گشت کردەوێکانی بۆ تەواو قەلاچۆکردنی گەلی کوردستان بوو بەو شیوازی لە بەلگەنامەکاندا هەن کە دادیاری گشتی خستێه روو.

نوسراوێ فەرەمی و بروسکەو نامەوێ باوەرپێکراوی زۆر نیشاندان گشتیان مایەوێ پێشپێستەن چونکە مەرجی یاسایی ئەوتیان تێدایە پێوستن بۆ سەلماندنی خودی بەلگەنامەو نازەوکیان و راستی دەرچوونیان. هیچیک لەتاوانبارو بریکارەکانیان بەناراست نازەوکیان نەکردن، بۆیە کرانە بەلگە لەسەر تاوانباران، هەرکەس بەگۆزەوێ کردەوێ نایاسایی خۆی، ئەگەرچی بەکردار بووبێت یان هەر بەشداریبوو لەو کوشتخانە مەرووبەدا.

ئەو دیکۆمێنتانەو لەدادگا بەئامادەبوونی تاوانباران نیشاندان بریتیبوون لە بروسکەو فرمان و نووسراوێ فەرەمی ئالوگۆرکراوی ئێوان دەزگاو لایەنە فەرەمییەکان، رادەوێ پێوستی تاوانباران دەرەخەن بەو کردەوانەو بوونەتە هۆی تاوانبارکردن و بەکێشکردنیان بۆ دادگا. رووی دیاردەکان بەروێه دەچن کە کردەوێکان هەوێق بن لەگەڵ ئەو تاوانانەو پێی تاوانبار کران.

کاتی نیشاندانی بەلگە زیندووێکان تاوانبار عەلی حەسەن ئەلمەجید روو و ئاشکرا دانی نا بە لێپرسراوێ خۆی لەو تاوان کردەوه نامرۆفانەوێ پاکانەوێ بۆ دەکردن و دەپێستەوه بە بارودۆخ و رووداوێ رۆژ، بەلام لەرووی یاساو پێوستە دادگا دەسلەتێ رەهای بەکارهێنیت بۆ لێکدانەوهو ئەو دانیانەوێ تاوانبارو چۆنیتی پەسەندکردنی، بەتایبەتی ئەگەر بەلگەنامەوێ تر هەن بۆ سەلماندنی راستی رووداوێکان (بەندی 217 لەیاسای رەوشی دادگا سزاییەکانی عێراق).

بریکاری تاوانبار فەرەحان ئەلجەووری پێشکاری کرد بۆ ئەوێ دادگا دیکۆمێنتیکی فەرەمی بێرێنیت چونکە مێژووی بەسەرەوێ، ئەگەرچی پێوستی بە بریدارەکیهوه هەموو وازووی ئەوێ لەسەر کە ئەو لەخۆیدا باوەرێکە دادگا پەسەندی دەکات و کاتی بریار بۆ تاوان سەپاندن دەبێت مایەوێ پێقابوون، چونکە دادگا بەگشت ئەو جۆرە بەلگەنامانە قایل دەبێت کە پێوستن بە پرۆسەکو سوود بە سەلماندنی دەگەین بەپێیە بڕگەو

ئەو نامۇزگار يېھى دادىياري گىشتى دەر يېرى بۇ بريكارى تاوانباران كه
واز له بانگه شەي راميارى بهيننو لهباتى پرويكه نه بهر گرى له
بريخه رانيان كه بارى تاوانيان قورسه، بۇ راگريتنى به لانس بوو لهنيوان
تاوانو سزاكانى. ئەو لهكارى داداگييدا به وتيەكى دلسوزانه دژ ميژدريت
لەدەمى ياساناسي كه وه دەر يچيت، واته بهر هوكارىكي راستو دروسته.

پرسی کۆکردنەوی بەلگە لە پرۆسەیەک وەک تاونکاریبەکانی ئەنفال
پرسیکی یەكجار گرنگە ئەویش لەریگەی ڕوونکردنەوی ڕووداوو
دەستیشاندردنی لایەرسراویتی سزایی بۆ گشتیەك لە تاونباران. ئەو
بەلگانهی بۆ دادگا ئاشکاربوون، هۆن بۆ دەرخستنی ڕۆلی هەریەك لە
تاونباران، بێ روانیە كەم یان زۆر ژمارە قوربانیان. هەروەك لەكاتی
پرۆسە سەلماندندا بەلگە تر دەرەكەم خۆدی كارە تاونامیزەكانو
ئەو بەلگانه بەسەلمێنن كە تانیستا لەكاتی پرۆسە لێكۆلینەمو دادگاییدا
ڕوونیونەئەمو دادگا دەتوانیت كاتی سەپاندنی بڕیارەكانی تاونباركردن
سزا پشیمان پێ ببەستیت وەك هۆكار بەكاریان بەهێنیت. دادگا دەتوانیت
هەر بەهۆی ئەوانەو دانیابیت لە دەرپرینی دواڕیارەكانی بۆ ئەو پرۆسە.

داداڳا ههلي بڻو چهندڪس لهتاوانبارو بريڪارانيان رخصسان تاديدهري
داڪوڪ ٺامدهڪن، بهلام سهرمرای تهواوبوونی کاتي رخصساو، داداڳا لهيهر
ومديهپنانای داد سهرلمنوئ ههلي بڻو نوپڪردنهوه كه پاش گوپگرتن له
ديدهمرانی داڪوڪ، گوئ بگرنهوه لهو تاوانبارو بريڪارانه كه بهرپرچی
تاوانی ٺاراستهڪراویان دمدهنهوه. داداڳا گشت ٺهو گفتاره توماڪراوانه
لهيهرجاو گرت كه لهکاتي دانيشتهکانيدا نووسراونهتهوه.

پاشان دادگا ههنگاوی ههههنا بۆ قوناغی روانینه نمو بههنگانی له لایان کۆبوومهوه لهسهر پرۆسهکهی رۆلی ههریک له تاوانباران و پیموهندی نهوان به تاوانکار بیههنگهوه، چونکه برۆای دادگا بهگۆیره دانیایی دهیت له بههنگانی لهسهر دهستهیه.

له راستیدا، کوچکه‌کانی تاوان پینکښ له کوچکه‌ی مټریالی، کوچکه‌ی ماکو کوچکه‌ی ره‌وشینې. ئه‌بارهی لهم پرۆسه‌یدا کوچکه مټریالی هینابښته دی خودی ئو هه‌لویسته تاوانامیزمیه که له‌پرۆسه‌ی ئه‌نفالدا له‌شویه دبل‌تاواندا ئه‌نجام‌دراوه دژ به کۆمه‌لیکی گه‌وره‌ی مروّڤ. ئو هه‌لویسته تاوانامیزه‌ش قه‌اره‌ی له‌و بریاره‌ فهرمیانه‌دا گرتوه که پرمه‌به‌ست داویانه بو قه‌لاچوک‌کردنی به‌کۆمه‌له‌و ئه‌نجام‌دانی تاوانه‌کانی کوشتن. هه‌رچی چالاکي مټریالی دهره‌کیی تاوانیشه، له‌و کوشتنه‌دا دهره‌که‌مون که بیدادگو لیکۆلینه‌وه بوون. هه‌روه‌ها تیرۆر‌کردن و ره‌خسانی هو بۆمردن، راگوزیان، به‌ندکردن، برسی کردن و ڤرکردن به‌چه‌کی قه‌ده‌غه‌کړاو، سه‌رم‌رای گشت ئه‌وانه‌ش ویران‌کردنی مال و سوتاندنی ره‌زو باخو کوشتنی نازه‌که‌انیان. به‌پیی ئو ئه‌نجامه‌ی خراومه‌ته به‌رده‌ست دادگا دهره‌که‌وت ئه‌نجامی نه‌رتنی زبانه‌خشیان لکه‌ه‌تو و ته‌وه، هه‌ر و هک

پەيوەندىي نەرىنى پەيدابوۋە لەنتىوان كارو ئىنجامەكانى. ھەروەك كوچكەي ماكىي تاوان زايەدى ھەستى ئەھرىمەنپە، توند، پرهەستو خواست، ويستو ئامادەيى بوون و سووربوونە لەسەر ئىنجامدانى تاوان. ئەوجا كوچكى رەوشىنى تاوان خودى رەوشى نابەجى پەيدادەكات لەگەل بوونى دەق بۆ سەپاندنى سزا بەسەر تاوانكارىدا.

ئەوھى بەشداری تاوانكارىيەكانى پرۆسەي ئىمفال ئاشكرا بكات خودى ئەو ھاوکارىيە ھەمىشەيەيە كە ھەبو لەنتىوان ھەندىك سەرکردەي سپايى و دەزگای زانىارگرى خودى دىكتاتورو ھەندىك لەسەرانى پارتى بەعس كە ھاوبەش بوون لەمەر ئىنجامدانى زۆر لە ئۆپەراسیۆنەكان. واتە ژمارەيەك تاوانكار يەكپانگرت بۆ ئىنجامدانى تاوانىكى ديارى دژ بە كۆمەلنىكى گەورەي مەزۇف لەيەك پرۆسەي پەرئەزو قىركردندا كوژران و بوونە قوربانى، ئەويش بەھۆي كۆمەلنىك كردارى مەترىيالى و ھەلويسى تاوانكارىيانەي جۆراوجۆر. بۆيە ئەو كۆمەلە كەسە بە ئىنجامدەر، نەخشەكەش، فرمەندەر ھاوکارى راستەقىنەي تاوان دەژمىردىن. چونكە ھەلويسى ھەريەك لەوان ھۆكاربوو بۆ گەيشتن بە ئامانجى ئەو تاوانكارىيانە، لەگەل رۆلى كەم يان زۆر مەترسیدارى ھەريەك لەوان لەو پرۆسەيەدا. ھاوبەشبوونى لىپرسراوینىي ئەوان لەوہادیە كە لەپینا وەدیپنەنارى ئارەزوو تاوانامیزەكانى سەددام حوسەين و عەلى حەسەن ئەلمەجید پێكەو بەشداربوون لە پەيدەکردنى تاوان دژ بە سەفلى بیدەسلەلات.

ياسای سزايى، لەبەشى تايبەت بە ھاوبەشبوونى تاواندا دەقى جودا كەرمەوى داناوە بۆ ديارىکردنى تاوانكارو ھاوکارەكەي. بەندى 47 كەسەي بە تاوانكار دادەنەيت ئەگەر بە تەنبا كارىكى تاوانى ئىنجامدايەت يان بە ھاوکارى لەگەل بەشداربووى تر لەتاوانىكى پێكەتوو لە كۆمەلنىك كردار تەيپا يەكەي لە كردارەكانى ئەو بەدەستى ئەنقەست ئىنجام دراينەت، يان كەسەي بە ھەر شىوہەيەك ھانى ئەوى داينەت بۆ كارىك تاوانى لێكەوتەو، ئەگەرچى ئەوكەسە لەبەر ھەرھۆيەك، لەرووى سزايپەو كەمترین لىپرسراوینىي نەكەوتە ئەستۆ.

بەندى 48 يەش ئەوكەسانە بە ھاوبەشى تاوانكار دادەنەيت كە بەھاندانى كەسەي تر بووبنە ھۆ بۆ روودانى تاوان. يان رێكەوتن لەگەل يەكەي بۆ

تاوانكارىيەك لەئىنجامى ئەو رێكەوتنە روويداينەت. يان ئەگەر كەسەي كەك يان كەرسەتە يا ھەرشەيەكى تر بدات بە كەسانى تر ئەويش تاوانى پى ئىنجامداينەت، ئەگەرچى ئەو تاوانكارىيە راستەمخۆ بە مەبەست گەيشتە ئىنجام يان بە ھەر شىوہەيەكى ترى ئامادەكارى، يانیش ئاسانكارى كردينەت بۆ ئىنجامدان. بەپىي بەندى 49 گشت ھاوبەشەيەك بەتاوانكار دادەنەيت، ئەگەر كاتى روودانى تاوان يان ھەرچۆرە كردارىكى ئەو بووبنە ھۆي تاوان يان لەو شىوہەدا بووبنەت، بەتاوانكار دەژمىردىن. بۆيە ھەچ تاوانكارىك لەشوينى روودانى تاواندا ببينەيت، بە تاوانكارى بنەرمەتو ھاوبەش دەژمىردىن.

شاينانى وەبىرەنەوہەيە كە بەندى 50 لەياسای سزاي عىراقى ژمارە 111ى سالى 1969 سەبارەت بەمانەي خواروہ دەلەيت:

1- ھەرچەكس بە كردار يان وەك ھاوبەش دەستى لەئىنجامدانى تاوانىكدا بووبنەت، سزايەكى ديارى بەسەردا دەسەپنەت ئەگەر لە ياسادا خالى پىچەوانەي بەو نەبەت.

2- سزاي ياسايى بەسەر ھاوبەشدا دەسەپنەت ئەگەرچى سزا بەسەر تاوانكارى سەرەكشدا نەسەپنەت لەبەر نەبوونى مەبەست لە ئىنجامدانى ئەو تاوانە، يان لەبەر ھەرھۆيەكى ترى تايبەت بەخۆي.

ھەروەھا ياساي سزاي عىراق جياوازي داناوە لەنتىوان ھاوبەشى سەرەكى ھاوبەشى پاشەل، واتە نىوان ئەوكەسەي لەتاواندا رۆلى سەرەكى ببينەو ئەوھى رۆلى يارىدەرى ھەبوو، يان دووھەم كەسى بوو. گرنگى و جياوازي نىوان ئەو دووچۆر بەشداربوونە لەو بىرپارە سزايپەدا دەردەكەوتەت كە دادگا دەيدات. ھەروەك بۆ كاتى سەپاندنى دۆخى ياسايى قورس، دادگا لەرۆلى ھەريەك لە تاوانبارانى دەكۆلینتەو لەرپى جۆرى ئىنجامدانى تاوان، و چۆن و چى بووئەھۆي ئىنجامەكان. بۆيە بەشداری سەرەكى (ھاوبەش) بەر سزاي ياسايى دەكەوتەت، ئەگەر ھەرچۆي ئىنجامداينەت يان لەگەل كەسەي كەتر، يانیش بەشدار بووبنەت لە پرۆسەيەكى پێكەتوو لەكۆمەلنىك تاوان. ھەروەھا دادگا بنەماي رێكەوتن بەرچاو دەگرتەو بىرپارەكە جیدەلەيت بۆ پىوہرى خودى دادوہر، كە بىگومان رێكەوتنە لەنتىوان

دوو خوازیار یان پتردا بۆ ئه‌نجامدانی تاوانیک رواله‌ته مه‌تریالییه‌که‌ی هۆیه بۆ ده‌ریزی ناره‌زوو.

لێره‌دا پێویسته دادگا بۆ بریاری سه‌پاندنی سزا ئاماژه به‌و رێکه‌وته به‌دات که بووته به‌نا بۆ تاوان، هه‌روه‌ک بۆ دادگا هه‌یه گشتجوره رێگای سه‌پاندن بگرێته به‌ر، سه‌ره‌ه‌ه‌مه‌ ئه‌که‌م ده‌رکه‌وت تاوانه‌که به‌ هاوکاری چه‌ندین تاوانبار ئه‌نجامدراوه پێویسته سزا به‌سه‌پینیت به‌سه‌ر گشت یه‌که‌یک له‌وانه‌ی ئه‌نجامده‌ری کار بوون یان هه‌ر هاوکار. ته‌ناه‌ت ئه‌که‌م ئاگای له‌ چه‌ندوچه‌نی ئه‌وکاره بوونیت یان نا.

ئهو سزایانه‌ی دادگای سزاکانی بآلای عیراقی ده‌یه‌سه‌پینیت هه‌مان ئهو سزایانه‌ که له‌ ده‌قی یاسای سزایی ژماره 111 ی سالی 1969 دا هاتوون، جگه له‌سزای به‌ندکردنی هه‌میشه‌یی که درێژیی ژبانی سزادراو ده‌گرێته‌وه، به‌پێیه‌ی به‌ندی 24/ یکه‌مه‌ له‌یاسای دادگا ئاماژه‌ی پێداوه.

بۆیه دادگا بۆ بریاری تاوانبارکردن و سزادان دووشتی گرنگی به‌رچاو گرته‌وه، یه‌که‌مه‌یان په‌یره‌موکردنی باری یاسایی سووک یان قورسه. هۆیه‌کی سووکی تریشی خراپه پال باری دادگایی، ئه‌ویش گه‌هه‌ری ئهو هاوکاریه‌یه که که‌سی تاوانبار پێش یان پاش سه‌پاندنی سزا ده‌یکات له‌گه‌ڵ به‌رپرسیانی خوازیاری گشتی یان دادومه‌ری لێکۆلینه‌وه. ئه‌وه‌ی بۆ ده‌یه‌ته باری سووک که‌ر. دوو هه‌میشه ده‌سه‌لاتی به‌ندی 142 ی یاسای سزاییه که ده‌لێت: ئه‌که‌م ژماره‌یه‌ک تاوانکاری ده‌ره‌ه‌ه‌مه‌ی کۆمه‌ڵیک کرداری جیاواز بووبن به‌جۆریکی ئه‌وتو یه‌که‌نگه‌ر بووبن هه‌رگیز جودابوونیان نه‌یه‌یتو یه‌ک ئامانج له‌یه‌کی گرێداین، پێویسته له‌سه‌ر هه‌ر تاوانیک سزای بریار دراوی خۆی به‌سه‌ردا به‌سه‌پیتو له‌کاتی بریاردا قورسترینی سزاکانی بۆ دیاری بکریت له‌گه‌ڵ به‌رچوگرته‌ی ئهو کاراییکیانه‌ی یاسا بریار یان ده‌دات یان سزای تری له‌سه‌ر تاوانی تر به‌سه‌ریدا سه‌پاينیت.

ئه‌که‌م سزای سه‌پاو به‌سه‌ر تاوانکاریکه‌دا به‌سووک زانرا بۆ دادگا هه‌یه له‌سه‌ر هه‌مان تاوان دادگایی بکاته‌وه قورسترین سزای به‌سه‌ردا به‌دات. ئه‌وسا به‌پێی فرمائی دادگا، داوترین سزای به‌سه‌ردا ده‌سه‌پیتو سزای پێشوو هه‌له‌ده‌شه‌په‌وه.

ئهو‌ی ده‌یه‌ته به‌نا بۆ هه‌لوێستو کار له‌مه‌ر کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری تایبه‌ت به‌دادگای سزایی بآلای عیراقی، له‌به‌ندی 65 دا هاتووه که پێویسته دادگا له‌ بریاره‌کانیدا ئاماژه به‌وه به‌دات، ئایا سزاکانی به‌ندکردن یه‌ک له‌وه‌ی یه‌ک ده‌سه‌پینیت یان به‌سه‌ریه‌که‌وه.

دادگا ماف ده‌دات به‌خوازیاریانی مافی که‌سایه‌تی و زیانیکیه‌وتوانی تاوانکاری بۆ ئه‌وه‌ی رووبه‌که‌نه دادگا شارستانیه‌کان تا قه‌ره‌بوو بکرێته‌وه سه‌بارت به‌و زیانانه‌ی لێیان که‌وتووه. به‌لام لێره‌دا، له‌به‌ر زۆری ژماره‌ی قوربانیان پێویسته له‌وه به‌که‌مین که ئهو پرۆسه‌یه ده‌یه‌ته ئه‌رکیکی قورس به‌سه‌ر دادگاوه هه‌روه‌ها خاوه‌ن مافه‌کانیش، بۆیه به‌ دیاریکردنی لێژنه‌یه‌کی دادومه‌ری تایبه‌ت بۆ روانیته‌ کاری قه‌ره‌بووکردنه‌وه‌ی کیشه‌کانی ئه‌نگال ئه‌رکو بار له‌سه‌ر دادگا سووکه‌کاتو رێگه‌ی داوه‌ریشیان بۆ سووک ده‌یه‌یت تا مافه‌کانیان پێی بێته‌وه ده‌ست، به‌مه‌رجیک بریاره‌کانی لێژنه‌ ملکه‌چین بۆ به‌رپه‌رچه‌دانه‌وه‌ی هه‌له‌سه‌نگینه‌ر.

ئهو‌انه‌ی له‌ دیدنامه‌ی سکالاکاران و خوازیاریانی مافی تایبه‌تیان روانی ئه‌وه‌یان به‌دی کرد که دادگا هه‌ر گۆی له‌و ژماره‌یه گرت پێیان وابوو به‌سه‌، چونکه ژماره‌ی خوازیاریانی مافی که‌سایه‌تی و قوربانیانی ئه‌وپرۆسه‌یه پترن له‌ سه‌ده‌ها هه‌زارو له‌خۆیدا ئه‌رکی قورس ده‌خاته سه‌ر دادگا ئه‌که‌م گۆی له‌گشت ئهو ژماره‌ زۆره بگریت. بۆیه ئه‌نجومه‌نی خوازیاران پێشیاریکی فهرمی به‌رزکرده‌وه بۆ دادگا ته‌ییدا ده‌لێن له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ژماره‌ی سکالاکاران که گه‌یشه‌تووته 1175 که ئه‌ویش یه‌که‌جار زۆره با ئهو ژماره‌یه به‌سه‌پیت که گۆیبه‌ستی بوون. ئه‌وه‌بوو دادیاری گشتی فهرمووی؛ له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ژماره‌ی سکالاکاران له‌سه‌ر کیشه‌ی ئه‌نگال له‌راوه به‌ده‌ره‌، بۆیه به‌چاکی ده‌زانم قایلبین به‌ گفتاری ئهو نزیکه‌ی حه‌فتا که‌سه‌و به‌پێی یاسا مافی گشت ئه‌وانیتر به‌پارێزیت.

دادیاری گشتی به‌ریز موقیز ته‌کلێف ئه‌لفیرعه‌ون زۆر پیاوانه‌ رۆلی خۆی بینی و فرمانه‌ یاساییه‌کانی به‌جێ گه‌یاند، هه‌روه‌ها رۆلی نیشتمانه‌په‌روه‌ری و مرقانه‌یه‌ی ئهو له‌گشت قۆناغه‌کانی دادگاییدا ئاشکراو به‌راستی ده‌ریخست که نوێنه‌ری راسته‌قینه‌ی مافی گشتیه‌یه.

لەبەر ئەوەی تاوانکارییهکانی ئەمفەل تاوانکاریی ڕەمۆمەیین، ناکرێت تەنها بەیەک کێشەیان بژمێرین، یان بەیەک کاری تاوانی، چونکە تاوانکارییهکان هەندە زۆر لەژمارە نایەن و ئەوجۆرە کارانە ی روویاندا دژن بە سووکترین بنەماکانی ڕەمۆش و یاسا و ڕەوشی مەرفانەیی و پڕۆتۆکۆلە نێونەتەمۆمییهکان. ئەنجام نەرموا دەبێت ئەگەر بەیەک تاوان بزانرێت، یان چاودێر و اتبێگات کە تەنها دەرئەنجامی یەک جەنگو یەک ڕووداو. لەبەر ئەوە هەرگیز ئەو تاوانکارییە ناخزێنە ناو تاکە یەک دۆسیی لیکۆلێنە، چونکە بریتین لەکێشەیی جۆراوجۆر و بالی جیاوازیان لێ دەبێتە. بنەمای 32 لەکوێ بنەماکان، کارراییکیی گشت ئەو تاوانکارییە لەیەک کێشەدا کۆدەکاتەو چونکە سزاکانیان بەگۆڕە یەک بەندو یەک یاسا دەسەپێت. ئەو تاوانکارییە کێشەکە پێکدێن لەقەوارە ی ئەوجۆرە تاوانی دژمەرفانەییە کە دژ بەگەلی کوردستان کرا. لەو جۆرە تاوانی قەلاچۆکردنە کە چوو خۆینی 182 هەزار هاوولاتی سقیل و وێرانکردنی گوندو زەمۆوزاریان و قری خستە بەر ناژەلمەکانیان. تێیدا گشت ئەوجۆرە چەکە قورسو سووکە لە ژەهراوی، کۆکوژ، بۆمبی هێشویی و ناپالم بەکارهات کە لەسەر ئاستی نێونەتەمۆمی قەدەغەکارون، هەروەها خێزانەکانیان بەند دەکردوون بە مەبەستی قەرزکردنی پڕنەخشو بە بریاری هەندیک لەو تاوانبارانە ی و لەبەردەم دادگادان لەسەر ئەوکێشەییە بەگۆڕە ی ئارەزووی دیکتاتۆر ناوێرا ئۆپەراسیۆنەکانی ئەمفەل.

ئەگەرچی دەقی بەندی 132 لە یاسای ڕەوشی دادگای سزایی ژمارە 23 ی سالی 1971 دەلێت: ئەگەر ریزیک تاوان لەئەستۆی کەسێکدا بێت پێویستە بۆ کارراییکیی ئەو ئاستانە ی خوارەو ی بۆ بەرچاو بگێرێت وەک یەک دادخوایی ناو یەک پڕۆسە:

(أ) 1 - ئەگەر تاوانەکان ئەنجامی یەک کردارین.

2 - ئەگەر تاوانەکان ئەنجامی ریزیک کردارین بەلام یەک مەبەست بەیەکێکیه ی گێرداين.

3 - ئەگەر تاوانەکان یەكجۆر بووبن و بەدەستی هەمان یەک تاوانبار ئەنجامدراین، ئەگەرچی لەکاتی جیاوازییدا بووبیت.

4 - ئەگەر تاوانەکان یەكجۆر بووبن و لەماوەی هەمان سالددا دژ بە ژمارەیهکی زۆر قوربانی ئەنجامدراین، بەومەرجە ی ژمارەیان لەیەک دادخواییدا لە سێ تاوانکاری تێنەپەرێت.

(ب) - ئەو تاوانانە بەیەكجۆر دەژمێردرین کە یەكجۆر سزا بیاانگێرتەو بەپێی یەک بەندو یەک یاسا، هەروەك بەپێی ئەو بەندە ی سەرەو لەتویی یەك دادخواییدا کارراییکیان بەرانبەر دەکرێت ئەگەرچی چەند تاوانکار پێکەو ئەنجامدەری یەک تاوان بووبن یان هاوکار.

دەقی بەندی 32 ی ڕەوشی کارراییکیی بۆ کۆکردنەو ی بەلگە ی تاییبەت بە دادگا سزاییەکانی عێراقی دەلێت:

أ - ئەگەر تاوانی زۆر خراپە پال یەک تاوانبار، پێویستە بەپێی بەندی 132 لەیاسای ڕەوشی دادگای سزایی ژمارە 23 ی سالی 1971 کارراییکیی لەگەڵ بکێرێت.

ب - ئەگەر پتر لەیەك تاوان خراپە پال تاوانباریک، دەکرێت بەیەك کێشە بخزێتە بەردەم دادگای بالای عێراقی. ئەو ئەگەر سزای تاوانەکان بەگۆڕە ی یەك بەندو یەك یاسا بێت.

هەروەها ئەو بەلگە نووسراوانە ی نیشاندەرین بریتیوون لە فرمانو ئامۆژداریی تاوانباری یەكەم (کە کارراییکیی یاسایی لەسەر ڕاگیرا چونکە مرد بەهۆی جێبەجێکردنی بریاری سزایی لەسێدارەدان تا مەرگ¹⁶) و تاوانبارانی تر، و ئەو بریارە فەرمییانە ی دەرچوون لەمەر چۆنێتی و شێوازی ئەنجامدانی تاوانەکان، و ئەو کاسیتی دەنگو ڕەنگە ی دادوەری گشتی بۆ سەلماندنی تاوانکارییهکان نیشاندان، راستی ڕوودانی ئەو تاوانکارییە دەردەخەن.

¹⁶ تاوانباری یەكەم سەددام حوسین، سەرۆکی رژیمی لەناوچوو، لە 5/ 11/ 2006 دا بریاری لەسێدارەدانی تا مەرگ دەرچوو لەلایەن دادگای تاوانی عێراقی بالای بە تاوانی کوشنتی 142 کەسی لە دانیشتوانی شیعە ی شارۆچکە ی دوجیل لە سالی 1982. لە 26/ 12/ 2006 دا دەستە ی پێداچوونەو بریارەکی دادگای سزایی عێراقی بالای پەسەند کرد. لە بەرمیانی 30/ 12/ 2006 دا لە بەغدا بریاری لەسێدارەدانی جێبەجێ کرا. - وەرگێر

گشت دیاردەو نیشانەی تاوانە قورسەکانی ئەو پروسەییە ھەندە سەلمێنەر دادگا ناچار دەکەن بیانکەن بە بەلگەی پالێشت بۆ کاتی بریاری تاوانبارکردن، چونکە ئەو بەلگەنامانەی نیشاندەر و بەلگەکانی تریشت راستی ئەوانیان سەپاندووە. دیارە ئەوانە نموونەن بۆ سەدەھا ھزار باری تری لەو ئۆپەراسیۆنانەی ئەمفال و کۆکۆژییەکاندا ڕوویاندووە. بەوھیش دەژمێردرێن کە بارگەلیک بوون بۆ قەرزکردنی گەلی کوردستان کە دیکتاتور وایدەزانی دەکارێت بەوشیوازە بەرەبەرێانە قەلاچۆیان بکات. لەراستیدا ئاشکراوونی شیواز و چۆنیتی کوشنارو ئەو کەمستانە بەکاریان ھێنا بۆ لەناوبردنی مەروفی سەفیل، ژن، مندال و پیر، بەو شێوەیە ڕاپۆرتەکانی پزیشکی دادیاری و پەسپۆرائی تر ئاشکرایان کرد، ئەوھیشی لەدیدیەروانی ھەندیک لە سکالاکاراندا ھات، لەگەڵ دیاردەکانی تری بوونەتە پالێشت و ئەو کۆششەیی دادگا کردی بۆ ڕوونکردنەوەی راستی نیشانەکانی بوونەتە دینامیکییەت بۆ بارە ڕەوڕەویەکییەکانی تاوان بەکارھێنانی چەکی شیمیایی دژ بە ھاوولاتیانی سەفیلی بیجەکو بێ تاوان. ھەروەھا قەوارەیی ئەو تاوانکارییانە ئەنجامدەر و مەبەست لە پێدەکردنیان بەوپیچەیی ڕودەکارییەکان ئاشکرای کرد.

پروسەکە بەوپیچەیی سەرھوھ ڕووی لەقوناغی کۆتایی کردو لەگەڵخۆی گشت ئەو بەلگەو دیکۆمێنتە زۆرەیی برد کە لەمەر کێشەکان نیشاندەر. بۆ تاوانباران زۆر جۆر مافی دادگایی ڕەواو ئاشکراو پاقژ داوین کراو یەک بەیەک تاوانباران ئاگادارکران لەو تاوانانەیی خراوەتە پالێیان و بۆیان ھەبوو بەو دیکۆمێنت و بەلگەنامانەیدا بچنەوھ کە بوونەتە کەمستانە بۆ تاوانبارکردنیان و ماوەی تەواوێیان پێدرا رستەیی داوکی نامەدەن و لەگەڵ پارێزەرانیان تاوتەتیی بکەن. ھەروەک مافی ئەوھیان پێدرا پشستگیری یاسایی بخوازن تا لەبری بریکاری نامەدەن و پارێزەری بریداری داوکیان لەسەر خەرجی دەولەت بۆ داوین بکەن، ھەروەھا یارمەتی بدرێن بۆ نامەکردنی دیدەرانی داوکی. مافی ئەوھشیان پێدرا وەلامی ئەو پرسیارە نەدەنەوھ کە بەدلیان نەبوو، بێلەوھ بۆی بێتە نیشانەیی تاوان یا بێتاوانی. بەھێچ باریکی داوکی تاوانباران نەبانتوانی بێتاوان بوون بەشارنەکردنی خۆ بەسەلمێن تاوانکارییەکان. ئەوھیی پاش گشت لیکۆلینەو یاساییەکان، دانیایی دادگا بەسەلمێنیت، ڕۆلی خۆی دادگا و ڕوانینە ڕێڕەوی لیکۆلینەو

کە بەسەلیقەیی یاسایی توانیویەتی ناشرینترین سووچ لە گۆشە تاریکەکانی دیدی پشستکاری نامەرفانە ئاشکرا بکات، چۆ ئەوانەیی بە گیانکێشانی مەروفی سەفیل بوو یان بە کوشتنی مندال و زیندەبەجەلکردنی قوربانیی بریندار، و ھەلوێستی نامەرفانە لە کوشتن و ڕاگۆزان و وێران کردنی گوندو خانووەرو گرتن وەک بارمەتە، یان ھێرشێ سەستیماتیکی لەشکری بۆ سەر دانیشتوانی سەفیل. یانیش ھەلوێستی ترسانگیزی دژ بە یاسا دەستوری کاتی، بەدەستی ئەنقەست زینتی قورس گەیاندن بە ھاوولاتی سەفیل و ئاوارەکردنیان، بەکارھێنانی گازی ژەھراوی و شیمیایی قەرزکەر و جۆرەکانی تری گاز، کوشتن بەگولەیی تاییەتی وەک قارغ ڕەقو کەشەو جۆرەھا ئەشکەنجە، دەستدریزی نارەوشتی، ئابروو بردن و سووکایەتی کردن بەمەروفی، پەرمەبەست برسێکردن و مەروفی لەژیان داوین لە ئەنجامی ئەو ئۆپەراسیۆنەیی ناوێرا ئەمفال کە چوو خۆیی نزیکەیی 182 ھزار ھاوولاتی و جەستەیی زۆرکەسی پشستو و لەشیان زەدەدار بوو.

ئەوھیش شایانی سەرئەجە، بۆ ھێچیک لە قوربانیان کەمترینی ھەلی دادگایی نەرمەخساو بوو لەوھیی بۆ ئەمانە داوینکرا. ھەرھێچ کاراییکی شایستەو مەرفانەبەشیان بەرانبەر نەکراو، بەلکوو پتر لەیکە جارو بێ گۆیدانە ھێچ رەوشتیک، بەرفراوان و درندانە، گازی شیمیاییان دژ بەکارھێنان. خالیکیی تری سەرئەج ئەوھیی کە قوربانیان خاوەن ھێججۆرە مافیک نەبوون بە بەراورد لەگەڵ ئەوانەیی و ئیستا تاوانەکانیان بەسەردا دەسەپیت، ئەوھیش بەگۆیرەیی ئەو تاوانکارییانەیی ڕووبەرۆی دادگای کردوونەتەوھ لەگشت ڕوویەکەوھ گونجاو لەگەڵ تاوانەکان. بەھێچ جۆرێک لادان نابینرێت تەنانت بە ناماژەش لە دۆخی ئەو کێشە بەدەر کە لەکاتی خۆیدا گەلەلە کرابوو بۆ پێدەکردنی لایەنیک لەو تاوانە دژەمەرفانەیی بەمەبەستی قەلاچۆکردنی کۆمەلگەیی گەورە لە گەلی کوردستان، بەتاییەتی لەئێو عیراقد، بە بەکارھێنانی ھێزیکیی سبایی و ئەو چەکە لەشکرییەیی جەلەو بزواندنی بەدەست سەرکردەیی ھێزەکانەو بوو بۆ وێرانکردنی دیھات و تەختکردنی ڕەزو باخو تیکدانی سەروشت و کوێرکردنی چاوەگەکانی ئاوی پاک. ھەروەھا چەکی میکروباویی و شیمیایی ئەوتۆیان بەکارھێنا کە رەوشت و یاسا بەکارھێنانی قەدەغە کردبوون تەنانت لەگۆرمپانی جەنگیشدا. بەلام ئەوان کۆمەلانی مەرفیان پێدەکوشت و ئاژەل و

کشت زیندەمەری تریان پێ قەردەکرد. ھەروەھا فرەمانیان دەرکرد بۆ تراژیدیای کۆمەڵکوژی و سەرنوگومەکردنێان لەو گۆرە بەکۆمەڵانەیی پێشکات نامادە کرابوون بۆ ھەمان ئەو مەبەستە. لێرەدا دیدەرەو سکالاکاران بەوردی گیرایانەمو نامازەکانیان ئەوەی سەلمان کە بۆردومانی شیمیایی زۆر شوینی دیاریکراوی کوردستانی گرتەو، و بەپرەسریارنێیان گیرایەو بۆ ھەندیک لەو تاوانبارانە. گفتارەکان بریتیویون لەنامازەیی ھەندیک لەوانەیی بەچاوی خۆ ڕووداوەکانیان بینیو، و ئەوانێتر خۆیان لەکێشەکاندا لایەنبوون. نایا برینداری شیمیایی بووبن یان لەوانەیی لەو کۆشتارە دەرەزەبوون کە سەدان ھزار سقیلی بەرکەوت، یانیش ئەوانەیی بەبرینداری لەشوینی ڕووداو کەشیان کردووە. یان ھەندیک لەو ژمارە کەمەیی پێش خۆل بەسەر برینداران کردندا ھەلی ھەلەتانیان بۆ ھەلکەوتوو خۆ لەچالەکان بەزنەو، و پەنا بەرن بۆ ھەندیک دانیشتووی گوندەکانی نزیک بە گۆرە بەکۆمەڵەکان کە بەھانایانەو ھاتوون. ھەندیکیش لەوانەبوون کە ڕووداوی سووتاندن و زیان لێکەوتنە زۆرەکی شارو شارۆچکەو لادێیان بەچاوی بینیو. ئەوەی دیدەرەوانییە گرنگەکان بەسەلمێنن، سەرەرای ئەوەی دیدەرەو سکالاکاران سویندیان خوارد، خۆدی لەشەسەیی و مێشک بێتەوییانە کە لەزمانی خۆیانەو بێسترا. ئەوەی بوو بەھۆ بۆ رامالینی گشتجۆرە گومان لەسەر گفتارە سوودبەخشەکان لەمەر ئەو پڕۆسەییە، گونجانیان بوو لەگەڵ راستی ڕووداوەکان، دیاردەیی بێتەوی ئەوتۆیان تێداوو سووربوونی تاوانباران دەسەلمێنیت لەسەر ئەنجامدانی کردەو کۆکۆرییەکانی دژ بە قوربانیان بێگۆیدانە تەمەن و توخم بەلکو تاکە مەرج لەلایان ئەو بوو کە ئەوانە کوردن. بۆیە دیدەرەوانەکان بوونە یاریدەر بۆ ڕوونکردنەو ڕووی راستیی ڕووداوگەلیک بێنە بنەما بۆ لایەک لە تراژیدیای نەغفال. ھەروەک ئەو بارەیی خستەروو کە تاوانەکان پێ بەپێستی ئەو سزایانە کە بەگۆرەیی رێکەوتننامە نیونەتەو مێیەکانی تاییبەت بە قەدەغەکردنی تاوانی کۆکۆری لە 9ی دیسەمبەری 1948دا بریاردار، و عێراق لە 20ی جەنئیەری 1959دا مۆریکرد.

سەرئەنجام، ھەرچۆنێت ئەو ڕۆلانەیی لە کوردستاندا بوونە قوربانی بەگشتی چاویان بڕیووتە مۆقاییەتی، بێدەنگ بەسەرھاتی خۆیان یان بۆ نمایش دەکەن، ئەو تاوانکارییانە ئاشکرا دەکەن کە دەگوترێ بەھۆیەو

182ھزار ھاوولاتی سقیل کۆژران تاکە تاوانیان ئەو بوو کە بەرەگەز کوردبوون. ھەروەھا ھەزری ئەوانە ئاشکرا دەکەن کە بەناس دەسەلاتی خۆیان دەسەپاند بەسەر مۆقداو مافیان لێ قەدەغە دەکردن، نەتەنھا لە ڕەوش و یاسا، بەلکو تەنانت لەمافی ژیانیش وەک مۆق.

لەو کۆشتخانەیدا مندالی تازە لەدیکبووی ھیشتا زمانی کوردی نەزانیان لەگەڵ ئەو پیرو پەکەوتانە بەسەر یەکا ھاریو کە لە دواستەکانی ژیاندا بوون. بۆیە پێویستە جیھان بەناگاییت لەو قەیرانەیی بەسەر کوردی عێراقدا ھات. ئەگەرچی زۆرجار کورد تووشی قەیرانی جۆراوجۆر بوو. بەلام ئەمەیان کردەییەکی نائەھەکی درندانەبوو لەلایەن ئەو رامیارانەیی عێراقیان دەبرد بەرێو، و خۆیان وەک سەرکردە سەپاند بەسەر لەشکرەو گشت دەسەلاتیان لەبەن بآلی خۆدا گیردا تا بەکاریھێنن بۆ کۆشتنی ئەو ژمارە زۆرە ئاشکرا بوو، ھەروەھا تێکدانی گوندە جوان و بەپێتەکانی کورد، و پێسکردنی کەشو با و دۆخو تێکدانی ژینگە، تەنھا لەپێناو دامەزرانی ئارەزوو شەڕنەگێزەکی نیو ئەو ھەزەری وا لەدادگادا دەرەکەوتیت ھیچ بەلای خۆی مۆقی ئاساییدا ناچیت.

یاسای دادگای تاوانەکانی عێراقی تاییبەت بە تاوانکاریی دژەمۆقی ژمارە 1 بۆسالی 2003ی پوختەکراو بەیاسای ژمارە 10ی سالی 2005، واتە ئەو یاسایە تاوانبارانی پێ دادمەری کرا، لەدارشتنی پڕۆفیسۆر موحەممەد شەریف بەسیونی یاساناسە کە بەرەگەز عەرەبی مێسەر بە پێناسە ئەمریکییە، پێشتر لە دادگای تاوانەکانی نیونەتەو بییدا دادمەربووو ئێستا مامۆستای یاسایە لەزانکۆی دیپۆل، و سەرۆکی پەیمانگای سزای نیونەتەو مێی سەر بە نەتەو یەکگرتوو وەکانە. مامۆستا بەسیونی لەسەر خواستی ئەنجومەنی دەسەلاتی پێشوو، بەھاوکاری چەند یاساناس و دادمەری عێراقی، یاسای دادگای سزایی نیونەتەو مێی کرد بەسەرچاوە بۆ دارشتنی ئەو یاسایە پیکھات لە 40 بەند، تێیدا کلێشەیی رێکخستنی دەستێشان کردووە بۆ ئەو دادگا تاییبەتو بەشەکانی تری و ئاستی زانستی دادمەران. لەئێو دەفەکانیشیدا نامازەیداو بەو کردەو تاواننامیزانەیی یاسا دادمەرییان دەکات و شێوەی کارراییکی سزایی تاییبەت بە لێکۆڵینەو ڕەوشی ئاراستەکردن بۆ دادگا، تادەگاتە پڕۆسەیی دەرکردنی بڕیاری دادو

لەسەر کێشەیهکی کەنتی بەردەم دادگای سزایی لەمەر کێشەیی کەنت. ئەوجا لەبەر ئەوەی هەندێک کەنت بە تاوانی ترسناکیز دەژمێردرێن و کاردانەوهی نەڕێزێیان دەبێت بۆسەر کۆمەڵ، پێویست دەکات لەکاتی سەلمانی تاواندا لەو سزایە قورستری بەسەردا بدرێت کە لەدەقدا دیاریکراوە، و ڕەوتی دادگا توندبێت بۆ سەپاندی، بۆیە لەهەردوو باردا تاوانبار زۆری پێویست بەبوونی بریکار دەبێت. واتە ئەگەر هیچ پارێزەرێک لەبەر ئەو ھۆیانەی سەرۆه نەبێت بە بریکاری کە نایشییت تاوانبار بێ پارێزەر بێت، ئەوا پێویستە دادگا بۆی دابینکات تا لەبەردەم دادگای تاوانەکان بێ داکۆک نەمێنێت. پێمانوایە لەیاسادا هیچ بەھانەیەک نییە بۆ ڕیگرتن لەوەی تاوانباری بەردەم دادگای کەنت بریکاری ھەبێت بۆ داکۆکی لێکردن، چونکە ئەوەی دەلێت گوايە کێشەکانی کەنت سووکن و ناگەنە ناستی تاوان، بە سڕیشک کردنی دادگا – دادگای کەنت – بۆ بریاردان ئەگەر تاوانبار پێویستی بەو بارە ھەبێت، ئەویش بەپێی ڕەوتی دەقە یاساییەکان و ئەو تاوانە خراوتە پال تاوانبار، جۆریک لەئازادی داد دەرخسێنێت بۆ ئەو پڕۆسەیە لەبەردەم دادگادایە.

ئەو لەلایەک، لەلایەکی ترۆه بەپێی ئەو شارەزاییە لەماوەی دوورو درێزی کار لەبەردەم داد لامان پەیدا بوو، لەو گەشتووین کە سستی پارێزەر لە بوون بە بریکاری کێشەکانی کەنت یان ھەر وەرەگرتنی، دیارە سەرەتا لەبەر کەمی ئەو خەرجیە کە دادگا دیاریدەکات بەرانبەر بەو ماندوو بوونە پارێزەر لەکێشەیی سزایی دەبێت، پاشان ئەوێە کە خەرجی دیاریکراوی نایەتە دەست تا بریارەکە نەگاتە پلەیی بنبر کە لەوانەیی ماوەی درێژخایانی، ئەویش بەپێی پەسەندکردن یا نەکردنی ئەو بریارە لەلایەن دادگای پێداچوونەوه کە لەوانەیی دووبارە پێویست بە دادگایی و دەرچوونی بریاری نوێ بکات، ئەوسا بەگشت جۆریک پارێزەری بریکار ناچار دەبێت لەگەڵ کێشەکان بەمێنێت و ئامادەیی دانێشتەکانی تری دادگا ببێت، ھەرۆھ ئەگەر دادگای پێداچوونەوه لەبەر کەموکووری پڕۆسەکە بگێڕێتەوه بۆ دووبارە دادگایی کردنەوه کە بێگومان بە پێویست و کارای دەزانن بۆ بریاری داد، ئەوا پێویستە پارێزەری بریکار دیسان تێبەلچێتەوه لەگەڵ کێشەکان بەمێنێت.

ھەرۆھ ئەو بریارەییە دادگا دیاریدەکات بەپێی ئەو دەقەنەیی یاسا بریاریداوە بۆ کرێی پارێزەری بریار بەزۆری بریکاری سیمبۆلیە نە ئەرزێکی ئەوتۆ ھەبە نە لەبار و گونجاو بە رادەیی راستی کۆشش و ماندووبوون و درێژی ئەوکاتەیی ساندیکی پارێزەران بۆ پێشبینی دەکات.

گەر بێت و گۆران بەسەر ناستی ئەو بریارەییە دەبێت کە دیاریکراوە بۆ پارێزەری بریکار لەکێشەیی سزایی بەجۆریک بگونجێت لەگەڵ راستی و دۆخی لایەنی پارێزەندی و باری ژیان لەعیراقدو سپاردنی ئەو کارە بە سەلیقە و رادەیی زانیاری دادگا و پشێبەستن بە ساندیکی پارێزەران کە دیاریکردنی ئەو بریارەییە لەسەرە. ئەوانە کاردەکەنە سەر دیاریکردنی ناست بۆ کرێی پارێزەری داکۆک لە کێشەیی سزایی ئەوتۆ ئاسایی. ھەرۆھ ئەگەر پارێزەر ھاوکات لەگەڵ دەرچوونی بریاری دادا کرێکە وەرگیرێت، بێچارە و وانکردنی ئەنجامی دادگای پێداچوونەوه، لەوانەیی کارەکە ببێتە ھۆ بۆ چارەسەرکردنی ئەو کێشەیی دواکۆتەیی کرێ و کەمی بری ئەو پارەییە لە گەنجینەیی دەوڵەت دەرچێت، مەرج لەسەر پارێزەر ئەو بێت کە ئەگەر سەرپێچیکرد لە ئەواکردنی کێشەیی ئەو تاوانبارەیی دەبێتە بریکاری. یان ئەگەر کاتی جێبەجێشتن نەسپارد بە ھاوکارێک تا بۆ ئەواوکات، کە ئەویش بەپێی بریاری دادگای تاییبەت بەو کێشەیی دیت، ئەوسا دەبێت برە پارەکە لەرێی ساندیکاو بەگێڕێتەوه.

دەقی یاسایی تاییبەت بە بریارکردنی پارێزەر بۆ تاوانبار لە کێشەیی سزایی، دادگا بە باریکی پێویست و گەرەک پابەند دەکات و کەمترخەمی لە پابەندبوون بەو دەقەنە بەسەرپێچی دادەنرێت و دەبێتە ھۆ بۆ ھەڵۆشاندنەوهی بریارەکی دادگا لەلایەن دادگای پێداچوونەوه.

ھەرۆک دادگای لاوانیش لەکاتی دادگاییکردنی لاودا لەسەر تاوانێک لەجۆری کردەوهی تاوانی، پێویستە پابەنبێت بەو دەقەنەیی یاسای نەوجەوانان کە لەبەر کاردایەیی پێش دەرکردنی بریار بۆ تاوانبارکردن، پارێزەری بریار بۆ تاوانبار دابین بکات. بەلام ھەمان ئەو دادگای لاوانە پابەند نابێت بە بریارکردنی پارێزەر بۆ داکۆکی لە کێشەیی کەنتیی لاو.

پێویسته لهسهنديكاي پارێزمران و بهشهكانیدا لیستی ناو ئامادهبێت به ریزبهندي ئهو پارێزمرانهی ئامادهو دهشین بۆئهووی وهك بریداری داکۆك له لاوی تاوانبار بچنه بهردهم دادگاکانی لاوانو كهمن.

لهوانهیشه كهمی بری ئهو پارمیهی دیاردهكریت بۆ پارێزمری بریدار، و وهرنهگرتنی لهماومهکی كورتدا، بێته هۆی سهركی بۆ خۆدزینهوهی زۆر له پارێزمران و پابهند نهبن بهوهی لهبهردهم دادگادا بینه بریکاری داکۆك له تاوانبار.

ئهو پرۆسهی به بریدارکردنی پارێزمره دهمگرتنه بهر بۆ داکۆکی له تاوانباریک کێشه سزایی بهو تهواوکهیری کارراییک داپهروهریانهیه دهمگرتیت که دهمگرتی داد لهبریکاری ناویری و سهپاندندا بهرچاوی دهگرت لهسهر ئهو کێشهیهی لهبهردهمیدایه.

کێشه له خۆدزینهوهی ئهو پارێزمره که لهئێو لیستی پارێزمرانی دیاریکراو ههڵبژێردراوه بۆ بریکاری ئهوانیت لێوردن بخوازن لهوهی شونیی ئهو بگرن، ئهو لهکاتیکه دهقیکی نیه بۆ پابهندکردنی دادگا لهوهی زۆربکات لهیهکێک لهپارێزمرانهی دانراون بۆ بریداری، ئهوهیش دهمگرتیه کۆسپ لهبهر گهشتن بهتهنجام دوخستنی بۆ کاتیکی تر. لهوانهیشه کاتهکه لهناستی دیاریکراوی خۆی بترانینیت. ئهو کێشهیهکی رهوشتییه لهخۆی هاوکاری نیوان دادگای وێستو¹⁷ و دادگای ئاساییدا له ئاراستهکردنی داد بهشیهیهکی پهسهند.

بهگرنگی دهمانم گهر دهمگرتی که پیکدیت له ئهنجومهنی دادگای بالا توێژینهوهیه که هاوکاری سهنديکای پارێزمران ئهنجام بدات بۆ دوزینهوهی رینگهچارهیه بهجی و کارا بۆ ئهو کێشهیه، لهوانهیه بهمانگهینیه ههندیک ئهنجامی بهجی و سوودبهخش بۆ یهکلاییکردنهوهی پرۆسهکان لهکاتی دیاریکراوی خۆیدا، ههروهک ئهجوهره توێژینهوانه دهبنه هۆ بۆ دیتنهوهی رهوت له دیاریکردنی کرێ گونجاو بۆ پارێزمر لهسهر ئهوکێشهیهی بۆی دهگرت به بریدار. ههروهها راستکردنهوهی

¹⁷ دادگای وێستو، واته پارێزمر. دادگای ئاسایی، خودی دادگایه – وهرگیر

ناستو بری کرێ بهجوهره بگونجیت لهگهڵ بههای ئهو بابته داخوازیانهی سهنديکای پارێزمران دهکات، چونکه ئهوان شارماتر لهگشت لایهنهکانی تر.

وهك یاسای رهوشی دادگا سزاییهکان رینگرنیه له ئامادهبوونی پارێزمر بۆ قوناغی لیکۆلینهوه، بهلام لهو روومه چارهسهری کێشهکی نهکردوه. بهرانهی بهوه، لهیاسای ههندیک ولاتی ههروهیه دهقی روونو ئاشکرا ههمن ماف دهمد بهتاوانبار لهقوناغی لیکۆلینهوهدا پارێزمر لهگهڵخۆ بهرن، وهك (یاسای کارراییک کوی) و (یاسای کارراییک سزایی میسر). ههروهک لهیاسای رهوشی دادگایی عیراقیدا دهقیکی نیه وهك پێویست تاوانبار ناگادار بکات لهوهی ئهو مافی بێدنگی و لامنهدانهوهی پرسیارهکانی لیکۆلهر یان دادوهری لیکۆلینهوهی ههیه.

ههروهک لهو یاسادا ئهوهیش نیه که تاوانبار بۆیهههیت پارێزمری بریدارکراو پهسهند نهکات بۆ داکۆکی لهکێشهی ئهو، ئهگهر وایزانت داکۆکی ئهو پارێزمره نایگهینیه ئامانج، یانیش ناکۆکی کهسایهتی لهگهڵ خۆی یان خێزانی ئهو ههیه، که ئهو لهخۆیدا هۆیه بۆ کارکردنه سهر باری داکۆکی له کێشهکی.

لهخۆی لیکۆلینهوه دادگاییدا ههندیک بارو ههلوێست ههمن پێویسته چاویان پیدا بخشینرتهوه بهدهقه یاساییهکانیدا بچنهوه. دیاره ئهوهیش به سههریشتی کهسانی پسپۆر بۆ توێژینهوه زهمینه خۆشکردن بۆ کۆرێک تێیدا بهدهقهکانی یاسای سزایی و رهوشی دادگا سزاییهکانی عیراقیدا بچنهوه.

پارێزمری فرهنساوی جاک فیرجس که بهلێندهری داکۆکییه لهوانهی تاوانبارن بهکێشهی پێشیلکاری مافی مرۆفو تاوانهکانی جهنگ. دهریبری که ئامادهیه بۆ داکۆکی له تاریق عزیز که ئهندازیاری جهنگو مهرگهساتو نهخشهکێشی وێرانکاری نیشتمانی عیراق بوو، بهلام به یهک ملیۆن یورو. پهیمهکان ئهوهیان ئاشکراکرد، که دانوسان کراوه لهسهر

کهمکردنهوهی کرێی داکۆکاری، بهلام کاتیک ئهمومونه نابهجیکهی تیمی داکۆکی له سهدهدام لهسهر پرۆسهکی دوجهیل بۆ خزمو خێشی تاوانبار

دەردەمەھەمەت و دڵنیابوون لەمەوی ھەر ئێوان بوونەتە ھۆی پەلەکردن لە گەمیانەیی بە پەتی سێدارە، دوودلی کەوتە میشتکی ئێمە کەسانەیی تارپق عەزیزو لە کارەمکە پاشگەزبوونەو. بۆیە لەوانەمێ ھەر کارەمکە بێسێرن بەچەند پارێزەری عەرمب کە ھەندێکیان خۆبەخشی و خۆراپین. بێگومان ئێمیش لەبەر ناودەمەکردن و خۆ ناساندنە لەسەر بەخت و چارەنووسی تاوانباری ناوبراو. ئێمە لەکاتی کەدا فیرجس کەوتە بەگۆیدانی بری دەملێو یوروی بۆ کرپی خۆی. سەرەرای گشت ئێوانە، دانپێدانانی خودی تاوانبارو سووربوونی لەسەر ئێمە و تاوانەکانی بەوپەری خواست و ئارەزوو ئەنجامداوە ئێمە دەسەلمێنێت کە ھاوکارو بەشداری تاوانکارییەکان بوو، بەلام سەرئەنجام باری ھەڵسەنگاندن دەگەرێتەو بۆ پێمەری دادگا کە بەسە بۆ بریاردان لەسەر ئێمە کێشەنەیی خراونەتە بەردەمی.

لەبەرئەمەوی سەددام حوسینی تاوانبارکراو بە کێشەیی دوجەیل بریاری سزای لەسێدارەدانەکی جێبەجێکرا، گشت دادخوارییە سزاییەکان بەپێی بەندەکانی 300 و 304 لەیاسای ڕەموشی دادگای سزایی لەسەر ئێمە تاوانبارە پێی ئاراستەیی دادگای سزایی کرابوو، بەسەردەچن.

لەگشت ئێمە و لاتانەیی پشتدەبەستن بە یاسا سزاییە تایبەتەکان بۆ کۆلێنەو لەکاری تاوانی و دۆزینەو ئێنجامدەران و گەمیانەیان بە دادگا تا تاوانباربوونیان دەرخی و سزای گونجاویان بەسەردا بدەن، ئێوان لە یاساکانیاندا پشتدەبەستن بەو دەقەنە بۆ کۆنترۆڵکردنی کاری تاوانی و بەرەستکردنی بەھۆی پشکنین و دەسگیر و لێکۆلێنەو دادگایی کردن و سزا سەپاندن بەسەریاندا بەپێی کاررایکی و ڕەموشی دیاریکراو، چونکە گرنگترینی پێداویستی داد ئێمە کۆمەڵ بپارێزن لە تاوان و تاوانکاران. بۆیە زۆر پێویستە ڕەموشگەلی پابەندیی داریژریت بۆ رێکخستنی ئێمە جۆرە کاررایکییەو رێزەو بایسنور دیاریکریت بۆ کاررایکیی کارا. ئێمە پتر سوودبەخشییت بەو کاررایکییانە، بوونی پێوەستی ھەمیشەیی و راستەوخۆیە بە مافی کەسایەتی و ئازادی ئێوان، ھەرەک ئێمە جۆرە کاررایکییە دەسەلاتی دەستاریتی دەزگای داد دیاریدەکەن و شێوەی کارەکانی رێکدەخەن، وەکتر دەبنە ڕەموشیژ بۆ چۆنیتی بەرپەرچدانەو ئێمە بریارو دەسەلاتانەیی دەزگاکانی لێکۆلێنەو دادگا دەریدەکەن. لە

ھەندێک ولاتدا بەو دەگوتریت ڕەموشی کاررایکیی سزایی، یاسای کاررایکیی سزایی، یاسای ڕەموشی دادگا سزاییەکان، بنەمای کاررایکیی سزایی یانیش دادبیینی سزایی، بەلام ڕەموشی گشت ئێمە ناوانە لەمێک بازنگەیی توێژینەو دەبایە بۆ نواندنی ھەنگاوەکانی سزاو ئێمە ڕەموشە ڕەموشیەیی دەزگای لێکۆلێنەو دادومرێیەکان کردوینە بە ڕەموش بۆ دۆزی لێکۆلێنەو دادگا.

گرنگی ڕەموشی دادگا سزاییەکان لەمەدا دیت، لەخویندا بنەمای یاسایی پێویستن دەبیت پەرەوپیان پێکریت و پێوەریش بۆ راگریتی بەلانس لەئێوان مافی ئێمە ئازادیی دەستوو و یاسای کارا بۆ تاکەکەسی دیاردەکەن، لەگەڵ مافی کۆمەڵ.

ئێمە یاساییە لەمێکەمین دەقیەو نەخشی ڕشتوو بۆ چۆنیتی بزواندنی دادخواری سزایی، قوناغەکانی لێکۆلێنەو، ڕەموشی کاررایکیی دادومرانی لێکۆلێنە، چۆنیتی ئاراستەکردن بۆ دادگا ھاوچۆرانی، بە بریدارکردنی پارێزەر بۆ داکوکی لە تاوانبار، شێوەکانی بەرپەرچ، دادگایی کردنی ڕووبەر و یان پاشەمەل، سزادان و ھۆکارەکانی، ھەرەھا کەمستەیی تر کە دەبنە ھۆ بۆ دادخواری سزایی. بەلام پڕۆسەیی بەسەرچوونی دادخواری سزایی، یان راگریتی کاررایکیی یاسایی مایە دۆشدامان و پرسن لەلای زۆر لەوانەیی پێناسەیی ئێمە دەقە یاساییانەیان لەلا ڕوون نییە. بۆیە ئێمە بارە پێویستی بە ئاسانکاری ھەمە تا مۆۆف بەچاکی لە بێرۆکەکی بگەن.

بەپێی فاکت و یاسا، مردنی تاوانبار دەبێتە ھۆ بۆ بەسەرچوونی دادخواری سزایی. واتە ھیچ زەمینە نامینیت بۆ دادگاییکردنی لەسەر کێشەیی سزایی کە ھێشتا نەبێنراو یان ھێشتا نەگەشتییتە ئەنجام. بۆیە پاشلەو دادگا ئێمە بەلگەیی دەبیینیت کە راستی مردنەکی دەسەلمینیت، بریارێک دەردەکات بۆ بەیەکجاری راگریتی کاررایکیی لەسەر کێشەیی تریش ئێمە لەسەر ئێمە مابیت.

یاسای ڕەموشی دادگا سزاییەکانی عیراکی ژمارە 23 ی سالی 1973 لەبەندی 304 یدا ئاماژە بەو ھەلوێستە دەیات کە:-

(ئەگەر تاوانبار لەکاتی لێکۆڵینەوە یان دادگاییکردندا مرد پێویستە بریارێک دەرچیت بۆ بەیەکجاری راگرتنی کاررایێکی لەسەری، لەبەر هەمان هۆ دادخوای شارستانی لەسەر راگیریت. ئەوسا بۆ دادخوای شارستانی هەیه ڕووبەگەنە دادگای شارستانی).

لەوانەیه تاوانبار لەکاتی لێکۆڵینەوەدا بمریت یان لەماوەی ئاراستەکردنیدا بۆ دادگا، یا پاش دەستبەکاربوونی دادگا، یانیش پاش دەرچوونی بریاری داد بەلام پێش سەپاندنی. لەگشت ئەوجۆره بارانەدا مەرجە لێرسینەوهی یاسایی لەسەر تاوانبار بکریت بۆ ئەو کێشەکانی هێشتا تەواو نەبوان، یان لە دادگایەکی دەستیارمە بریار یان لەسەر دەرچووه، بۆیه بەپێی ئاوازی سەر موه، ئەگەر تاوانبار لەخولی لێکۆڵینەوەدا بمریت پێویستە دادوەری لێکۆڵینەوە کاررایێکی لەسەر رابگریت. خۆ ئەگەر لەخولی دادگاییدا بمریت ئەوا دادگا بەیەکجاری کاررایێکی لەسەر تاوانباری مردوو رادەگریت.

مردنی تاوانبار پێشەوهی سزاكەى بگاتە پلەت سەپاندنی یەكجاری، سزاكەى لەسەر دەسڕێتەوه، ئەوسا بۆ زیانلێكەوتووی دەرئەنجامی تاوانکاری ئێ هەیه ڕووبەگاتە دادگا سەپاییەكان و مافی خۆی لەوان بخوای. خۆ ئەگەر سزادراو پاش دەرچوونی بریاری سزاو گەشتن بە پلەى بنبرو کۆتا بمریت، ئەوا سزاو گشت ئەو بارانەى كەوتونەتە ئێستوی لادەچیت. بەمردنی تاوانبارێکی هاوکار لەگەڵ تاخەمێك تاوانبار لەسەر كێشەیهكی تر نابێتە هۆ بۆ راگرتنی کاررایێکی سڕینەوهی پڕۆسه لەسەر ئەو تاوانبارانەى تر، هەروەك بریاری راگرتنی کاررایێکی لەسەر تاوانباری مردوو نە ئەوانێتر دەگریتەوه نە كاردەكاتە سەر کاررایێکی لێکۆڵینەوە یان پڕۆسهی دادگایی، ئەویش بەگۆڕەى بارى پڕۆسهكە.

پەند لەراگرتنی کاررایێکی یاسایی لەسەر تاوانبار یان سزادراوی مردوو ئەوهیه كە، تەنها کاررایێکی لەسەر تاوانبار یان سزادراوی زیندوو دەبێت، چونكە هەر زیندوو سزای بەسەردا دەسەپێت، واتە ئەوكەسەى بەراستی لەژێرئادایە، لەبەرئەوه هەرگیز ناكریت سزا بەسەر لەشێکی مردودا بسەپێت. بۆیه یاسای دادگای تاوانەكانی عێراقی تایبەت لە دەقی بەندی 16 دا ڕێدەدات بە پەیرموکردنی یاساو ڕەوشی دادگا سزایی

بەنەماکانی کاررایێکی كۆکردنەوهی بەلگەى تایبەت بە دادگای تاوانەكانی عێراقی كە وەك بەشێك لێی جودا نییە تەواكەری کاررایێکیەكانی دادگایە. بۆیه پێویستە بەگڕێنەوه بۆ دەستیارێتی بەشی شەش لەمەر بەسەرچوونی دادخوای سزایی كە لەبەندی 300 دا دەلێت؛ ئەوكاتە دادخوای سزایی بەسەر دەچیت كە تاوانبار بمریت، یان بریاری تاوانبارکردنی تەواو بەسەردا بسەپێت، یانیش دەرچوونی بریارێکی تەواو بۆ سڕینەوهی لێرسیارێتی ئەو، یان بەیەكجاری راگرتنی کاررایێکی لەسەر ئەو، یان هەر دۆخێکی تر كە یاسا دیاری دەكات بەپێیهی لەبەندی 304 دا دەلێت؛ ئەگەر تاوانبار لەکاتی لێکۆڵینەوە یان دادگاییکردندا مرد ئەوا بریارێک دەر دەچیت بۆ بە یەكجاری راگرتنی کاررایێکی. وەك ئەوهی دادگای سزایی عێراقی تایبەت لەوا دانیشتنیدا سەبارەت بە پڕۆسهی نەفەل بریاری لەسەرداوه.

بەگشت باریك، کاررایێکی یاسایی لەسەر سزادراو رادەگریت ئەگەر تاوانی كێشەى تری لەسەربێت و هێشتا بریاری بنبری دادگای بۆ دەرئەچووبێت، بەلام سزای لەسەردانی گەشتبێتە ئەنجام لەسەر كێشەى تر كە بریاری دادگایی گەشتووتە پلەى بنبرو ئامادە بۆ ئەنجامدان، بۆیه لێرەدا بەمردوو دەژمێردریت ناكریت لەسەر كێشەى تر دادگایی بكەن، چونكە لەشی مردوو ناتوانرێت دادگایی بکریت و سزای بەسەردا بسەپێت، پاش لەسەردانی دەبێتە لەشێك توانای لێکۆڵینەوە یان دادگاییکردنی نابێت. هەروەك ناكریت تاوانی ئەو بخرێتە سەر بنەمالەكەى چونكە (هێكەس تاوانی كەسێكیتر هەڵناكریت) بۆیه گشت ئەو تاوانانەى لەسەر تاوانباری لەسەردا دراو ماون بەسەردەچن، و ئەو بەسەرچوونە كارناكەتە سەر ئەوانەى لەپڕۆسهیەكدا هاوبەشى تاوان بوون لەگەڵ تاوانبار، یانیش ئەوانەى تاوانی تریان لەگەڵ ئەو تاوانبارە ئەنجامدا بێت كە کاررایێکی یاسایی لەسەر رادەگریت.

بۆ چاكتر ڕوونکردنەوهی بارە تایبەتییەكانی مردنی تاوانبار؛ جار هەیه مەرگ دەكەوتێت پێش بزواندنی دادخوای سزایی، ئەویش دەكاتە مردنی تاوانبار پێشەوهی سكالاکار دادخوای سزایی بزواندبێت. بۆیه لەدۆخێکی ئەوتۆدا كە مردنی تاوانبار دەكەوتێت پێش بزواندنی دادخوای سزایی،

نابیت بزوینریتەوه، ئەوسا دادوهر بەپیتی ڕەوشەکانی بەندی 300 لەیاسای ڕەوشەکانی دادگای سزایی فرماندەدات بەداخستنی دۆسیکە.

بەلام ئەگەر مردن لەکاتی دیتنی پڕۆسەی لیکۆلینەوهدا ڕوویدا، ئەوا دادگای لیکۆلینەوه، پەنا بە ڕەوشەکانی بەندی 304 لەیاسای ڕەوشەکانی دادگای سزایی، بربار دەدات بەراگرتنی یەكجارەکی پڕۆسەکەر دەست دەکشیتەوه لە سەپاندنی هەرچۆره سزایەکو دادگایی و لیکۆلینەوه ڕادەگرتیت لەسەر ئەو مردووه.

بەلام ئەگەر مردنەکه کەوتە پاش دەرچوونی بربار بەلام هیشتا نه خوینرا بیتەوه، نه گەشتبێتە بەپلهی بنبر، واتە ئەگەر مردنەکه بکەوتە پاش دەرچوونی بربار و پێش تاتوتیکردنی دەستە یەكجارەکان، ئەوا لەگەڵ ڕاگرتنی کارراییکیی لەسەر مردوو بەسەر دەچیت و تەنانهت دادخواری سزایی و سزا بربار دراوەکی دادگایش بەسەر دەچیت.

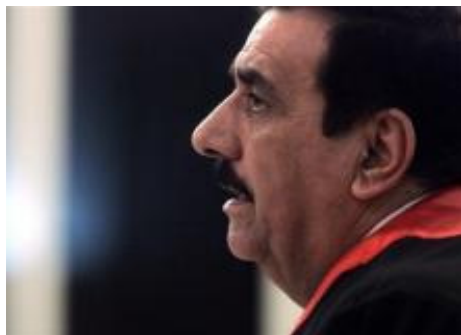
دوایاریش ئەومیه که ئەگەر مردنی تاوانبار کەوتبێتە پاش برباریکی گەشتوو بە ناستی بنبر، لەو ناستەدا دوو باری دەبیت، یەكهم ئەومیه که سزادراو پێش بەئەنجام گەشتنی سزا بە مردنێکی ئاسایی بمریت. یان ئەومیه که سزای لەسێدارەدانی لەسەر کێشەبەکتر جێبەجێ کرایت بە برباری دادگای و گەشتبێتە پلهی بنبر بەلام هیشتا کێشە یەك تریش هەن تەواو نەبوون، ئەوسا مردن دەبێتە هۆی کوژانەوهی تاوانی سەپنراو ئەگەرچی برباری لەسێدارەدانی تاوانباریش هیشتا بەئەنجام نەگەشتبێت.

بەشی پینجەهەم بریارەکانی دادو سزا

ناماژە دیاری گشتی بەرێز موقر نەفیر عەون:
بەناوی خودای بەخشندەو دلقان

دروودو سۆزو بەخششی خوداتان لێبیت ...

دەستە دیاری گشتی که ئەمکێشەیهی ڕووبەر و وکر و تەوه دەخوازیت ڕوونکردنەومێک لەمەر تاوانکارییهکان دەر بریت بێگۆیدانه کەسی ئەنجامدەر، چونکه ئەو لەئەنجامی قوناغەکانی دادوهریدا بۆ دادگای

رێزدار دەر دەکەوێت کێ
هۆکار یانیش ئەنجامدەری
ئەو تاوانانە بووه، بەلام
لەسەر مەتای دانیشتنەکاندا
دەستە دیاری گشتی
تەنها یەك ڕوونکردنەوهی
هەیه سەبارەت بە
تاوانکارییهکان و دەخوازیت
پێشکەش بە دادگای
بەریزی بکات.

بەناوی خودای بەخشندەو دلقان

مەزن دەفەر مۆیت [وامەزانە خودا کردە ی زۆردار فرامۆش دەکات
بەلکۆ دەیهێلێتەوه بۆ ئەو ڕۆژە ی چاو بەچاو دەکەوێت]، راستفەر موودە ی
خودای مەزن.

رێزداران سەرۆکو ئەندامانی دادگا: دروودو سۆزو بەخششی خوداتان
لێبیت ...

ئەمە ئۇرۇژەيە كە ھەزاران قوربانی بەدەم ئازار مە خەمیان پتوہ
 ببنیومو ھەر لە سەرمتا ساتەکانی ئەشکەنجەدا لەو دانیابوون کە سەرئەنجام
 یاسا بالادەستەر دەبێت لە تیرۆرو درندەکان. ئەوہتا ئەمرو پەروانی ئەو
 قوربانییە بێتاوانەیی بەدەم ئازار مە مردن، بەناو ھۆلی دادگادا دەرئەنجام
 چاویان بڕیوئە دەپەر مەری ئیوہ. وا ئەمرو ئەنجومەنی داد دەستدەکات بە
 ڕوانینە دۆسیی ئەو ئەشکەنجەیی مەروڤ لەکاتی ڕوودانی ئەو ھێرشانەدا
 چەشتیان کە لەمیزووی عیراق و جیھاندا بە ئەنفال ناوبانگی دەرکرد. ئەو
 زنجیرە ھەشتینەیی ھێرشەکانی سپا کە لە مانگی فەبرویر مە تا 6 ی
 سینتەمبەری 1988 ڕوویانداو لەمیزووی وێژدانی مەروڤایەتیدا بە یەکیک
 لە ناھەموارترین زنجیرەیی تەراژیدی دەر مەزدریت. بەر لە کۆتەتە گیرانەوہی
 تەراژیدی ھێرشەکان، دەستەیی دادیاری گشتی دەر مەزدریت تاوێک لەمەر
 ناوی ئەو ئەنفالە بدویت کە بوو بە ناسناو بو ئەو ھێرشانە. ببورن،
 ئەگەر چی پێشتەر دادگا ئەوہی ڕوونکردووتەوہ، ھەروہا سەرۆکی
 دادیارانی گشتی، بەلام تکیاھ رێگەم بەن فراوانتر ئەو ڕوونکەمەوہ:

ئەنفال ناوی سوورمتی ھەشتەمە لە قورئانی پېرۆزو پابەندیتی ئەنفال
لە یەكەمین ئایەتی سوورمتی ئەنفال ناماژمێکراودایە (بەناوی خودای
بەخشندو دلفان: لەمەر دەسکەوتی جەنگ لێندەپرسن بۆ دەسکەوتی
جەنگ بۆ خوداو پیغەمبەر # خودا پەرستین و لەنو خوتاندا پیکین # که
باوەرھێنەر ن ملکەچی فرمانی خوداو پیغەمبەرکە بێ "راستفەر موودە
خودای مەزن") کاتی ناکوکیوونی موسولمانان لەسەر دەسکەوتەکانی
جەنگی بەدر، لاوەکان دملێن ئەو بۆ ئیمە دەسپیکەری جەنگە، پیرمەن
دملێن، بۆئیمە که بووینە پالێشت ئەگینا ئێوە دەرەدەکووتن و دەستخەو
دەگەر ئەو، بۆیە مەخوازن. ئەوجا ئەم فەر موودەیی مەزن دادەبەزیت
(ئەو موحمەد "دخ" پرسیاری ئەنفال لێدەکەن، دەسکەوتەکان، بۆکیە*
بۆ: ئەنفال بۆ خودایە* دەخاتە بەر ئارەزووی پیغەمبەر تا بەپی فرمانی
خودا بپەخشێتە*." "الحاکم فی المستدرک" دملێت [دروودتان بۆ
خودا بپیت و لەنو خوتاندا ریکەن]، واتە راستی نێوانتان بەسۆز بۆ یەکتەر
راگرن و ئەگەر باوەردارن خوداو پیغەمبەر بپەرستن – لاپەرە 234 لە
شیکراوەی جەلالەین / چاپی - عالم الکتب، بیروت). ئەگەر سەرنج بەدینە
جۆری ئەو پەڕەندییە ئەنفالێ گێزداوە بێ ئۆپەراسیۆنە لەشکرییە

سەرتاپا دېردانامە. ھەرگىز نامانگەننەت ئىنجامىكى دۇنياكەر، چونكە مەبەستى سەرمەكى لە خاكگىرىي پېشىنيان پەخشكردى ئاينى ئىسلام بوو، سەرمەتا بەناو ناموسۇلمانانى دوورگەي عەرمېداو پاشان بەناو گەلانى دراوسى. ئەنفال كە دەسكەوتى جەنگ دەگەننەت، پېداوېستىبەكى لايدە بوو بۇ دىژمدان بە ئاوالەكارىيەكان. بەلام ئەم ھېرشانەي نۆنوران ئەنفال بۇ ھەمان مەبەستە نەبوو، چونكە ئەوانەي ئەم ھېرشانەيان كرايسەر خۇيان پەيروكارى ئاينى ئىسلامى پېرۆز بوون. ھەروەك مەبەست لەو ھېرشانە نە بۇ خۇدەمولەمەندكردن بوو نە بۇ تالانى، چونكە سەرانو لېپىرسراوانى ھېرشەكە پېزىستىيان بە بوومو دارايى ئەم لادىيىبە زەبوونانە نەبوو. بەللى راستە سەمركردەكانى ئەم پروسەيە رىگەيانداو بەھىزى ھېرشەيەر ھەرچيان لە دارايى جوتياران بەردەسكەوت تالانى كەن، بەلام ھەرگىز ئەو نەگەننەت كە ھېرشيان بۇ ئەم مەبەستە بوويت. ئەگەر بېرسن، باشە مەبەست چىبوو؟ ولام تەنھا يەك وشەيە، دژبوون بە مەوۇف. چونكە ئەم ئەنفالە ھىچ لەنەنئەفالى موسۇلمانانى پېش ناچىت. لەبەرنەوەي موسۇلمانانى پېش لەو كۆششانە سووديان وەرگرتوو بۇ بەرژموەندى ھېرشەيران، يان بۇ سوود گەباندىن بە گەنجىنەي "بىت المال" يانېش بەكارىيانەنئەو بۇ فېركردنى بنەماكانى ئاينى ئىسلامى پېرۆز. بەلام ئەوانەي لەم ھېرشانەدا دەگىران كە نۆنورا ئەنفال، بېجىياوئى رەوانەي مەرگ كراون.

ريژدار سەرۆك. ئەندامانى ريژدارو هيژا..

دادگای پایمبەرزتان لەمۆقناغەدايە گوێبێستی ئێو سەرگۆروشتانەبێت
 کە خاویارانێ مافی کەسایەتی و دیدەران پێشکەشی دەکەن، هەروەها
 ڕوانینە ئێو دیکۆمینتو بەلگەنامانەی دەستەی دادیاری گشتی سوور
 دەزانێت وێژدانی گشت مەروفاپەتی دەهژێن. وەک ئێوەیش ئاگادارن،
 قەواری ئێو پڕۆسەیی لەمەردەستدایە بریتییە لە 9312 لاپەرە، بەلام و
 دەردەکەوێت تەنانت ئێو بەلگەنامە تێرۆ تەسەلانەیشی لەم پڕۆسەیدا هەن
 توانای بەتەواوەتی خستەرۆوی ئێو دیمەنی درندەیی و بەرەمژێتیە دەرەخەن
 کە قوربانیانی دووچاری بوون. دەیەها هەزار گیرۆدە ئێوان هەن و
 ئامادەن بێنە بەردەم ئەم دادگایە لەبری خۆیان و ئێوانەیشی لەو گۆرە
 بەکۆمەلاندا نێژران کە بەرشە بە گشتلایەکی عێراقدا، دەست دەخەنە سەر

قورئانی پیرۆز تا راستی ئێو نەهامەتیانە بگێڕنەوه کە چەشتووینانە. بەلام ئێوانەى ماوهى ئامادهبوونمان داوون هەندێکن ئێوانەى شانسی یارمەتیدان لەژێرماندا بێنن، دێن ئێوه دەگێڕنەوه کە بێنن و بیستیان و چەشتیان. ئێستا کاتی ئێوه هاتوووە مەروفاوەیەتی کە ئێوه دەمراسیتان ئێرکەو بارى ئێوه تاوانانە بزەنن کە دژ بە گەلی کوردستان کرا.

سەرۆکی رێزدار، ئەندامانی رێزدار..

دەستەى دادپەروەرى گشتى زۆر بەرێزمەوه لەدادگای پەیدارتان دەخوایێت وردو چاک گوێ راگیرن بۆ سەرگۆڕوشتەى ئێوه رووداوانە، چونکە باوەڕ بەرەدەى دەرندەیی ئێوه تاوانانە کردن لەتواناو کیشى مێشکى مەروفا بەدەرە. دێهات یەک لەدوای یەک دەسووتان بە بۆردومانی تۆپ و مووشەکو چەکی شیمیایى و پاشان لەگەڵ زەمێدا تەخت دەکران وەک ئێوهى هەر بەتەنها کوشتنى دانیشتووانى بەسەنەیت. بەجۆره هەزاران گوند وێرانکراو دانیشتووانى یەک لەدوای یەک بەخاکى پان و بەرینى عیراقد پەرتەوازه کران. ئێستایش ژن چاوەروانى میردەى دەکات، و کەسوکار چاوەرێی گەڕانەوهى بەچەکەکانیان دەکەن، بێوژن بێهەودە بوون و جەگسوتان پەژارەن لەبەر نەگەڕانەوهى ئێوه خوێشەویستانەى پاشان دەرکەوت بوونەتە قوربانی بارى دەرندەیی و بێهەرمی. کۆمەڵەى مەروفا هەن دووچارى برسی و ئەشکەنجە بوون یان دەستدریژی کراوەتە سەر ئابروویان، هەمیشەو راگۆزان بۆ هەرمی ترو لەوێ وەک عیراقى مردن هەر لەبەر ئێوهى کورد بوون. هەتاهەتایە ناوى ئەنفال لەفەرەنگى کوردیدا دەمیننیت، وشەى ئەنفالکاراو بوو بە ناسناو بۆ ئێوانەى تا ئێستایش بزەن. بیستنى وشەى ئەنفال ئێش و ئازارى ئێوه ژانە دێنێتەوه یاد کە تێیدا دانیشتووانى لادێی کوردی لەپێناشەو نەریتی کوردبوون بەلواوه هیچى یتریان پێنەما.

سەرۆکی رێزدار، ئەندامانی بەرێز..

دەخوایێن بۆ دادگای پەیدارتان روونکەینەوه چۆن ئێوه ئۆپەراسیۆنانە ئەنجامدراون. هێزى گەوره پەنا بە زەربووش و تۆپ چر گەمارۆى ئێوه دەفەرەنەى داوه بەمەبەستى گواستەوهى دانیشتووان و رێگەى دەرەزبوون لەگەشتیان بێرن، لەئاسمانیشەوه فرۆکەى جەنگى و هەلیکۆپتەر پشەتگیری هێزى زەمى بوون بۆ لێدانى بەرەهەڵستکارو ئێوه هاووگوندییانەى

دەیانکۆشى هەلبێن. کەهێز دەچوونە نێو گوند بۆ کۆکردنەى دانیشتووان، بۆ چاوەرێشى دەیانخێنە نێو لۆرى سپایى و دەیانگواستەوه بۆ ئوردوگا بێلەوهى بەهێل هێچ لەگەڵ خۆ هەلگرن، جگە لەوهى لەگێرفاندا بوو. گشت ئێوه ئاژەل و داراییەیان جێما کە پاشان هێزەکانى هێرشبەر تالانى کردن، گشت خانوو بەرهى گوندییان سووتان و وێرانکران. هەرگیز ئێوه بارە دژوارەى گوندیشینە تۆقێنراوەکان لەگێرانەوه نایەت. بەتایبەتى ئێوانەى هەلەتەن بۆ دەشت و کێو و هەلەدێر و ئەشکەوت. یان ئێوانەى شەو بەمەندالەوه خۆیان دەزبێهەو بەرمو شارو کۆمەڵگای تر تا رزگاربن لەو برسی و ترسو تێنێتییەى تێکەوتبوون. زۆریان لێ کوژران یانیش بریندار دەبوون یان دەکەوتنە نێو بۆسەکانى دۆژمنەوه. بەر لەگێرانەوهى یەکیەکەى قوناغەکانى هێرش، کە دیارە کراو بە 8 قوناغى جیاواز، بەپێى نەخشەى وردو دروستى پلان بۆ رێژراو ئەنجامدرا. پێش دەستى تۆپەراسیۆن بەمەستى گیردانى گوندشین و دانیشتووانى، لەگشت دەفەرێکدا ئوردوگایان بۆ ئامادە کردبوو. ئێوه هێرشانەى ئەنفال سەرتاپا بریتیبووون لە پرۆسەى لێپێشدا نەخشە بۆکێشراو بەپێى پێداویستى کات و شوێن کردوینانە بە 8 بەش. ئێستایش یەک لەدوای یەک قوناغەکان بۆ دادگای بەرێز شێدەکەینەوه:

هێرشەکانى ئەنفالی یەک: سەرما رۆژى 22 / 2 / 1988 کۆمەڵێک هێرش بەچەکی شیمیایى و کلاسیک لەزەوى و ئاسمانەوه کرا بۆسەر دۆلى (جافەتى) سەربە پارێزگای سلێمانى، ئێوه هێرشە بەتایبەت گوندەکانى (سەرگەلو) (بەرگەلو) (یاخسەمەر) گرتەوه تێیدا ژمارەى کەم هاوولاتى سەفیل دەست هێزى هێرشبەر کەوتن چونکە زۆر لەوان هەلەتەبوون بەرمو سنوورى وڵاتانى دراوسێ. زۆرکەس لەئەنجامى ئێوه هێرشەى لەشکر مردن، بەتایبەتى ئێوانەى بۆردومانی شیمیایى گرتتەوه. بەوه ئاشکرا بوو، نامانجى سەرەکی لەهێرشەکانى ئەنفالی یەک داگیرکردنى بێکەکانى هێزى بەرگری کورد و وێرانکردنى گۆمەلگاکانى سەفیل دۆلى (جافەتى) بوو، ئێوهو لەرۆژى 19/3/1988 دا ئامانجیان پێکا.

هێرشەکانى ئەنفالی دوو: لەشکر لەرۆژى 22/3/1988 دا بەچەکی شیمیایى هێرشى کردە سەر گوندى سێوسێنەى سەر بە قەراخ لە پارێزگای سلێمانى، ژمارەى کوژراو لەهێرشەدا (70 بۆ 90) کەس دەبوو.

ھەروەھا بۆردومانی شیمیایی گوندەکانی (دوکان) (بەلەکەجار) (مەرسووی¹⁸) و (جافەر) یشی گرتەوتەو. ھەر بەو شێوە چالاکیانە ی ناوی ئەنفالی پێ زرا، جەند سەد کەس لە گەنجی سڤیل دەستگیر کراون و ڕەوانە ی بنگە ی فریاکەوتنی سلێمانی کراون کە تائێستایش بزر. ھەروەھا ھێزەکان زۆر خێزانیان بەندکردووە ڕەوانە ی بەندیخانەکانی (دوبز) و (نوگرەسەلمان)یان کردوون، زۆر خێزانی پاش گرتن شوێنەوێن کردووە. ئەو ھێرشە ی ئەنفالی دوو تا 1988/4/1 ی خایان. (نوگرە سەلمان) کە ناویرا، دەکەوتە بیابانی سەماوە ی نزیک بە سنووری سعودیە.

ھێرشەکانی ئەنفالی سێ: لە 1988/4/7 دا پێدەشتەکانی گەرمیانی گرتەو، تێیدا ھێزەکانی لەشکر پیادە بەچەکی قورسو ھاوکاری تانگە ھیزی ئاسمانی ھێرش قورسیان کردووە سەر پێدەشتی ناویراو وەک گوشتەر گەمارۆیان داوە. ئەو ی خۆدی ھێزەکانی ھێرشبەر ئاشکرای کردووە، لەھەندیک دەستە ی بچووک بەلواوە ھیچ ھیزیکی بەرگری ئەوتو مەزنی کورد بەرنگاریان نەبوو، ئەو دەگەتێت کە ھێرشەکی ئەوان بەرانبەر بە ژمارە ی بەرنگاریبووان یەکجار زۆربووە. ھەروەک ھیزی لەشکری ھێرشبەر لەگوندی (تازەشاری بچووک) چەکی شیمیایی بەکارھێناوە. سەرئەنجامدا ژمارە یەکی زۆر لە دانیشتوانی سڤیل دەستگیر کراون و ڕەوانە ی گرتووخانەکانی (دوبز) (تۆپزاوا) و (نوگرەسەلمان) کراون. ئەویش ئاشکرا بوو ژمارە یەکی پیاو لەوتە ی گیراوان تائێستا شوێنەوێن، زۆر لەو ژن و پیاو مندال و پیرانە ی دەستگیرکراوان ڕەوانە ی گۆرمانەکانی مەرگ کراون لە دەقەری رومادی و سەماوە. دواقوناغەکانی ئەنفالی سێ لە دەور و بەری 1988 / 4 / 20 دا بوو.

ھێرشەکانی ئەنفالی چوار: لە 1988/5/3 دا پێش لە ھێرش سەرباز، بەچەکی شیمیایی و فرۆکە ھێرش قورس کراوەتە سەر گوندەکانی (عەسکەر) و (گۆپتەپە) لە دۆلی زێی بچووک لە ئەنجامدا سەدەھا کەسی

¹⁸ بەبرای مەن ھیچ گوندیک لەکوردستاندا بەناو نەبێ. ئەگەرچی بەپێی سەلیقە ی خۆم، یان بەگۆڕە ی سەرچاوە بەشێک لە ناو کوردییانەم راستکردووەتەو کە نووسەر (بێگومان عەرمیکی کوردی نەزانە) بەھەلە ناوی ھێناون، زۆر کوشیم ناوی تەواوی ئەم گوندە بدۆزەو بەداخووە نەگەشتە ئەنجام / وەرگیر

سڤیل کۆژراون و ھیزی ھێرشبەر ژمارە یەکیان لەوانە دەستگیر کردووە کە تا ئەوسا لەیاندا مابوون. ھەروەک زۆر خێزانیان لە گوندی (عەسکەر) دەستگیر کردووە گواستوویانەتەو بۆ ئوردوگای (سووسی). لەئەنجامی ھێرشێ ئەو ھێزانە ی بۆسەر گوندەکانی دەقەر زۆر گوند وێرانکراون و سووتێنراون و زۆر لە دانیشتوانییان گرتوون و گواستوویانەتەو بۆ گرتووخانەکانی (دوبز) و (تۆپزاو) و (نوگرە سەلمان). لێرەیدا وەک قوناغەکانی تری ئەنفال، بزر بوونی ژمارە یەکی زۆر لە ژن و پیاو مندالی گوندەکانی (بۆگد) (کانیی) (قاپە) و (قزەر) ئاشکرا بوو. کاتێک ئەو قوناغە ی ئەنفالیش تەوا بوو کە گشت گوندەکانی ئەو دەقەر وێران بوون.

ھێرشەکانی ئەنفالی پێنج: شەش و حەوت: لە 1988 / 5 / 15 تا 1988/ 8 / 28 ی خایاندووە. لەو قوناغەدا ھێزەکانی سپای ھێرشبەر گوندی (دارا) و گوندەکانی (دۆلی شەقلاو) و (ڕەواندز)یان بەچەکی شیمیایی لە ئاسمانەو بۆردومان کردووە لەئەنجامدا زۆر سڤیل کۆژران. لە 1988/5/23 دا ریزیک ھێرشیان کردووەتە سەر گوندەکانی (باليسان - سەیرانە - ھیران و سماقولی) ھەروەک لە پێشقوناغدا پیاوکانیان گرتوون و ڕوو و ڕینگە ی نەھاتیان ڕەوانە کردوون، ژن و مندالیان بە لۆری گواستەووەتەو بۆ چەندین ئوردوگای جیاجیا.

ھێرشێ ئەنفالی ھەشت: لەنیوان 1988/8/25 و 1988/9/6 دا سنووری پارێزگای دوھۆکی گرتەو لە دەقەری بێھدیان و تا پاش جەنگی عیراق و ئێران درێژە ی بوو. لە 1988/8/25 دا ھێزەکانی ھێرشبەر بەچەکی شیمیایی بۆردومانی گوندەکانی (برجینی) و (تیکا)یان کرد، سەرئەنجام زۆر لە گوندییانی سڤیل ھەلھاتوون بەرمو سنووری تورکیا و دۆل و چیا بەرمەکانی نزیک بە گوندەکانیان، ھاوولاتی زۆر لەبەر برسیتی و نەخۆشی یان بەھۆی گازی شیمیاییەو مردن و زۆریشیان لێ گیراوەو گواستراوەتەو بۆ گرتووخانەکان، سەرئەنجام ژمارە یەکی زۆریان لێ سەرنوگوم کراوە.

سەرۆکی بەریز، ئەندامانی بەریز و ھێزا...

پاش روونکردنەو قوناغەکانی پڕۆسە ی ئەنفال، پێویستە بزانی چ ی بەسەر ژن، پیاو، مندال و پیرەکانی ئەو گوندە کوردییانە ھات کە دەستگیرکراوان گۆیزارانەو بۆ گرتووخانەکانی وەک (تۆپزاوا) (دوبز) و

(نوگرسەلمەن) کە پێشتر بۆیان ئامادە کرابوو، بەتایبەتی ئەو ژن و منداڵ و پیرانەى جار جاره لە گەنجانیان جودا دەکردنەمو بەرمو نادیاریان دەناردن. ھەروەھا ئەو بەندکرانەى لە بارودۆخى زۆر سەخت و ناھەمواردا ژیان، چونکە لەو گرتووخانەدا تەنانت بێبایەختترین پێداویستى ژیان نەبوو. سەربارى ئەوھیش یاساڵ و لێرسراون درندەترین ھەلوێستیان لەگەڵ بەکارھێنان و دووچارى لێدان و ئەشکەنجە سووکایەتى بوون و بەھۆى بێنایى و خواردنەموھى ئاوى پێس تووشى جۆرەھا نەخۆشیی وەک، سەجھوون و ڕشانەمو بوون زۆر جار دەبوو بەھۆى مردنى بەتایبەتى منداڵ. ئەوھى بمرادى دەبوو ھەر خودى بەندکران لەپال گرتووخانەکاندا لەژێر چاودێرى سەختى یاساڵ، بى پرسەو نەرىتى تايبەت بپاننژن، بەتایبەتى ئوانەى بەندخانەى نوگرسەلمەن کە مردوویان لە چالگەلێکدا دەشاردەو و مەپنویست قوڵ نەبوون، پاشان سەگى ئاژەلى کێوى زۆر بەئاسانى دەریھێنان و خواردوونى. جۆریتر لەو ئەشکەنجە دەروونیەى بەندکران چەشتوویانە، بەتایبەتى دایکان، ئەومى کە کاتیک یاساڵ منداڵانى لەئێو ھاوار و قاقیزەدا بردوومو بۆ ماوھى زۆر لەدایکان دوورخراوەتەو، بزائن ئەو چىجۆرە ئازاریكى دەروونى سەخت دەگەننیت بە دلى دایک؟! ئەومو زۆر لەو ھەلوێستانەى تری لەو گرتووخانەدا روویداو ناوچەوانى مەرفیان پى تەردەبن، بۆ نموونە ئەوھى یاساڵ و لێرسراوانى گرتووخانە ئابرووى کچانى گەنجیان بردووە لەچاو ئازار و ئەشکەنجەى تری بەندکران بە یەك مشت لەدەریا دەژمێردریت. ھەروەھا لەو گوندانەى ھێرشیان دەکرایە سەرو بە قورستى چەكى وێرانکەرو ھەزاران ژن و منداڵ و پیریان کوشتوو. ژمارەى ئوانەى لەدەست ھێرشبەران دەرباز دەبوون لەوانە کەمترین کە خاوخیزانى بەرکەوتوون. دیارە ھەرکەس توانیبێت سنوور بپریت ئەو ڕزگارى بوومو ئەوھى ماوتەمو مرگ بووتە چارەنووسى. ژن بەدەم ڕیگەمو منداڵى بوومو پاشان منداڵەکە مردووە. یان لەرموى بەرمو سنوورەکانى ئێران و تورکیادا زۆر منداڵ بەرگەى ڕیگەى چەند کیلۆمەترى نەگرتوو لە سەرمەیکان مردوون. گۆرى ھىچ پیرمێردو پیرژنى مردووش لەو رەوکەرە دیارى نییە تا کەسوکار بۆ یادەمرى بێنەمو سەرى بۆیان بگرن. خودایە پەشیمانى خۆم دەردەبەرم... لە گشت چرکەمەکدا ھەردەم لێبوردنت لى دەخوازم... بۆ ئەوھى بەسەر ئەم میللەتە

خۆراگرمدا ھاتوو لەدەست ئەو تاواکارانەى ھەرگیز مێژوو لەوجۆرە تاوانەى بەخۆو نەدیو. دەبى ئەو مێژووى خۆپێنێیە وەک مۆرکى شەرمەزارى بنووسیت بە تەوێلى ئەو ئەنجامدەرانەو کە بەخودایە لە کەسانى ترستۆکو بێبەزمى و ناپیاو بەلواو کەسێتر ئەو ناکات.

سەرۆكى بەریز، ئەندامانى بەریزو ھێزا...

پاش ئەو کورتە روونکردنەومى و ھەبیرتان دەھێنەمو کە ئەفەل رووبەرۆوى کردوینەتەو لەگەڵ پرسىكى ترسانگیز کە بریتىیە لەموى زۆر پێش ھێرشەکانى ئەفەل دەستکراوە بە گواستنەموى گوندییانى کورد بۆ ئوردوگای دوور لەشوێنى نیشەجێبوونیان. دیارە بەمەبەستى نەھێشتنى دالەد بۆ ھیزەکانى بەرگری کورد تا بەچاکى کۆنترۆلى کۆمەلگاکان بکەو لەھیزەکانى بەرگریان داڕن. ئەوھووە ئامانجى ئاشکرا لە گواستنەموى گوندییان بۆ ئوردوگاکان. بەلام ئەگەر بەراستى ئەو بووبیت مەبەست دەبوو دانیشتوانى ئەو گوندانەیشى بەر ھێرشەکانى ئەفەل کەوتن وەک ئەوانى پێش بگۆیزرێنەمو بۆ ئوردوگای لەوجۆرە. بەلام لەبرى ئەو ئەمانیان نارد بۆ مەرگى تۆقینەر. ئەگەر بگوتیت ئەو سزا بوو بۆیان چونکە ملکەچى فرمان نەبوون و نەیانویستوو بگۆیزرێنەمو بۆ ئوردوگا. ئەوسا دوو باوەر لەلای دادیارى گشتى پەیدا دەکات:

یەكھەم: ئەو نەروایە کە مەوۆف لەسەر پەيوەستبوون بەو زیدەو بەکوژریت کە تێیدا لەدایک بوومو مەلەبدى بژێوییتى.

دووەھم: دەبى تاوانى منداڵ چیبیت؟ کە خاوەن ھىچ بریارىكى مان یان نەمان نەبوون لەو گوندان ئەوجایش چارەنووسیان لەوانەى دایک و بابیان بەدەر نەبوو. لەوانەى کەمێک باوەر بە ھەندىک لەوجۆرە بەھانەى بەکەم بەرانبەر بە گواستنەموى یەك یان دوو کەس یان تەنانت دە کەس، بەلام کە کار بگاتە قەلاچۆکردنى دەبەھا ھەزار کەس کە نیوھى راستییان ژن و منداڵین، پەرسەکە زۆر قوولتر دەگەننیت.

سەرۆكى بەریز، ئەندامانى بەریزو ھێزا...

پێشتر ئاماژەمان بەوەدا کە بەشێک لە بەندکران بەرمو نادیار رەوانە کراون، تا ماوھەكى زۆر دوور چارەنووسى ئەوان لە کەسوکار نادیاربوو

تا ئەوکاتەی لەگۆری بەکۆمەڵ و شۆینی جیاجیای عیراق دۆزرانەوه، وەک ئەوانەی حەزەری نزیک مووسڵ و گۆره بەکۆمەڵەکانی نوگرەسەلمان. پەسپۆرەکانی بواری گۆری بەکۆمەڵ ئیسکۆ پروسکی 123 قوربانیان لەیەک شۆینی دەقەری حەزەری لای مووسڵدا دۆزیووەتەوه، جگە لەو نزیکە 150 تەرمیە ناچاربوون جێهێڵن، دەرکەوت هیچ لەشیکێ نێرینەیان تێدا نەبوو بەلکو تەنها ژن بوون لەگەڵ منداڵی ساوای لەدایک نەبوو تا تەمەنی پێش مێردمنداڵی. قوربانیی نێو ئەو گۆرانی هەر بەو جلوبەرگە کلاسیکییەوه دۆزرانەوه کە کورد لەبەری دەکەوێ لەگەڵ هەندیکیان کەرسەتی مانی بێزراوه کە ئەو نیشانەیە بۆ هەلەتەن و لەبەر دەرپەڕینیان لەمەل، هەروەک ئەو پەسپۆرانی کەلۆپەلی تەندروستی تایبەت و دەرمانیان لەگۆرانی دەبوو کە بەزۆری هینی منداڵی شیرمخور بوون تێیدا هەبوو مێژووی دروستکردنی دەگەرێتەوه بۆ مانگی ئۆگوستی 1987 کە لەخۆیدا نیشانەیە بۆ سەلماندنێ راستی و تەوی دیدەران بەوی قوربانیی ئەنفال بن. هەروەک پەسپۆرانی پزیشکی رەوشینی توانییان لە گۆره بەکۆمەڵەکانی حەزەردا قاقەزو بەلگەنامەیان بدۆزنەوه بڕیتین لەو پێناسانەمانە کەسایەتی قوربانیان دەرەخات کە دانیشتووی گوندی (جەلمورت) بوون کە لەقونای ئەنفالی دوودا هێرشێ کراوەتە سەر. لەگۆریکی بەکۆمەڵی تری دەقەری حەزەردا بەلگە سەلمێنەر دۆزرانەوه لەگەڵ دەرھێنانی لایەک 96 تەرمو هێشتا نزیکە 150 تەرم ماوه بپێشکەن، دەرکەوت ئەوانە گشتیان نێرینە بوون. ئەوانە ئەوبارە دەرەخەن کە پیاویان لە ژن و منداڵ جودا کردووەتەوه. زۆر لەوانە لەو گۆرەدا دەرھێران دیاربوو بەرگی کلاسیکی کوردییان لەبەردا بوو، بەتایبەتی تەرمی ژنان بەجلی کوردباوی رەنگاوڕەنگو بڕیسکەدارەوه بوون. لە گۆریکی بەکۆمەڵی موسەننادا دەرکەوت (90%)ی قوربانیان لە تەمەنی 12 ساڵ یان کەمتردا بوون و کەلۆپەل و کارتێ ناسنامە لەو گۆرەدا دۆزرانەوه دەرەخست خاوەنەکانیان دانیشتووی گوندی کەلیجان و حەیدەر بوون کە لە ئەنفالی سێدا هێرشیان کرایە سەر.

سەرۆکی بەرێز، ئەندامانی بەرێزو هێژا...

ئێستایش لە دواناماژەمدا بۆ دەسپێکی ئەم پرۆسە گەورە. دەمەوت لە کۆتاییدا ئەو ئاشکراکەم کە؛ کاتێک هاوولاتیانی کوردستان کۆدەکرانەوه بۆ نیشتهجێکردن لەشۆینی دوور، زۆریان ئاوتی ئەومیان خواستوو لەشۆینانە هێور بژین، زۆرشیان بە دلتەنگی پێشبینی ئەومیان کردووه کە بەرمو چارەنووسی نادیار دەروێ. باوک و بیستوویانە بەجۆریک رووی خۆیان گەشیین نیشان بەدن، بەلام وەکتر لەناخدا دەسووتان بۆ چارەنووسی نادیار ئەو بەچکانی دووردمخراوە لەباخ و بیستان و دارایی جیهانیان. باوک هانی منداڵیان داوه چیان پێخۆشیت لەگەڵخۆی هەلیگرن بۆ ئەوی دیاردە یادەمەرییان پێ بمێنیت. یەکیک لەو منداڵانە هەتاهەتایە بێناو دەمێنیت، یەکیک لەوانە لە گۆره بەکۆمەڵەکانی حەزەردا بێزراوە یەک تۆپی چکۆلە بەدەستەوه بوو لە تەنیشت تەرمە پووکاوەکی دایکییدا راکشاو بوو. وینەیکی تریش هینی ئەو منداڵیە کە مەمکەمژەکی لەتەنیشت بوو. ئەوانە وینە جەرگەری منداڵانی ئەو ئەنفالە کە لەلای کورد بوو و تە وشە باو. لەکاتی پێشکەشکردنی وینەو بەلگەنامە تایبەتەکاندا ئەو وینانە نیشان دەدەین کە لەگۆری بەکۆمەڵدا دۆزرانەتەوه. ئەوکات بۆ دادگای بەرێزانی دەرەخەن تاراژیدیەکە چەند گەورەتر و جەرگەرتر، بەتایبەتی هینی منداڵانی لەو گۆرانی دەوێزراوەتەوه.

لەکۆتاییدا تەنها یەک و تەوی خۆدای خاوەنشکۆ ماوه بێلێن: بەناوی خۆدای بەخشندەو دلۆقان: [ئەگەر لەکیژی زیندەبەچالکراو پڕسرا، بەچی تاوانێک کوژا ...]¹⁹ راستقەر موودە ی خۆدای مەزن.

مەسیحی سەروریشمان دروودی خۆدای لەسەر بێت گوتوویەتی (بەلێن با منداڵان بێن بۆلام) بەلام ئەو مەسیحی سەرور، ئەوان منداڵیان نەماوه تا بیانھێن بۆلای ئێوه چونکە ئەوان بەگازی شیمیایی مردن یانیش لەژێر لمی بیابانەکانی باشووری نزیک بە سنووری سعودیە زیندەبەچال کراون، یانیش گوللە نەرموا کوشتنی وا رەوانی پاکو بێگەردییان بەمەلاولای

¹⁹ ((بسم الله الرحمن الرحيم * إذا المؤودة سُألت * بأي ذنب قُتلت)) - وەرگیر

تەختە مەزنەکی تەنیشت دار نەبگە²⁰ لەگەڵ فریشتەو پێغمەبەر و پیاوچاکان دەخولێنەو فەرموو بەرێژت بچۆرە لایان، چونکە ئەو پێغمەبەری ناشتو لێبوردن و ئەوین، ئەوان پێویستیان بە سۆزو بەزمیی ئێوە هەیە. خودایە توو کە پەناو دالەدی بۆ من، بمەخشیو لە درندەیی ئەهریمەنی ناپەسەندم بەدوور بگرە. پەنام بەمەزنی و توانای تۆیە، ئەو بەلێنەتان راستە کە ئێوە ماومدەرەن بەلام لەیاد ناکەن. ئەوجا بۆ گەیشتن بە ئەنجامی ئەو تاوانانە دەخوایین دادگا کوو رادیریت بۆ سەرگوروشتەو دیدەرەن و بەلگەو دیکۆمینتە فەرمییەکان لەبەرچاو بگرن.

ئیتەر بە هیمنی و بەهرەو بەخششی خوداتان دەسپێرم.

دادگای سزایی دوو پێکەت بە سەرۆکایەتی دادوەر موحەممەد عەزیزی مەجید الخەلیفە، لەدایکبووی سالی 1969ی گەرەکی کەرراوەی بەغدا. سالی 1987 چووتە کۆلیژی یاساو رامیاری، 3 / 10 / 1992 لێی دەرچوووە بوو بە پارێزەر، لە 14 / 9 / 1998دا چووتە پەیمانگای دادوەری و لە 23 / 9 / 2000دا خولی 23ی بریووە بە فرمانێکی کۆماری بریاری دامەزرانی دراوەو بوو بە دادوەری پلە ی چوار لە دادگای بەرایی شامییە لە پارێزگای دیوانیە، پاشان گۆتێزراوەتەو بۆ دادگای لێکۆڵینەوی دیوانیە. لە 1ی ئۆگستی 2004 بوو بە دادوەری لێکۆڵەرەو لە دادگای سزایی عێراقی بەلا، پاشان بوو بە ئەندامی ئەنجومەنی دوو لەدادگای سزایی. بە وەرگرتنی ئەم پۆستەو ئێستای وەک سەرۆکی دادگایی ئەنفال، ناوی چوووە ناوان و چووە ریزی ئەو دادوەرە میژووییانەو لەداهاتوودا شوێنپەنجەیان دیاردەبێت.

کۆری 61 لەدانیشتەکانی دادگایی ئەنفال تەرخانکرا بۆ دەربرینی بریاری داد؛ فەرموون ئەمە دەقی بریارەکانییەتی سەبارەت بە تاوانباران:

²⁰ ... حول العرش العظيم عند سدة المنتهى ... - وەرگیر

رۆژی 2007/6/24 دادگایی سزایی دووی سەر بەدادگای سزایی عێراقی بەلا، بەسەرۆکایەتی دادوەر موحەممەد عەزیزی مەجید الخەلیفەو ئەوای ئەندامان پێکەت و ئەم بریارانەو خوارەو دەکرد:

بەناوی گەل

یەكەم: تاوانبار تاهیر توفیق یوسف ئەلعانی

لەبەرئەوێ دژ بە گومانیکراو تاهیر توفیق یوسف ئەلعانی بەلگەو ئەوای پێویست کۆنەکراپەو لەمەر ئەو تاوانانەو خرابوونە پالی. بەپێی دەسەلاتی بەندەکانی (11) یەک/أ، ب، ج - (12) یەک/أ، ب، ج، د، هـ، و، ح، ض، ي - (13) چوار/أ، د، هـ، ح، ل لەیاسای دادگای تاوانی عێراقیی بەلا ژمارە (10)ی سالی 2005 دادگا بریاریدا بە: سەرینەو ئەو تاوانانەو خرابوونە پالی و دەستبەجێ سەریبەست بکەیت ئەگەر بریاری دەستگیرکردنی لەبەر تاوانێتەر لەسەر نەبێت.

ئەمبەریارە بەهاوێسەندی دەرکرا، بەپێی دەسەلاتی بەندی (182) / ج، هـ لە یاسای ڕەوشە یاساییەکانی سزایی ژمارە (23)ی سالی 1971ی پوختەکراو.

ئەم بریارە کە دەشیت بەرپەرچ بەریتەو بەهاودەنگی لە 24 / 6 / 2007دا دەرچوووە بە ئاشکرا ڕاگەیینرا.

دووەم: تاوانبار فەرھان مۆتلەگ سالح ئەلجیووری

بەناوی خودای بەخشندەو دلۆفان

فەرھان مۆتلەگ سالح ئەلجیووری. توو سالی 1987 بەرپرسی دەزگای زانیارگری هەریمی باکووری سەر بە بەرێوەبەراییەتی زانیارگری گشتی بوو، کارو فرمانت کۆکردنەو زانیاری بوو لەسەر جموجۆل

له‌هریمی باکوورو به‌رزکردنه‌وی راپۆرت بۆ به‌ریوه‌یه‌تی زانیارگری گشتی و دیاریکردنی شوینی مه‌به‌ست. کاتی چالاکیه‌کانی ئه‌نفال ئه‌و ده‌زگای زانیارگریه‌ی تو سه‌رکرده‌ی بوو، گرێداربوو به‌و نووسینگه‌ی ریکه‌سته‌ی باکوور که تاوانبار عه‌لی حه‌سه‌ن ئه‌لمه‌جید سه‌رکرده‌ی بوو. تو راپۆرتی

تێروته‌سه‌لت له‌سه‌ر گشت جۆره‌ جموؤلیکی هه‌ریمی باکوور داوه به‌تاوانبار عه‌لی حه‌سه‌ن ئه‌لمه‌جیدو نووسینگه‌ی ریکه‌سته‌ی باکوور. له‌سه‌ر رۆشنایی راپۆرته‌کانی تو که شوینی دیهات و گۆمه‌لکه‌ مرییه‌کانی هه‌ریمت بۆ ده‌ستنیشان کردوون، هه‌یه‌کانی سپا ئه‌و هه‌رشه‌ به‌رفراوان و به‌هه‌شانه‌ی کرده سه‌ر گونده کوردیه‌کانی باکووری عێراق که پاشان نیونرا ئۆپه‌راسیۆنه‌کانی ئه‌نفال و له‌هه‌نجامیدا کهسانی سه‌فیلی زۆر ره‌وانه‌کران بۆ ئه‌و ده‌زگا زانیارگریه‌ی تو لێپرسراوی بوو، له‌و کارمه‌ندانی ژیر ده‌سه‌لاتی تو لێکۆلینه‌وه‌یان له‌گه‌ڵ کردوون و ره‌وانه‌ی نووسینگه‌ی ریکه‌سته‌ی باکوور کران. زۆر له‌وان بێداده‌ی کوژران و ئه‌وه‌ی مابوو ره‌وانه‌تان کردوون بۆ ئوردوگا و گرتووخانه‌کان. له‌ماوه‌ی پێش ئه‌نفال و کاتی ئۆپه‌راسیۆنه‌کانی ئه‌نفالدا به‌ پێزانینه‌وه‌ به‌شداربوو له‌ کوشتنی سه‌فیلی کورد به‌و هه‌رشه‌ به‌رفراوانه‌ له‌شکریه‌ی کرایه‌ سه‌ریان و به‌گشت جۆره‌ چه‌مک لێیاندا، له‌وانه‌ بۆردومان به‌ گازی شه‌میایی به‌مه‌به‌ستی قه‌لاچۆکردنی گشت یان به‌شیک له‌وان. بۆیه به‌ به‌شداربوو داده‌نێت له‌تاوانی کۆکۆری.

به‌لگه‌نامه‌کانی به‌رده‌ست به‌سن بۆ تاوانبارکردن و سزادانت له‌سه‌ریان، به‌ینی ده‌سه‌لاتی به‌ندی (11) یه‌ک/أ، ب، ج - دوو/ه، و - ئاماژه به به‌ندی (15) یه‌ک/دو - به‌ندی (24) له‌یاسای دادگای تاوانی عێراقی بآلا ژماره 10 بۆ ساڵی 2005 و دیاریکردنی سزاو له‌به‌ر رۆشنایی به‌ندی (1/406) أ، ب. له‌گه‌ڵ ئاماژه به‌ به‌نده‌ هاوبه‌شه‌کانی (47، 48، 49) له‌ یاسای سزایی عێراق ژماره 111 بۆ ساڵی 1969 ی پوخته‌کراو.

تاوانه‌کانی دژمه‌روؤف:

فه‌رحان موته‌لگ سالح. تو له‌کاتی چالاکیه‌کانی ئه‌نفالدا به‌ به‌شداري تاوانی هاوبه‌ش داده‌نێت چونکه له‌گه‌ڵ تاوانبارانی تر به‌ ئاره‌زوو به‌شداربوو له‌ دارشتنی پلان بۆ ره‌خساندن هه‌رشه‌ به‌رفراوان و نه‌خشه‌ بۆکێشه‌راو دژ به‌ دانێشتووانی سه‌فیلی کورد له‌ گونده کوردیه‌کانی باکووری عێراق که به‌هه‌وی یه‌که سپایه‌کانی له‌شکری یه‌ک، دوو، پێنج ئه‌نجامدراو گشتجۆره‌ چه‌کی تێدا به‌کارهات، له‌وانه‌ چه‌کی شه‌میایی که به‌ توپ و فره‌وکه‌ی جه‌نگی و هه‌لیکۆپته‌ر بۆردومان کران. له‌هه‌نجامی ئه‌و هه‌رشه‌ سیستیماتیکیانه‌ هه‌زاران سه‌فیل و بێتاوان کوژران، گوند کاول کران، سووتێران و دانێشتووانیان راگوێزران و به‌زۆر دوورخرانه‌وه. ئه‌وانه‌یه‌شی له‌ژێندا مابوون هه‌یه‌کانی له‌شکر گرتوونی و ره‌وانه‌ی ئه‌و ده‌زگای زانیارگریه‌ی کران که‌تو سه‌روکایه‌تیت ده‌کرد، تویش ئاردوونت بۆ نووسینگه‌ی ریکه‌سته‌ی باکوور، له‌وێشه‌وه‌ ره‌وانه‌کران بۆ به‌ندیخانه‌و گرتووخانه‌کانی توپزاو و سه‌ربازگه‌ی دووبزو نوگره‌سه‌لمان. له‌وێش برسی کران و له‌هه‌نجامی که‌مخۆراکی و نه‌بوونی دهرمان و ئه‌نجامی هه‌لوێستی ناموؤقانه‌ زۆریان چه‌شتوه، بۆیه زۆریان به‌هه‌وی برسیته‌ی و بێدهرمانیه‌وه‌ مردوون، هه‌زاران که‌س له‌وان به‌زربوو و پاشان ئێسکو و پڕۆسکیان له‌گۆری به‌کۆمه‌ڵدا دۆزرایه‌وه. ئه‌و کرده‌وانه‌ی سه‌رموه‌ به‌شیک له‌تاوانی دژمه‌روؤف. بۆیه به‌لگه‌نامه‌کانی به‌رده‌ست به‌سن بۆ تاوانبارکردن و سزادانت به‌گۆیره‌ی ده‌سه‌لاتی به‌ندی (12) یه‌ک/أ، ب، د، ط - و ئاماژی به‌ندی (15) یه‌کو دوو و به‌ندی (24) له‌یاسای دادگای تاوانی عێراقی بآلا ژماره 10 بۆ ساڵی 2005 و به‌ندی (406/1) أ، ب، و - و ئاماژی به‌نده‌کانی (47، 48، 49) له‌یاسای سزاکانی ژماره 111 بۆ ساڵی 1969 ی پوخته‌کراو. ئه‌م بڕیاره که ده‌شیت به‌رپه‌رچ بدرێته‌وه، به‌کۆی ده‌نگ له 24 / 6 / 2007 دا ده‌رچوو، به‌ ئاشره‌را راگه‌ینێرا.

1 - تاوانبار فه‌رحان موته‌لگ سالح ئه‌لجیوری، له‌سه‌ر به‌شداربوونی له تاوانکاریه‌کانی کوشتن به‌ده‌ستی ئه‌نقه‌ست که به‌تاوانی قه‌لاچۆکردنی گشتی ده‌ژێدریت، سزاداریت به‌ به‌ندبوون تا پاشماوه‌ی ژیان به‌یی ده‌سه‌لاتی به‌ندی (11) یه‌ک/أ - دوو/ه - له‌گه‌ڵ به‌ندی (24)

لە یاسای دادگای سزایی عێراقی بەلای ژمارە 10 بۆ ساڵی 2005، ئەو سزایە بەپێی دەسەڵاتی بەندی (406/1) ب، و - و لەسەر ڕۆشنایی بەندە ھاوبەشەکانی (47-48-49) لە یاسای سزاکانی ژمارە 111 بۆ ساڵی 1969 ی پوختەکراو دیاریکراوە. ئەم بڕیارە کە دەشیت بەرپەرچ بدریتەوه، لە 24/6/2007 بەکۆی دەنگ دەرچوووە بە ئاشکرا راگەینرا.

2 - تاوانبار فەرھان مۆتلەگ سەلح ئەلجەووری، لەسەر بەشداریبوونی لە تاوانکارییەکانی کوشتن بەدەستی ئەنقەست کە بە تاوانی قەڵاچۆکردنی گشتی دەژمێردریت، سزادرا بە بەندبوون تا پاشماوەی ژینای بەپێی دەسەڵاتی بەندی (12) یەک/ا - لەگەڵ بەندی (15) یەکو دوو - بەندی (24) لە یاسای دادگای سزایی بەلای ژمارە 10 بۆ ساڵی 2005 . ئەو سزایە دیاریکرا بەپێی دەسەڵاتی بەندی (406/1) ب، و - و لەسەر ڕۆشنایی بەندە ھاوبەشەکانی (47-48-49) لە یاسای سزایی ژمارە 111 بۆ ساڵی 1969 ی پوختەکراو. ئەم بڕیارە کە دەشیت بەرپەرچ بدریتەوه، لە 24/6/2007 دا بەکۆی دەنگ دەرچوووە، بە ئاشکرا راگەینرا.

3 - تاوانبار فەرھان مۆتلەگ سەلح ئەلجەووری، لەسەر بەشداریبوونی لە تاوانکاریی دوورخستەوهی ھاوولاتییان یان بەزۆر راگۆزانیان، کە بەتاوانی دژمەرۆف دەژمێردریت، سزادرا بە (10) ساڵ زندانی بەپێی دەسەڵاتی بەندی (12) یەک/د - و لەسەر ڕۆشنایی بەندی (15) یەکو دوو، ھەروەھا بەندی (24) لە یاسای دادگای سزایی بەلای ژمارە 10 بۆ ساڵی 2005. ئەو سزایە دیاریکرا بەپێی دەسەڵاتی بەندی (421/ب) ب، ئە ب لە یاسای سزاکانی ژمارە 111 بۆ ساڵی 1969 ی پوختەکراو. ئەم بڕیارە کە دەشیت بەرپەرچ بدریتەوه لە 24/6/2007 دا بەکۆی دەنگ دەرچوووە، بە ئاشکرا راگەینرا.

4 - ئەو ماوەیە بۆ تاوانبار فەرھان مۆتلەگ ئەلجەووری بەرچاوەنگیرا کە تێیدا بەندبوو، چونکە چارەنووسی لەسەر ئەم گۆشەبەشیە دواخرا لەبەر بڕیاری بەندکردنی لەسەر گۆشەبەشێتر.

5 - ئەو سزایانەی سەرھوھ ھەندە پەيوەستن بەتاوانبار فەرھان مۆتلەگ ئەلجەووری، بەدوای یەکدا جێبەجێ دەکەین، بەپێی دەستکاری ڕەوشی (65) دوو لە ڕەوشەکانی کاررایی و کۆکردنەوهی بەلگەنامەی تاییبەت بە دادگا بەندی (142) لە یاسای سزایی ژمارە 111 بۆ ساڵی 1969 ی پوختەکراو.

6 - بەپێی دەسەڵاتی بەندی (24) شەش لە یاسای دادگای تاوانی عێراقی بەلای ژمارە 10 بۆ ساڵی 2005 و بەندی (183) لە یاسای ڕەوشەکانی دادگای سزایی ژمارە 23 بۆ ساڵی 1971 دەست دەگیریت بەسەر گشت دارایی گۆیزراو بارو نەگۆیزراو باری تاوانباردا.

7 - لە تاوانبار گەینرا کە بەپێی دەسەڵاتی بەندی (254) لە یاسای ڕەوشی دادگای سزایی ژمارە 23 بۆ ساڵی 1971 دۆسیی ئەم پڕۆسەییە راستەوخۆ دەنێردریت بۆ ئەنجومەنی پێداچوونەوه بۆ تاوتوێکردن.

8 - لەبەر نەبوونی بەلگەی تەواو لەسەر ئەو گۆشەبەشی دژ بە تاوانبار فەرھان مۆتلەگ سەلح تۆمارکراوە، بەپێی دەسەڵاتی بەندەکانی (11) یەک/ب، ج - لەگەڵ (12) یەک/ب، ج، ھ، و، ح، ی - (13) چوار/ا، د، ھ، ح، ل لە یاسای دادگای تاوانی عێراقی بەلای ژمارە 10 بۆ ساڵی 2005، دادگا بڕیاریدا ئەو تاوانانەی لەسەری تۆمارکراون بپەڕێنەوه. ئەو بڕیارە بە ھاودەنگی دەرچوووە لەگەڵ دەسەڵاتی بەندی (182) ج لە یاسای ڕەوشەکانی دادگای سزایی ژمارە 23 بۆ ساڵی 1971 ی پوختەکراو کە دەشیت بەرپەرچ بدریتەوه. لە 24/6/2007 دا بە ئاشکرا راگەینرا.

سێھەم: تاوانبار سابر عەبدولعەزیز نەلدووری

بەناوی خۆدای بەخشندەو دلقان

تاوانەکانی کۆکۆژی:

لە ئاداری 1987 دا، نێوان ئاداری 1987 و سەپتەمبەری 1988 ئەندامی سەرکردایەتی گشتی ھیزە چەکدارەکان و بەرپۆمبەری دەزگای

زانبارگری گشتی سپا بوو و کارى سپێردراو بەخۆتو دەزگا زانبارگرییەکی سەر بە تۆ ئەومبوو زانبارى کۆکەنەمو بەرزى بکەنەمو بۆ سەرکردایەتى گشتى هیزه چەکارەکان و سیاسالارو سەرانى لەشکر تا دەزگاكانى تاييەت پلانى لەسەر دابنن بۆ ئەو ئەمفالى هیزه سەربازییەکانى لەشکرى یەکو دوو، و پینچ ئەنجامیاندا. پاش ئەوەش دەزگاكانى سەربەتو توێژینەمیان دەکرد لەسەر ئەنجامى ئۆپەراسیۆنەکان و ئەو چەکانەى تێیدا بەکاردهات، پاشان تۆ بەرزت کردوونەتەمو بۆ سەرکردایەتى گشتى هیزه چەکارەکان و سیاسالارو پینشارى خۆشتان سەبارەت بەراى کارابوونى ئەو چەکانەى چوونى کارکردن بۆسەر ئەو دەقەرەو بارى گونجاو بوونى کەش و باو دۆخى جوگرافى بۆ بەکارهێنان هەوینچ دەکرد، هەروەک لەگەڵ ئەفسەرانى پسپوورى بەشى سێى دەزگاگەتان دەکەوتە توێژینەمو لەسەر چەکی شیمیایى و توانای بەکارهێنانى دژ بە کورد لە باکوورى عێراق و ئەنجامى ئەو توێژینەمى داوه بە تاوانبار سەددام حوسێن. هیزەکانى سپا لەهێرشەکاندا چەکی شیمیایان بەکارهێنا بەشیوەى فراوان دژ بە سڤلى کورد لەباکوورى عێراق کە سەرئەنجام بوو هوى مردنى هەزاران و راگوێزانی هەزاران کەس لەوانەى مردن نەگرتەمو، هەزارن گوندی کورد وێرانکران، گشت ئەوانە بوونە هۆ بۆ تاوانى کۆکۆزى.

بەلگەکان بەس بۆ تاوانبارکردن و سزادانت بەپێى دەسەلاتى بەندى (11) یەک/أ، ب - و بەر پۆسنایى بەندى (15) دوو، دیاریکردنى سزا بەپێى بەندى (1/406) أ، ب، و - و بەندە هاوبەشەکانى (47،48،49) ی یاسای سزایى عێراق ژماره 111 بۆ سالى 1969 ی پوختکراو. برباره بەکۆى دەنگ له 9 ی جەمادولئاخیرهى 1428 ریکەوت به 6/24/2007 رۆوبەرۆ راگهیئرا.

تاوانەکانى دژمەرۆف:

لەئادارى 1987 وه تا سەپتەمبەرى 1988 ئەندامى سەرکردایەتى گشتى هیزه چەکارەکان و بەرپەرەى دەزگای زانبارگری گشتى سپا بوو و کارى سپێردراو بەخۆتو دەزگای زانبارگری سەربەتو ئەو بوو

زانبارى کۆکەنەمو بەرزى بکەنەمو بۆ سەرکردایەتى گشتى هیزه چەکارەکان و سیاسالارو فەرماندەى لەشکرەکان تا دەزگاكانى تاييەت پلانى لەسەر دابنن بۆ ئەمفال ئەوجا خۆتو بکەکانى سەربەتو دەکەوتە توێژینەمو لەسەر ئەنجامى چالاکییەکان و چەکانەى تێیدا بەکارهات و بەرزت دەکردنەمو بۆ سەرکردایەتى گشتى هیزه چەکارەکان و سیاسالارو پینشارى خۆشت هەوینچ دەکرد سەبارەت بەراى کارابوونى ئەو چەکانەى چوونى کارکردن بۆسەر دەقەرەو بارودۆخى بارى گونجانی لەرووى کەش و باو جوگرافى بۆ بەکارهێنان. ئەو توێژینەمى لەرێگەى سکریتى تاييەت تاوانبار حامد يوسف حومادییەو گەياندووه به خودى سەددام حوسێن کە ئەویش پینشارەکانى توى پەسەندکردوومو فرمانى داوه بە بەکارهێنانى چەکی شیمیایى دژ بەگەلى کورد لە باکوورى عێراق، سەرئەنجام بوو هوى مەرگی بەکۆمەلى کەسانى سڤلى بێتاوان و ئەوانەش لە مردن رزگاریان بوو پەرتەوازه بوون یان گیراون و نێردراون بۆ ئەو بکەکانى تێیدا گیردان یانیش رەوانەکران بۆ گرتووخانەى توێژاوو گرتووخانەکانى دووبزو نزارکى و نوگرەسەلمان و گۆرە بەکۆمەلەکان، هەروەک بە بۆردمانى چەکی شیمیایى تەواى گوندە کوردییەکان بە هێرشى بەرفراوان و پلانى سەربازى هیزەکانى یەکو دوو پینچ وێران کران، ئەوێ دادگا دەبیینت بەلگەنامەکانى بەردەست بەس بۆ تاوانبارکردن و دیاریکردنى سزا بۆت بەپێى دەستیارى بەندى (11) یەک/أ - و لەسەر تاوانى کۆکۆزى کە شێوەیکە لە تاوانى دژمەرۆف بە نامازەى بەندى (15) دوو - لەگەڵ (24) لەیاسای دادگای تاوانى عێراقى بەلا ژماره 10 بۆ سالى 2005 و دیاریکردنى سزا بەپێى بەندى (1/406) أ، ب - لەگەڵ بەندە هاوبەشەکانى (47،48،49) له یاسای سزایى عێراق ژماره 111 بۆ سالى 1969 ی پوختکراو. ئەوبەرپەرە له 6/24/2007 دا بەزۆرینەى دەنگى دەرچوو.

تۆ، سابەر عەزیز ئەلدوورى:

کە دادگا لەکێشەکەى روانى و بۆیدرکەوت بەلگەنامەکان بەس بۆ تاوانبارکردن بەپێى بڕگەى (أ) لەبەندى (13) چوار، لەسەر تاوانى جەنگ کە لەکاتى بەرپەرەکانى چەکارى ناخوێیدا بە ئارەزوو هێرش

ئاراستە کراوێتە سەر کەسانی سڤیل، هەروەها دەبێت کە بەلگەنامەکان بەسەر بۆ تاوانبارکردن لەسەر تاوانی داگیرکردن و وێرانکاری لە بووەی لایەنی دژ بەپێی بڕگەی (ل) لەبەندی (13) چوار، بۆیە بەگوێزەی دیدی دادگا ئەر بەلگەنامانە بەسەر بۆ تاوانبارکردن و دیاریکردنی سزا بۆت، بەپێی بەندی (13) چوار/ م، ل - لەبەر ڕۆشنایی بەندی (15) دوو - لەگەڵ بەندی (24) لەیاسای دادگای تاوانی عێراقی بەلگە 10 بۆ سالی 2005 و بەپێی دەسەڵاتی بەندی (1/406) 1، ب، و - بەندی (478) و لەسەر ڕۆشنایی بەندە هاوبەشەکانی (47، 48، 49) لەیاسای سزای عێراقی ژمارە 111 بۆ سالی 1969 ی پوختکراو. ئەر بڕیارە لە 24/ 6/ 2007 دا بەزوری دەنگ دەرچوو بەناشکرا راگەینرا.

دادگا نەمسزاییانە بۆت بڕیاردا:

1 - سزای تاوانبار سابر عەبدولعەزیز ئەلدووری درا بە بەندکردن تا پاشماوەی ژیاڵی لەبەر بە پێزانینەوه بەشداربوونی لەو تاوانی کوشتنەدا کە بەتاوانی کۆمەڵکوژی دەژمێدرت، بەپێی دەسەڵاتی بەندی (11) یەک/ ا - و دوو/ ه - بەر ڕۆشنایی بەندی (15) یەک، دوو، لەگەڵ بەندی (24) لەیاسای دادگا سزاییەکانی عێراقی بەلگە 10 بۆ سالی 2005 و سزای بۆ دیاریکرا بەپێی دەسەڵاتی بەندی (1/406) 1، ب، و - بەر ڕۆشنایی بەندە هاوبەشەکانی (47، 48، 49) لەیاسای سزایی ژمارە 111 بۆ سالی 1969 ی پوختکراو. ئەر بڕیارە کە دەشتێت بەرپەرچ بەریتنەوه لە 24/ 6/ 2007 دا بەکۆی دەنگ دەرچوو، و بە ناشکرا راگەینرا.

2 - سزای تاوانبار سابر عەبدولعەزیز ئەلدووری درا بە بەندکردن تا پاشماوەی ژیاڵی لەبەر بە پێزانینەوه بەشداربوونی لە تاوانی کوشتنەدا کە بەتاوانی دژمەرۆف دەژمێدرت، بەپێی دەسەڵاتی بەندی (12) یەک/ ا - لەبەر ڕۆشنایی بەندی (15) یەک، دوو - لەگەڵ بەندی (24) لەیاسای دادگا سزاییەکانی عێراقی بەلگە 10 بۆ سالی 2005. سزای بۆ دیاریکرا بەپێی دەسەڵاتی بەندی (1/406) 1، ب، و - بەر ڕۆشنایی بەندە هاوبەشەکانی (47، 48، 49) لەیاسای سزایی ژمارە

111 بۆ سالی 1969 ی پوختکراو، ئەر بڕیارە لە 24/ 6/ 2007 دا بەکۆی دەنگ دەرچوو، بە ناشکرا راگەینرا.

3 - سزای تاوانبار سابر عەبدولعەزیز ئەلدووری درا بە بەندکردن تا پاشماوەی ژیاڵی لەبەر بەپێزانینەوه بەشداربوونی لەتاوانی ئاراستەکردنی هێرش بۆ سەر هاوولاتیانی سڤیل بەو شێوازی گێڕۆدەیی بوون، یان دژ بە کەسانی سڤیل کە بەشدارێ راسەوخۆیان نەبوو لە چالاکی جەنگدا. ئەر بەتاوانی جەنگ دادەنرێت، بەپێی دەسەڵاتی بەندی (13) چوار/ ا - بەر ڕۆشنایی بەندی (15) یەک، دوو - بەندی (24) لەیاسای دادگا سزاییەکانی عێراقی بەلگە 10 بۆ سالی 2005. سزای بۆ دیاریکرا بەپێی دەسەڵاتی بەندی (406) 1، ب، و - و لەبەر ڕۆشنایی بەندە هاوبەشەکانی (47، 48، 49) یاسای سزایی ژمارە 111 بۆ سالی 1969 ی پوختکراو. ئەر بڕیارە کە دەشتێت بەرپەرچ بەریتنەوه لە 24/ 6/ 2007 بەکۆی دەنگ دەرچوو بەناشکرا راگەینرا.

4 - سزای تاوانبار سابر عەبدولعەزیز ئەلدووری درا بە 10 سال زندانی لەبەر بەشداربوونی لەتاوانی وێرانکاری و دەستگرتن بەسەر دارایی لایەنی نەیار بێلەوهی وێرانکاری و تالانکاری لەپیداویستی خودی جەنگە کە بوو بێت، بۆیە بەتاوانی جەنگ دادەنرێت. بەپێی دەسەڵاتی بەندی (13) چوار/ ل - و بەر ڕۆشنایی بەندی (15) یەک، دوو، و بەندی (24) لەیاسای دادگا سزاییەکانی عێراقی بەلگە 10 بۆ سالی 2005. سزای بۆ دیاریکرا بەپێی دەسەڵاتی بەندی (478) سێ و بەر ڕۆشنایی بەندە هاوبەشەکانی (47، 48، 49) لەیاسای سزایی ژمارە 111 بۆ سالی 1969 ی پوختکراو، ئەر بڕیارە کە دەشتێت بەرپەرچ بەریتنەوه لە 24/ 6/ 2007 دا بەکۆی دەنگ دەرچوو بەناشکراو ڕووبەر و راگەینرا.

5 - ئەر ماوەیە بۆ تاوانبار سابر عەبدولعەزیز ئەلدووری بەرچاونەگیرا کە تێیدا بەندبوو چونکە چارەنووسی لەسەر ئەم گێشەیه دواخرا لەبەر ئەوەی بڕیاری بەندکردنی لەسەر گێشەیهکی تری لەسەرە.

6 - تا ئەوانستە کە کارە کە پەیمەستبێت بەتاوانبار سابیر عەبدولعەزیز ئەلدووری، سزاکانی سەرۆه بەدوای یەکدا جێبەجێ دەکەیت، بەپێی

دەستیاری ڕەوشی (65) دوو لەڕەوشەکانی کاررایکی و کۆکردنەوی بەلگەنامەی تاییبەت بە دادگاوە بەندی (142) لە یاسای سزایی ژمارە 111 بۆ سالی 1969 ی پوختەکراو.

7 - بەپێی دەسەڵاتی بەندی (24) شەش لەیاسای دادگای تاوانی عێراقیی بەلا ژمارە 10 بۆ سالی 2005 دەستەگیریت بەسەر گشت دارایی گۆزراواری و نەگۆزراواری تاوانبار.

8 - لەتاوانبار گەییئرا کە ، بەپێی دەسەڵاتی بەندی (254) أ لەیاسای ڕەوشی دادگای سزایی ژمارە 23 بۆ سالی 1971 دۆسیی ئەم پڕۆسەییە راستەوخۆ دەنێردریت بۆ دەستەیی پێداچوونەو هەڵسەنگاندن.

9 - لەبەر نەبوونی بەلگەیی تەواو لەسەر کێشەییەکی تۆمارکراوە دژ بەتاوانبار سابەر عەبدولعەزیز ئەلدووری بەپێی دەسەڵاتی بەندەکانی (11) یەک/ ج - (12) یەک/ ج، هـ، و، ح، ض، ی - (13) دوو/ ی، ف - (13) چوار/ ح لەیاسای دادگای تاوانی عێراقیی بەلا ژمارە 10 بۆ سالی 2005. دادگا بڕیاریدا ئەو تاوانانەیی لەسەری تۆمارکراو بڕیاریدا. ئەو بڕیارە کە دەشیت بەرپەرچ بڕیتەو بە هاونەنگی دەرچوو، بەپێی دەسەڵاتی بەندی (182) ج لەیاسای ڕەوشەکانی دادگای سزایی ژمارە 23 بۆ سالی 1971 ی پوختەکراوە، لە 6/ 24/ 2007 دا ئاشکرا ڕاگەییئرا.

9 - دادگا کاتی دیاریکردنی سزادان ئەوێ لەبەرچاوەگرت کە لێبوردنت لە قوربانیانی گەلی عێراق خواست و پەشیمانی خۆنت لە تاوانەکان دەربری.

چوارەم: تاوانبار سولتان هاشم ئەحمەد

تاوانی قەلاچۆکردنی بەکۆمەل

تۆ، سولتان هاشم ئەحمەد، لەکاتی ئۆپەراسیۆنەکانی ئەنفالی یەکو سێو چوارو هەشتدا فرمانت بۆ لەشکری یەکی ژێر دەسەڵاتی

خۆت دەرکردووە هێرشیی بەرفراوان بکەنە سەر سقیلی کورد لە دانیشتووی دێهاتی باکووری عێراق و بۆردومانکردنیان بەچەکی شیمیایی و کلاسیکی بەهۆی فرۆکەیی جەنگیی و تۆپو مووشەکەوێژ کە بوونەتە هۆی تاوانی کۆمەلکۆژیی دانیشتووانی سقیلی دێهاتی، هەروەها کوشتنی ئازەل و سووتاندنی بەرووبوومی کشتوکالیان و زەدەیی زۆر گیاندن بە گیان و مێشکو بەرپاکردنی بارودۆخی دژواری وەک بڕسیتی و بێدەرمانی و سووتەمەنی لەپێناو بەجێهێنانی فرمانی تاوانبار عەلی حەسەن ئەلمەجیدو سەپاندنی هەلوێستی تاوانبار سەددام حوسین و پارتی بەعسو جێبەجێکردنی فرمانی حوسین ڕەشید. بەپێی بڕگەکانی (أ، ب، ج) بەر کردووەتە تاوانی قەلاچۆکردنی بەکۆمەلت ئەنجامداوە. بەلگەنامەکان بەسەر بۆ تاوانبارکردن و سزادانت بەپێی دەسەڵاتی بەندی (11) یەک/ أ، ب، ج - بەندی (11) دوو/ هـ - هەروەها لەسەر ڕۆشنایی بەندی (15) دوو - (24) شەش، لەیاسای دادگای تاوانی عێراقیی بەلا ژمارە 10 بۆ سالی 2005 و بەر ڕۆشنایی بەندی (406/ 1) أ، ب، و - و ڕۆشنایی بەندە هاونەنگەکانی (47، 48، 49) لەیاسای سزاکانی ژمارە 111 بۆ سالی 1969 ی پوختەکراو. ئەو بڕیارە لە 24/ 6/ 2007 دا بەکۆی دەنگ دەرچوو بەئاشکرا ڕاگەییئرا.

تاوانەکانی دژەمرۆف

تۆ، سولتان هاشم ئەحمەد، لەکاتی ئۆپەراسیۆنەکانی ئەنفالی یەکو سێو چوارو هەشتدا فرمانت بۆ لەشکری یەکی ژێر دەسەڵاتی خۆت دەرکردووە هێرشیی بەرفراوان بکەنە سەر سقیلی کورد لە دانیشتووی دێهاتی باکووری عێراق و بۆردومانکردنیان بەچەکی شیمیایی و کلاسیکی بەهۆی فرۆکەیی جەنگیی و تۆپو مووشەکەوێژ کە بوونەتە هۆی تاوانی کۆمەلکۆژیی دانیشتووانی سقیلی دێهات. هەروەها کوشتنی ئازەل و سووتاندنی بەرووبوومی کشتوکالیان و زەدەیی زۆر گیاندن بە گیان و مێشکیان و بەرپاکردنی بارودۆخی دژواری وەک بڕسیتی و بێدەرمان و سووتەمەنی لەپێناو بەجێهێنانی فرمانی تاوانبار عەلی حەسەن ئەلمەجیدو پەیرموکردنی هەلوێستی پارتی بەعسی هەلوێشوو تاوانبار سەددام حوسین، هەروەها هەزاران سقیلی کوردتان گرت و بەلۆری سەربازی گۆزاتانەو بۆ گرتووخانەکانی تۆپزاو سەربازگەیی دووبزو نیزارکی و نوگرەسەلمانو

بنکه‌کانی زانیارگری سپاو له‌ناو ئه‌و به‌ندێخانه‌دا دووچارى هه‌لوێستی نامرۆقانه‌ بوون، سه‌رئهمجام زۆریان لێمردوووه‌ زۆریان تانیستا بزرر که‌س چاره‌نووسیان نازانی، زۆریش له‌گۆری به‌کۆمه‌لدا دۆزرانه‌وه‌ گشت ئه‌وانه‌ به‌مه‌به‌ستی قه‌لاجۆکردن بووه‌. تۆ به‌وکارانه‌ت تاوانی کۆکۆزیت ئه‌جماده‌وه‌، به‌پێی بره‌گه‌کانی به‌ندی (12) أ، ب، د، ط، ی - به‌ر رۆشنایی به‌ندی (15) د، هـ/ دوو - (24) له‌یاسای دادگای تاوانی عیراقیی بالا ژماره‌ 10 بۆ ساڵی 2005 و به‌ر رۆشنایی به‌ندی (1/406) أ، ب، و - به‌ندی (421) و به‌ر رۆشنایی به‌نده‌ هاوبه‌شه‌کانی (47، 48، 49) له‌یاسای سزاکانی ژماره‌ 111 بۆ ساڵی 1969 ی پوخته‌کراو. بریار له‌ 24/ 6/ 2007 دا به‌کۆی ده‌نگی رووبه‌روو راگه‌ینرا.

تاوانه‌کانی جه‌نگ

تۆ، سوڵتان هاشم ئه‌حمده‌، له‌کاتی ئۆپه‌راسیۆنه‌کانی ئه‌نفالی یه‌کو سێ و چوارو هه‌شتدا چه‌کی شیمیایی به‌کاره‌یناوه‌ دژ به‌ کوردانی نه‌یار، ئه‌ویش به‌ ده‌رکردنی فرمان بۆ هیزه‌کانی ژێر ده‌سه‌لاتی خۆت تا هێرشى به‌رفراوان بکه‌نه‌ سه‌ر دێهاتی کورد که‌ تێیدا ژماره‌یه‌کی زۆر کۆژران و زۆریش تووشی زه‌ده‌ی گیانی هه‌تاه‌تایی هاتوون. هه‌رمه‌ها هیزه‌کانی ژێر ده‌سه‌لاتی تۆ خانوو به‌ره‌ی پارێزراوی وه‌ک مزگه‌وت و خوێندنگه‌و نه‌خۆشخانه‌یان وێران کردووه‌ له‌گه‌ڵ تالانه‌کردنی بووه‌و دارایی هاوولاتیان به‌ی هه‌یچ پێداویستییه‌کی ئۆپه‌راسیۆنی له‌شکری، گشت ئه‌وانه‌ی له‌مردن پرزگاریانبوووه‌ له‌گوندی خۆ راگۆژراون، تۆ ئاگات له‌ سه‌رجه‌م ئه‌و تاوانکارییانه‌ بووه‌، بۆیه‌ به‌پێی بره‌گه‌کانی به‌ندی (13) چوار/ أ، د، ج، ل تۆ به‌ تاوانباری جه‌نگ داده‌نریت. به‌لگه‌نامه‌کان به‌سن بۆ تاوانبارکردن. سزات بۆ دیاری کرا به‌پێی ئه‌وه‌بهندانه‌ی سه‌رمه‌وه‌ به‌ر رۆشنایی به‌ندی (15) دوو - هه‌رمه‌ها (24) له‌یاسای دادگای تاوانی عیراقیی بالا ژماره‌ 10 بۆ ساڵی 2005 و به‌ر رۆشنایی به‌ندی (1/406) أ، ب، و - و به‌ندی (478) و (421) و به‌ر رۆشنایی به‌نده‌ هاوبه‌شه‌کانی (47، 48، 49) له‌یاسای سزاکانی ژماره‌ 111 بۆ ساڵی 1969 ی پوخته‌کراو. بریار له‌ 24/ 6/ 2007 دا به‌کۆی ده‌نگی ده‌رچوو. رووبه‌روو راگه‌ینرا.

سزا:

1 - سزای تاوانبار سوڵتان هاشم ئه‌حمده‌ درا به‌ خنکاندن به‌سێداره‌ تا‌مردن له‌به‌ر به‌ پێزانییه‌وه‌ به‌شداربوونی له‌تاوانی کوشتن و زه‌ده‌ی گیانی و مێشکی قورس گه‌ياندن به‌ ئه‌ندامانی کۆمه‌لێک و به‌ده‌ستی ئه‌نقه‌ست به‌ریاکردنی بارودۆخی دژوار، به‌مه‌به‌ستی قه‌لاجۆکردن که‌ به‌تاوانی کۆمه‌لکۆزی ده‌ژمێدریت. به‌پێی ده‌سه‌لاتی به‌ندی (11) یه‌ک/ أ، ب، ج - هه‌رمه‌ها دوو/ هـ - و به‌ر رۆشنایی به‌ندی (15) یه‌ک، دوو، و به‌ندی (24) له‌یاسای دادگا سزاییه‌کانی عیراقی بالا ژماره‌ 10 بۆ ساڵی 2005 و سزای بۆ دیارکرا به‌پێی ده‌سه‌لاتی به‌ندی (1/406) أ، ب، و - به‌ر رۆشنایی به‌نده‌ هاوبه‌شه‌کانی (47، 48، 49) له‌یاسای سزایی ژماره‌ 111 بۆ ساڵی 1969 ی پوخته‌کراو. ئه‌و بریاره‌ که‌ ده‌شیت به‌رپه‌رچ به‌دریته‌وه‌ له‌ 24/ 6/ 2007 دا به‌کۆی ده‌نگی ده‌رچوو. به‌ئاشکرا راگه‌ینرا.

2 - سزای تاوانبار سوڵتان هاشم ئه‌حمده‌ درا به‌ خنکاندن به‌سێداره‌ تا‌مردن له‌به‌ر به‌ پێزانییه‌وه‌ به‌شداربوونی له‌تاوانی کوشتن که‌ تاوانی دژمه‌روقه‌، به‌پێی ده‌سه‌لاتی به‌ندی (12) یه‌ک/ أ - هه‌رمه‌ها دوو/ هـ - به‌ر رۆشنایی به‌ندی (15) یه‌ک، دوو- به‌ندی (24) له‌یاسای دادگا سزاییه‌کانی عیراقی بالا ژماره‌ 10 بۆ ساڵی 2005 . سزای بۆ دیارکرا به‌پێی ده‌سه‌لاتی به‌ندی (1/406) أ، ب، و - به‌ر رۆشنایی به‌نده‌ هاوبه‌شه‌کانی (47، 48، 49) له‌یاسای سزایی ژماره‌ 111 بۆ ساڵی 1969 ی پوخته‌کراو. ئه‌و بریاره‌ که‌ ده‌شیت به‌رپه‌رچ به‌دریته‌وه‌ له‌ 24/ 6/ 2007 دا به‌کۆی ده‌نگی ئاشکراو رووبه‌روو راگه‌ینرا.

3 - سزای تاوانبار سوڵتان هاشم ئه‌حمده‌ درا به‌ خنکاندن به‌سێداره‌ تا‌مردن له‌به‌ر به‌ پێزانییه‌وه‌ به‌شداربوونی له‌ تاوانی کوشتن که‌ به‌تاوانی دژمه‌روقه‌ ده‌ژمێدریت، به‌پێی ده‌سه‌لاتی به‌ندی (12) یه‌ک/ د - له‌به‌ر رۆشنایی به‌ندی (15) یه‌ک، دوو- به‌ندی (24) له‌یاسای دادگا سزاییه‌کانی عیراقی بالا ژماره‌ 10 بۆ ساڵی 2005 . دیاریکردنی سزا به‌پێی ده‌سه‌لاتی به‌ندی (1/406) أ، ب، و - به‌ر رۆشنایی به‌نده‌ هاوبه‌شه‌کانی (47، 48، 49) له‌ یاسای سزایی ژماره‌ 111 بۆ ساڵی

برپاره که دهشیت بهریمچ بدریتموه له 24 / 6 / 2007 دا بهکوی
دمنگ دمرجوو یناشکر ا روو بهروو راگینزا.

7 - سزای تاوانبار سولتان هاشم نعمت‌الله در ا به خنکاندن به‌سیداره نامردن
له‌بهر به پیزانینه‌وه به‌شداربوونی له تاوانی ئاراسته‌کردنی هیزش
بۆسه‌ر هاوولاتیانی سقیل که تاوانی دژهم‌روقه. به‌پینی ده‌سه‌لاتی به‌ندی
(13) چوار / ا - به‌ر رۆشنایی به‌ندی (15) به‌ک، دوو- هه‌روه‌ها به‌ندی
(24) له‌یاسای دادگا سزاییه‌کانی عیراقی بالا ژماره 10 بۆ سالی
2005 و دیاریکردنی سزا به‌پینی ده‌سه‌لاتی به‌ندی (1/406) ا، ب، و
- به‌ر رۆشنایی به‌نده هاو‌به‌شه‌کانی (47، 48، 49) له‌یاسای سزایی
ژماره 111 بۆ سالی 1969 ی پوخته‌کراو. ئهو ب‌پیرایه که ده‌شیت
به‌ر به‌رچ بدریته‌وه له 24 / 6 / 2007 دا به‌کۆی ده‌نگ ئاشکراو
روو به‌روو راگه‌نرا.

8 - سزای تاوانبار سولتان هاشم نهمهد درا به 7 سال زندانی لهبر ئاراستهکردنی هیزش بوسه خانوبهره‌ی تایبعت به باری نایینی و خویندن که بهینی دهسه‌لاتی بهندی (13) چوار/ د - و لهبر روشنایی بهندی (15) پهک، دو- و بهندی (24) لهیاسای دادگا سزاییهکانی عیراقی بالا ژماره 10 بۆ سالی 2005 بهتاوانی جهنگ دهژمیردریت. سزای بۆ دیارکرا بهینی دهسه‌لاتی بهندی (2/479)- و بهر روشنایی بهنده هاوبه‌شه‌کانی (47، 48، 49) لهیاسای سزایی ژماره 111 بۆ سالی 1969 ی پوختکراو، ئه‌و بریاره که دهشیت بهرپرچ بدریته‌وه له 24/ 6/ 2007 دا به‌کۆی دهنگ به‌ئاشکراو رووبه‌روو راگه‌نرا.

9 - سزای تاوانبار سولتان هاشم محمد درآ به 15 سال زندانی لمبر به‌شداریوونی له‌تاوانی فرمان دمرکردن بۆ راگوئیزانی هاوولاتییان که به‌یپی دمه‌لاتی به‌ندی (13) چوار/ ح - بمر روشنایی به‌ندی (15) یهک، دوو- همروه‌ها به‌ندی (24) له‌یاسای دادگا سزاییه‌کانی عیراقی بالآ ژماره 10 بۆسالی 2005 لهما سزای دژمروؤف. سزای بۆ دیارکرا به‌پی دمه‌لاتی به‌ندی (421) أ، ب، د - و بمر روشنایی به‌نده هاوبه‌شه‌کانی (47، 48، 49) له‌یاسای سزایی ژماره 111 بۆ سالی

يەك/ ج، و، ح - لەگەل (13) چوار/ هـ لە ياساى دادگايى تاوانى عيراقىيى بالا ژمارە 10 بۆ ساڵى 2005. دادگا بريارىدا ئىو تاوانانى لەسەر بىسپىنەو. بەپىي دەسەلاتى بەندى (182/ ج) لەياساى رەوشەكانى دادگايى سزايى ژمارە 23 بۆ ساڵى 1971 ي پوختىراو، ئىو برياره كە دەشتىت بەرپەرچ بدرىتەو لە 24/ 6/ 2007 دا بەكوى دەنگ رەوشەكانى راگەينرا.

پىنجەم: تاوانبار حوسىن رەشىد موحەممەد نەلتكرىتى

تۆ ساڵى 1987 ئەندامى سەرکردايەتى گشتى هيزە چەكدارەكان بویتو يارىدەرى سىياسالار بۆ كاروبارى ئۆپەراسىونى، لەئەنجامى بەرپەرچوونى دادگايىكرەنەكانو ئىو بەلگەنامە زۆرەى لە دانىشتەكاندا نىشاندرانو ئەوانەى لەتۆيى گشتى تاوانلىكرارو ديدەران، بۆ ئەم دادگايە دەرگەوت تۆ وەك هاوکار لەگەل سىياسالارو تاوانبار سولتان هاشم ئەحمەد پلانى لەشكرىتان دارشتوو بۆ ئىو هيزشەنى كرەنە سەر ديهاتى كورد لە باكوورى عىراقو ناوتان لىناو، پلان بۆ ئۆپەراسىونەكانى نىنغال. لەگشت كۆرو كۆبونەكانى لەمەر ئىو پروسەيە نامادە بویت، لەوانە ئىو كۆرەى لەبارەگاي لەشكرى يەكدا گىراو لە كەركوك تىيدا پلانەكانتان كردو بە بريارو تاوانبار سولتان هاشم ئەحمەدتان برياردادو بۆ سەرپەرشتكارى ئۆپەراسىونەكان. هەروەك ئەم دادگايە بۆ دەرگەوت كە تۆ لەرگەي ئازانسى ئۆپەراسىونەكانەو كە لەمواوەيدا سەرکردايەتت دەرگەوت كەرسەتو پىداويستى مەترىالىو مەروى وەك چەكو تەقەمەنى هەمەجۆرت بۆ يەكە سىپايەكان دەستەبەر كردوو بەرپرس بویت لە ئەنجامدانو پەرەپىدانى هيزش بۆ سەر ديهاتى كوردو فرمانەكانى سەركرەدى گشتى هيزە چەكدارەكانو فرمانەكانى سىياسالارت لەمەر ئۆپەراسىونەكان بەسەر دەرگەوت، بۆيە دادگا بەم خالانەى خوارەو تاوانبارت دەكات:

1969 ي پوختىراو. ئىو برياره كە دەشتىت بەرپەرچ بدرىتەو لە 24/ 6/ 2007 دا بەكوى دەنگ ئاشىراو رەوشەكانى راگەينرا.

10 - سزاي تاوانبار سولتان هاشم ئەحمەد درا بە 7 ساڵ زندانى لەبەر بەشداربوونى لەتاوانى فرمەندان بە ويرانكارى و دەستگرتن بەسەر بووى لايەنى نەيار كە بەپىي دەسەلاتى بەندى (13) چوار/ ل - بەر رۆشنايى بەندى (15) يەك، دوو- هەروەها بەندى (24) لەياساى دادگا سزايەكانى عىراقى بالا ژمارە 10 بۆ ساڵى 2005 لەسەر تاوانى جەنگ. سزاي بۆ دياركرا بەپىي دەسەلاتى بەندى (479) و بەر رۆشنايى بەندە هاوئەشەكانى (47، 48، 49) لە ياساى سزايى ژمارە 111 بۆ ساڵى 1969 ي پوختىراو. سزاي بۆ ديارىكرا بەپىي دەسەلاتى بەندى (182/ أ) لەياساى دادگا رەوشەكان. لە 24/ 6/ 2007 ئىو برياره كە دەشتىت بەرپەرچ بدرىتەو بەكوى دەنگو بەشدارىراو رەوشەكانى راگەينرا.

11 - ماوئەى بەندبوونى لەرۆژى 1/ 7/ 2004 وە تا رۆژى دەرچوونى ئەم برياره لە 24/ 6/ 2007 بۆ تاوانبار سولتان هاشم ئەحمەد دەرگەوت.

12 - بەپىي بەندى (142) لەياساى سزايى ژمارە 111 بۆ ساڵى 1969 توندترىنى سزاكان لەسەر تاوانبار سولتان هاشم ئەحمەد ئەنجام دەرگەوت.

13 - بەپىي بەندى (24/ 6) لەياساى سزايى ژمارە 10 بۆ ساڵى 2005 دەست بەسەر گشت دارايى گۆيزراو بارو نەگۆيزراو بارى تاوانبار سولتان هاشم ئەحمەد دەرگەوت.

14 - لە تاوانبار سولتان هاشم ئەحمەد گەينرا كە بەپىي دەسەلاتى بەندى (254) أ لەياساى رەوشى دادگايى سزايى ژمارە 23 ساڵى 1971 دۆستى ئەم پروسەيە راستەوخو بەمەبەستى هەلسەنگاندن دەرگەوت بۆ دەستەى پىداچوونەو.

15 - لەبەر دەسەلەوتنى بەلگەى تەواو لەسەر كيشەيەكى تۆماركارو دژ بە تاوانبار سولتان هاشم ئەحمەد، بەپىي دەسەلاتى بەندەكانى (12)

1- تو له‌ماوه‌ی پێش ئه‌مه‌فالو كاتی ئه‌ویشدا به‌ پێزانینه‌وه به‌شداربووێت له‌ كوشتن و زه‌مه‌دارکردنی گیانی هاوولاتیانی سڤیل له‌ باکووری عێراق به‌ به‌کارهێنانی گشتجۆره‌ چه‌کی شیمیایی له‌ بۆردومانکردنی دێهات به‌ ئامانجی له‌ناوبردنی گشت یان به‌شێک له‌وان. به‌وه‌ تو تاوانی قه‌لاچۆکردنی به‌کۆمه‌ڵ و کارگه‌لێکت ئه‌نجامداوه‌ ده‌تخه‌نه‌ به‌ر ده‌سه‌لاتی بره‌گه‌کانی (أ، ب) له‌ به‌ندی (11/1) و به‌ر رۆشنایی به‌ندی (15) له‌ یاسای دادگا سزاییه‌کانی عێراقی ب‌الا ژماره‌ 10 بۆ ساڵی 2005 ده‌یگرنه‌وه‌.

2- تو به‌شداربووێت له‌ به‌ده‌ستی ئه‌نقه‌ست ئاراسته‌کردنی هێرش به‌فره‌وان و سیستیماتیکی بۆسه‌ر هاوولاتیانی کورد له‌ باکووری عێراق که‌ بوونه‌ته‌ هۆی کوشتنی دانیشتوانی سڤیل و له‌ناوبردنیان، هه‌روه‌ها سوتاندنی دێهات و وێرانکردنیان و ئه‌نجامدانی هه‌لوێستی نامرۆقانه‌ که‌ بوونه‌ته‌ هۆی مردنی زۆریان و بزربوونی زۆرکس که‌ پاشان ئاشکرا بوو له‌ گۆرمه‌کۆمه‌ڵی پارێزگاکانی نه‌ینه‌واو موسه‌نناو شوێنانێتر نێژراون. گشت له‌وانه‌ به‌مه‌به‌ستی قه‌لاچۆکردنی دانیشتوان بووه‌، تو له‌ریگه‌ی پلانی له‌شکرکێشی و به‌دواچوونی چۆن به‌ئه‌نجام گه‌یشتن و چێیان لێکه‌وتیبێته‌وه‌ ناگات له‌وانه‌ بووه‌. بۆیه‌ ئه‌و تاوانگه‌له‌ی ئه‌نجامداون ده‌سه‌لاتی بره‌گه‌کانی (أ، ب) له‌ به‌ندی (12/1) و رۆشنایی به‌ندی (15/2) له‌یاسای دادگا سزاییه‌کانی عێراقی ب‌الا ژماره‌ 10 بۆ ساڵی 2005 ده‌یانگرنه‌وه‌.

3- تو به‌شداربووێت له‌ پلانریژی بۆ به‌کارهێنانی چه‌کی شیمیایی له‌ باکووری عێراق دژ به‌ هێزه‌ نه‌یاره‌کانی کورد. به‌چه‌کی شیمیایی هێرشتان بردووته‌ سه‌ر ئه‌و هاوولاتییه‌ سڤیله‌یه‌ی به‌شدار نه‌بوون له‌گه‌ڵ هێچ هێزێکی چه‌مکداری جه‌نگاوه‌ری دژ به‌رژیم. سه‌رئه‌نجام بووته‌ هۆی کوشتن یان زه‌مه‌دارکردنیان، یانیش ده‌ستدریژی کردنه‌ سه‌ر ئابرووی ئه‌وان. هه‌روه‌ک به‌و هێرشناه‌ خانبه‌ره‌ی پارێزرای و هه‌ک مزگه‌وت و خۆپێندگه‌و نه‌خۆشخانه‌ی به‌رکوه‌تووه‌. به‌جۆره‌ تاوانگه‌لێکت ئه‌نجامداوه‌ ده‌سه‌لاتی بره‌گه‌کانی (أ، د) له‌ به‌ندی (13/4) و رۆشنایی به‌ندی (15/2) له‌یاسای دادگا سزاییه‌کانی عێراقی ب‌الا

ژماره‌ 10 بۆ ساڵی 2005 ده‌یانگرنه‌وه‌. سزا ده‌دریبت به‌پێی ده‌سه‌لاتی به‌ندی (4/406 ب) له‌یاسای سزایی ژماره‌ (169)ی پوختکراو.

پریاری داد

1 - سزای تاوانبار حوسین ره‌شید موحه‌مه‌د درا به‌ خنکاندن به‌سێداره‌ تامرڤن له‌به‌ر به‌شداربوون به‌ده‌ستی ئه‌نقه‌ست له‌تاوانی کوشتن و زه‌مه‌ی گیانی و میشکی قورس گه‌یاندن. به‌پێی ده‌سه‌لاتی به‌ندی (11) یه‌ک/ ب - به‌ر رۆشنایی به‌ندی (15) یه‌ک، دوو له‌یاسای دادگا سزاییه‌کانی عێراقی ب‌الا ژماره‌ 10 بۆ ساڵی 2005 به‌تاوانی قه‌لاچۆکردنی گشتی ده‌ژمێدرین. سزای بۆ دیارکرا به‌پێی ده‌سه‌لاتی به‌ندی (1/406) أ، ب، و - له‌ یاسای سزایی ژماره‌ 111 بۆ ساڵی 1969ی پوختکراو، و له‌به‌ر رۆشنایی به‌ندی (24) له‌یاسای سزایی عێراقی ب‌الا. ئه‌و ب‌ریاره‌ که‌ ده‌شیت به‌رپه‌رچ به‌دریته‌وه‌ له‌ 24/6/2007 دا رووبه‌روو، ئاشکرا راگه‌ینرا.

2 - سزای تاوانبار حوسین ره‌شید موحه‌مه‌د درا به‌ خنکاندن به‌سێداره‌ تامرڤن له‌به‌ر به‌شداربوون به‌ پێزانینه‌وه له‌تاوانی کوشتن که‌ به‌تاوانی دژمه‌روڤ ده‌ژمێدریت، به‌پێی ده‌سه‌لاتی به‌ندی (12) یه‌ک/ أ - و دوو/ ه - و له‌به‌ر رۆشنایی به‌ندی (15) یه‌ک، دوو - و به‌ندی (24) له‌یاسای دادگا سزاییه‌کانی عێراقی ب‌الا ژماره‌ 10 بۆ ساڵی 2005 و سزای بۆ دیارکرا به‌پێی ده‌سه‌لاتی به‌ندی (1/406) أ، ب، و - له‌ یاسای سزایی ژماره‌ 111 بۆ ساڵی 1969ی پوختکراو. ئه‌و ب‌ریاره‌ که‌ ده‌شیت به‌رپه‌رچ به‌دریته‌وه‌ له‌ 24/6/2007 دا به‌کۆی ده‌نگ رووبه‌روو ئاشکرا راگه‌ینرا.

3 - سزای تاوانبار حوسین ره‌شید موحه‌مه‌د درا به‌ خنکاندن به‌سێداره‌ تامرڤن له‌به‌ر به‌شداربوون له‌ تاوانی ئاراسته‌کردنی هێرش بۆسه‌ر هاوولاتیانی سڤیل که‌ به‌تاوانی دژمه‌روڤ ده‌ژمێدریت. به‌پێی ده‌سه‌لاتی به‌ندی (13) چوار/ أ - به‌ر رۆشنایی به‌ندی (15) یه‌ک، دوو - هه‌روه‌ها به‌ندی (24) له‌یاسای دادگا سزاییه‌کانی عێراقی ب‌الا ژماره‌ 10 بۆ ساڵی 2005. سزای بۆ دیارکرا به‌پێی ده‌سه‌لاتی به‌ندی (1/406) أ، ب، و - له‌ یاسای سزایی ژماره‌ 111 بۆ ساڵی 1969ی

پوختکراو، ئەو بریارە کە دەشتیت بەرپرچ بدریتەوه لە 24 / 6 / 2007 دا بەکۆی دەنگ ڕووبەرۆو، ئاشکرا ڕاگەیێنرا.

4 - سزای تاوانبار حوسێن ڕەشید موحەممەد درا بە 7 ساڵ زندانی لەبەر بەشداریبوون بە پێزانینەوه لەتاوانی وێرانکردنی خانوبەرەیی تایبەت بە کاروباری ئاینی، کە بەتاوانی جەنگ دەژمێردریت. بەپێی دەسەلاتی بەندی (13) چوار / د - بەر ڕۆشنایی بەندی (15) یەک، دوو - ھەروەھا بەندی (24) لەیاسای دادگا سزاییەکانی عێراقی بەلا ژمارە 10 بۆ ساڵی 2005 و سزای بۆ دیارکرا بەپێی دەسەلاتی بەندی (2/479) لە یاسای سزایی ژمارە 111 بۆساڵی 1969 ی پوختەکراو، ئەو بریارە کە دەشتیت بەرپرچ بدریتەوه بەپێی دەسەلاتی بەندی (182) ی ڕەوشینی لە 24 / 6 / 2007 دا بەکۆی دەنگ ڕووبەرۆو بەئاشکرا ڕاگەیێنرا.

5 - ماوەی بەندبوونی تاوانبار حوسێن ڕەشید موحەممەد ناژمێردریت چونکە چارەنووسی لەمپروسیەدا ھەلسەپێردراو، لەبەرئەوهی بەندە لەسەر کێشەیت.

6 - بەپێی دەستگیری بەندی (142) لەیاسای سزایی ژمارە 111 ی ساڵی 1969 ی پوختکراو دەبێ تاوانبار حوسێن ڕەشید موحەممەد توندترینی سزاکان بجێژیت.

7 - بەپێی بەندی (24 / 6) لەیاسای سزایی ژمارە 10 بۆ ساڵی 2005 دەست دەگیریت بەسەر گشت بووەی گوێزاراوبارو نەگوێزاراوباری تاوانباردا.

8 - لە تاوانبار گەیانە کە دۆسیی ئەم پڕۆسەییە بەپێی دەسەلاتی بەندی (254 / أ) لەیاسای ڕەوشی دادگای سزایی ژمارە 23 بۆ ساڵی 1971 راستەوخۆ دەنێردریت بۆ دەستەیی پێداچوونەوه بۆ ھەلسەنگاندن.

9 - لەبەر نەبوونی بەلگەی تەواو لەسەر کێشەییکی تۆمارکراو دژ بە تاوانبار حوسێن ڕەشید موحەممەد، بەپێی دەسەلاتی بەندەکانی (11) یەک / ج - لەگەڵ (12) یەک / ج، د، ه، و، ح، ض، ی - (13) چوار / ه - لەیاسای دادگای تاوانی عێراقی بەلا ژمارە 10 بۆ ساڵی 2005.

دادگا بەپێی دەسەلاتی بەندی (182 / ج) لەیاسای ڕەوشەکانی دادگای سزایی ژمارە 23 بۆ ساڵی 1971 ی پوختکراو بریاریدا ئەو تاوانەیی لەسەری تۆمارکراو بەسپێتەوه لەو ئەزاد بکەیت. ئەو بریارە کە دەشتیت بەرپرچ بدریتەوه بەکۆی دەنگ لە 24 / 6 / 2007 دا ڕووبەرۆو، بەئاشکرا ڕاگەیێنرا.

شەشەم: تاوانبار عەلی حەسەن مەجید

قەلاچۆکردنی بەکۆمەل:

تۆ، عەلی حەسەن مەجید..

1 - لەنیوان ناداری 1987 تا سەپتەمبەری 1988 ئەندامی ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی ھەلۆشاو بوو و بەپێی فرمانی 160 بۆ ساڵی 1987 بوو بە لێپرسراوی نووسینگەی رێکخستەکانی باکوور، بەھۆیە ھەلۆیستی پارتی بەعسو ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرشە ھەلۆشاو کە یە ئامانجەکانی تاوانبار سەددام حوسێن ئەو ھەریمە کوردییەیی باکووری عێراق نەجامداو. دەسەلاتی بنبرت بەسەر دەزگا سپایی و سقیلی و ئاسایشی و پارتایەتیدا پێ سپێردرا کە دەسەلاتی ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوی و لێژنەی کاروباری باکووربوون.

2 - لە دووساڵی 1987 و 1988 دا فرمانت دەرکردوو بۆ یەکەکانی سپاو دەزگاکانی ئاسایشی و زانیاردەری و رێکخراوەکانی پارتی بەعسی ھەلۆشاو بۆ کوشتنی ھاوولاتیانی کورد لە باکووری عێراق و گەیانەیی زەدەیی گیانی و میشتکی قورس پێیان و دووچاری ژیاڵی دژوارو بارودۆخی سەخت کردن بەو ھێرشە بەرفراوانەیی ھێزەکانی لەشکری یەک دوو لەگەڵ پێنج لە باکووری عێراقدا کردیانە سەر دیھاتی کورد بەچەکی شیمیایی و کلاسیکی بۆردومانی بەربلاو بەتۆب و مووشەکاویژو فروکەیی جەنگی کە بووئە ھۆی بەکۆمەل کوشتنی دانیشتووی گوندەکان و گەیانەیی زەدەیی گیانی و میشتکی. تۆ ئەوانت

خسته ژیر دۆخیکێ ژيانێ دژوار به‌هۆی ئه‌و ئابڵووقه ئابوورییه‌ی بریارێ دا به‌ قه‌ده‌غه‌کردنی دهرمان و خۆراک و سووتهمه‌نی و کوشتنی ئازم و سووتاندنی به‌روبوومی کشتوکالی و وێرانکردنی دێهاتیان بۆنه‌وه‌ی به‌شیک یان گشتیان قهر بکهن. تۆ به‌وانه‌ تاوانی کۆکۆژیت ئه‌نجامداوه‌.

به‌لگه‌نامه‌کانی به‌رده‌ست به‌سن بۆ تاوانبارکردن و سزادانت له‌سه‌ر ئه‌وانه‌ی سه‌رموه‌، به‌پێی ده‌سه‌لاتی به‌ندی (11) یه‌ک/أ، ب، ج - له‌گه‌ڵ به‌ندی (11) دوو/أ، ه‌ - ئاماژی به‌ندی (15) یه‌ک/دوو، چوار - له‌گه‌ڵ به‌ندی (24) له‌یاسای دادگای تاوانی عێراقیی به‌لا بۆ سالی 2005. سزات بۆدیاریکرا له‌سه‌ر رۆشنایی به‌ندی (1/406) أ، ب - ئاماژی به‌نده‌ هاوبه‌شه‌کانی (47، 48، 49) له‌ یاسای سزایی عێراق ژماره‌ 111 بۆ سالی 1969 ی پوخته‌کراو.

تاوانه‌کانی دژمه‌روفت

تۆ، عه‌لی حه‌سه‌ن مه‌جید..

له‌ دوو سالی 1987 و 1988 دا فرمانت درکردوه‌ بۆ یه‌که‌کانی سپاو ده‌زگاکانی ئاسایش و ریکخراوه‌کانی پارتی به‌عسی هه‌له‌ه‌شاو که هه‌رشێ به‌رفاوان و سیستیماتیکی بکهنه‌ سه‌ر دانیشتووانی سقیل له‌ گونده‌ کوردیه‌یه‌کانی باکووری عێراق و به‌کاره‌ینانی گشتجۆره‌ چه‌کیک، له‌وانه‌ چه‌کی شیمیایی به‌هۆی فروکه‌ی جه‌نگی، هه‌لیکۆپته‌ر، بۆردومانی تۆپ و مووشه‌که‌هاوێژ. ئه‌نجامی گشت ئه‌و هه‌رشه‌ به‌رفراوانه‌ کۆژرانی هه‌زاران گوندنشینی سقیل و سووتانی دێهات و وێرانکران و به‌زۆره‌ملی له‌ مه‌ڵبه‌ندی خۆیان راگوێزان و له‌ ئۆردوگای تۆپزاو و دووبزو نزارکی و به‌حرکه‌ی نوگره‌سه‌لمان گیرکردنیان تێیاندا دووچاری ئه‌شکه‌نجه‌ی گیانی و ده‌روونی بوون و برستی و نه‌خۆشییان چه‌شتوه‌. سه‌رئه‌نجام زۆریان له‌ناو ئه‌و گرتووخانه‌ مردوون و هه‌زارانیان لێ بزره‌بووه‌. سه‌رباری ئه‌وه‌ له‌ گۆره‌پانه‌کاندا به‌کۆمه‌ل کۆژراون و هه‌زارانیان لێ ره‌وانه‌ی گۆری به‌کۆمه‌ل کراون به‌ مه‌به‌ستی مردن. به‌وانه‌ تۆ تاوانی دژمه‌روفت ئه‌نجامداوه‌، بۆیه‌ به‌پێی به‌ندی (12) یه‌ک، برکه‌کانی أ، ب، د، ه‌، و، ض، ی - به‌ر رۆشنایی به‌ندی (15) 2، 4 - له‌گه‌ڵ به‌ندی (24) له‌یاسای

دادگای تاوانی عێراقیی به‌لا و به‌ر رۆشنایی به‌ندی (1/406) أ، ب، و - به‌ندی (421) ب، د، ج - به‌ندی (333) له‌یاسای سزاکانی ژماره‌ 111 بۆ سالی 1969 ی پوخته‌کراو.

تاوانه‌کانی جه‌نگ

تۆ، عه‌لی حه‌سه‌ن مه‌جید..

نێوان سالی 1987 و 1988 واته‌ کاتی ئۆپه‌راسیونه‌کانی ئه‌مه‌فال فرمان و ئامۆژگاریت ده‌رکرد بۆ یه‌که‌کانی له‌شکرو ده‌زگاکانی ئاسایش و ریکخراوه‌کانی پارتی به‌عسی هه‌له‌ه‌شاو تا هه‌رشێ به‌رفاوان بکهنه‌ سه‌ر هه‌زه‌کانی پێشمه‌رگه‌ی پارتی کوردستانیه‌کان و لایه‌نه‌کانی تری به‌ره‌ی نه‌یارو به‌رپاکردنی رووبه‌روو بوونه‌وه‌ی چه‌مکداری ناخۆ که له‌ئه‌نجامی ئه‌و هه‌رشانه‌ی به‌ چه‌کی شیمیایی و کلاسیک کراوه‌ زۆر هاوولاتی مردوون و هه‌زارانی پێ په‌که‌وته‌ بووه‌، یان ده‌ستدریژی کراوته‌ سه‌ر ئابروویان. هه‌روه‌ک هه‌رش کرایه‌ سه‌ر خانوبه‌ره‌ی پارێزراو و تێکدران، دێهات و وێرانکران، خانووبه‌ره‌ی کوردانی سقیل و بووه‌ داراییان تالانکرا یان ده‌ستیان به‌سه‌رداگیراوه‌ بێ هه‌یچ پێویستیه‌کی له‌شکری به‌زۆر له‌ خانووبه‌ره‌ی گوندی خۆیان راگوێزراون. تۆ ئه‌نجامده‌ری تاوانی جه‌نگیت، به‌پێی به‌ندی (13) چوار/أ، د، ه‌، ح، ل - و به‌ر رۆشنایی به‌ندی (15) دوو، چوار و به‌ندی (24) له‌ یاسای دادگای تاوانی عێراقیی به‌لا ژماره‌ (10) بۆ سالی 2005 و له‌یه‌ر رۆشنایی به‌ندی (1/406) أ، ب، و - له‌گه‌ڵ به‌نده‌کانی (452) و (421) یاسای سزاکانی ژماره‌ (111) بۆ سالی 1969 ی پوخته‌کراو، ئه‌و بریاره‌ له‌ 24 / 6 / 2007 دا به‌کۆی ده‌نگ رووبه‌روو راگه‌یه‌نرا.

بریارێ داد

1 - سزای تاوانبار عه‌لی حه‌سه‌ن مه‌جید درا به‌ **خنکاندن به‌سێداره‌ تامردن** له‌به‌ر به‌ده‌ستی ئه‌نقه‌ست ئه‌نجامدانی تاوانی کوشتنی و زه‌ده‌ی گیانی و مێشکی قورس گه‌یاندن به‌کۆمه‌لێک، و به‌ده‌ستی ئه‌نقه‌ست ره‌خساندنی جۆریک ناهه‌مواری ژیان به‌مه‌به‌ستی له‌ناودانی گشت یان به‌شیک له‌

کۆمەڵ، کە بە تاوانی قەلاچۆکردنی گشتی دەژمێدریت. بەپێی دەسەلاتی بەندی (11) یەک/أ، ب، ج - ھەروەھا دوو/أ، ھ - بەر روشنایی بەندی (15) یەک/ دوو - بەندی (24) لەیاسای دادگا سزاییەکانی عێراقی بەلا ژمارە 10 بۆ سالی 2005، و سزای بۆ دیاریکرا بەپێی دەسەلاتی بەندی (1/406) أ، ب، و - بەر روشنایی بەندە ھاوبەشەکانی (47، 48، 49) لەیاسای سزایی ژمارە 111 بۆ سالی 1969 ی پوختەکراو، ئەو بڕیارە کە دەشیت بەرپەرچ بدریتەوێه لە 24 / 6 / 2007 دا بەکۆی دەنگ ڕووبەرۆو، ئاشکرا ڕاگەینرا.

2 - سزای تاوانبار عەلی حەسەن مەجید درا بە **خەکاندن بەسێدارە تەمردن** لەبەر بەدەستی ئەنقەست ئەنجامدانی تاوانی دژمەرۆف، بەپێی دەسەلاتی بەندی (12) یەک/أ - لەبەر روشنایی بەندی (15) یەک/ دوو - ھەروەھا بەندی (24) لەیاسای دادگا سزاییەکانی عێراقی بەلا ژمارە 10 بۆ سالی 2005. سزای بۆ دیاریکرا بەپێی دەسەلاتی بەندی (1/406) أ، ب، و - بەر روشنایی بەندە ھاوبەشەکانی (47، 48، 49) لەیاسای سزایی ژمارە 111 بۆ سالی 1969 ی پوختەکراو. ئەو بڕیارە کە دەشیت بەرپەرچ بدریتەوێه لە 24 / 6 / 2007 دا بەکۆی دەنگ ڕووبەرۆو، ئاشکرا ڕاگەینرا.

3 - سزای تاوانبار عەلی حەسەن مەجید درا بە **خەکاندن بەسێدارە تەمردن** لەبەر بەدەستی ئەنقەست ئەنجامدانی تاوانی قەلاچۆکردن بەپێی دەسەلاتی بەندی (12) یەک/ ب - بەر روشنایی بەندی (15) یەک، دوو - لەگەڵ بەندی (24) لەیاسای دادگا سزاییەکانی عێراقی بەلا ژمارە 10 بۆ سالی 2005 سزای بۆ دیاریکرا بەپێی دەسەلاتی بەندی (1/406) أ، ب، و - بەر روشنایی بەندە ھاوبەشەکانی (47، 48، 49) لەیاسای سزایی ژمارە 111 بۆ سالی 1969 ی پوختەکراو. ئەو بڕیارە کە دەشیت بەرپەرچ بدریتەوێه لە 24 / 6 / 2007 دا بەکۆی دەنگ ڕووبەرۆو، ئاشکرا ڕاگەینرا.

4 - سزای تاوانبار عەلی حەسەن مەجید درا بە **10 سالی زندانی** لەسەر بەزۆر ڕاگۆزانی دانیشتان کە تاوانی دژمەرۆف، بەپێی دەسەلاتی بەندی (12) یەک/ د - لەبەر روشنایی بەندی (15) یەک، دوو - لەگەڵ

بەندی (24) لەیاسای دادگا سزاییەکانی عێراقی بەلا ژمارە 10 بۆ سالی 2005. سزای بۆ دیاریکرا بەپێی دەسەلاتی بەندی (421/ ب) و بەر روشنایی بەندە ھاوبەشەکانی (47، 48، 49) لەیاسای سزایی ژمارە 111 بۆ سالی 1969 ی پوختەکراو. ئەو بڕیارە کە دەشیت بەرپەرچ بدریتەوێه لە 24 / 6 / 2007 دا بەکۆی دەنگ ڕووبەرۆو، ئاشکرا ڕاگەینرا.

5 - سزای تاوانبار عەلی حەسەن مەجید درا بە **10 سالی زندانی** لەسەر ئەشکەنجەدان کە تاوانی دژمەرۆف، بەپێی دەسەلاتی بەندی (12) یەک/ و - بەر روشنایی بەندی (15) یەک، دوو - ھەروەھا بەندی (24) لەیاسای دادگا سزاییەکانی عێراقی بەلا ژمارە 10 بۆ سالی 2005. سزای بۆ دیاریکرا بەپێی دەسەلاتی بەندی (333) و بەر روشنایی بەندە ھاوبەشەکانی (47، 48، 49) لەیاسای سزایی ژمارە 111 بۆ سالی 1969 ی پوختەکراو. ئەو بڕیارە کە دەشیت بەرپەرچ بدریتەوێه لە 24 / 6 / 2007 دا بەکۆی دەنگ ڕووبەرۆو، ئاشکرا ڕاگەینرا.

6 - سزای تاوانبار عەلی حەسەن مەجید درا بە **خەکاندن بەسێدارە تەمردن** لەبەر سەرنوگومکردنی مەرۆف کە تاوانی دژمەرۆف بەپێی دەسەلاتی بەندی (12) یەک/ ض - بەر روشنایی بەندی (15) یەک، دوو - ھەروەھا بەندی (24) لەیاسای دادگا سزاییەکانی عێراقی بەلا ژمارە 10 بۆ سالی 2005 و سزای بۆ دیاریکرا بەپێی دەسەلاتی بەندی (1/406) أ، ب، و - بەر روشنایی بەندە ھاوبەشەکانی (47، 48، 49) لەیاسای سزایی ژمارە 111 بۆ سالی 1969 ی پوختەکراو. ئەو بڕیارە کە دەشیت بەرپەرچ بدریتەوێه لە 24 / 6 / 2007 دا بەکۆی دەنگ ڕووبەرۆو، ئاشکرا ڕاگەینرا.

7 - سزای تاوانبار عەلی حەسەن مەجید درا بە **بەندکردن تا پاشماوەی ژیان** لەبەر کردمووی نامرۆفانە لەو بابەتە بەدەستی ئەنقەست پێژاری توندو زەبری کوشندە گەیانوو بە لەش یان تەندروستی ھۆش و گیان، کە تاوانی دژمەرۆف، بەپێی دەسەلاتی بەندی (12) یەک/ ی - و بەر روشنایی بەندی (15) یەک، دوو - ھەروەھا بەندی (24)

لەبەرامبەر دادگا سزایەکانی عێراقی بە 10 ٲۆ سالی 2005. سزای ٲۆ دیارکرا بە ٲێنی دەسەلاتی بەندی (2/393) ج - بەر ڕۆشنایی بەندە ھاوبەشەکانی (47، 48، 49) لەبەرامبەر سزایی ژمارە 111 ٲۆ سالی 1969ی ٲوختکراو. ئەو بێرێارە کە دەشیت بەر ٲەرچ بەریتەو لە 24/ 6/ 2007دا بەکۆی دەنگ ٲووبەرۆو، ئاشکرا ٲراگەینرا.

8 - سزای تاوانبار عەلی حەسەن مەجید درا بە خەکاندن بەسێدارە تا مەردن لەبەر بەدەستی ئەنقەست ئاراستەکردنی ھێرش ٲۆسەر دانیشتووانی سڤیل لەو شێوازە تێیدا ٲوون ٲان دژ بە کەسانی سڤیل کە راستەوخۆ بەشداری ھێچ چالاکیەکی جەنگ نەبوون، ئەو تاوانی دژمەرۆڤە، بە ٲێنی دەسەلاتی بەندی (13) چوار/ أ - بەر ڕۆشنایی بەندی (15) ٲەک، دوو - ھەرۆھا بەندی (24) لەبەرامبەر دادگا سزایەکانی عێراقی بە 10 ٲۆ سالی 2005. سزای ٲۆ دیارکرا بە ٲێنی دەسەلاتی بەندی (1/406) أ، ب، و - بەر ڕۆشنایی بەندە ھاوبەشەکانی (47، 48، 49) لەبەرامبەر سزایی ژمارە 111 ٲۆ سالی 1969ی ٲوختکراو. ئەو بێرێارە کە دەشیت بەر ٲەرچ بەریتەو لە 24/ 6/ 2007دا بەکۆی دەنگ ٲووبەرۆو، ئاشکرا ٲراگەینرا.

9 - سزای تاوانبار عەلی حەسەن مەجید درا بە 7 سالی زندانی لەبەر تاوانی ئاراستەکردنی ھێرش ٲۆسەر خانوبەرە ٲارێزراوی تاییەت بە کاروباری ناینی و ڤیرگە کە بەتاوانی جەنگ دەژمێردریت. بە ٲێنی دەسەلاتی بەندی (13) چوار/ د - بەر ڕۆشنایی بەندی (15) ٲەک، دوو - ھەرۆھا بەندی (24) لەبەرامبەر دادگا سزایەکانی عێراقی بە 10 ٲۆ سالی 2005. سزای ٲۆ دیارکرا بە ٲێنی دەسەلاتی بەندی (2/479) و بەر ڕۆشنایی بەندە ھاوبەشەکانی (47، 48، 49) لەبەرامبەر سزایی ژمارە 111 ٲۆ سالی 1969ی ٲوختکراو. ئەو بێرێارە کە دەشیت بەر ٲەرچ بەریتەو لە 24/ 6/ 2007دا بەکۆی دەنگ ٲووبەرۆو، ئاشکرا ٲراگەینرا.

10 - سزای تاوانبار عەلی حەسەن مەجید درا بە 15 سالی زندانی لەبەر بەشداری ٲوونی لەتاوانی تالانکردنی گشت ئەو شارۆچکەو شوێنەو بەزۆر دەستیان بەسەرداگرتن، ئەویش بەتاوانی جەنگ دەژمێردریت.

بە ٲێنی دەسەلاتی بەندی (13) چوار/ ھ - بەر ڕۆشنایی بەندی (15) ٲەک، دوو - ھەرۆھا بەندی (24) لەبەرامبەر دادگا سزایەکانی عێراقی بە 10 ٲۆ سالی 2005. سزای ٲۆ دیارکرا بە ٲێنی دەسەلاتی بەندی (452) و بەر ڕۆشنایی بەندە ھاوبەشەکانی (47، 48، 49) لەبەرامبەر سزایی ژمارە 111 ٲۆ سالی 1969ی ٲوختکراو. ئەو بێرێارە کە دەشیت بەر ٲەرچ بەریتەو لە 24/ 6/ 2007دا بەکۆی دەنگ ٲووبەرۆو، ئاشکرا ٲراگەینرا.

11 - تاوانبار عەلی حەسەن مەجید سزادرا بە 10 سالی زندانی لەبەر تاوانی فرماندەکردن ٲۆ راگوزرانی ھاوولاتیانی سڤیل لەبەر ئالۆزی دۆخ، نەک لەبەر بەرژموندی خۆدی ھاوولاتیان، ٲانیش ٲێداویستی زۆر گرنگی لەشکری، ٲۆیە بەتاوانی جەنگ دەژمێردریت. بە ٲێنی دەسەلاتی بەندی (13) چوار/ ح - بەر ڕۆشنایی بەندی (15) ٲەک، و دوو - ھەرۆھا بەندی (24) لەبەرامبەر دادگا سزایەکانی عێراقی بە 10 ٲۆ سالی 2005 و بە ٲێنی دەسەلاتی بەندی (421/ ب) و سزای ٲۆ دیارکرا لەبەر ڕۆشنایی بەندە ھاوبەشەکانی (47، 48، 49) لەبەرامبەر سزایی ژمارە 111 ٲۆ سالی 1969ی ٲوختکراو. ئەو بێرێارە کە دەشیت بەر ٲەرچ بەریتەو لە 24/ 6/ 2007دا بەکۆی دەنگ ٲووبەرۆو، ئاشکرا ٲراگەینرا.

12 - سزای تاوانبار عەلی حەسەن مەجید درا بە 7 سالی زندانی لەبەر بەشداری ٲوونی لەتاوانی وێرانکردن ٲان داگیرکردنی ٲووی لایەنی نەیار، ئەگەر وێرانکردن ٲان داگیرکردنەکە گرنگو لەبەر ٲێداویستی جەنگ نەبووبیت ئەو بەتاوانی جەنگ دەژمێردریت. بە ٲێنی دەسەلاتی بەندی (13) چوار/ ل - لەبەر ڕۆشنایی بەندی (15) ٲەک، دوو - ھەرۆھا بەندی (24) لەبەرامبەر دادگا سزایەکانی عێراقی بە 10 ٲۆ سالی 2005. سزای ٲۆ دیارکرا بە ٲێنی دەسەلاتی بەندی (2/479) و بەر ڕۆشنایی بەندە ھاوبەشەکانی (47، 48، 49) لەبەرامبەر سزایی ژمارە 111 ٲۆ سالی 1969ی ٲوختکراو، ئەو بێرێارە کە دەشیت بەر ٲەرچ بەریتەو لە 24/ 6/ 2007دا بەکۆی دەنگ ٲووبەرۆو، ئاشکرا ٲراگەینرا.

13- ماوه‌ی به‌ندبوونی تاوانبار عه‌لی حه‌سه‌ن مه‌جید نایه‌ته ژماردن چونکه چاره‌نووسی له‌سه‌ر نه‌م پرۆسه‌یه هه‌له‌سه‌پێردراوه، له‌به‌رئوه‌ی به‌نده له‌سه‌ر کێشه‌یه‌تر.

14- به‌پێی ده‌سه‌لاتی به‌ندی (142) له‌یاسای سزایی ژماره 111 ی سالی 1969 ی پوختکراو، توندترین سزاكان به‌سه‌ر تاوانبار عه‌لی حه‌سه‌ن مه‌جیددا ده‌سه‌پیت.

15- به‌پێی به‌ندی (6 /24) له‌یاسای سزایی ژماره 10 بۆ سالی 2005 ده‌ست‌ه‌گیریت به‌سه‌ر گشت بووه‌ی گوێزراو‌بارو نه‌گوێزراو‌باری تاوانبار عه‌لی حه‌سه‌ن مه‌جید.

16- له‌ تاوانبار عه‌لی حه‌سه‌ن مه‌جید گه‌ینرا که به‌پێی ده‌سه‌لاتی به‌ندی (254/ أ) له‌ یاسای ڕه‌وشی دادگای سزایی ژماره 23 ی سالی 1971. بۆ هه‌له‌سه‌نگاندنی نه‌م پرۆسه‌یه راسه‌وخۆ ده‌نێردریت بۆ ده‌سته‌ی پێداچوونه‌وه.

17- له‌به‌ر نه‌بوونی به‌لگه‌ی ته‌واو له‌سه‌ر کێشه‌یه‌کی تۆمارکراو دژ به‌ تاوانبار عه‌لی حه‌سه‌ن مه‌جید، به‌پێی ده‌سه‌لاتی به‌ندی (12) یه‌ک/ ج، ه، ح - له‌یاسای دادگای تاوانی عێراقی ب‌الا ژماره 10 بۆ سالی 2005. دادگا بریاریدا به‌پێی ده‌سه‌لاتی به‌ندی (182/ ج) له‌یاسای ڕه‌وشه‌کانی دادگای سزایی ژماره 23 بۆ سالی 1971 ی پوختکراو ئه‌و تاوانانه‌ی له‌سه‌ری تۆمارکراون به‌سێنه‌وه خۆی ئازادکریت، ئه‌و بریاره که‌ده‌شیت به‌ر په‌رچ به‌دێنه‌وه به‌کۆی ده‌نگ له 24 /6 /2007 دا ڕووبه‌روو، به‌ئاشکرا ڕاگه‌ینرا.

حه‌وته‌هم:

1 - بۆ خوازیارانی مافی سقیل هه‌یه له‌مه‌ر ئه‌و زیانانه‌ی له‌ئهنجامی تاوانه‌کان لێیان که‌وتوه ڕووبه‌که‌نه دادگا‌کانی هاو‌په‌وه‌ست.

2 - له‌به‌ر مردنی تاوانبار سه‌ده‌دام حوسێن ئه‌لمه‌جید به‌هۆی جێبه‌جێکردنی سزای له‌سێنه‌ره‌دانی له‌سه‌ر پرۆسه‌که‌ی (دو‌ج‌ه‌یل) به‌پێی ده‌سه‌لاتی

به‌ندی 300 و 304 له‌یاسای ڕه‌وشی ژماره 23 بۆ سالی 1971 له‌روژی 8 /1 /2007 دا کاررایکیه یاساییه‌کانی له‌سه‌ر ڕاگیرا.

3 - ئێس‌کو پروسکی ئه‌و قوربانیانه‌ی تاوانرا له‌گۆره به‌کۆمه‌له‌کاندا ده‌ره‌نێرن به‌دێنه‌وه به‌که‌سوکاریان تا به‌پێی پێویسته به‌پێی ڕه‌وشی ئێسلامی پێروێز کاررای ناستنیا بۆ به‌کریت.

4 - به‌دادگای لێکۆلینه‌وه‌ی سه‌ر به‌دادگای سزایی عێراقی ب‌الامان راگه‌یاندا، به‌پێی ئه‌و بریاره‌ی له 16 /5 /2007 دا ده‌رکه‌وت، کاررایکی یاسایی به‌گرنه‌به‌ر سه‌باره‌ت به‌و که‌سانه‌ی ناویان له به‌لگه‌نامه فهرمییه‌کان و ڕێره‌وی لێکۆلینه‌وه‌ی دادگاییدا هاتوه. لیستی هاو‌پێچ ئه‌وه‌یه به‌ ناوی ژماره 1 و هه‌قیق عه‌جیل ئه‌له‌سامه‌رائی ده‌ستپێده‌کات و دواناوی ژماره 423 حه‌مه‌سه‌عید ئه‌حمه‌د موحه‌مه‌د هارونی‌یه.²¹

²¹ و‌ا س‌ال به‌ه‌و‌ای س‌ال ت‌ی‌ده‌یه‌ریت به‌لام ه‌ی‌چیه‌ک له‌وانه‌ی ناویان له‌ لیستی 423 که‌سه‌دایه، 267 که‌سیان کوردی کۆنه‌ جاش و به‌عه‌سی بوون، تانیستا ه‌ی‌چ ده‌نگیک نییه بۆ لێکۆلینه‌وه له‌گه‌ڵیان. (بر‌وانه لیستی ناوه‌کان له‌لایه‌ره 205) له‌وانه‌ی له‌سه‌ر کێشه‌که‌ی ئه‌مه‌لی سالی 1988 درابوون به‌ دادگا، تاوانباری یه‌که‌م که سه‌ده‌دام حوسێن، پێش ده‌رچوونی ئه‌و بریاری سزایی سه‌روه، له‌سه‌ر کێشه‌ی دو‌ج‌یل له‌سێنه‌ره‌دا. عه‌لی شیمایی به‌پێی ئه‌و بریاره‌ی سه‌روه‌ی دادگا، سزای له‌سێنه‌ره‌دانی به‌ئهنجام گه‌یشته.

هه‌رچی تاوانباران سولتان هاشم ئه‌حمه‌د حوسێن ره‌شید ئه‌لته‌کریتیه که به‌پێی ئه‌و بریاره‌ی سه‌روه‌ی دادگای سزای عێراقی ب‌الا سزا دران به‌ خنکاندن به‌ سێنه‌ره تا مردن، تا نیسته له‌ژياندا ماون، ئه‌گه‌ری له‌سێنه‌ره‌دانیان که‌وتووته به‌ر سه‌نگو سه‌وای ڕامیاری.

دادگا بێتاوانی تاهیر توفیق ئه‌لعانی بریارداو نازادی کرد. هه‌ریه‌ک له‌ فرحان موته‌لگ ئه‌لجیوری و سابر عه‌بدولعه‌زیز ئه‌لدوری که‌ دادگا سزایدان به‌ زیندانی تا له‌ژیان ماون، ئێستا به‌ندن بۆ چه‌شتنی سزا‌کانیان.

- لێره‌وه من وه‌ک کوردیکی مافخ‌وا، ر‌ووی س‌کا‌لا ده‌که‌مه‌ ر‌یزداران ده‌سته‌ی دادیاری گه‌شتی و ر‌یزداران ده‌سته‌ی خواستیاریانی مافی سقیل و که‌سایه‌تی و یاسا‌پ‌ار‌یزان و گه‌شت کۆمه‌له‌کانی مافی م‌رو‌ف پار‌یز، هه‌روه‌ها ر‌وو له‌ خوێنه‌ری ه‌ژ‌ایش ده‌که‌م هاو‌ده‌نگه‌ین بۆ هه‌رچی زووتر جێبه‌جێکردنی ئه‌و بریاره، چونکه جێبه‌ج‌یه‌که‌ی نه‌کردنی ده‌بێته‌ پ‌ێ‌ش‌ل‌ک‌ردنی خودی ڕه‌وشه‌ک‌انی یاسا چونکه مافی خوێنبوون له‌تاوانکار ته‌نها بۆ خودی م‌رو‌فی تاوان‌ل‌ک‌راو یان زیان‌ل‌ک‌ه‌وت‌و یان که‌سوکاری قوربانییه‌کانه، بۆیه ه‌ی‌چ‌ک‌سه‌و لایه‌ن‌یک مافی ئه‌مه‌یان نییه له‌بری زیان‌ل‌ک‌ه‌وت‌و له

بهشي شهشههم تيروانين

بينگومان كاريكي گرنكي ورك كارراينكي بو دادگاييكردي ديكتاتور سهدام حوسين و تاوانباراني تري بهشداربوو لهكوشتن و توانندي گهلي عيراق، كاري ناسان نييه، بهلام لهوگرنگتر ناشكراكردني نهو تاوانكاربيانهيه كه لهسهرمتاي روراني كوودمتاي 17ي تهمووزي 1968هه روويدا تا نهو رورهي زورداري عيراق له قورته بهنوبانگهكهيدا گيرا. چي نهوانهي كرا دژ به عيراقبيان، بهگشت شهبنكي رامباري و همهرنگي نهوهيهي و ناينزاييانهوه، يان نهو تاوانكاربيانهي گهلاني همريمي گرتوه.

بهوپنيه گرنگريني كار رايتكيهكانيان به يهكمم ههنگاي ليكولينهوه دهسپندهكمن، و ليكولهر و دادوهراني ليكولينهوه بهرپرس دهن لهوكاره، بويه پيوستتي به پسپوري و شارهزايي و زانباري ههيه، نهتهنها لهو شتوازي لهواري ليكولينهوه دهگرنگهر، بهلكو پيوستته زانباريشيان ههبنيت لهسهر دوزه رامباري و ميژووييهكان، و قاليبون لهروتي نهو بارهي عيراق نوئي تيكهوتوهو چي كارگهلي گرنگ لهواريه رووياندوه. چونكه ههر بهتهنها بروانامهي نهكاديمي و ناومندي دادوهران نابنه نامراز بو گهيشتن به راستييهكان. يان بههويانهوه ليكولهر نايا دادوهر ليكولينهوه بتوانيت به راستييهكان بگات. لهلايهكي ترموه، پيوستته نهو نهخشانه بهرچاو بگيريت كه تاوانبار پيشو پاشي نهو تاوانكاربيانهي پلانانيان بو رشتو چاكه بخرينه بهر ليكولينهوه. پيوستته نهوماويهش لهبهرچاو بگرن كه ههر يهك لهوان تتييدا لهكوري دهسلاتا بووه، ههروهها توانو شتوازي قيتلوي نهوان لهيادنهكمن كهخويان لهسهر راهيناوه بو نهو جوره ناسته.

نهوهيشمان لهيادناچيت كه رژيمي سهدام ريرمويكي يهكجار نهگريسي گرتبووه بهرو نهياراني بههلوستتي ناپياوانه لهناودميرد. سهردهميك بلاني قتكهرانهي بهكارهينا بو لهناوداني بهشيك له سهركرده رامبارييهكاني نهيارو ناووناتوره ي نارموشتانهي دهخسته دوويان، چونكه ويدهزاني ههر

5 - دياريكردني بري كرتي ماندووووني پاريزهراني بريداركر او بو تاوانباران بهپني نهو مهرجانه دهبنيت كه لهگهل نووسينگهي پاريزهراندا لهسهر ريكهوتوين.

6 - نهو برياره كهدهشيت بهرپهرچ بدرتتهوه له 24 / 6 / 2007دا رووبهروو ناشكرا راگهينرا.

تاوانبار خوشبن. ههروك برياري تاوانبار بوون يان نهووني نهو گومانلنكرهوانه دهگرتهوه بو دادگاو رهوشي ياسايه نهك دهسلاتا لايمني رامباري. نهوهي بو دهسلاتا ههيه لبي خوشبنيت، تهنها مافي گشتييه نهك مافي كهسايهتي كه خودي قورباني يان كهسوكاريان دهگرتهوه. بهبوتهيهوه، بهپيوستتم زاني دهقاودهقي نهو سهرنجان بهكمه پاشكوي نهو بهرهمه كه بهريز خهليل عهبدوللا (لهگهل ريزم بوي) له مالهپري ناوينهي رورتي July 11, 2007 دا به ناوونيشاني "دادگاييكردي نهنفاليپياني عهفوكرا" بلاوكرامتهوه.

- وهرگير (كاتي پنداچونهوه بو چاپي دوو 25 / 7 / 2010)

بەوبارە ھەستیاری دەتوانیت کاربکاتە سەر مێشکی ھاوڵاتیانی عێراق. بۆنموونە عەمید روکونی پەرەشووتمەوان عەبدولکەریم مستەفا نەسرەتو ژمارە ی تر لەو کەسایەتییە نیشتمانییە وەرانی کەوتە لەناوبردن و فریدانی تەرمکانیان لەشوینی ناپاک یان تەنیشت تەرمی ژنی سوزانی. یان ناردنی کەسانی ناپەسەند بۆ کوشتنی ئەیاران، وەک ئەوەی کردی بەرانەر فوئاد ئەلروکابی. ھەر وەک بۆ لەناوبردن ئەیاران سوودی لەو پارێزبەندی دیپلۆماسییە و مەدەگرت کە یاسای نێونەتەوێی رەخساندووێتی بۆ کارمەندی بۆلێوزخانەکان. وەک ئەوەی بەکارھات دژ بە تالب ئەلسوھیل یان شەھید حەکیم.

دیاری زۆر لەو لیکۆلینەوانە لەمەر تاوانکارییەکان دەکریت لەبەردەم دادومرانی لیکۆلینەوانە سەر بەدادگای سزایی عێراقی، لەسەر خواستی دادیاری گشتییە. چونکە بەسەرھاتی ژبانی کۆمەڵانی عێراق و ئەنجامی تاوانکاری سەددام دارووەستەکەین دەگیرنەو کە بەرانەر عێراقیان کرا. بەلام دەستبەرکردنی بەلگەو دیکۆمیننت لەسەر ئەو پڕۆسە دەکۆیتە سەر خاوەن کێشەکان یان خاویارانی مافی تاییەت. دەستیاریتی دەزگاکانی لیکۆلینەوانە، گەرانی لەدووی تاوانکاری و دەستگیرکردنی تاوانکاران، و گرتەبەری کارریکی یاسایی و جۆرەکانی تری ئەو ھەلوێستانە دەبنە ھۆی بەرگری لەتاوان.

لەبەرئەوەی پڕۆسە لیکۆلینەوانە دەکۆیتە سەر لیکۆلەر بیکات بە سەرپەرشتیاری دادومری لیکۆلینەوانە، بۆیە پێویستە دەستنیشانکردنی لیکۆلەر ھەر و ھا دادومرانی لیکۆلینەوانە لەسەر بنەمای توانا و شارەزایی بیت. دیاری ئەو لایەنە کاری دیاریکردنی لیکۆلەر و دادومرانی لیکۆلینەوانە پێسپێردراو، ئەوبارەیان لەیاد نەبوو، ئەگەرچی بواری داد لەعێراقدا پەرە لەجۆرە و زمو توانایەتی لەرووی شارەزایییە و بەناوبانگو خاوەن ئەزموون و توانا بۆ رووبەر و بوونەوی ئەجۆرە تاوانکارییە، بەلام ھۆو تەگەرە زۆر خرایە پیشیان تا نەتوانن بەرەنگاری ئەو بارە بین کە نیشتمانییە و مەدەگرت یاسایی بیت. ئەو کۆمەڵە کارە ئالۆزە یەکانگیر بوون لەخویدا باری رەماری عێراقی شەژاندووە خویان سەپان

بەسەر پڕۆسە دەستنیشانکردنی دادومرانی لیکۆلینەوانە لەنێو خودی دادگای سزایی.

ئەوەی لەپڕۆسە دەستنیشانکردنی دیدمەری پڕۆسە ئەمفالا دەبینریت، واتە بۆ ئەو کێشەیی بەقەوارە 182000 قوربانییە، زۆر لە زیانیکیکووتووانی تانیستا لەزیاندان، پێدەچیت لەنێو زۆر لەوانە ھێشتا لەژیاندا ماون دیدنامە یەجی و پیکەر و گرنگیان ھەبیت، بەلام دەزگاکانی لیکۆلینەوانە کارمکانیان تارادەیک سنوورداری تەسک کردووە بە ھێشتنەوی ئەو ژمارە کەمە دیدمەری، و زۆر سەرکووتوو نەبوون لە دەستنیشانکردنی خاوەن دیدنامە ی پیکەر. لەراستیدا دیدنامە یەکیکە لەبەجێ گەرنگەکانی سەلماندن. بۆیە پێویستە لەکاتی زۆری ژمارە دیدمەری ئەو تارادەیکەکانی ژمارەیان کەمکۆتە بەرژمەندی پڕۆسە خستەرووی تاوانکارییەکانی ئەمفال بپارێزیت و رەوتو پلانی ئەو تاوانکارییانە روونکاتەو. ھەر و ھا چەندە کاریگەر دەبن ئەو دیدنامە لەکاتی دادگاییکردندا گومانلێکراوان بەرو تاوانبارکردن دەران و تا چارەمەیک وزمیان توێژەر یان چاودێر قایل دەکات لە روونکردنەوی ئەو کردووە تاوانییانە سەددام و رژێمەکی کردوویانە. ھەر و ھا دادگا بەرپرسە لەوە ھێویری بۆ ژبانی تاوانلێکراو یان کەسوکاریان دابین بکات، ھەر و ھا دیدمەری لەرێگە نەینی راکرتی پێناسەکانیان. وەک زۆر دیدمەری لەدەرەوی عێراق دەژین و نەیانتوانیوە دیدنامە پێشکەش بکەن، دادگا نەیکردووە لەرێگە کەنالەکانی میدیایە چۆنیتی نامادەبوونیان راکەینیت، یان کەسانیک بنیریت بۆ تومارکردنی دیدنامە ئەوان.

لەپڕۆسە سزایی لەمەر مافی گشتیدا، پێویستە دادیاری گشتی لەبەردەم دادگادا بەناوی کۆمەڵەو بێخواریت، ئامانجیش لەوە پەیرمەکردنی کاررایکی یاسایی بۆ گەیشتن بە بریاریکی یاسایی و دیارکردنی سزا بۆ جۆریک لە باری تاوانی ناشرابو، بۆیە پێویستە کاررایکی بۆ کۆکردنەوی بەلگەنامە دەبیت لەرێی لیکۆلەر مۆمیت بە سەرپەرشتیاری دادومری لیکۆلینەوانە نامادەبوونی دادیاری گشتی. لەوەدەچیت پڕۆسە ی پرسیار لە تاوانبارانی ئەو کێشە بەئاستی پێویست مەبەستی نەپیکاربت بۆ تاوانبارکردنی ئەو تاوانبارانە بەزۆری سووربوون لەسەر ئەوە، ئەوان

وەک سەرباز بەرگرییان لە عێراق کردووە لەو جەنگەدا کە ئێران کردبوویە سەریان و ولاتو سەروەری ئەوی پێشیل کردبوو، ئەوان کە ئەفسەری سپایی عێراق بوون لەسەریان بوو ئەو هەلۆیستە بگرنەبەر کەردوویانە. بەلام ئەو بارەیکە دەتوانرێت بە چەڕکردنی سەرنج لەسەر رۆلی راستەقینەی هەریەک لە تاوانباران بەری لێ بگیرێت. هەروەها توێژینەوی قوول و بەرفراوان بکەرێت لە دۆخی کێشەکی دەرفەت و دۆزی تاوانکارییەکی بەرچاو بگیرێت. پرسیارێش کە لەخویدا کارێکی گەرەمە، رینگە خۆشەکان بۆ لیکۆلەر لەنێو و تەمکانی خودی تاوانبارانەو پرسی زۆر دەرکێشێت. زۆر جار دادیاری گشتی لەو جۆرە دۆخدا رۆلی گرنگ دەبینێت.

لەوانەیە لەنێو ئەوانەی لەقوناغی لیکۆلینەو دادگاییدا تۆمارکراون دیدنامەی تاوانلێکراو هەبێت، بەلام دیدمەری هەبوو دەزگای لیکۆلینەو نەیتوانیوە دیدنامەی لێوەرگرێت، خۆ ئەگەر لەترسی ناسین بووبێت ئەو دەتوانا پێناسەکانیان ئاشکرا نەکەن. وەهەبێت دیدنامە تەنها لەسەر کردەوی راستەوخۆی تاوانکار بەریت، بەڵکو هەن بەشێوەی نارااستەوخۆ بەشدار بوون لەو تاوانانە بەلام دەستکاری دادگایان پێنەگەشتوو. ئەوێ خراوتە پێش بۆ لێروانین تەنها ئەو چوار تاوانکارییە کە لەبەندی یەکدا هاتوون، بۆیە کاری شوقیری ئەو ئۆتۆمێتە تایبەتەکانی قوربانیانی گواستەو ئەو شوقیری شوقل و خاکدەرەکانی تەرمی لەچال دەنان و مالهەکانی دەرمان، ئەوەکەسانە لەبەری سێدا بەشدارێ قەردن و رانیی قوربانیان بوون بەرەو چارەنووس، یا هەرکەسێر ئەوانە دەتوانن تیشک بخەنەسەر ئەو راستییانە لەشوقینی کاری خۆیاندا بینویانە، گشتیان کارگەلیکن دەزگای لیکۆلینەو نە توانیویەتی لێیان بکۆلێتەو نە خستوونەتە نێو ئەو پڕۆسەیە نارااستە دادگای سزایی کردووە.

ئەگەر کێشەکە ئەنەفەل بە قەوارمەبێت کە دەزگاکانی میدیایی کوردستانی و عێراقییان توانیویانە ئاشکرای بکەن، دەبوو پڕۆسەی لیکۆلینەو هەوێژە ئەو قەوارمەبێت، و لیکۆلەر و دادووەری لیکۆلینەو لەئاستی گرنگی ئەو لێرساوتییەدا بێن کە پێیان سێزدارو.

ئەو کاتە تاوانبار سەددام حوسین لەنێو رەکی تاوانداریو، جارجارە لەنێوان دانێشتەکاندا تاوانبار سەددام یان هەندیک لەو تاوانبارانە تری جۆشیان لە کەسایەتی سەددام وەردەگرت، ئایا لەترسی ئەو بووبێت یان لە لایەنگرانی، و تارێکی بۆشیان ناوێش کردووە. سەرئەنجام ئەو تاوانبارانە جۆریک لە وتاریان دەدا نە پەيوەندی هەبوو بەو تاوانانە رۆبەر وویان کراوە نە بەرپەرچدانەوی ئەو بەلگە دیکۆمێنتانە کە لەدادگادا نیشاندران. هەروەک کاریگەری دەزگای لیکۆلینەو لەئاستەدا نەبوو بۆتوانیت لەتاوانبارێک دیدنامە دەرکێشێت دژ بە تاوانبارانی تر.

پڕۆسە سەپاندن کە پێشتەستوو دەبێت بە دیاردە هەقوڵاو لە دۆخی مەتریالی و خودی ناوکیبەکان، لەنێو پڕۆسە کۆکردنەوی بەلگەنامەدا رینگەمەکی نارااستەوخۆ رێچکە بۆ دۆزینەوی راستی کردارو تاوانکارەکی و دەرخیستی تاوان و پالێشتە بۆ دیدنامە دانێدانانی تاوان. لەو پڕۆسەیی ئەنەفەلدا وەک دیاردەکان بەمەزنە دەرناکەن، پێویستە دادووەری لیکۆلینەو لەتۆی هەندیک لەو رووداوە تایبەتیانە دەرینکێشێت کە بەزۆر جۆر لەدەقەرە جۆراوجۆرەکانی کوردستاندا روویداوە.

دادگا لەبووارەدا نە ئەو قوربانیانە خستە روو کە مەندالی ساواوون و ئۆپەراسیۆنەکە لەناوی بردن نە تیشکی خستوو تە سەر ئەو لایەنە مەروئانەیی چەمکی تاوانکارییەکان دەرخەن. تەنها ئەو نامۆزنامە دەستووسانە فرمانە لەشکری و ئاسایشییانە بەبەس زانیوە کە بوونە یاریدەر بۆ ئاشکراکردنی رۆلی تاوانبارانی ئەو کێشە.

رەخنەمان لەبووارەدا لە دەستە بەرگران لەمافی کەسایەتی هەیه، ئەوانە رۆلی خۆیان زۆر بەچاکی بینی بەرانبەر بەتاوانباران و روونکردنەوی راستییەکان، لەوێشدا کە سەرنجی دادگایان بەکێشکرد بۆ ئەو تێبینییە پێکەرانە دەیانقوستووە، هەروەها سەرگوروشتە مێژوبیە کە ئەو دەستەبە کاتی گوێگرتن لە پارێزەرانێ داکۆک لە خوازیاری مافی گشتی خۆیندیانەو پربایەخ بوو. بەلام ئەوێان لەبەرکردووە کە پارێزەری عێراقی تیکەل بە پڕۆسەکە بکەن تا روالەتیک مەروییانەو عێراقییانە پێ بپەخشن وەک لەوێ هەر لەبواریکی تەسکی نەتەوێیدا بێنێتەو، چونکە گشت پارێزەرەکان کورد بوون، بەلام لەوێدا رەخنە دەکەوێتە سەر لایەنی

بەرپرس لە سپاردنی کار بەو ھاورئ پارێزمرانەیی بەرگر لەمافی قوربانیان.

ئەو رۆلی پێشەنگیەیی دادیاری گشتی بینی مایەیی شانازییە، چونکە ئەوان زۆر ماندووتیان بینی لەپێناو چەسپاندنی بەشی زۆر لەوبارانەیی کاتی دادگایی دەهاتنە پێش، دیارە بەپێی ئەو بنەمایەیی دەلێت؛ پروونکردنەو لەسەر دادخوازە، دادیاری گشتی کە نوێنەری مافی گشتییە بالادەستیو لە پروونکردنەوێی راستییەکان و راگەیانندی دۆخی تاوانکارییەکان و شیکردنەوێی پروونکردنەوێی گشت ئەو نەھامەتی و تاوانکارییانەیی بەسەر گەلی کوردستاندا ھات، ئەوان بۆ ئەو مەبەستە رێگەگەلی یاسایی ئەوتۆیان دەگرتەبەر گونجاو لەگەڵ ڕەوشە دادومرێیەکانی عیراق بۆئەوێ بگەنە ئەنجامی راست و تاوانکار بەسزای خۆ بگەنن و پێتاوان سەر بەست بکەن.

و ھەم ھەر پێویستیو رۆلی تاوانکارانەیی یەکەبەیکەیی تاوانباران دیاری بکەیت، چی بەشیوێی راستەوخۆ یان نراستەوخۆ، پێویست نەبوو ژمارەیی بەشداریووانی تاوان کەمکرتنەوێ بۆ ئەو ژمارەیی، ھەروەھا ناکرێت قەوارەیی کێشەکە بەپێی ژمارەیی ئەو تاوانبارانە دیاری بکەن کە دەسەلاتی یاسایی دادگایان ناگاتی، بۆیە پێویستیو دەزگای لێکۆڵینەو بە تێروتەسەلی رۆلی تاوانباران پروونکاتەو. ھەروەک ناکرێت ناوی زۆر لە تاوانباران بشارنەو، خۆ خودی دادگای سزایی بریاری ئەویدا کارڕاھێنایی یاسایی بکەیت بەرانبەر بە 423 کەس کە بەناوی تاوانبار و ھەقیق عەجیل ئەلسامەرائی دەستپێدەکات و دواناو ھەمەسە عەید ئەحمەد موحەممەد ھاروونییە. دەبوو دەزگای لێکۆڵینەو ورد لەو تاوانکاری و بەلگەو دیاردانە بکۆڵنەو کە دژ بەو تاوانبارانە ھاتنەپێش. دەبوو کارڕاھێنایی یاسایی بگرنەبەر بۆ کێشەکەو بەکێشکردنی تاوانباران، ئەگەر بە دەسگیرکردنی بەشێک لەوان، یان بەردانی ھەندیک لەوانەیی یاسا رێگە دەدات بە بارمەتە بسێردرێت، ھەروەک پێویستە کێشەکەیی تاوانباری ھەلھاتوو جوداکاتەو لە کێشەیی ئەوانەیی ئامادەن، و ھەم ئەوێ گرتیانەبەر لە کێشەیی تاوانباری ھەلھاتوو نیزار موحەممەد ئەلخەزرجی.

ئەو بەلگەنامانەیی کۆکرانەو لەسەر کێشەیی ئەمفال بەسیوون بۆ ئاراستەکردنی تاوانکاران بۆ دادگا بەپێی ئەو بەندانەیی دادومرێ لێکۆڵینەو

بەگونجای زانیوون. قۆناغی دادگاییکردنیش قۆناغێکی ترە، پێویستە دادگا بە بەلگەنامەکاندا بچێتەو کاتی دادگایی بکۆشیت بۆ ھەلێنجانی زانیاری لەنێو دیاردەو بەلگەنامەو و تەو تاوانباران، تا بگەنە ئەنجامی ئەوبارەیی راستی دەچەسپێنیت. بەشیوێیەکی گشتی لەو کۆرانەدا کە دادگا بەستنی ھەندیک لەو بریارانەیی دادومرێ پێشوو عەبدوللا عەلی عەلوھش ئەلعامری تێھەلکێشی کردن ھیچ فری بەسەر کێشەکەو نەبوو، ھەروەک ھیچ پەيوەندیشی نەبوو بەسەر ئەو تاوانانەیی تاوانباران لەسەری دادگایی کران. ئەو بەو کە گوتی؛ ئەو ئالایەیی ھەمە (واتە ئالاکەیی بەعس) نابێت بیگۆرن! دەرچوون بوو لەسنووری دەسەلاتی خۆی، ھەروەھا ئەو و تە بەناوبانگەیی دای بەگوێی دیکتاتۆردا کە گوتی؛ تۆ دیکتاتۆر نەبوویت، دیکتاتۆریش لەھەمان کۆردا سپاسی ئەوێ کرد. سەرئەنجام، سەرۆکیەتی دادگاو ئەنجومەنی داد لەبەر توورەیی جەماوێ دەستیان لەوکارە وەرداو ئەو دادومرەیان لەپۆستی سەرۆکیەتی دادگای سزایی لادا، چونکە ویستی دڵنەوایی زۆردار بکات، لەبەری ئەو دادومرێ بەرێز سەعید ئەلھاشمی دانرا کە لەھەمان ئەنجومەنی سزایدا کاریدەکرد، ئەوسا ئەنجومەنی قەتکردنی بەعس دەستی لەکارەکە وەرداو بەبەریارێک دەربری کە لەبەر ئەوێ بەرێز ھاشمی پێشتر بەعسی بوو ناکرێت سەرۆکیەتی دادگای سزایی بەو بسپێرن. ئەگەرچی بەرێز ھاشمی بەرپەرچی ئەوێ دایەو دەربری کە ئەنجومەن لەویدا ھەلەن و دەبێت بە بەلگەو دیکۆمێنت ئەوێ بۆ بسەلمێنن، بەلام دادگاو دەستەیی داد خیرا بەدەم پێشنیارەکەو ئەنجومەنی قەتکردنی بەعسەو چوون و دەسبەجێ بەرێز ھاشمی یان لە سەرکردایەتی ئەنجومەن لا بردو لەبەری ئەو بەرێز موحەممەد عەزایی ئەلخەلیفەو دادومرەیان کرد بە سەرۆکی دادگا. بەسەرۆکیەتی ئەمەو پاشیین کۆرەکانی داد کەوتەو گەر، بەلام ئەوێ ئەنجومەنی قەتکردنی بەعس لێکێنەداتەو ئەوێ کە نابێت ھیچەکیک لەوانەیی پێشتر ئەندامبوون لەپارتی بەعسدا رێگە بدرێن بۆ بوون بە دادومرەیان بریکاری دادیاری گشتی یانیش دادیاری گشتی و تەنانەت فرمانبەر یان کارمەند لەشوێنە، چونکە ئەو پێچەوانەیی بەندی 33 یە لەیاسای دادو لەگەڵیشی ناگونجیت. ئەگەر ئەنجومەن لەویدا راست و ڕەوانن، دەبوو لەسەرەتاو رێگر بوونایە لە دامەزرانی دادومرە سەعید ھاشمی لەو دادگایە.

ئهميشى پتر کاره‌كه‌ى ئالۆز كرده‌بێت، ئهو نووسراوه‌ بوو كه ئه‌نجومه‌ن بۆ به‌هریز هاشمى نارد تێیدا ئیڤوردنى خواست، گوايه ئه‌وان له‌وباردا هه‌له‌بوون، چونكه ئه‌وه‌ بوو به‌هۆى لاوازی باوه‌ر به‌ دادگاوه‌ى ئه‌وه‌ى زۆر له‌ دوژمنانى عیراقى نوێ ئهو كێشه‌یه‌ به‌كاره‌ێنن وەك رەمخه‌ له‌مۆرەكانى دادگایی و ته‌ناهت خودی ئه‌نجومه‌ن.

دادگای ئه‌نفال نه‌ ئه‌نجامه‌ بۆ ئهو سزایانه‌ى دهریکردوه‌ بۆ تاوانباران، نه‌ ئه‌وه‌یه‌ به‌ له‌سێداره‌دانى سه‌ددام به‌سزا له‌سه‌ر كێشه‌یه‌كیتر راییگرت، یانیش له‌سێداره‌دانى عه‌لى حه‌سه‌ن ئه‌لمه‌جید. چونكه ئه‌وه‌ى رووبداوه‌ هه‌رگیز مێشك هه‌لیناگریت، بۆیه‌ ده‌یوو دادگا مێژوو بۆ رووداوه‌كان دیاریكاته‌و بریارى سزاکانى فراوانتر بكاته‌و به‌وردی ئاماژه‌ بداته‌ به‌ مێژووى ئهو تراژیدیا خوێناویانه‌ى كرده‌ارى تاوانكاران و هاواری قوربانى و زیانلێكه‌وتوان به‌ جیهان راگه‌یه‌نێت تا په‌رده‌ هه‌لمه‌لێت له‌سه‌ر لایه‌نێكى تر له‌ لایه‌نه‌كانى قه‌لاچۆكردى كۆمه‌ل له‌ سه‌ده‌ى بیسته‌مه‌دا. چونكه ئهو تاوانكاریه‌ى سه‌ده‌ها هه‌زار مڕۆفێ به‌ركه‌وته‌، هه‌ر ته‌نها ئه‌وان به‌ركه‌وتووت نه‌بوون به‌لكو كۆمه‌لانى تری نه‌یار به‌رژیمیشی گرتوه‌. هه‌روه‌ها سروشت و مأل و خانووبه‌رمیش بیه‌ش نه‌بوون.

سه‌بارته‌ به‌ قهره‌به‌و كرده‌وه‌ى كه‌سوکار یان خودی زیانلێكه‌وتوو، به‌مپێیه‌ى خواروه‌ به‌رپرسياریتی و لات دیاری ده‌كریت له‌مه‌ر ئهو تاوانكار بیانه‌ى به‌ سه‌رپنجی له‌ یاسای ئیونه‌ته‌وه‌یه‌ی ده‌ژمێدرین:

له‌زۆره‌یه‌ ئهو دۆخانه‌دا كه‌ ده‌ولت ده‌بێته‌ هۆى تاوان یان زیانگه‌ياندن به‌كه‌سه‌ك، یاسای ئیوده‌ولته‌ى ده‌بێته‌ ناوێژو دیاریكهرى قه‌واره‌ى تاوانكارى و زیانه‌كان. زۆرجار تاك په‌نده‌یه‌ن بۆ یاسای ئیونه‌ته‌وه‌یه‌ى له‌به‌ر ئه‌وه‌ى كه‌سایه‌تییه‌كانى خاوه‌ن ده‌سه‌لات ده‌ستیان له‌رژیم گیرمو ئهو مانه‌وه‌یه‌ن له‌سه‌ر ده‌سه‌لات ده‌بێته‌ كۆسپو رێگر بۆ دادگاییكردن یان قهره‌به‌و خسته‌ ئه‌ستۆیان و سه‌پاندنى سزا به‌سه‌ریان. هه‌روه‌ك ناشیت له‌رێى دادگای نیستیمانییه‌وه‌ یاسای ئیونه‌ته‌وه‌یه‌ى به‌سپێنریت، یانیش دادگای نیشتمانی كێشه‌كه‌ ئاراسته‌ى دادگای ئیونه‌ته‌وه‌یه‌ى بكاته‌، چونكه خودی ئهو دۆخه‌ رێگه‌ به‌جۆره‌ دادخوازییه‌ ناداته‌.

به‌پێى رەوشى یاسایى سزای ئیونه‌ته‌وه‌یه‌ى ئهو تاوانكار بیانه‌ى ده‌ولت ده‌بن به‌وه‌و به‌شه‌وه‌؛ یه‌كه‌مه‌ ئهو تاوانانه‌ى كه‌سانى كارمهند له‌كاته‌ی لێرسراویدا ده‌یکه‌ن، دووهم ئه‌وه‌یه‌ كه‌ ده‌ولت له‌كاته‌ى وگه‌ر خسته‌ى هه‌لوێستێكى رامياریدا تاوان ئه‌نجام ده‌داته‌ دژ به‌ كۆمه‌لیك هاوولاتی به‌مه‌به‌ستى له‌ناو بردنى گشت یان به‌شێكه‌ له‌وان. یانیش بیه‌ته‌ هۆى قه‌لاچۆكردن و تۆقاندن و ئه‌شكه‌نجه‌ یان به‌كاره‌ێننى جۆره‌ها كه‌رسته‌ى نایاسایى كه‌ ئه‌ویش له‌ ریزه‌یه‌ى تاواندا خۆ ده‌بیینه‌ته‌وه‌، یان هه‌لگیرسانى جه‌نگ دژ به‌گه‌لانى ترو تاوانى قه‌لاچۆكردى به‌كۆمه‌ل و تاوانى دژمه‌رۆف و تاوانه‌كانى جه‌نگ.

هه‌ندێك رێكه‌وتنه‌نامه‌ به‌لێننامه‌ هه‌ن و لاتان پابه‌ند بکه‌ن. له‌وانه‌دا گه‌ره‌ك هه‌ن ئه‌وان پابه‌ند بکاته‌ به‌وه‌ى نه‌توانن چه‌كى "بۆ نمونه‌" قه‌ده‌غه‌كراو له‌سه‌ر ئاستى ئیونه‌ته‌وه‌یه‌ى بابته‌كانى به‌كار به‌ێنن. ئه‌گه‌ر ده‌ولتێك سه‌رپنجی ئه‌ویاسایه‌ بكاته‌ نه‌ته‌نها دووچارى سزای یاسای ده‌بێته‌وه‌ به‌لكو به‌پێى به‌رپرسياریتی شارستانى، پێویسته‌ قهره‌به‌وێ قورباییان و مانه‌گه‌ران یان بكاته‌وه‌. بۆیه‌ پێویسته‌ ده‌ولت وەك بوونه‌یه‌كى یاسایى قهره‌به‌وێ زیانلێكراوان بكاته‌. چونكه ئه‌وان راسته‌وخۆ به‌رپرس ده‌بن له‌و كرده‌وانه‌ى دهرئه‌نجامیان ده‌بێته‌ هۆى تاوان یان زه‌ده‌داركردنى هاوولاتییان. به‌لام ئه‌گه‌ر كه‌سانێك له‌كاته‌ى بوونیان له‌پۆستى ده‌ولته‌دا تاوانیان ئه‌نجامدا بێت ئه‌وا ئاراسته‌وخۆ به‌رپرسياریتی ده‌كه‌وێته‌ ئه‌ستوى ده‌ولت.

له‌گشت ئه‌جۆره‌ دۆخه‌دا لێرسراویتی ده‌ولت به‌ لێرسراویتی شارستانى ده‌ژمێدریت چونكه ئهو كه‌سێكى ماكى شۆیه‌یه‌ نه‌ك كه‌سێكى راسته‌قینه‌ى سروشتى، بۆیه‌ ناكریت ئه‌جۆره‌ سزا مه‌تریاڵیه‌یه‌ به‌سه‌ردا به‌سپێنریت كه‌ به‌سه‌ر كه‌سانى سروشتیدا ده‌سه‌پیت. واته‌ به‌پێى یاسا، به‌رپرسياریتی ده‌ولت له‌سه‌ر ئهو زیانانه‌ ده‌بێت كه‌ ئه‌نجامی ئهو كرده‌ دوژمنكارى و تاوانه‌ن كه‌ ئاسای ئیونه‌ته‌وه‌یه‌ى دیاری كردوون.

به‌پێى ئه‌وه‌ى ده‌ولت كه‌سێكى ماكى نییه‌ به‌لكو بووه‌یه‌كى نادروسته‌، ناكریت لێرسراویتی سزایى به‌خێته‌سه‌ر. بۆیه‌ له‌گشت بارێكدا خودی ئهو كه‌سانه‌ سزا ده‌یچێژن كه‌ سزایان به‌سه‌ردا ده‌سه‌پیت له‌سه‌ر ئهو

تاوانانەى کردوینە. ھەبە دەلێن، باربووکردنى دەولەت بەجۆرە بە قەرەبووکردنى راست نەبە چونکە ھەرگیز دەولەت ئارەزووکەر نەبوو بە کردووەى زیانبەخش، سەرئەنجام دەکوێتە ژێر بارى کردووەیک ھەرگیز ئەو نەیکردووە، بەلکو کەسانیک ئەو کارانە ئەنجام دەدەن کە خاوەن بریارو دەسەلات بوون، بۆیە پێویستە تاوان ھەر بێسەنت بەسەر ئەوانەدا کە بەرپرسیوون لەخودى تاوان و کردووە زیانبەخشەکان. وەک ناکریت سزای چەشنى لەسێداردان و بەندکردن و زندانى بخرێنە سەر دەولەت، دەرئەنجامى سزای پێیژاردن و قەرەبووئەیک دەکەوێتە ئەستۆى میلەت کە بەھێچجۆریک دەستى لەوکردووانەدا نەبوو، و لەوانەى کۆمەلانى میلەت بەرھەستى ئەوین و دژبەستى بوستن. کەواتە پێویستە تاوانى لەسێداردان و زندانى پێیژاردن بکوێتە ئەستۆى خودى ئەو کەسەى سەرپێچى یاسای نۆنەتەوێى مەروفاڵەبە کردووە. ئەوێ لە سەرچاوە زانستییەکانى سزایی نۆنەتەوێى مەروفاڵە، لێرسراوێتى دەخوێتە سەر کەسانى سروشتى نەک دەولەت.

لەبەرئەوێ دەولەت یەكێكە لەپێكەتەکانى یاسای نۆنەتەوێى بۆیە تاوان دەکوێتە ئەستۆى ئەوانە ئەو جۆرە کارەیان ئەنجامداوە یاسا و رێکەوتنەکان بەتاوانى دەژمێرن، لەگەڵ ئەویدا وڵات بەرپرس دەبێت لە قەرەبووکردنەوێى ئەو زیانبەخشى ئەنجامى کارى ئەو کەسانەبوو سەردەمێک لەو دەولەتە بەرپرسیوون، یانیش کاتى روودانى ئەو زیانبەخشە لەدەسەلاتدا بوون.

یاسای نۆنەتەوێى گەرنەگى تاییەتى داوە بە تاوانەکانى قەلاچۆکردنى بەکۆمەل کە لەمکاتانەى دوایدا مەروفاڵەتى تۆقاندووە. رێکەوتنەنامەى نۆنەتەوێى رۆژى 9 دەیەسمەری 1948 رەموش و دەقى دیاریى ھەبە بۆ سزادانى تاوانبارانى ئەو جۆرە کردووانە. دەقەکانى رێکەوتنەنامەى جونیف 12 ئۆگستى 1949 لەتاوانەکانى جەنگ دەوێت و دەقەکانى تاییەتن بە قەدەغەکردنى تاوانەکانى دژمەروفاڵ دەیسەلمێنن کە ئەوانە تاوانى رامیاری نین، ھەرگیز ناکریت کارى رامیاری بکریتە پۆشاک بۆ ئەو جۆرە تاوانە چەپەلە، ھەروەھا ئەو پۆشاکى بەسەرچوویى خوازخەرە پوچەل دەکەن کە یاسا دەستورەکان وەک پارێزەندى یاسایى یان دەستورى

بەکاریدینن بۆ پارێزگارى لە کاربەدەستانى تاوانکارو تاوانەکانى ئەوان. ھەروەھا جەخت دەخاتە سەر ئەو وڵاتانەى راگرى مافى مەروفاڵە یاسای سزایی نۆنەتەوێى کە مافى پەناوەرى نەدەن بە تاوانبارى ئەو جۆرە کردووانە بۆیان نەبە دالەد، وەک ئەو ئاوەزووبیەى لەم ھەتەمە عەبیبەماندا ھەبە لە پێشانیکردنى پۆتۆکۆل و رێکەوتنەنامە نۆنەتەوێى مەروفاڵە بوون بە دالەد بۆ کەسانى تاوانکار، ئەویش لەبەر ھۆى ئابوورى یان رامیاری یانیش خێلەکیە.

بەنەماى سەرەکی بۆ گشت رێکەوتنیک پێشەستووربوونە بە شێوازی ئەو پابەندبەتەى لەپێناویدا پەیداوومو کارپێکردنى لەکاتى جێبەجێکردنى بەندەکانیدا دەرەدەم، یان کاتى سەرپێچى لە رێکەوتنەنامە، کە ئەو کارى نەبەجێبوو بەرپرسیاریتێى نۆنەتەوێى لەدوا دەبێت. ئەو جۆرە پەرپرسیاریتێى لەو ئاستەداو لەئەنجامى ئەو کارە ھەلەلە پەیدا دەبێت کە یاسای نۆنەتەوێى بە سەرپێچى ترسانکییان دادەنێت و دەخوێت تاوانکارانى سزادەن و زیانبەکانى راست بکریتەو. بەلام لەو ئاستەدا کە دەولەت دەبێتە ھۆى گیانکێشان راستکردنەوێى بار زۆر ستمە، ھەروەھا ھێچکات قەرەبوو بە سزا نازمێردریت.

ھەرچى رێکەوتنەنامە نۆنەتەوێى، بەتاییەتى رێکەوتنەنامەى جونیف. ئامۆزگارى دەولەتان دەکات، لەیاسا سزاییەکانیادا دەقى سزاسەپێنەر دارێژن بۆ تاوانەکانى دژمەروفاڵ ئەوانەى قەلاچۆکردنى بەکۆمەل و تاوانەکانى جەنگى وەک کوشتن، راگوێزان، دوورخستەو، دابەرىنى نەگەرس، کۆیلەکردن، کوشتن و ھتد.. پێویستە ئەو دەقەکانى سزا نۆنەتەوێى مەروفاڵە دیاری کردووە وەک دەقى نیشتمانى بەکارھێنن. لەکاتى جێبەجێکردندا دەسەلاتى یاسای نۆنەتەوێى بەرزتر نەبە لەوێ نیشتمانى، بەلام کاتى ئاراستەکردن بۆ داگای سزایی نۆنەتەوێى ئەو کارى ئەو دەبێتە تەواو کەر بۆ رۆلى دادگای نیشتمانى و جێبەجێکردنى کارپێکى بۆ سەر تاوانکاران.

پێویستە یاسا ناوێرێت لەئێوان دەولەت و کەسانى تاوانلێکراوى زیانبەخشووە لەئەنجامى ئەو جۆرە تاوانکارییەى یاسای نۆنەتەوێى قەدەغەیان دەکات. ئەو پەيوەندیبەش یاسای ھەریە کارپێکى دەکات بە

ھاوئاھنگی دەستداربێتی ڕەوشە گشتییەکانی یاسای سزایی. بۆیە ڕەوشە یاساییبوونی تاوان و سزاکانی خۆی لەتۆنی پابەندبوونی و لاتاندا دەبینێتەوە بەم ڕێکەوتن و پڕۆتۆکۆلەنە. ھەرۆک ئەو ڕەوشە ئابنییەیی و لاتان پەڕموی دەکەن لەڕێگەی پابەندبوون بەدەستوورەو ئەو دووپاتدەکەنەوە کە ئەوکارانەی دەوڵەت کردوویەتی دژ بە قوربانیان ئەوپەری تاوان و ھەڵوێستی درندە دژن بە توخمی مەرووفی ژبانی مەروفاوەتی دەخەنە بەر مەترسی، سەرپێچی ئاشکراپە بۆ ئەو بەرپرسیارییەتیەیی لەئەستۆیانداپە بۆ پاراستنی ژبانی ھاوولاتیان. ئەو ڕەوشی ئاین دەخوازێت ڕووبەروو بونەو ھەوێ تاوانکاری و سزادانی تاوانبارە بەپێی باری کارە تاوانییەکیە.

چاکیکرد ئەو ھەوێ کاتی دارشتنی یاسای سزای ئێوەتەو ھەوێ پەنایبەرد بۆ ڕەوشی بەرھەووا کارنەکردنی یاسای سزایی لەسەر ڕووداوی ڕابوردو. چونکە دەبێت تاوان بکەوێتە بەر دەسەلاتی یاسای ڕۆژی خۆی. بەلام کارابوونی تاوانی ھەرۆم ھەوێ تا ئەوکاتەییە کە دەسەلاتی یاسای ڕۆژ پووجەلەبێت و دەگاتە بەر دەسەلاتی یاسای نوێ. ھەرگیز یاسا بۆ پشتگیری لە تاوانکار نەھاووتە کایەو، دیارە بۆ ئەو پەیداووە تاوان نەھێلێت و تاوانکاری پێ سزا بدرێت، بۆیە بۆ ئەنجامدەرائی تاوانەکانی دژمەرووفی تاوانی کۆکۆژی و تاوانی جەنگ نییە پێداگرن لەسەر کارکردن بە ڕەوشی نەگەرانیەو بۆ یاسای پێش، رشتەریژیش مافی ئەو ھەوێ سەرپێچی لەو ڕەوشە بکات و ئەو جۆرە تاوانکارییە بخاتە بەر دەسەلاتی ڕەوشی مافپاریز.

ئەگەر تاوان بەشێوە گشتییەکی بێتە دیاردەییەکی کۆمەلایەتی ترسناک، ئەو لەشێوەی تاوانی یاساییدا دەبێتە ھەر شە بۆسەر پەموەندییە کۆمەلایەتیەکان و لەخۆیدا ڕەفتاریکی ناپەسەندە، بۆیە کوچکەکانی تاوان خۆ لەو تاوانکارییاندا دەبیننەوە کە سزای یاسای ئێوەتەو ھەوێ بە تاوانیان دادەنێت، بە ھەردوو باری ماکو مەتریالی، ھەرۆک لەناو مەخدا مەبەستی تاوانکاری دەبێت، بۆیە بەو سزایانە دەسەپێن بەسەر کەسانێک کە تاوان بەناوی دەوڵەتەو دەکەن، یان لەوکاتەیی لەدوڵەتدا وەک کارمەند دەسەلاتیان بوو، سزاکان دەبنە بەشێک لە بەرەنگاری و کارپێکی مەتریالی کە یاسا بەراستی دەیسەپێنێت بەسەر تاوانکاردا.

لێر سەراوێتی دەوڵەت بەرانبەر بەھاوولاتی لەمەر ئەو تاوانکارییانەیی یاسای ئێوەتەو ھەوێ لێدواو، زەقو ئاشکرا لە تاوانکاری نازییەکانی پاش چەنگی جیھانگیری دوو دەرکەوت. شێوەییەکی زۆر زەقەر دەرکەوتنی ئەو تاوانکارییانەبوو کە ئەنجامی ھەڵوێستی ھەلەئە دەوڵەتن سەبارەت بە تاوانی دەستەنقەستی دەوڵەت بەرانبەر بە ھاوولاتیان کە لەخۆیدا زیان دەگەنێت بە توخمی مەرووف، ھەرۆک بە بەرژمەندییە بەنەمائیەکانی کۆمەلەئە ئێوەتەو ھەوێ کە بەرژبێتەو تادەگاتە قوئای تاوانی سزایی ئێوەتەو ھەوێ.

لەوانەیی ئەو سزایانەیی دادگای سزایی عیراقی یەکو دوو دەریانکرد لەسەر کێشەکانی دوجەیل و نەنفال نامازەن بۆ مافی قوربانیان و کەسوکاری زیانیکیەو تاوان بەوئەو ئەو تاوانکارییانەیی دژیان کراو، و ڕێگەدانیش بێت بۆ خواستنی مافی یاسایی لەدادگای شارستانی و چەسپاندنی ئەو مافی دیاریکردنی بەرپرسیارێتی تاوانباران لەرێ ئەو کردەوانەیی لە شێوەی تاوانی کۆکۆژی و تاوانی دژمەرووفی تاوانەکانی جەنگو سەرپێچی یاسا ئەنجامدراون. گشت ئەوانە تاوانگەلێکن دەسەلاتی بەندی دووی یاسای دادگا دەیانگریتەو. بۆیە بەپێی یاسا دەکەوێت بەر دەستداربێتی ئەو دادگایە.

ئەگەرچی دادگای ئێوەتەو ھەوێ ھەوێ ڕۆل خۆی دەبینێت لە دادگاییکردنی ئەنجامدەرائی تاوانی کۆکۆژی و تاوانەکانی دژمەرووف، بەلام ئەو بارە نە پێچەوانەیی دەستیاربێتی دادگای نیشتمانییە، نە ڕێگریشە لەو جۆرە دادگاییانە. ئەو ئەگەر خۆی دادگای نیشتمانی پەنا نەبات بۆ دادگای سزایی ئێوەتەو ھەوێ لەبەر ئەو ھۆیانەیی لەرێکەوتننەکاندا ڕەوتیان بۆ دیار کراو.

بەگوێرەیی ئەو مۆوئە ئێوەتەو ھەوێ یاسای لەمەر سزای کەسی تاوانبار بەو جۆرە کردەوانە، بەرپرسیارێتی سزایی دەکەوێتە سەر کەسانی لەو جۆرە تاوانە درندانە ئەنجام دەدەن، چونکە ناکرێت وەک کەسیکی سەرشتی بەرپرسیارێتی لە تاوان بخەرێتە ئەستۆی دەوڵەت. بەلام ئەو لێر سەراوێتی شارستانی دەوڵەت ناسرێتەو لەمەر قەربووکردنەو ھەوێ زیانیکیەو تاوانی ئەو جۆرە تاوانکارییە.

به‌گۆڤه‌ی ئه‌وزیانه‌ی له‌هاوڵاتیانی کورد که‌وتن له‌ئه‌نجامی هه‌لۆیسته پرسته‌مو در‌دانه‌که‌ی رژی‌می سه‌ده‌دام پیاده‌ی ده‌کردو شار‌ه‌زایانه ئه‌مو هه‌لۆیسته شۆڤینیانه‌ی خسته‌وه گه‌ر تا پتر زیان به‌گه‌ین. له‌وانه‌یه یه‌کێک له دۆزه‌کانی زیانه هه‌ره قورسه‌کانی ئه‌مو پرۆسه‌یه، گۆڤینی پیناسه‌ی نه‌مه‌ویی و ده‌ئه‌نجامه یاساییه‌کانی بێت، له‌گه‌ڵ ده‌کردنی به‌لگه‌نامه‌کانی. سه‌رئه‌نجام چاره‌سه‌ری ئه‌ولایه‌نه یه‌کێکه له‌مو پرۆسه گه‌نگانه‌ی ده‌که‌ونه سه‌ر ئه‌نجومه‌نی ره‌وش‌پێژی که‌ خودی ئه‌نجومه‌نی نوینه‌ران‌ه‌و پێویسته ئه‌وپه‌ری گه‌نگی پێبدن.

به‌پێی ئه‌وباره یاساییه‌ی گه‌شت‌لایه‌ک کۆکن له‌سه‌ری، نه‌مه‌وه پێکدێت له کۆمه‌لێک پێگه. یه‌که‌مه‌یان پێگه‌ی جوگرافیه‌یه که‌ کۆمه‌لێک مرۆڤی له‌سه‌ر ده‌ژی، و ئه‌وه‌ی به‌یه‌کیانه‌وه گه‌یه‌یه‌ده‌ده‌ات می‌ژووی هاوبه‌ش و کۆمه‌لێک داستان و مه‌نه‌ی کۆمه‌لایه‌تی، کۆلتوو‌ری مللی هاوبه‌ش، ئه‌مو پشته‌وتنه چاره‌نووس‌ساز‌ه‌ی رۆله‌کانی نه‌مه‌وه له‌یه‌ک نزیک ده‌کاته‌وه، هه‌روه‌ها زمانی هاوبه‌ش یه‌کێکه له‌ به‌ربه‌رم‌کانی، سه‌رئه‌نجام ئه‌مو مافه یاساییانه‌ی هه‌یه‌نه‌وه له‌سه‌ریانه.

ئه‌گه‌رچی دیدی پسپۆر (گیانه‌ر) ئه‌وه‌یه که‌ نه‌مه‌وه "له‌به‌نه‌مه‌تدا پێگه‌یه‌کی رامیاریه‌یه له‌ئه‌نجامی هاوسانی نێوان یه‌که‌ی رامیاری و یه‌که‌ی نه‌مه‌ویی پێکدێت"، به‌لام شێوازه نه‌گۆڤو هاوبه‌شه‌کانی نێوان رۆله‌کانی هه‌مان میللەت و اتاو تایبه‌تمه‌ندیی بۆ دیار‌یده‌کات.

له‌مو روومه‌و به‌یری هه‌ندیک له‌شار‌ه‌زایان بۆ جوگرافیاو زمان و کۆلتوو‌ری هاوبه‌ش و می‌ژوو ده‌چیت، به‌لام که‌سانێتر بۆ پێکهاته‌ی میلل.

له‌م نه‌مه‌وانه‌دا هه‌ست به‌ هاوئه‌ندامی به‌هه‌زتره له‌ئه‌ره‌زوو، بۆیه له توانای هه‌یچ لایه‌نێکی فره‌میدا نیه‌یه نه‌مه‌وه‌یه‌کی تایبه‌ت به‌یه‌ک به‌ریاری رامیاری به‌س‌رێته‌وه، هه‌روه‌ک ناتوانیت بووه‌ی نه‌مه‌ویی کۆمه‌لێک مرۆڤی به‌چووک یان گه‌وره له‌ناو به‌دات.

ئه‌گه‌رچی کورد میللەتی‌که به‌پێی نه‌خشه‌ی کۆلونیالی و به‌رژمونه‌ندی وڵاتانی هه‌رێم په‌رتو دابه‌ش کراوه، هه‌یچ خاوه‌ن و یژدانێک ناتوانیت نه‌کۆلی له‌ بووه‌ی نه‌مه‌ویی و مافه ره‌واکانیان به‌کات. نه‌مه‌وه‌ی جۆراوجۆر

له‌زۆر وڵاتدا هه‌ن پێکه‌وه به‌ئاشته‌ی و ئاسووده ژیان به‌سه‌ر ده‌بن. هه‌روه‌ک هه‌یچکات نا‌ین نابێت کۆچکه‌یه‌ک له‌ کۆچکه‌کانی نه‌مه‌وایه‌تی.

عیراق یه‌کێکه له‌مو وڵاته نموونه‌یه‌یه‌ی پێکهاته‌وه له‌چه‌ندین نه‌مه‌وه‌ی جیا‌جیاو هاوبه‌ش. له‌مو یاسا بنچینه‌یه‌دا که‌ ساڵی 1925 ده‌رچوو هه‌یچ ئاماژه‌یه‌ک نیه‌یه بۆ به‌رایه‌تی نه‌مه‌و‌مان، جگه له ئاماژه‌ی ده‌قی به‌ندی شه‌ش که‌ ده‌لێت؛ به‌پێی یاسا هه‌یچ جیا‌وازی‌یه‌ک له‌نێوان عیراقیاندا نیه‌یه ئه‌گه‌رچی له‌نه‌مه‌مو ئاین و زمانی جیا‌وازی‌ش بن. به‌لام له‌راسته‌یدا پێکهاته‌ی عیراق به‌ریتیه له‌ نه‌مه‌و‌مانی عه‌ره‌ب کورد تورکمان کلدان ئاشوورو ئه‌رمه‌ن. ئه‌وجا له‌ ده‌ستووره کاتییه‌که‌ی ساڵی 1958 ی پاش دامه‌زانی سیستیمی کۆماری و کۆتایی هاتن به‌سیستیمی شا، به‌ندی سه‌یه‌م ده‌لێت؛ عیراق پێکهاته‌وه له‌ به‌نه‌مای هاوکاری نێوان هاو‌و‌لاتیانی و رێزگرتن له‌مافیان، و ده‌سته‌به‌رکردنی ئازادی بۆیان. عه‌ره‌بو کورد له‌م وڵاته‌دا به‌ هاوبه‌ش داده‌نێت و ده‌ستوور دان به‌ مافه نه‌مه‌وایه‌تیانیاندا ده‌نێت له‌چوارچێوه‌ی عیراقی‌کی یه‌که‌گرتوو.

ده‌قی سه‌رموه ئه‌وه ده‌ره‌مخات که‌ له‌عیراقدا ئه‌ودوو نه‌مه‌وه گه‌وره‌یه له نیشه‌مانه‌دا هاوبه‌ش، پێویسته ده‌ستوورو یاسا‌کانی له‌مو هه‌لقو‌ل‌و ئاماژه‌به‌دن به‌ گه‌شت مافه نه‌مه‌وایه‌تییه‌کانی کورد، به‌تایبه‌تی بووه‌ی نه‌مه‌ویی و به‌ ره‌وا ناسینی مافی نه‌مه‌وایه‌تیان.

ناوه‌ڕۆکی ئه‌مو به‌ریاره روون‌و‌ئا‌شکرا رژی‌مه‌کانی عیراقی ناچار ده‌کات ئه‌مو پێویستیانه دا‌بین به‌کات که‌ مافی بو‌ه‌ی نه‌مه‌وایه‌تی و ئازادی چاره‌نووس و ره‌مخاندنی باری یاساییان بۆ ده‌سته‌به‌ر ده‌کات به‌جۆری‌ک به‌ئازادی بژین له‌چوارچێوه‌ی عیراقی‌کی یه‌که‌گرتوو‌دا.

به‌لام به‌پێچه‌وانه‌ی گه‌شت ده‌قه‌کانی ئه‌مو ده‌ستوورو پاشکۆکانی، رژی‌مه یه‌ک له‌وا‌ی یه‌که‌مان گه‌شت توانایان خسته‌وه‌گه‌ر بۆ چه‌نگی دژ به‌ کوردو ببوونه رێگر له‌وه‌ی وه‌ک‌پێویست مافی خۆ له‌وان به‌خوازن، گه‌شت ئه‌وانه‌یان لێ خسته‌بوونه پشته‌گۆ. ئه‌گه‌رچی رژی‌مو ده‌ستووره‌کانیش په‌یتا‌په‌یتا ده‌گۆراون، پرۆسه‌ی به‌ریاردانی ژبانی هاوبه‌شیتی راسته‌قینه له‌ نێوان عه‌ره‌بو کوردو تورک‌ماندا له‌هه‌زی ده‌سه‌لات‌دا ره‌ شۆڤینییه‌کاندا هه‌ر ئاوه‌ژوو مایه‌وه. هه‌رگیز له‌مو هه‌لۆیسته شۆڤینیانه چه‌په‌ل‌تر نه‌به‌ینراوه که‌لای

دەسەڵاتدارانی بەعس باوەری ئاشکرا بوو. تین و گوری ئەو هەلۆیستە شۆڤینیە لەپاش 8 شوباتی 1963 وە پەیدا بوو کاتیک بە کوودەتا هاتنە سەر دەسەڵات، هەروەها لە کوودەتای دوو هەم، و کشانەوی سالی 1991 لە کوردستان، تا دەگاتە کاتی ڕووخانی دیکتاتۆر لەنێسانی 2003.

ڕژیمی سەددام دەیگوت ئەو مەنەییە عوسمانی کە لەعیراقددا بە بەلگەنامە عوسمانی تۆمارکران، جۆرەها باری تێدا بە ڕووی راستەقینە کۆمەڵگە عیراکی شیواندوو. مەبەست لەو دەربرینە ئەوێ کە گواوە عیراکی هەن ناویان لەسەر نەتووی تر تۆمارکراوە بەلام خۆیان لەوێن. دیارە ڕژیمی سەددام خۆی لە راستییەکان لادەدا بۆیە کەوتنە سنوورداشکردنی ڕۆڵە عیراکیەکانی خاوەن پێناسنامە سەر بەی 22، وەک ئەو توانە کردی بەرانبەر بە کوردە فەیلییەکانی عیراق کە بە بەهانیە گواوە ئەوان بەر مەڵەک ئێرانین.

هەر لەبەر سەپاندنی هزری شۆڤینی پرکینە خۆی، بارتی بەعس ئەو خالە کردە بە هەلۆیست کە دەیگوت؛ گشت عیراکیە بەعسیە ئەگرچی لەریزی پارتیشیدا نەین، یان لە نەتووی ترین، ئەویش هیچ لەبار ناگۆریت کە بەعس پارتیکی نەتووی عەربییە. بەو پێیە دەبوو کوردو تۆرکومان و کلدانی و ئاشووری و تیکۆشن بۆ وەدیپێنانی ئامانجەکانی بەعسو بچنە ناو ریزەکانیە تا گشت نەتووەکان لەژێر دروشمی بەعسدا بئۆینەو. هەروەها پارتی بەعس جۆرەها مەرجیان دانابوو بۆ دامەزران لەسەر کارو مووچەو پێداویستی ئالوگۆرو بەرگری لەخۆو خیزان، بەو توانی سەدەها هەزار هاوولاتی ناعەرب لەعیراقددا بەکێشکەن بۆ ریزەکانی پارتی بەعس. ئەو جۆرە بەشداربوونە ڕێگە بۆ ڕژیمی سەددام خوشکرد پڕۆگرامە شۆڤینیە کە بەختەگەر کە گواوە، گشت ئەندامێکی بەعس عەربە ئەگەرچی لە نەتووی تریش بن، بیانەوئو نەیانەوئیت، هەر عەربن 23.

²² بەلێ زۆرچاک لە راستی گەشتیوون بەلام ئەو پلانێو بۆ کەمکردنەوی ڕگەزی کورد. ناسناوی سەر بەی ئێرانیی لە کوردە فەیلییەکانیان دەنا بۆ ئەوێو شار بەدەریان بکەن بۆ ئێرانین - وەرگیر

²³ یەکێک لە خالە سەرەکیانە ئەو پارتە لەسەر دامەزرا، دەلێت؛ هەر بستیکی سەر کاتە عەربی خاکی عەربە، ئەویشی لەسەر خاکی عەرب بژی عەربە. وەرگیر

هەروەک برباری فەرمی دەرکرد بەوێ ئەو بەعەربە بدوئیت عەربە. گۆرینی پێناسە نەتووی وەک چەکی بەکارهێنا لەرووی نەوێ نەتووەکان، بەتایبەتی ئەو هەلۆیستی بەعەربەکردنە لەشاری کەرکووک بەکارهێنا تا ڕگەزی کوردو تۆرکومانێ تێدا لاوازکاتو ڕگەزی عەربی تێدا بالادەستێت. لەپێناو ئەو هەلۆیستە هەندیک خێلی عەربە دەقەرەکانی دیوانیە کووتو عیمارە بولایخۆی بەکێشکردو گواستییەو بۆ کەرکووک تا لەویدا نیشتهجێن و برباریدا دەهەزار دینار (کە لەوڕۆدا دەیکردە پتر لە سێهەزار دۆلار²⁴) بەخشیت بە هەریەک لەو کارمەندە عەربە عیراکیانە بەلگەنامەو پێناسە خۆ ئەندامانی خیزانیان لە بنکەکانی تۆمارگە کەسیتی شارەکانیانەو بگۆزنەو بۆ کەرکووک. پاشان ئەو پەرسەند تا گەشتە بواری خاوەنداریتی زەوی و خانووبەرەو پڕۆسە بەکێدان و بەکێگرتن و زمینیە چوونەسەرکارو پێشە لەدەقەرەکانی مووسل، بەغدا، کەرکووک، دیالەو سەلاحەدین بۆ ئەوێ ڕێگە بدرین تا ئالوگۆرو بەکێدان یانیش کارکردن و دامەزران لە شۆپەکانی ئەو دەقەرە کورد ناچارین بۆ گۆرینی پێناسە نەتووی، بۆیە دەبوو ڕووبکەنە دەرگاکی نامار تا ناوی خۆ تۆمارکەن ئەوجا لە دیکۆمێنتەکانی دەرگای تۆمارگە کەسیتی بگۆرن.

لەرووی یاساییەو ئەو جۆرە خواستە بەهەلۆیستیکی ملکەچبوون دادەنریت. چونکە ئەو پێشنیارە هاوولاتی کورد دەیکرد بۆ گۆرینی پێناسە نەتووی بە نابەدلی بوو. مایە پێکەنین ئەوێ کە ڕژیم زۆر لەهاوولاتی بکات راستی باری ژیا خۆی یان بەکێک لەخالەکانی بووێ کۆمەڵگە عیراکی بگۆریت. سەرئەنجام زۆر لەو کوردانە پێناسە نەتووی خۆیان گۆری کردیان بەعەرب، نە هیچ زمانی عەربیان زانیو نە دانیشووی یەکێک لەهەرمەکانی ناوەراست یان خوارو بوون، بۆیە ئەو گۆرینە کەسانیک لەدووی پێناسە نەتووییدا دەیانکرد یان واژووی پێشنیارو تۆمارکردنەکانی دەرگای تۆمارگە کەسیتی گشتیان بووچەلن و هیچ مەرجێکی یاسایی پەیمانێیان تێدا نییە. سەرئەنجام ئەو

²⁴ پێمواوە مەبەست 30 هەزار دۆلارە، چونکە لەوڕۆدا یەک دۆلار دەیکردە 330 فلس، واتە 1/3 ی دیناریک. ئەوێ ڕژیم دەیان 10 هەزار دینار بوو - وەرگیر

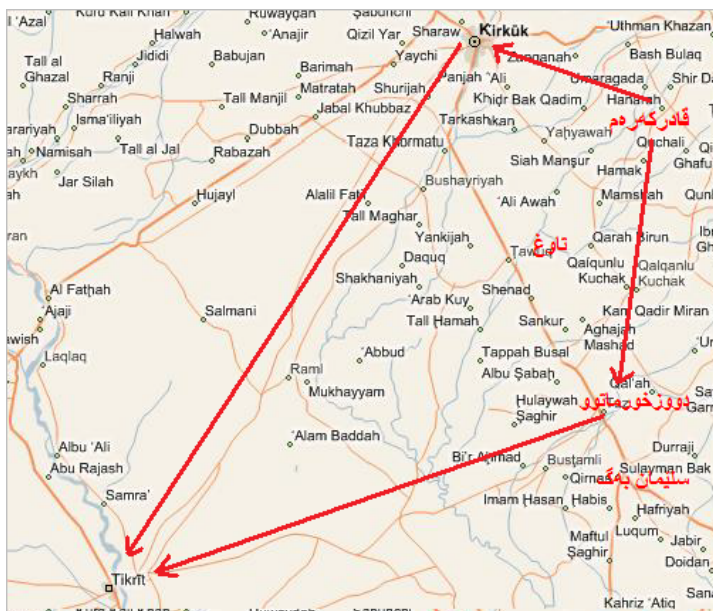
پروەسەى زۆر لێکردنەى هاوولاتی کورد پرووبەر ووی بوەتەوه لەمێناو دەستەبەرکردنى پارووه نان یان دالەدەدا هەلوێستیکە هەرگیز بەراست نازانریت، چونکە ئەو پێشنیارەى ئەو واژووی خستووتە سەر بەخواستو ئارەزووی خۆی نەبوو.

رژیمەکەى عێراقى سەددامى لەناوچوو گەرنگی زۆرى دابوو بە گۆڕینی پێناسەى نەتەمەیی عێراقییانى ناعەرب بۆ ئەوەى بێن بەعەرب، ئەگەر بەخۆشی بووبیت یان بە ترس. بەزۆر بووبیت یان بە پیچوپەنا. ئەو لەلای مەبەستبوو شارەزایانە سەرى هاوولاتییان شۆرکات بەشیوەمەک، هەركەس خۆی پێشنیارێک بنووسیت و واژووی لەسەرکات تێیدا گۆڕینی بارى نەتەمەیی بخوازیت. بەلام تەنها ئەوەى بێتواناو بێدەسەلاتو ناچاربوو پێشنیارى دەنووسی، دیارە ئەویش لەژێر بارو لەبەر چەندەهۆمەک پاشان لەسەرى دەنوێن، دەبوو ئەوتوى دەربرن کە بەخواستو ئارەزووی خۆیان بوو. ئەویش لەخۆیدا جۆرێکە لەو قیل و تەلەکمە پیچوپەنا یاساییانەى رژیمی سەددام لەزۆر کێشەدا بەکاری دەهێنان.

بۆ ئەو مەبەستە زۆر دامودەزگاو کارمەندى پسپۆرى بواری پێناسەى نەتەمەیی گۆڕین دامەزران، هەروەک رژیمی لەناوچوو بۆ هەمان مەبەست چەندین بریاری یاسایی دارشت تا رێگربیت لە گواستەهۆى هاوولاتیانی عێراقى ناعەرب لەنێوان شارەکاندا. یان بێ پەرەکردنى هەندیک مەرج و پێداویستى دیار بێنە خاوەن بوو لەشارى تردا یان کرین و فرۆشى خانووبەرە بەهاوولاتی ترو بێ ناگادارى دەزگا ئاسایشیەکان کە سنوورو بارى یاساییان بۆ دیاری کرابوو. بەوجۆرە زۆریان لەمەروەف دەکرد پێناسەى نەتەمەیی خۆ بگۆرن و پێستى راستەقینە لەخۆ دامالان بۆ ئەوەى بێنە عەرب.

مەرجى سەرەکی بۆ بەرێوەچوونی کارى هاوولاتیانی عێراقى ناعەرب لە دەزگا فەرەمییەکاندا ئەوەبوو پسوولەى (سەلمێنەرى نەتەمەیی) یان پێتیت، کە ئەو پسوولەیه تەنها لە دەزگای ئامارى ناوەندیی بەغدا دەرەکرا، ئەویش پاش دانوسانیکی یەكجار دووردیز لێگەل دەزگای ئامارى پارێزگاگان.

بەوجۆرە رژیمی لەناوچوو کەوتە گۆڕینی دیمۆگرافی دەفەرە کوردییەکان بەگشتى و شارى کەرکوک باتایبەتى. هەروەها زۆر لەو دەفەرەى دابچرى کە لەبەرەندا کوردبوون و خستنی سەر پارێزگای تری نزیک. وەک ئەوەى هەندیک لە ناوچەکانى کەرکوکى دابچرى و خستنی سەر پارێزگاگانى نزیک بەو²⁵.

²⁵ بەلى تکریت کرا بە پارێزگاوانرا سەلاحەدین، بوو بە دراوسێى ئەو کەرکوکەى زۆر لە دەفەرەکانیان بۆ ئەو لێدایى. بەلام سەیر لەمەدایە دەفەرگەلیک خزانە سەر سەلاحەدین زۆرى دوورن لێى، بۆ نمونە شارۆچکەکانى قادریکەرەم سەنگاوى پال چەمچەمال کە دەکەوێتە 30 تا 40 کیلۆمەترى رۆژەهەلاتى شارى کەرکوک، پتر لە 200 کم لەتکریتەوه دوورن، تاکە رێگەى نێوانیان هەر بەسەر شارى کەرکوک یان شارى دووردا تێدەپەڕیت.

هەروەها سارۆچکەکانى دووزخووماتوو، سلێمان بەگو ئامارلییش خزانە سەر پارێزگای سەلاحەدین. لە باشوورى رۆژەهەلاتى کەرکوکیش شارۆچکەکانى کفرى، جەبارمو قەرەمەیش خزانە سەر پارێزگای دیالە - وەرگیر

هەروەک پڕژیمی لەناوچوو زانیاری بۆلاودەکردمەو لەمەر بەخشینی بری پارە تا ئارەزوو بخاتە بەر کارمەندە عەرەبەکانی دانیشتووی ناوەراست و خوارووی عیراق بۆ بارکردن بەخیزانەو بۆ پارێزگای کەرکوک، بە بەخشینی پارچەیهک زووی و بریک پارە و وام بۆ دروستکردنی خانوو، بەو مەرجە دەبی پێناسنامەی خیزانکەمی بگۆزێتەو بۆ تۆمارگەیی دۆخی کەسیتی ئەو شارەو نابیت بەهێچشتیوێهەک بیر لەگەر انەو بکەنەو بۆ شاری پێشوویان.

هەروەک پڕژیمی لەناوچوو خێلی عەرەبی لەدەقەرەکانی ناوەراست و خوارووی عیراقەو دەگواستەو لەو زوویزارانەیی پێدەبخشین کە لەهاوولاتیانی کوردو تورکمانی داگیردەکرد بە بریاری نارەو و فەرمانی دوور لەمۆشتو داد. بەوچۆرە ئەوانی لەشوینی ئەمان نیشتمەجی دەکرد.

ئەو پڕژیمە لەناوچوو زۆر جەختی کرد کارمەندە کوردەکان بەنەخشە دا بەشکات بەسەر دەقەرەکانی ناوەراست و خوارووی عیراقدا تاوێکو ناچاران بکەن لەو شارو گونداندا بەیهکجاری جیگیربن، و دەیانخستە ژێر چاودێری تا نەتوانن یەک بگرن یان بگەرێنەو بۆ هەریکی کوردستان.

پڕژیمی لەناوچوو ئامۆژگاری بۆلاودەکردمەو بە دەزگا ئاسایشی و زانیارگری و پارتەکاندا بۆ کارکردن لەسەر بەزۆر کیشکردنی هاوولاتیانی کوردو تورکمان بۆ ریزەکانی پارتی بەعسی عەرەبی، بەمەرجیک ئەو نیشان بەدن کە بەخواست و ئارەزووی خۆ هاتوونەتە ریزی ئەوپارته. گوایه بۆ ئەوێ کارناسانیان بۆبکرتی لەمۆگرنتی مندالیان لە کۆلیژە مەروییەکان یان دەستەبەرکردنی پیشەیی تایبەت، یانیش دەربازبوون لە ئازاری پیاوانی "ئەمن و جیشی شەعی" و پارتەکانی سەر بەرژیم، هەبو لە هەرمەکەدا دەیانپێشتەو، لەلایەکەو بۆ کارگەلی وەک سیخووری و راپۆرتتووسین و بوون بە چاو بۆ ئاگادارکردنیان لە پەیامو جموولی کۆردانی نیار بەو پڕژیمە شۆقینییه، لەلایەکی ترمەو، بۆ سووککردنی خودی ئەو چەشنە نموونەیی مەوۆف لەبەر چاو براکانیان.

بنکەکانی ئاسایش ببوونە گەنگەرین بنکە بۆ چاودێری دۆزی نەتەوایەتی ئەو کەسانی نیو کۆمەل ئایا دۆستن بە پڕژیم یانیش نیارن. هەروەها ریکخستنی رامیاری هەبو لەپال ئەو بەرپۆبەراییەتی و دەزگایانە

گەنگریان دەدا بە پڕۆسەیی سەرژمێری دانیشتوان و فۆرمەکانی ئامار کە برتیبوون لەدەیهەا پڕسیار کەم یان زۆر هیچ درزیکیان تیدا نەمایوو هاوولاتی بۆانیت خۆی دەربازکات لە هەندیک زانیاری سەبارەت بە خزمو خیش تا دەگاتە پلەیی پێنج.

ئەوانە فۆرمی بێمەبەستو لەخۆراپیش نەبوون. بەلکوو بەشیکبوون لەو نەخشەیی بەدوورەگکردنی کوردو قەرخستە نیو تورکمانی ئەو هەرمە. ئامانجی ئەو نەخشە شۆقینییه، سەپنەوێ بوونی رەگەزی ناعەرب بوو لەسەر خاکی عیراق. هەروەک بەپێی هزرو باوەری ئەوان، کورد مافی ئەوێ نییه لەژياندا بێنیتو سەرئەنجام بێتە خاوەن مافی چارەنووس.

کوردی فەیلی لەبوواری چەندقاتی ئەوانەیی تری چەشتووه. ئەوان بە خاوخیزان لەوولات دەردەکران. گەنجانیان لەخیزان دابری و پەوانەیی زیندان و بەندیخانەیی دوور دەکران و پیرو مندالیش بەرەو بیابان. زۆریش لەوانەیی مانەو پڕمەبەست شاربەدەرکران بۆ ئێران. لەئێرانیش بەوێ بە عیراقی ناو دەبران مانەوێان زۆر سەتم بوو. ئەوان بەوچۆرە ژیانە بۆ پێناسە ژیانان بەسەربرد. نە زانیوانە ئایندەیی خویان چیبە نە چارەنووسی کەسوکار. هیچ ریکخراویکی نیوئەتەوێی یان مەوۆقایەتیش نەبوو ئاوریان لێیانەو، تا ئەمۆر زۆربەیان لەتۆردوگای پەنابەراندا دەژین.

کوردی شەبەکیش ئەوێان چەشت کە برا فەیلیەکان چەشتوویانە. سەرەرای دەستکورتیی و بێدەرامەتی لە دەقەر و گوندە بێگوزەرانییهکانیان هەلکەنران. پڕژیم لەرادەبەر تووشی ئەشکەنجەیی کردو کۆمەلگەو دالەدە لێشتیواندن و خانووبەرەکانیان رمان، هەر لەبەر ئەوێ زۆر یار بوون بە بزوتنەوێ کوردی و نیار بە رەوشی ئەو پڕژیمە شۆقینییه.

ئەوێ لە هەلوێستی پڕژیم بکۆلێتەو دەبیینت نەتەنھا ئەنجامو درێژە ئەو دەسەلاتەیی بەعسەکەیی دوو هەمی 17ی تەموزی 68 یان ئەوێ سالی 63 بووبیت، بەلکو ئەو هەلوێستیکیی خێلەکی شۆقینی پەنگخواردو زالبوو بەسەر هزری دەسەلاتدارو پڕژیمە یەکلەدواپەیکەکانی عیراق، هەلوێستی نەتەنھا پڕزبان بۆعیراقو نەشارەزا لە کارپراییکیی رەوا لە بەرپۆبەردنی دەسەلات. چاودێری مافی هاوولاتیان دووربوو لە روانینە جیاوازی نەتەوایەتی بەپێی ئەو دەستوورە پڕژیمە یەکلەدواپەیکەکانی

عیراق ناویانناوه هەمیشەیی یان کاتی. بەلکوو پێچەوانەی ساناترینی ئەو مافانەی مەرووف بوو کە ئەنجومەنی گشتی نەتەو یەمگرتوو مەکان برباریداوه. هەروەک پێچەوانەی گشت ڕەوش و ئابوونیش بوو.

دەسەلاتدارانی عیراق زۆر پڕۆسەی یاساییان لەسوودی هەنگاوه شۆڤینیستە چەپەلەکانی دژ بەکورد بەکارهێنا. چەپەلترینی ئەو شۆڤانە، پێناسنامەی عیراقییان کردبوو بە تیغ بۆ سەر ملی عیراقییان. هەروەک یاسای تابیەتیان داناوێت بۆ ڕێگرتن لە کوردو تورکمان تا نەتوانن ئەو مافە نیشتمانییە ئەنجامدەر کە بەپێی دەستووری عیراقی دەکەوتێتە ئەستۆیان، ئەویش بە بەهانی ڕێکخستن و ڕەوش و پێداویستی تابیەت و دۆخی تابیەت و ئالۆز، کاررایتیکی یاساییان دەسپارد بە دەسەلاتی ئاسایش و دەزگای زانیاری و دەیانەستەو بە ڕادەی هاوکاری هاوولاتی و ناستی قایلبوونیان بە دەزگایانە، بێگۆیدانە ئەو بانگەوازی دەستوور کە دەیکوت؛ کۆمەڵ بەگشتی لەر نیشتماندە هاوبەش، بەلام کەس ناویری لەو نەداوەتەو بەلکوو هەر پشنگوێخراوو.

پێڕەوهرین بەوێ رژیمی سەددامی لەناوچوو وەیزانیو توانای گۆڕینی دیمۆکرافیی هەریەمەکی دەبێت و دەتوانێت بە مەودای کات کاربکاتە سەر کارتە نیشتمانیی و بارستایی ناعەرەبەکانی لەسەر کەم بکاتەو، و دەتوانێت زۆرکەس لەوانە بەلایخویدا بەکێشکات کە نامادەن لەسەر قاقەز باری نەتەوایەتی خۆ بگۆرن. بەلام گێلەرەوشتی دید ئەو بەجۆریک کۆنکردبوو ئەوێ نەیزانیو کە باری نەتەوایەتی مەرووف هەر بەتەنها پێشنیاریک نییە بەرزکریتەو بۆ سەرۆکی نووسینگە. بەلکوو نەتەوایەتی خوویەکی لکاو بەمەرووفەو ڕەگێکە لەناخو دل دەچەقێت، نەپێشنیاری فەرمی دیگۆرێت نە ئارەزووی رژی م هەلیدەو شێنێت.

بۆیە پێویستە ئەو بارە تالە بە بخریتە بەر توێژینەو کە چینهکان بوونە قوربانی ھۆکارەکانی، بۆ ئەویش زۆر پێویستە بە برباریکی دەستووری مافە نەتەوایەتیەکانیان بۆبگەڕیتەو گشت ئەو کاررایتیکیانە بسریتەو کە لەسەر ڕۆشنایی ئەو بربارانە پێشوو دارێژران، هەر لەپێناو ڕەواوونەو ماف. وائێمە چاوەروانی برباری یاسایی لە ئەنجومەنی نوێنەران

پاشکۆی وەرگیر

(لەسەر خالی 20 ی پەرەیز 26)

دادگاییکردنی ئەمفالجیانی عەفوکراو

پێش سازدانی راپەرینی ئازاری 1991، بەرەو کوردستانی برباری لێبوردنی گشتی بۆ هەموو ئەو کوردانە دەرکرد کە لە دامودەزگا نەمینی و موخابەراتی و سەربازی و فەوجەکانی جاش و خەفیفە و مەفرەزە خاسەکانی سەر بە رژی می بەعسدا کاریانکردبوو، بەوێش لەوای سەرکەوتنی راپەرین و لەسایە پارلەمان و حکومەتی کوردستاندا هیچ کام لەو تۆمەتبارە کوردانە نەک لێپرسینەو میان لەگەڵدا نەکرا، بەلکوو زیاد لەپێویست ریزیان لێگیرا و تەنانت هەندیکیان پۆستی حزبی و حکومیشیان وەرگرت.

بەشێک لەو تۆمەتبارانە نەک هەر دەرسیان لەو لێبوردنە بەرەو کوردستانی وەرنگرت و بەخوێندا نەچوونەو، بەلکوو ژێر بە ژێر و بە نەینی پەموەندییان بە رژی می بەعسەو کردەو و رێگای خیانەتیان گرتەو. رووخانی رژی می بەعس و هاتنە سەرکاری حکومەتی نوێی بەغدا هێلانەو خیانەت و جاشایەتی تێکدا و هەلومەرجیکی وای هێناوە ئارو کە داواکری ئەمفالجیانی کوردی عەفوکراو راپێچی دادگای بالای تاوانەکانی عیراق بکری و لێبوردنەکی بەرەو کوردستانیش پوچەلکریتەو و هیچ شەفاعەتیکیان بۆ نەکات.

روژی 24 ی حوزەیرانی 2007 لەکاتی دەرکردنی برباری حوکی شەش تۆمەتباری سەرەکی ئەمفالد، دادگای بالای تاوانەکانی عیراق ناوی

²⁶ نووسراویکی بۆلۆکراو لە **ماتپەری ناوینە** روژی 11 / 7 / 2007. هەروەها لیستی بۆ ناوی ئەمفالجیانی دادگای بالای 2 ی تاوانەکان برباری لێکۆڵینەو دادگاییکردنی داو. لە **ماتپەری چاودێری کوردقاسید**، روژی 7 / 4 / 2010 بۆلۆکرایەو. لەگەڵ ریزم بۆیان

423 تۆمه‌تباری تری دۆسیه‌ی ئه‌نفالی ئاشکر کرد که به‌شیکیان ئه‌و کورده ئه‌نفالچییانه‌ن که به‌شداریی عه‌مه‌لیاتی شوومی ئه‌نفالیان کردووه و ده‌بیت ئه‌و تۆمه‌تبارانه له‌بهرده‌م ئه‌و دادگایه‌دا دادگایی بکړین.

له‌بهر بایه‌خی دادگاییکردنی ئه‌و تۆمه‌تبارانه له‌سهر تاوانی ئه‌نفال به پێویستی ده‌زانم له چه‌ند روویه‌که‌وه نیشک بخرمه‌ سه‌ر ئه‌و مه‌سه‌له‌یه.

1- ده‌سه‌لات و ولایه‌تی دادگا: یاسای دادگای بالای تاوانه‌کانی عیراق له‌لایه‌ن کۆمه‌له‌ی نیشتمانی عیراق و ئه‌نجومه‌نی سه‌رۆکایه‌تییه‌وه له‌سالی 2005 په‌سندکراوه، به پێی ماده‌ی یه‌کی ئه‌و یاسایه ئه‌و دادگایه دادگایه‌کی سه‌ربه‌خۆیه و له‌ژێر هه‌ژموونی هه‌یج ناوه‌ندێکی ده‌سه‌لاتدا نییه و به ئازادی کاره‌کانی ئه‌نجامده‌دات و ده‌سه‌لات و ولایه‌تی به‌سهر هه‌موو که‌سه‌کی سه‌روشتیدا هه‌یه که عیراقی، یاخود عیراقی نه‌بیت به‌و مه‌رجه‌ی نیشته‌جێی عیراق بێت و تۆمه‌تبار بێت به یه‌کێک له تاوانه‌کانی دووتویی ماده‌کانی (11، 12، 13، 14) ی یاساکه‌وه که له 17ی ته‌مموزی 1968 تا 1ی مایسی 2003 له عیراق یاخود هه‌ر شوێنێکی تر تاوانه‌کان ئه‌نجامدرایه‌ت. به‌پێی ئه‌و ماده‌یه دادگای بالای تاوانه‌کانی عیراق وه‌ک دادگایه‌کی سه‌ربه‌خۆ ده‌سه‌لات و ولایه‌تی ته‌واوی هه‌یه هه‌ر هاوولاتییه‌کی عیراقی و نا عیراقی دادگایی بکات که به تاوانه‌کانی دووتویی یاساکه تۆمه‌تبار بێت، له‌و چوارچه‌یه‌دا ئه‌و دادگایه ده‌سه‌لاتی هه‌یه تۆمه‌تبارانی کوردی دۆسیه‌ی ئه‌نفال دادگایی بکات به‌و سیفه‌ته‌ی که هاوولاتی عیراقین و تۆمه‌تبارن به تاوانه‌کانی دووتویی یاساکه و له‌و ماوه‌یه‌دا ئه‌نجامدراون که یاسه‌که دیاریکردووه.

تۆمه‌تبارانی کورد نه‌ک هه‌ر به‌شداریی عه‌مه‌لیاتی دژبۆی ئه‌نفالیان له دژی گه‌له‌که‌ی خۆیان کردووه، به‌لکه‌و چاوساغ و پێشه‌نگی هه‌یزه‌کانی عیراقیش بوون.

2- لێبوردنه‌که‌ی به‌ره‌ی کوردستان: به پێی بره‌گی شه‌شی یاسای دادگای بالای تاوانه‌کانی عیراق هه‌ر لێبوردنێک له‌پێش جێبه‌جێکردنی ئه‌و یاسایه‌وه ده‌رچووبێت بۆ تۆمه‌تبارانی تاوانه‌کانی دووتویی ماده‌کانی (11، 12، 13، 14) ی یاساکه پوچه‌لده‌کریته‌وه، چونکه ئه‌و تاوانانه

تاوانی جینۆساید و تاوانی دژ به‌ مروّقایه‌تی و تاوانی جه‌نگ و تاوانی پێشه‌لکردنی یاسا عیراقیه‌که‌نه، که هه‌ر وا به ئاسانی لێبوردن و لێخۆشبوونیان نییه. به‌پێی ئه‌و بره‌گیه‌ی یاساکه ئه‌و لێبوردنه‌ی که به‌ره‌ی کوردستانی ده‌ره‌ه‌ق به تۆمه‌تبارانی کورد ده‌ریکردووه پوچه‌لده‌کریته‌وه و ده‌بوو هه‌موو ئه‌و تۆمه‌تباره کوردانه‌ی تۆمه‌تبارن به تاوانی ئه‌نفال له‌و دادگایه‌دا دادگایی بکړین، ئیدی ئه‌و دادگایه تاوانباری و بێتاوانیان ساغ ده‌کاته‌وه.

3- به‌سهر نه‌چوونی واده‌ی تاوانه‌کان: به‌پێی بره‌گی چواری ماده‌ی 17 ی یاسای دادگای بالای تاوانه‌کانی عیراق، تاوانه‌کانی دووتویی ماده‌کانی (11، 12، 13، 14) ی یاساکه به‌ تێپه‌ربوونی کات به‌سهر ناچن، ئه‌وه بنه‌مایه‌کی نێوده‌مه‌لته‌شی هه‌یه که رێکه‌وته‌نامه‌ی به‌سهر نه‌چوونی تاوانه‌کانی جه‌نگ و تاوانه‌کانی دژ به‌ مروّقایه‌تی و تاوانه‌کانی جینۆساید که به تێپه‌ربوونی کات ئه‌و تاوانانه کۆن نابن و به‌سهر ناچن. بایه‌خی ئه‌م بره‌گی یاساییه ئه‌وه‌یه که تۆمه‌تبارانی ئه‌نفال له تاوانی ئه‌نفال نابه‌خشرین به‌هۆی ئه‌وه‌ی که نزیکه‌ی 19 سال به‌سهر ئه‌نجامدانی تاوانه‌که‌دا تێپه‌ریوه و رژیی به‌عس‌یش روخواوه، چونکه به‌پێی ئه‌و بره‌گی یاساییه ئه‌وه هه‌یج کاریگه‌ریی نابێت له داخستنی دۆسیه‌ی ئه‌نفال و به‌خشینی تۆمه‌تبارانی.

4- تۆمه‌تبارانی ئه‌نفال و مافی په‌نابه‌ری سیاسی: به‌پێی رێکه‌وته‌نامه‌ی قه‌ده‌غه‌کردنی تاوانی جینۆساید و سزادانی تاوانبارانی که سالی 1948 ده‌رچوووه، تۆمه‌تبارانی تاوانی جینۆساید مافی په‌نابه‌ری سیاسیان له ولاتانی تر پێنادرێت و ده‌بیت ته‌سلیم به ولاتی خۆیان بکړینه‌وه بۆ ئه‌وه‌ی له‌سهر ئه‌و تاوانه دادگایی بکړین، له‌بهر روشنایی ئه‌و رێکه‌وته‌نامه‌یه و به‌پێی بریاری دادگای بالای تاوانه‌کانی عیراق له‌سهر عه‌لی که‌میای و هاوړیکانی تاوانی ئه‌نفال به تاوانی جینۆساید ناسراوه، به‌هه‌ش هه‌ر تۆمه‌تبارێکی ئه‌نفال بۆ هه‌ر ولاتی که هه‌له‌اتبێت یاخود بیه‌وێت هه‌له‌بێت، له‌و ولاته مافی په‌نابه‌ری سیاسی نادریته‌ و ده‌بیت ته‌سلیم به حکومه‌تی عیراق بکړینه‌وه، بۆ ئه‌وه‌ی له‌سهر ئه‌و تاوانه دادگایی بکړیت.

- 12- الرائد (صباح ناظم رقيب السورجى) / امر ف2 دفاع وطنى
سەربازى جاش كورد
- 13- الرائد (عبدالستار على الكبيسى) امين سر قياده شعبه اربيل العسكريه
- 14- الرائد (ق خ) (عبدالحمزه اسماعيل حمزه) امر بطخ 64 مغ 2 فل6
- 15- الرائد (محمد سالم حسين) امين سر قياده شعبه التاميم العسكريه
- 16- الرائد (مد) (زيدان خليفه لفته) امر ك مدم 957/
- 17- الرائد (مد) (على كرمش حسن) امر ك م/79
- 18- الرائد (مد) (نورى حامد احمد) امر ك م/956
- 19- الرائد الركن (صادق صوب الله محمد) لمخ 2 فل 4/
- 20- الرائد الطيار (ادريس ابراهيم محمد) =
- 21- الرائد الطيار (انور حمدامين) السرب/4
- 22- الرائد الطيار (عبدالحميد فرحان عبدالحميد) =
- 23- الرائد الطيار (عمران كاظم هندی) السرب/2
- 24- الرائد الطيار (فريق محمد علوان) =
- 25- الرائد الطيار (مهدى على حسن) =
- 26- الرائد الطيار (يونس صالح سلمان) السرب/30
- 27- الرائد (ت ن) (غازى مجبل خلف) ت ن فل 1/
- 28- الرفيق الرائد (انور رحيم طه) امين سر قياده الحارس العسكريه
- 29- العقيد (احمد سالم جاسم السامرائى) امين سر قياده شعبه قوات نصر
العسكريه
- 30- العقيد (بديوى حسن صالح) امين سر قياده فرع الرشيد العسكري
- 31- العقيد (حاتم عبدالكريم خماس) مدير امن السليمانيه
- 32- العقيد (خلف عبدالله عميره) امين سر قياده شعبه الفارس العسكريه
- 33- العقيد درع (فاروق محمد حسن) لمغ/2 فل 4
- 34- العقيد (رشيد احمد سدخان) امين سر قياده شعبه المعتصم
- 35- العقيد (عبدالحكيم توفيق حسون) امين سر قياده شعبه الشيباني
العسكريه
- 36- العقيد (عبدالرزاق حميد محمد) م ا م ق ق جج د و 1/
- 37- العقيد (عبدالقادر عبدالرحمن قدو) امر كتيبه مدفعيه ميدان 78/
- 38- العقيد (على عبد غزال) امر مدفعيه ميدان /فق 23

5- حوكمدراوانى دادگا نابەخشەرتين: بەپێى بڕگەى دووى ماددهى 27ى ياساى دادگاى بالاي تاوانەکانى عىراق، هەر تۆمەتبارێك لەلایەن ئه دادگاىهوه هەر سزايهكى بەسەردا بىسەپنەرت، هېچ لایەنێكى دەسەلات بە سەرۆك كۆماريشهوه مافى ئهوهى نیه تۆمەتبارەكه له سزاکهى بیهخشیت یاخود سزاکهى بۆ كهەمبكاتەوه، لهبەر رۆشنایى ئهوه بڕگه ياساییهدا تۆمەتبارانى تاوانى ئىنقال لەلایەن ئه دادگاىهوه هەر سزايهکیان بەسەردا بىسەپنەرت وەك خۆى جێبهجێ دەکەرت.

خەلیل عەبدوللا

"مائپەرى ناوینە" July 11, 2007

ناوى ئهوه 423 ئهەنقالچىيەى دەبیت بەپێى بڕگەى 7ى بڕيارى دادگاى بالاي 2ى تاوانەکانى رۆژى 24 / 6 / 2007 بڕياردا بخرینە بەر لیکۆلینەوهوه دادگاى.

- 1- وفیق عجيل السامرائى / معاون مدير الاستخبارات العامه
- 2- وليد نايف شبيب / مدير شعبه الشمال
- 3- حامد يوسف حمادى / سكرتير رئيس الجمهوريه
- 4- ابراهيم نصرالله جاش كورد
- 5- احمد بيجو جاش كورد
- 6- احمد جبار جبارى جاش كورد
- 7- ارشد احمد زيارى جاش كورد
- 8- اسعد جهانگير هرکى جاش كورد
- 9- اسماعيل عزيز ئاغا زنگنه جاش كورد
- 10- اسماعيل محمود رسول ئاغا بشدرى جاش كورد
- 11- الرائد درع (محسن كرجى رچى) ك د ب / 51

- 66- العميد (مش) (عارف حميد حاتم) امر جج د و 4/
- 67- العميد الركن (ابراهيم خليل ابراهيم) قائد فق 37/
- 68- العميد الركن (امير جاسم حمو) قائد فق 7/
- 69- العميد الركن (زهير يونس على) قائد قوات 50/
- 70- العميد الركن (صباح اسماعيل) قائد قوات 45/
- 71- العميد الركن (صباح نوري علوان) قائد فق 27/
- 72- العميد الركن (عبدالله حامد العناز) قائد فق 21/
- 73- العميد الركن (عبدالامير علوان حسين) قائد قوات 38/
- 74- العميد الركن (عبدالجليل عبدالحميد محسن) قائد فق 29/
- 75- العميد الركن (عبدالمجيد عباس وهيب) قائد فق 2/
- 76- العميد الركن (على احمد محمد صالح) قائد فق 46/
- 77- العميد الركن (على عزيز الفدعم) شعبه الامن الداخلي فل 1/
- 78- العميد الركن (غانم صالح حسن) قائد قوات جحفل الدفاع الوطني 5/
- 79- العميد الركن (مدم) (عطاالله ايوب خلف) رئيس اركان فق 33/
- 80- العميد الركن (مظهر عبد مهدي) راق جج د و 1/
- 81- العميد الركن (ناصر سعيد توفيق) قائد قوات 50/
- 82- العميد الركن ق خ (دريد مصطفى شاكر) قائد فق 40/
- 83- العميد الركن مشاه (عبد عون نعمه منصور) قائد فق 24/
- 84- العميد الركن (على صالح حمودي الدوري) امين سر قياده شعبه موسى بن نصير العسكريه
- 85- الفريق (الحكم حسن على) مدير طيران الجيش (عضو القياده العامه للقوات المسلحه)
- 86- الفريق الركن (نعمه فارس حسين) معاون رئيس اركان الجيش للتدريب
- 87- لواء (حسن حسين) مدير منضومه استخبارات المنتقه الشماليه
- 88- لواء (عبد سلمان حمندى) امير سر فرع عموريه العسكريه
- 89- لواء الركن (ايباد خليل زكى) قائد ق جج د و 1/
- 90- لواء الركن (حميد شاكر محمود) قائد فق 41/
- 91- لواء الركن (خالد محمد عباس الجبوري) مدير منضومه استخبارات المنطقه الشرقيه

- 39- العقيد (مد) (حسين محمد حسن) مقر مدم ق جج د و 1/
- 40- العقيد (مد) (فخرى احمد محمد على) مقدم لوائ مدم فق 4/
- 41- العقيد (مش) (شهاب احمد على) امر لمغ 2/ فل 4
- 42- العقيد (مش) (فوزى جواد هادى) امر ل 19/
- 43- العقيد (مش) (قيس ابراهيم مدحت) امر ل 445/
- 44- العقيد (مشاه) (محمد يعقوب يوسف) امر ل 438/
- 45- العقيد (مشاه) (نزار احمد شهاب) امر ل 39/
- 46- العقيد الركن (ق خ) (خالد بهلول لعبيى) امر لمغ 1 فل 1 خ
- 47- العقيد الركن (مش) (على حسين على) رئيس اركان فق 4/
- 48- العقيد الطيار (رياض محمد عبدالسعدى) =
- 49- العقيد الطيار (نجم عبدالرزا عبدالواحد) =
- 50- العقيد الطيار الركن (اسماعيل سعيد فارس) امر ج ت ج 1/
- 51- العقيد مشاه (صلاح داود عبدالله)
- 52- العميد الركن (على حسين الصفار) راق جج د و 1/
- 53- العميد (اس) محمد مصطفى اسماعيل شعبه الامن الداخلي فل 5/
- 54- العميد (خلف نجم جاسم) امين سر قياده شعبه ابى زرعافارى العسكريه
- 55- العميد (درع) (كامل زيدان خلف) م1م فق 33/
- 56- العميد (رافع حمدون ذنون) امر القوات الاولى
- 57- العميد (سمير توفيق فتحى) امر ت ن ق جج د و 1/
- 58- العميد (على لفته حسين العقابى) امير سر شعبه خالد العسكريه
- 59- العميد (غانم خالد سليمان الجماس) امين سر قياده شعبه القعقاع العسكريه
- 60- العميد (ق خ) (على حسين مزعل) امر لمش 72/
- 61- العميد (ق خ) (نصيف جاسم حمادى) امر لمغ 2 فل 6/
- 62- العميد (محمد خيرى محمد سعيد) امير سر قياده شعبه شرحبيل العسكريه
- 63- العميد (مدم) (حبيب خضر ابراهيم) امر مدم فق 4/
- 64- العميد (مدم) (متر محمد صالح) امر مدم فق 33/
- 65- العميد (مش) (طلعت سليمان ولى) امر قاطع دوكان

- 116- المستشار (لطيف احمد محمد الزبياري) فوج الدفاع الوطني/1 جاش كورد
- 117- المستشار (مامند حمد مولود) ف د و /51 جاش كورد
- 118- المستشار (محمد طاهر يونس محمد (ريكاوى) ف د و /107 جاش كورد
- 119- المستشار (محمد على رسول) فوج الدفاع الوطني/148 جاش
- 120- المستشار (محمود حمه رسول اغا) فوج الدفاع الوطني/26 جاش
- 121- المستشار (نوزاد انور بتواته) فوج الدفاع الوطني /4 جاش
- 122- المستشار مام يحيى (كويه) فوج 86 دفاع وطنى جاش
- 123- المستشار ميرزا اسماعيل شرف رضا مستشار فوج 207 دفاع وطنى جاش كورد
- 124- المستشار (حسين محمد عثمان) فوج الدفاع الوطني /175 جاش كورد
- 125- المقاتل (محمد كانبى بالواغا) معاون مستشار ف و /147 جاش كورد
- 126- المقدم (ادريس سعيد محمد) امين سر قياده شعبه زاخوش العسكريه
- 127- المقدم (اسماعيل محمود عبد خلف) امين سر قياده شعبه المنصور العسكريه
- 128- المقدم (حاتم مطنى العواد) امين سر قياده شعبه السليمانيه العسكريه الاولى
- 129- المقدم (حسن احمد عبدالله) امر د ج ق ق جج د و /1
- 130- المقدم (درع) (عبدالكريم عبدالهادى سالم) امر ك د ب /41
- 131- المقدم (صلاح صبرى محمود) امين سر قياده شعبه السليمانيه العسكريه الپانيه
- 132- المقدم (زارى عبدالكريم هادى) ف امن ق ق جج د و /1
- 133- المقدم (عبدالستار جواد حمزه الحديبي) مدير اداره فرع عموريه العسكريه
- 134- المقدم (مدم) (حسين فضالدين عبدالقادر) امر ك م م /22
- 135- المقدم (مدم) (صحاب جدوع زياب) امر ك م م /10
- 136- المقدم (مدم) (صلاح الدين محمد عبدالكريم) امر ك مدم /662

- 92- لواء ركن (رمزى محمود عبدالله) قائد فق مش /33
- 93- لواء ركن (سعد شمس الدين خالص) قائد فق جج د و /1
- 94- لواء ركن (عصمت صابر عمر) قائد فق /4
- 95- لواء ركن (على محمد شلال) قائد فق /39
- 96- لواء ركن (غائب حسون غائب) قائد القوه البحريه (عفو القيايد العامه للقوات المسلحه)
- 97- لواء ركن (محمد طاهر توفيق) قائد فق /35
- 98- لواء ق خ (اياد شعبان رمزى) قائد قوات /42
- 99- المستشار (بابكر وسو محمد) فوج الدفاع الوطني /112 جاش كورد
- 100- المستشار (جمال خضر خالد الدوبرداني) فوج الدفاع الوطني/110 جاش كورد
- 101- المستشار (جمال فقى حسين) ف د و /97 جاش كورد
- 102- المستشار (خليل عبدالله ابراهيم الشرفانى) ف د و /109 جاش كورد
- 103- المستشار (سليم مهند رسول ناغا) فوج الدفاع الوطني /98 جاش كورد
- 104- المستشار (سواره فتاح مزح الجاف) ف د و /239 جاش كورد
- 105- المستشار (شريف محمود معروف) ف د و /136 جاش كورد
- 106- المستشار (شيخ مجيد بايز حسن) كف د و /61 جاش كورد
- 107- المستشار (صابر احمد رقيب محمد السورجى) ف د و /2 جاش كورد
- 108- المستشار (عباس بايز بالواغا) فوج الدفاع الوطني /91 جاش كورد
- 109- المستشار (عباس حاجى اغا سرسيان) فوج الدفاع الوطني /66 جاش كورد
- 110- المستشار (عثمان عبدالرحمن فتح الله) ف د و /165 جاش كورد
- 111- المستشار (عمر احمد على) ف د و /171 جاش كورد
- 112- المستشار (عمر بابكر سليم) فوج الدفاع الوطني /114 جاش كورد
- 113- المستشار (فخرى اسماعيل عبد القادر) ف د و /133 جاش كورد
- 114- المستشار (قادر شفيق نعمان) ف د و /63 جاش كورد
- 115- المستشار (قاسم فارس طاهر مصطفى اغا) ف د و /85 جاش كورد

- 164- جعفر عبدالکريم البرزنجي / محافظ السليمانيه جاش كورد
- 165- جمال حسين دوزي جاش كورد
- 166- جوهر محي جهانكير هرکي جاش كورد
- 167- جيا سورجي جاش كورد
- 168- حجاج عبدالغفور خالد دوبه رداني جاش كورد
- 169- حسن محمود بك امين هه ورامي جاش كورد
- 170- حسيب محمد نجم جبارة جاش كورد
- 171- حمدامين حمه شاسوار / مختار قريه (كاني ميل) جاش كورد
- 172- حمزه عباس مامند ناكو جاش كورد
- 173- حمه حاجي حسين جاش كورد
- 174- خالد محمود احمد علي غواره جاش كورد
- 175- خضر فتاح حسين گاميش جاش كورد
- 176- خيرالله دوزي / استخبارات
- 177- رسول مامند قيردولي جاش كورد
- 178- زيد سورجي جاش كورد
- 179- سعيد عدنان جبارة جاش كورد
- 180- سعيد محي الدين احمد زنكنه جاش كورد
- 181- مستشار سيد رمزا سعيد تهها (سيد مانگا) جاش كورد
- 182- سيد مجنون جاش كورد
- 183- شامل درويش جاش كورد
- 184- شريف حمه شريف (شهفه خاتون) جاش كورد
- 185- شريف محمد كرداوي جاش كورد
- 186- شهاب احمد وايرمن جاش كورد
- 187- شيخ احمد برزنجي جاش كورد
- 188- شيخ برهان مدير ناحيه (زراين) جاش كورد
- 189- شيخ جلال صالبي جاش كورد
- 190- شيخ روناك جاش كورد
- 191- شيخ سعاد طالباني جاش كورد
- 192- شيخ صلاح نقشبندي جاش كورد
- 193- شيخ كريم شيخ شهاب جاش كورد

- 137- المقدم الركن (حسين علي حميد) امر ل 36/
- 138- المقدم الطيار (محمد فوزي حسن محمود) =
- 139- المقدم الطيار (احمد رشيد فتنه المعازيدي) =
- 140- المقدم الطيار (خضير عيسى جواد) =
- 141- المقدم الطيار (عبدالرزاق ابراهيم عبدالرزاق) ج ت ج 1/
- 142- الملازم (فرهاد مامند حمد) مستشار ف د و 51/ ئهفسهري جاش كورد
- 143- الملازم الطيار (حسام ابراهيم حمود) السرب 107/
- 144- الملازم الطيار (خالد مال الله مردان) السرب 2/
- 145- الملازم الطيار (رضوان غازي احمد) السرب 4/
- 146- الملازم الطيار (عماد شلبي محمد) السرب 2/
- 147- الملازم الطيار (عماد عباس محسن) السرب 2/
- 148- الملازم الطيار (فاظل عباس محسن) السرب 2/
- 149- النقيب (اسلحه) (وعد محمد علي) السرب 2/
- 150- النقيب (عبدالکريم صالح جواد) ممل من منقومه الاستخبارات العسكريه
- 151- النقيب (ق خ) (حمزه خضر حمزه) امر بت خ 17/
- 152- النقيب (ق ف) (عبدالله حسن صالح) مستشار ف د و 151/ ئهفسهري جاش كورد
- 153- النقيب التيار (صباح علي حسن) السرب 2/
- 154- النقيب التيار (غالب شابع زياره) السرب 2/
- 155- انور محمد رضا محمود الجاف جاش كورد
- 156- برهان شواني جاش كورد
- 157- بكر علي حاج مشير جاش كورد
- 158- بكر كريم غفور جاش كورد
- 159- توفيق جبار قارمان جاش كورد
- 160- سامر نصيف جاسم / محافظ كركوك
- 161- جاسم محمد زيباري جاش كورد
- 162- جبار شيخ هادي جاش كورد
- 163- جبار موسي قهره هنجيري (جيهاد) جاش كورد

- 222- محمد شيخ عبدالكريم برزنجي **جاش كورد**
 223- محمد قادر ناغا سورجي **جاش كورد**
 224- محمد كريم شوشي زيباري **جاش كورد**
 225- محمد كلحي ريگاني **جاش كورد**
 226- محي الدين حمه رحيم **جاش كورد**
 227- مدحت توفيق داودي **جاش كورد**
 228- ملا حسين روغزايي / استخبارات **جاش كورد**
 229- ملا عوزير **جاش كورد**
 230- ملازم اول طيار (احمد ابراهيم احمد) ج ت ج 1/
 231- ملازم اول طيار (احمد سلمان زند) السرب 2/
 232- ملازم اول طيار (احمد عابد داود) =
 233- ملازم اول طيار (اسكندر ابراهيم جمعه) =
 234- ملازم اول طيار (الهام عون الرفيق يونس) ج ت ج 1/
 235- ملازم اول طيار (امانج مناظر خضر) السرب 21/
 236- ملازم اول طيار (انمار محمد احمد) ج ت ج 1/
 237- ملازم اول طيار (حسين علي عبدالله) السرب 106/
 238- ملازم اول طيار (حميد منصور خليل) السرب 4/
 239- ملازم اول طيار (خالد عبدالعزيز عبدالله) ج ت ج 1/
 240- ملازم اول طيار (خلف حسين علاوي) ج ت ج 1/
 241- ملازم اول طيار (رمضان مطلق احمد) =
 242- ملازم اول طيار (سالم فتحي حسن) ج ت ج 1/
 243- ملازم اول طيار (سعد احمد قاسم) السرب 30/
 244- ملازم اول طيار (سعد عبدالرحمن سعيد) السرب 4/
 245- ملازم اول طيار (شجاع ياس روي) ج ت ج 1/
 246- ملازم اول طيار (شلال رشيد عتيه) =
 247- ملازم اول طيار (زباو جعفر رازي) السرب 4/
 248- ملازم اول طيار (ته فتحي صالح) السرب 2/
 249- ملازم اول طيار (ته محمد احمد) السرب 2/
 250- ملازم اول طيار (عبدالكريم جدعان علي) =
 251- ملازم اول طيار (عدى حاتم لفته) السرب 2/

- 194- شيرزاد علي بهلمكه **جاش كورد**
 195- طارق شفيع كافروش **جاش كورد**
 196- طارق عزيز رضا ناغا **جاش كورد**
 197- طاهر عثمان رستم امر سريه -فوج 53 **جاش كورد**
 198- عاصف احمد زيباري **جاش كورد**
 199- عاصي حمه ديزه / استخبارات **جاش كورد**
 200- عبدالجبار محسن / مدير التوجيه السياسي له حضور في اجتماعات
 القيادة العامة للقوات المسلحة
 201- عبدالكريم محمد سليم شوشي زيباري **جاش كورد**
 202- عبدالله كاك امير (عبه كهركوكي) **جاش كورد**
 203- عبد محمد عبدالله مدير امن شقلاوه
 204- عبدالله حسن صالح بابان **جاش كورد**
 205- عبدالمجيد حسين اسماعيل شيخكي **جاش كورد**
 206- عدنان عبدالله نجم الجاف **جاش كورد**
 207- عزيز حسن فتاح **جاش كورد**
 208- علي حسن عزيز / قائم مقام جمجمال و عضو فرع **جاش كورد**
 209- علي لوت ماسي **جاش كورد**
 210- عمر حاجي بادينان **جاش كورد**
 211- عمر حاجي صالح **جاش كورد**
 212- عمر حمه رستم **جاش كورد**
 213- عمر خضر حمد سورجي **جاش كورد**
 214- فواد كريم بايز هموند **جاش كورد**
 215- فارس محمد قادر عزيز سورجي **جاش كورد**
 216- قاسم رشيد درهي **جاش كورد**
 217- كامران احمد (كامران سور) / خارج القطر في ايران- بير انشهر
جاش كورد
 218- كامل شيخ هادي **جاش كورد**
 219- كمال حمه مام سوراني **جاش كورد**
 220- كمال محمد حيدر (كمال شمسه) **جاش كورد**
 221- محمد جوهر كوران **جاش كورد**

- 252- ملازم اول طیار (علی حسین سلمان) السرب 41/
 253- ملازم اول طیار (فارس ابراهیم رشید) السرب 41/
 254- ملازم اول طیار (قیس حبیب مصطفی) =
 255- ملازم اول طیار (کریم یاسین زیدان) السرب 41/
 256- ملازم اول طیار (لیث عبدالعزیز عبدالله) السرب 106/
 257- ملازم اول طیار (محمد خزل فیصل) =
 258- نامق رقیب السورجی جاش کورد
 259- نامق عبدالکریم (مردون) / مختار قریه (پنپاز) جاش کورد
 260- عبدالرحمن عبدالکریم (مردون) جاش کورد
 261- یحیی الجاف / محافظ اربیل
 262- یعرب الزبیعی / مدیر امن الموصل
 263- اسود النعیمی / امین سر فرع السلیمانیه
 264- تارق کافی / امین سر فرع دهوک
 265- صایل العبدلی / امین سر فرع الموصل
 266- نزار یونس / امین سر فرع نینوی
 267- خضر الدوری / امین سر فرع کرکوک
 268- طاهر جلیل الحبوش
 269- عمید فتاح بک جاف / مستشار فوج (35) ئهفسهری جاش کورد
 270- زاهر اغا کویه / مستشار جاش کورد
 271- عدنان دیسکو / مستشار جاش کورد
 272- طارق کاکهیی / مستشار جاش کورد
 273- سعید غیدان (حمه سعید) / مستشار جاش کورد
 274- مجید غیدان / معاون مستشار جاش کورد
 275- شمال رفعت کلی / امر سریه جاش کورد
 276- حمه کریم حمه فرج / مختار قریه سیلان جاش کورد
 277- مصطفی سلیمان وزه / امر سریه جاش کورد
 278- عمر حمه علی جرمکا / مستشار جاش کورد
 279- جبار دریز / مفرزه خاصه جاش کورد
 280- صابر سورجی / مستشار جاش کورد
 281- مامند قشقه / مستشار جاش کورد

- 282- علی سلمه جوارتایی / مفرزه خاصه جاش کورد
 283- حاج علی نبیوا / مفرزه خاصه جاش کورد
 284- عگید حمید عثمان / مستشار فوج 300 ئهفسهری جاش کورد
 285- انور حسو / مفرزه خاصه جاش کورد
 286- سید قدرت / مقاتل جاش کورد
 287- محمد کاوانی / مفرزه خاصه جاش کورد
 288- حمه پۆججی / مستشار جاش کورد - ههلهاتوو به دانیمارکه
 289- ابراهیم بالول اغا / مستشار جاش کورد
 290- عمر صوفی / مفرزه خاصه جاش کورد
 291- عمر حسین (عمر عرب) / مفرزه خاصه جاش کورد
 292- قاله ی عه زه نالبند جاش کورد
 293- صلاح شینه / مفرزه خاصه جاش کورد
 294- میرزا حسن / مستشار جاش کورد
 295- محمد حسین نوری / مفرزه خاصه جاش کورد
 296- عمر اغا / مستشار جاش کورد
 297- حسین حمه سور اغا / مستشار جاش کورد
 298- آوات احمد حسن رش / مستشار فوج 266 جاش کورد
 299- احمد جمیل امین / مستشار فوج 240 جاش کورد
 300- احمد صوفی اسماعیل صالح / مستشار فوج 356 جاش کورد
 301- احمد کوپخا رجب / مستشار فوج 90 جاش کورد
 302- اسعد سلیم حاجی ئاغا / مستشار فوج 302 جاش کورد
 303- انور رشید خفر میران مستشار فوج 52 جاش کورد
 304- انور میرزا ابراهیم کلی مستشار فوج 209 جاش کورد
 305- ابراهیم احمد ابراهیم منتک مستشار فوج 22 جاش کورد
 306- ابوبکر فقی صالحی مستشار جاش کورد
 307- بایز عزیز رشید باوجان مستشار فوج 213 جاش کورد خاومن
 مه‌دالیای ئازایهتی به پیتی فه‌رمانی کۆماری
 308- بهرام محمد عبدالرحمن محمد مستشار فوج 11 جاش کورد
 309- برهان توفیق بابکر هاورامی / مستشار فوج 238 جاش کورد
 310- توفیق حمه فرج حمه رستم نورولی / مستشار فوج 70 جاش کورد

- 341- صديق علي محمد امين هاروني / مستشار فوج 245 جاش كورد
- 342- صلاح الدين خدر رسول / مستشار فوج 241 جاش كورد
- 343- عادل توفيق رشيد / مستشار فوج 206 جاش كورد
- 344- عبدالرحمن عاصي عز الدين / مستشار فوج 322 جاش كورد
- 345- عبدالقادر مصطفى محمد / مستشار فوج 182 جاش كورد
- 346- عبدالكريم حسين خالد / مستشار فوج 346 جاش كورد
- 347- عبدالله فيصل عبدالله ماواني / مستشار فوج 333 جاش كورد
- 348- عبدالكريم سعدى سليمان سعدى / مستشار فوج 285 جاش كورد
- 349- عدنان عبدالله احمد جباره / مستشار فوج 231 جاش كورد
- 350- عرب صالح عمر قادر / مستشار فوج 218 جاش كورد
- 351- علاو محمد امين عيسى / مستشار فوج 306 جاش كورد
- 352- علي احمد حاجي شعبان / مستشار فوج 93 جاش كورد
- 353- علي سليمان حسين / مستشار فوج 224 جاش كورد
- 354- علي عبوش عبدى غزاله / مستشار فوج 59 جاش كورد
- 355- عونى حاجى مصطفى جبرائيل / مستشار فوج 103 جاش كورد
- 356- علي احمد محمد هاروني / مستشار فوج 197 جاش كورد
- 357- علي اورحمان حسن / مستشار فوج 168 جاش كورد
- 358- عمر مردخان جليله / مستشار فوج 116 جاش كورد
- 359- عمر محمد حيدر / مستشار فوج 246 جاش كورد
- 360- عمر بشار صالح / مستشار فوج 152 جاش كورد
- 361- عمر حسن رسول كردى / مستشار فوج 28 جاش كورد
- 362- عصمت دينو بيرى / مستشار فوج 157 جاش كورد
- 363- غياث توفيق سليمان ياسين / مستشار فوج 113 جاش كورد
- 364- فاتح طاهر مصطفى عبدالقادر / مستشار فوج 354 جاش كورد
- 365- فاروق رشيد علي محمد نورولى / مستشار فوج 196 جاش كورد
- 366- فاضل مصصفى حسن بروارى / مستشار فوج 208 جاش كورد
- 367- فرهاد مامند حمد مولود / مستشار فوج 35 جاش كورد
- 368- قادر محمود خليفه عبدالصمد / مستشار فوج 31 جاش كورد
- 369- قادر محمد رشيد عبدالقادر / مستشار فوج 252 جاش كورد
- 370- قاسم كريم احمد محمود / مستشار فوج 237 جاش كورد

- 311- توفيق سليمان ياسين بروارى / مستشار فوج 113 جاش كورد
- 312- طارق سعيد براهيم مزورى / مستشار فوج 19021 جاش كورد
- 313- طيب محمد عيمان (شيخ تميم) / مستشار فوج 203 جاش كورد
- 314- جاسم محمد فارس محمد / مستشار فوج 225 جاش كورد
- 315- كرئيس حميد حيدر / مستشار فوج 156 جاش كورد
- 316- جلال اسعد رضا جرمكايى / مستشار فوج 79 جاش كورد
- 317- جلال شيخ نجم الدين كريم / مستشار فوج 135 جاش كورد
- 318- جلال محمد عبدالرحمن هلالى / مستشار فوج 198 جاش كورد
- 319- جلال محمود صالح بردوستى / مستشار فوج 232 جاش كورد
- 320- جمال نصرالدين عزيز / مستشار فوج 357 جاش كورد
- 321- جميل كريم مجيد اغا كورى / مستشار فوج 29 جاش كورد
- 322- جعفر انور سليمان / مستشار فوج 305 جاش كورد
- 323- حسين جهانكير جادر مزورى / مستشار فوج 9 جاش كورد
- 324- حسين حمه فتاح قادر / مستشار فوج 120 جاش كورد
- 325- حسين خضر حمد / مستشار فوج 6 جاش كورد
- 326- حلمى سعيد قادر محمد جاف / مستشار فوج 199 جاش كورد
- 327- حمود عمر صالح تاجالدين ميرانى / مستشار فوج 71 جاش كورد
- 328- خالد قاسم محمد امين / مستشار فوج 270 جاش كورد
- 329- خالد شيخو مراد / مستشار فوج 226 جاش كورد
- 330- خضر عبدالله حسين / مستشار فوج 210 جاش كورد
- 331- خورشيد اسعد رسول / مستشار فوج 253 جاش كورد
- 332- رحيم كريم قادر / مستشار فوج 244 جاش كورد
- 333- دلسوز خضر مينه بلباس / مستشار فوج 235 جاش كورد
- 334- رشيد صالح رشيد اتروشى / مستشار فوج 227 جاش كورد
- 335- زاهر طاهر توفيق / مستشار فوج 150 جاش كورد
- 336- سمكو عبدى حسن زدكى / مستشار فوج 54 جاش كورد
- 337- شكر جندى عنتر مزورى / مستشار فوج 272 جاش كورد
- 338- صادق زيرو امين / مستشار فوج 36 جاش كورد
- 339- صالح احمد اسماعيل / مستشار فوج 255 جاش كورد
- 340- صباح اسماعيل خفر / مستشار فوج 351 جاش كورد

- 400- شیخ محمود سید کول **جاش کورد** =====
 401- صالح احمد حسین **جاش کورد** =====
 402- عباس حاجی اغا رسول **جاش کورد** =====
 403- فتاح کریم فتاح **جاش کورد** =====
 404- کریم عبدالله محمد **جاش کورد** =====
 405- کسری محمد سعید محمد فتاح **جاش کورد** =====
 406- محمد حسن علی میرزا **جاش کورد** =====
 407- محمود حمه امین حمه صالح **جاش کورد** =====
 408- ابراهیم علی ملو الزوری **جاش کورد** =====
 409- تحسین شاپیس سعید **جاش کورد** =====
 410- رشید حمد امین عزیز **جاش کورد** =====
 411- رضا عطی محی الدین **جاش کورد** =====
 412- رفعت محمد علی **جاش کورد** =====
 413- زیرک تاهر سعید **جاش کورد** =====
 414- سعاد فیزالله محمد **جاش کورد** =====
 415- تاهر علی عبدالرحمن **جاش کورد** =====
 416- محمد سلیم قادر عوسمان **جاش کورد** =====
 417- مدحت توفیق منصور **جاش کورد** =====
 418- معتصم عبدالکریم حسین **جاش کورد** =====
 419- محمد صادق محمد شوانی / **جاش کورد** **خاوهن مه‌دالیای نازی‌مندی**
به‌پیی فهرمانی کۆماری ژماره 809
 420- عمر محمود محمد ماموی **جاش کورد** =====
 421- ابراهیم نصرالدین عزیز البرزنجی / **جاش کورد** **خاوهن مه‌دالیای**
نازایمندی به‌پیی فهرمانی کۆماری ژماره 1014
 422- محمد عیسی برویس عیسی الجاف / **جاش کورد** =====
 423- محمد سعید احمد محمد الهارونی **جاش کورد** =====

- 371- کریم خان محمود خلیفه / مستشار فوج 40 **جاش کورد**
 372- مجید سلیمان احمد جاف / مستشار فوج 364 **جاش کورد**
 373- مجید شیخ بایز حسن / مستشار فوج 61 **جاش کورد**
 374- محمد جوهر اسماعیل صالح / مستشار فوج 108 **جاش کورد**
 375- محمد شیخ معروف بیر داود / مستشار فوج 49 **جاش کورد**
 376- محسن محمد یاسین / مستشار فوج 155 **جاش کورد**
 377- محمد تاهر رشید حمه امین / مستشار فوج 254 **جاش کورد**
 378- محمد حمه امین حسین زراری / مستشار فوج 216 **جاش کورد**
 379- محمد سعید محمود شمیرانی / مستشار فوج 118 **جاش کورد**
 380- محمد عمر امین جمیل (باساکی) / مستشار فوج 81 **جاش کورد**
 381- محمد نجیب صادق بهاو الدین / مستشار فوج 119 **جاش کورد**
 382- محمد حمزه ژاژله‌یی / مستشار فوج 204 **جاش کورد**
 383- محمود احمد شریف غواره / مستشار فوج 122 **جاش کورد**
 384- محمود حسین محمود علی / مستشار فوج 356 **جاش کورد**
 385- محی الدین عزیز محمد بابا علی / مستشار فوج 242 **جاش کورد**
 386- مشیر ابراهیم احمد / مستشار فوج 46 **جاش کورد**
 387- مشیر هادی حمد اغا / مستشار فوج 48 **جاش کورد**
 388- نجم الدین صالح محمد برزنجی / مستشار فوج 174 **جاش کورد**
 389- نوری حسن مراد برزنجی / مستشار فوج 111 **جاش کورد**
 390- هلکورد عبدالکریم الکسنزانی / مستشار فوج 83 **جاش کورد**
 391- هوشیار سلیم احمد باشا / مستشار فوج 215 **جاش کورد**
 392- وهاب رحمان حمد امین / مستشار فوج 153 **جاش کورد**
 393- یونس رمزان غواره / مستشار فوج 243 **جاش کورد**
 394- حمه خان دارا رشید / **جاش کورد** **خاوهن مه‌دالیای نازی‌مندی به‌پیی**
فهرمانی کۆماری ژماره 808 (گۆربه‌گۆربو)
 395- حمه رشید عبدالرحمن عبدالرحیم **جاش کورد** =====
 396- خدر رشید بحری **جاش کورد** =====
 397- سالار نصرالله قادر **جاش کورد** =====
 398- سعید احمد شیشه **جاش کورد** =====
 399- سعید قادر محمد الجاف **جاش کورد** =====

فهره‌ه‌نگۆک

کوردي	عربي
ئاداری	تَحَفُّظ
ئالچاغ	خسپس
ئاماژ	دلالة
ئهنجومه‌نی خوازیاری گشتی	هیئة الإدعاء العام
ئهنجومه‌نی پید‌اچ‌ونه‌وه	الهيئة التمييزية
بارمه‌تاوان - بارگرانی	وزر
بری‌کار	وکیل، مُنْتَدَب (بفتح الدال)
بری‌دار	واکل، مُنْتَدَب (بکسر الدال)
برگه .. له به‌ند	فقرة .. من مادة
بریاری بنبر	قرار قطعي
بوونه	کیان
بووه	مُلک
بوون‌داریتى	تَمَلُّک
بووه‌ی گوێزراوبارو نه‌گوێزراوبار	ممتلكات منقولة وغير منقولة
به‌بووه‌اتن	خلق، خلیقة
به‌تالیۆن	فوج
به‌ری‌هر‌چی بریار	طعن بالقرار
به‌ندی یاسایی	مادة قانونية
پابه‌ندی	إلتزام
پاریزه‌ندی یاسایی، ده‌ستووری	حصانه قانونية، دستورية
پاینداری	ضمانة
پروسک	رُفاة
پزیشکی ره‌وشینى	الطب الشرعي
په‌ندێر، په‌ندێری	منطق، مَنطقي
پیر	شیخ - سيد
پینژاری	غرامة

پیش‌ڕۆدی	سبق الاصرار
تاژ - تاژ	غزو
تالان، ده‌سکه‌وتی جه‌نگ	نَقْل، الأنفال
تاوانلی‌کراو	مَجْنی عَلَيْهِ
تاوانی ده‌سکه‌وتنه‌ستی	جريمة عمدية
تاوانی ره‌وره‌به‌ی	جريمة مستمرة
ترسنانگیز	مُرُوع، خطر
ته‌ن	بَدَن
تیپ	فريق
تیپی به‌رگری میلی	فريق الدفاع الوطني
خاکگیرى، ئاواله‌کاری	فتوحات
خوازیاری مافی تایبه‌ت	المدعي للحق الشخصي
خوازیاری سزایی	دعاوي جزائية
خودانه‌ناس	كافر
خوه‌تاوان	جريمة الاعتياد
خوه‌هلکیش	صَلَف
دادخوازی	دعوى
دادبینی	مرافعة
دادگای وێستاو	پارێزر
دادیاری گشتی	المدعي العام
دریژه‌تاوان	جريمة مُتَمَادِيه
دژه‌کار	تأثير سلبی
دوباره‌تاوان	جريمة العود
ده‌بێ تاوانی	جريمة مُرْكَبة
ده‌سه‌لاتی سه‌ربه‌یی	سلطة تابعة
ده‌سته‌به‌ر	كفالة
ده‌ستداری به‌ره‌راوانیتى	الإختصاص الشامل
ده‌ستداریتی بابه‌تی	الإختصاص الموضوعي
ده‌ستداریتی که‌سایه‌تی	الإختصاص الشخصي
ده‌ستداریتی گشتی	الإختصاص العام

دهستداریتى خوجيى	الإختصاص المحلي
دهستداريتى شوينهوارى	الإختصاص الموقعى
دهستداريتى ياسايى	لأحكام قانونية
دربړينى بريارى داد	النطق بقرار الحكم
دهقى پېروز	النصّ المقدس
ديدنامه	شهادة
ديدهر	شاهد
ديدهرى داکوک	شاهد دفاع
ر ابوار دنگا	ملهى
ر استينى	واقعي
رکەى تاوان	قَفص الإتهام
رشتياري ياسايى	مشرع قانوني
رؤژنامهى فهرمى	الجريدة الرسمية
رهوشرشتى	تشريع
رهوشينى	شرعي
رهها	مطلق
زانبار دهرى	مُخابرات
زانبارگرى	إستخبارات
ژيانبرى	إعدام
سزا	جزاء - عقوبة
سپا	جيش
سهر ييى	تبعية
سهر تيب	قائد فرقة
سهر لهشکر	قائد فيلق
سهر وهى	سيادة
سهر منوئلکه	مَزبلة
سپادارى گشتى	رئيس الأركان العامة
شکو	قيمه، قدر
شهبهنگ	طيف
قهيران، دهر دهرى	محنة

کارر اييکى	إجراءات
کوچکهکاني تاوان	أركان الجريمة
کوچکهى رهوشى	الركن الشرعي
کوچکهى مهترىالى	الركن المادي
کوچکهى ماكى	الركن المعنوي
کوشخانه	مجزره
کؤميتهى تويزينهوه	الهيئة التمييزيه
کؤميتهى سهران	هيئه أركان
بهسهرچويى خوازخهر	التقادم المسقط للدعوى
کؤهيزى بهرگرى نيشتيمانى	جحفل الدفاع الوطنى
کمتن	جُنحة
گرووخانه	مسلخ
غيرفانه نوکهر	الجيب العمل
گنيلپاکانه	تبريرات ساذجة
لهشکر	فيلق
لينگهران	إخلاء السبيل
لينگهران، لهووکهران	تعقيب
مهيهست بو تاوان	قصد جنائي
مهترىالى	مادي
مهرجى گهرهکى	شرط إلزامي
مهلهوشتر - مهلوشتتر	نعامة
مهنه	تَرکة، وَرثة
مهنهگر - مانهگر	وريث
مووشهکنهانداز	راجمة
مېمل	معارض
نهوازي	تواضع
واتانى	معنوي
واژوو	إمضاء
هزر	فکر
هوشدهر	مُخبر

زوھێر کازم عەبود

شوێنی لەدایکبوون/ شاری دیوانیە - عێراق
 بەکالۆریۆسی یاسایی لەکۆلیژی یاساو ڕامیارزانی، زانکۆی بەغدا
 کادر لەبوارەی یاریدەری دادوەرو توێژەری یاسایی و پارێزەر لەدادگا
 دەرچووی خولی هەشت لەپەیمانگای دادوەری عێراقی 1984/ 1985
 دادوەر بوو لەدادگاکانی عێراق
 ئەندامی یەکتێتی نووسەرانی ئەسود
 وانییە لەکۆلیژی یاسای ئەکادیمی عەرەبی لەدانیمارک
 ئەندامی سەندیکای ڕۆژنامەنووسان لەکوردستانی - عێراق
 زۆر نووسە لەسەر ئاستی ڕۆژنامەو مەلپەرکاندا

مەنشار
 مەجبول، مەتەخم
 فرقة عسكرية
 قواة الطوارئ
 تشريع قانونی
 قانون العقوبات البغدادي
 قانون الإثبات
 وحدة عسكرية

هەرە
 هەلاوساو
 هیز
 هیزە ناکاواییەکان
 یاساڕشتیاری
 یاسای سزاکانی بەغدادی
 یاسای سەپاندن
 یەکەمی سەربازی

بەرھەمە بڵاوەبووکانی نووسەر

- 1- لمحات عن اليزيدية - بغداد/ دار النهضة 1994، ودار الرافد/ لندن 2000
- 2- لمحات عن الشبك/ لندن دار الرافد 2000
- 3- ليلة القبض على رئيس الجمهورية/ دار المنفى - السويد 2002
- 4- جمهورية الغجر/ دار لارسا - السويد 2003
- 5- البهتان في إسلام أبي سفيان/ دار لارسا - السويد 2003
- 6- كتابات في القضية الكردية والفيدرالية وحقوق الإنسان/ دار دراسات كردستانية السويد 2004
- 7- مخابرات صدام واغتيال الشيخ طالب السهيل شيخ بني تميم/ لندن دار الحكمة 2004 ، و دار إيزيس للإبداع والثقافة بالقاهرة 2006
- 8- لمحات عن سعيد قزاز/ وزارة الثقافة/ إقليم كردستان/ السليمانية 2004
- 9- الأيزيدية.. حقائق وخفايا وأساطير/ المؤسسة العربية للدراسات والنشر - بيروت 2004
- 10- نظرة في القضية الكردية والديمقراطية في العراق/ دار دراسات كردستانية - ستوكهولم 2005
- 11 - النقاط المهمة في الدستور العراقي القادم / دار حمدي للنشر والطباعة في السليمانية - 2005
- 12 - طاؤوس ملك (كبير الملائكة لدى الأيزيدية)/ دار سردم للنشر والطباعة في السليمانية - 2005
- 13- عدي بن مسافر مجدد الديانة الأيزيدية/ المؤسسة العربية للدراسات والنشر بيروت 2005
- 14- محاكمة صدام/ دار حمدي للنشر والطباعة في السليمانية 2005
- 15- الشبك في العراق/ دار سردم ودار إيزيس للإبداع والثقافة في القاهرة ودار هافبيون - برلين 2006
- 16 - الإرهاب في العراق/ دار دراسات كردستانية 2006 / دار آراس 2006
- 17- التنقيب في التاريخ الأيزيدي القديم/ دار سبيرز كردستان العراق - دهوك 2006

- 18- كتابات في الشأن العراقي/ دار سبيرز - دهوك 2007
- 19- قضية الدجيل ونهاية صدام/ دار آراس 2007
- 20- المسؤولية القانونية في قضية الكورد الفيليين/ دار آراس 2007
- لهعيراق: پێشکەشکردنی توێژینهوهی یاسایی بهچاودیتری شالیارگهی داد:
- التحقيق الابتدائي وإجراءاته 1986
- اليمين في القانون العراقي 1992
- لهژیر چاپدا :
- 1- من ذاكرة مدينة
- 2- قراءة في قضية المرأة والزواج

بهره‌مه‌کانی وەرگیر

- 1 - زهردهشتو ئامۆزگارییه‌کانی (وەرگیران له فارسییهوه) چاپی یه‌ک/ چاپخانه‌ی نازاد - سوید 1992 و چاپی دوو/ ئۆفسیتی تیشک - سلیمانی سالی 2000. (له‌مالپهری کۆشکی کورد www.koskikurd.com داده‌گیریت).
- 2 - گه‌لی په‌ژمورده‌و نیشتمانی په‌رت (وەرگیران له عه‌ره‌بی فارسی - و ئینگلیزی به‌هاوکاری به‌ریز/ ئه‌نداز هه‌ویزی) چاپخانه (؟!) سلیمانی سالی 2002. (له‌مالپهری کۆشکی کورد www.koskikurd.com داده‌گیریت).
- 3 - مالپهری کۆشکی کورد (www.koskikurd.com) له 1998 هه‌وه.
- 4 - نووسین به‌کوردی و عه‌ره‌بی له‌گۆڤارو رۆژنامه‌ی چاپی و ئه‌لیکترۆنی.

ژیننامه‌ی وەرگیر

- ناو/ محمه‌د (هیدی) گۆمه‌یی
له‌دایکبووی/ به‌کره‌جۆ - سلیمانی - باشووری کوردستان.
خوێندنی سه‌رمه‌نایی و ناوه‌ندی له‌که‌رکووک، و ئاماده‌یی له‌سلیمانی بووه.
له‌سه‌ر چالاکی له‌یه‌کێتی قوتابیانی کوردستاندا 22 / 10 / 1963 تا 11 / 3 / 1964 زیندانکراوه.
له 4 / 9 / 1965 پاش به‌شداری خولیکی سپای عیراق بووه‌ته‌ بریکاری ئه‌فسه‌ر، و به‌فه‌رمان ره‌وانه‌ی شاری به‌سرا کراوه، تا سالی 1970.
پاش رێکه‌وتنه‌نامه‌ی 11 / 3 / 1970 گۆیزرایه‌وه‌ بۆ شاری سلیمانی تا ئه‌وه‌کاته‌ی فرمانی ده‌ستگیرکردنی ده‌رچوو له‌سه‌ر چالاکی له‌پارته‌ی دیموکراتی کوردستان، له 24 / 6 / 1972 دا هه‌له‌ات بۆ ریزه‌مه‌کانی له‌شکری شۆرشگیر کوردستان له‌ده‌قه‌ری رزگارکراو تا نیسکۆی شۆرشی ئه‌یلوولی له‌هه‌نجامی رێکه‌وته‌ چه‌له‌که‌ی جه‌زایر/ 1975.
دوورخرایه‌وه‌ بۆ شاری دیوانیه‌ی.
له 28 / 3 / 1975 تا 10 / 5 / 1975 به‌ندکراوه‌ له‌زیندانی به‌ریه‌به‌رایه‌تی زانیارگری گشتی/ بنکه‌ی شالیارگه‌ی به‌رگری عیراق له‌به‌غدا. له‌سه‌ر چالاکی و به‌رپرس‌یاریتی له‌هێلی پاراستنی شۆرش، پێشو له‌قوناغی پێشمه‌رگایه‌تیدا.
24 / 9 / 1987 روویکردووه‌ته‌ ئاواره‌یی له‌ئێران و پاش یه‌ک ساڵ بۆ سوید تانیستایش هه‌ر له‌ونیه‌.